

TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA GÖRÜLEN RİSKLİ
DAVRANIŞLARIN PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK
LİSANS PROGRAM İÇERİKLERİ VE PSİKOLOJİK DANIŞMAN
YETERLİLİKLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

DOKTORA TEZİ

Şenel ÇITAK

TRABZON
Ocak, 2020

TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA GÖRÜLEN RİSKLİ
DAVRANIŞLARIN PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK
LİSANS PROGRAM İÇERİKLERİ VE PSİKOLOJİK DANIŞMAN
YETERLİLİKLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Şenel ÇITAK

**Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nce Doktora Unvanı
Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

Tezin Danışmanı
Prof. Dr. Hikmet YAZICI

TRABZON
Ocak, 2020

Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir. 27 / 01 / 2020

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Üye : Prof. Dr. Enver SARI

Üye : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Üye : Doç. Dr. Servet ÇELİK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih CAMADAN

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Bülent GÜVEN
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Trabzon Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

Şenel ÇITAK
27 / 01 / 2020

ÖN SÖZ

Yaklaşık 17 yıllık meslek hayatım boyunca psikolojik danışma ve rehberlik servislerinin liselerde daha çok mesleki ve eğitsel rehberlik çalışmalarına odaklandığını; öğrencilerin yaşamlarında ciddi düzeyde etkileri olan madde kullanma, zorbalıklar, okul terki, intihar girişimi ve deneyimi gibi riskli davranışlara yönelik çalışmaların yüzeysel olduğunu gözlemledim. Bu davranışlar ile ilgili yüzeyselliğin okullarda çalışan psikolojik danışmanların yeterliklerinden bağımsız olduğu düşünülemez. Lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışlara ilişkin psikolojik danışman yeterliklerinin mezun oldukları lisans programları bağlamında incelenmesi amacıyla yaptığım bu kapsamlı çalışmanın yürütülmesinde birçok kişinin anlamlı katkısı bulunmaktadır.

İlk olarak uzun hastane süreçlerinde yaşadığım sıkıntılar noktasında umudumu kaybettirmeyen, cesaret verici konuşmalarıyla beni motive eden, güçlü akademik bilgisi, sabrı, hoş görüsüyle bana her zaman destek olan, öğrencisi olduğum için şanslı hissettiğim, anlayışı ve güçlü duruşuyla kendime örnek aldığım, çok sevdiğim, saygı duyduğum değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Hikmet YAZICI'ya samimi duygularla sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitelerimde birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum saygı değer hocalarım, Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN ve Doç. Dr. Servet Çelik'e, tez sürecinde bana verdiği emekler ve sunduğu akademik destekleri için teşekkürü borç bilirim. Lisansüstü eğitimimde kendisinden ders alma fırsatı bulduğum için kendimi şanslı hissettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Hatice ODACI'ya, Doç. Dr. Nedim ALEV'e, Doç. Dr. Taner ALTUN'a, Doç. Dr. Vesile OKTAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Zehra Nesrin BİROL'a teşekkür ederim.

Fikirleri ile çalışmama yön veren, değerli zamanını, bilgisini benden esirgemeyen güler yüzlü hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALTUN'a, Arş. Gör. Cansu TOSUN'a; çalışmalarım sırasında yardımlarını ve manevi desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Serpil REİSOĞLU'na, Arş. Gör. Ayşe KALYON'a, Uzm. Hanife AYDIN'a, Uzm. Psikolojik Danışman Ümit PEKDEMİR'e, Eğitim Bilimleri bölümünün değerli hocalarına ve Türkiye'nin dört bir yanından araştırma verilerimin toplanma sürecinde katkı sunan tüm meslektaşlarıma saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Özellikle uzun soluklu bu çalışma sürecinde bana göstermiş oldukları anlayış, sabır ve destek için eşime, çocuklarıma ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ocak, 2020
Şenel ÇITAK

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖZET	viii
ABSTRACT	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
1. 1. Araştırmanın Amacı.....	6
1. 2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi.....	7
1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
1. 4. Araştırmanın Varsayımları	9
1. 5. Tanımlar	9
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	11
2. 1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	11
2. 1. 1. Ergenlik, Risk ve Riskli Davranış Kavramları.....	11
2. 1. 2. Riskli Davranışların Alt Boyutları	13
2. 1. 2. 1. Madde Kullanımı Davranışı	14
2. 1. 2. 2. Sigara İçme Davranışı	16
2. 1. 2. 3. Alkol Tüketme Davranışı.....	20
2. 1. 2. 4. Bonzai Kullanımı Davranışı (Sentetik Uyuşturucu)	23
2. 1. 2. 5. Obezite.....	29
2. 1. 2. 6. Suça Sürüklenme	33
2. 1. 2. 7. Okul Terki.....	38
2. 1. 2. 8. İstismar ve Akran İstismarı (Akran Zorbalığı).....	42
2. 1. 2. 9. Siber Zorbalık	46
2. 1. 2. 10. İntihar (Eğilim, Deneyim vb.).....	49
2. 1. 3. Psikolojik Danışman/Rehber Öğretmen/Rehberlik.....	54
2. 1. 4. Psikolojik Danışmanın Eğitim Süreçleri	55
2. 1. 5. Psikolojik Danışmanın Görevleri	57

2. 1. 6. Psikolojik Danışman Yeterlilikleri.....	58
2. 2. Literatür Taraması Sonucu	60
3. YÖNTEM	66
3. 1. Araştırmanın Deseni.....	66
3. 2. Araştırma Grupları	68
3. 3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları	71
3. 3. 1. Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Formu	71
3. 3. 1. 1. A Formu	71
3. 3. 1. 2. B Formu	72
3. 3. 1. 3. C Formu	72
3. 3. 1. 4. D Formu	72
3. 3. 1. 5. E Formu	73
3. 3. 2. Görüşme (Mülakat) Formu	73
3. 3. 3. Doküman Analizi Formu.....	74
3. 4. Araştırmanın İşlem Yolu	74
3. 5. Araştırmada Kullanılan Veri Analiz Teknikleri	79
4. BULGULAR.....	81
4. 1. Demografik Değişkenlere İlişkin bulgular	81
4. 1. 1. Nicel Veri Setine İlişkin Demografik Bulgular.....	81
4. 1. 2. Nitel Veri Setine İlişkin Demografik Bulgular	83
4. 1. 3. Dökümün Analizi Kapsamında İncelenen PDR Programlarına Ait Bulgular.....	84
4. 2. Araştırmanın Alt amaçlarına İlişkin Bulgular	85
4. 2. 1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular	85
4. 2. 2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	99
4. 2. 3. Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	103
4. 2. 4. Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular	107
4. 2. 5. Beşinci Alt Amaca İlişkin Bulgular	114
4. 2. 6. Altıncı Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	122
4. 2. 7. Yedinci Alt Amaca İlişkin Bulgular	134
4. 3. Araştırmadan Elde Edilen Diğer Bulgular.....	147
5. TARTIŞMA	151
5. 1. Araştırmanın Alt Amaçlarına Yönelik Tartışma	151
5. 2. Araştırmadan Elde Edilen Diğer Bulgulara Yönelik Tartışma	163
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	165

6. 1. Sonuçlar	165
6. 2. neriler	166
6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı neriler	166
6. 2. 2. İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik neriler	167
7. KAYNAKLAR	168
8. EKLER	191
9. Z GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ	214

ÖZET

Lise Öğrencileri Arasında Gözlenen Riskli Davranışların Psikolojik Danışma ve Rehberlik Lisans Program İçerikleri ve Psikolojik Danışman Yeterlikleri Bağlamında İncelenmesi

Madde kullanma, obezite, akran istismarı, okul terki ve benzeri davranışlar insan sağlığı ve hayatı için önlenemez zararlı sonuçlara yol açtıklarından riskli davranışlar kategorisinde değerlendirilir. Bu tür davranışların türleri giderek artmakta ve genç nüfusun önemli bir kesimini oluşturan lise öğrencileri arasında yaygın olarak gözlenmektedir. Bu tür davranışların önlenmesi, azaltılması, kontrol edilmesi ya da ortadan kaldırılması çok yönlü yaklaşımları ve iş birliklerini gerektirmektedir. Rehberlik hizmetleri bu yaklaşımların temel alanlarından birini teşkil ederken, psikolojik danışman da iş birliğinin önemli taraflarından birini temsil etmektedir. Bu bağlamda psikolojik danışmanın riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerileri ile bunların kazandırıldığı Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) lisans programları önemli bir inceleme konusu haline gelmektedir. Psikolojik danışmanlarının riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerileri; bilişsel, duyuşsal ve devinimsel alanlar kapsamında değerlendirilir. PDR lisans programlarının riskli davranışlarla ilişkili ders türleri ve konu içerikleri yanında derslerdeki kazanım ve yeterlikler dikkate alınır. Bu çalışmanın temel amacı lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların psikolojik danışma ve rehberlik lisans program içerikleri ile psikolojik danışman yeterlikleri bağlamında incelenmesidir.

Bu çalışma, nitel ve nicel araştırma modellerinin birlikte kullanıldığı karma bir araştırma desenine uygun olarak düzenlenmiştir. Araştırmanın anket ve mülakat işlemleri için iki farklı araştırma grubu oluşturulmuştur. Araştırma grubundaki psikolojik danışmanlar 12 ilde farklı lise türünde görev yapan psikolojik danışmandan (N1=566, N2=21) seçilmiştir. Çalışmada psikolojik danışman formu, doküman analiz formu ve yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Formlar araştırmacı deneyimi, uzman görüşü ve ilgili literatür bilgileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Araştırmanın nicel verileri için tanımlayıcı istatistiksel işlemlere yer verilirken, nitel veriler için içerik ve doküman analizi teknikleri kullanılmıştır.

Araştırmadan ortaya çıkan bulgular PDR lisans programındaki ders türü, sayısı ve içeriklerinin riskli davranışlarla ilgili bilgi ve beceri kazandırma konusunda yeterli olmadığını göstermektedir. Sınırlı düzeyde olsa da yer verilen riskli davranışlarla ilgili konuların PDR lisans programları arasında da farklılaştığı tespit edilmiştir. Bir PDR lisans

programından mezun olup halen Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerinin de yetersiz olduğu gözlenmiştir. PDR programlarında riskli davranışlar konusunda kazandırılması hedeflenen bilgi ve beceriler ile uygulamada karşılaşılan sorunların çözümü için gereken bilgi ve beceriler arasında belirgin farklılıklar bulunduğu saptanmıştır. Psikolojik danışmanlarının mecburi olmadıkları sürece riskli davranışlar konusuyla alakalı faaliyetlere katılmada istekli olmadıkları görülmüştür. Psikolojik danışmanları tarafından riskli davranışlar konusunda yapılan faaliyetlerin tür, nitelik, öncelik ve yaygınlık bakımından okul türlerine bağlı olarak farklılık arz ettiği tespit edilmiştir. Güçlü bir literatür birikimi olmamakla birlikte araştırmadan ortaya çıkan bulguların önceki çalışmaların bulgularıyla önemli düzeyde örtüştüğü görülmüştür. Çalışmadan çıkan sonuç, riskli davranışlara etkili düzeyde müdahale etmek bakımından mevcut PDR lisans programlarının içerik ve kazanımlar bakımından sınırlı kaldığını, bu hizmeti sunan psikolojik danışmanların da bilgi ve beceriler bakımından yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda lisans programlarının ders türü, sayısı ve içerikleri bakımından gözden geçirilmesi ve psikolojik danışmanlara bilgi ve beceri kazandırmaya dönük uygulamalara yer verilmesi önerilmektedir. Araştırmacılar için de disiplinler arası, daha çok sayıda değişkeni içeren boylamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Riskli Davranışlar, PDR Lisans Programları, Psikolojik Danışman Yeterlikleri

ABSTRACT

The Investigation of Risky Behaviors Among High School Students in the Terms Guidance and Psychological Counselling Undergraduate Program Content and Psychological Counselors Competencies

Substance abuse, obesity, bullying, school drop-out and much more behaviors are considered as risky behaviors because they might have detrimental consequences for individuals' mental and physical health. The incidence and prevalence of these type of observed risky behaviors have recently increased among youth population, especially high school students. The prevention, attenuation, and control of these risky behaviors requires a multifaceted approach and multidisciplinary collaborations. In fact, guidance and psychological counselling services have a key role in the prevention and amelioration of these problems and psychological counselors are key part of this collaboration process. Therefore, it is crucial to understand and document the professional knowledge of counselors on the risky behaviors and the content of guidance and psychological counselling undergraduate programs for this special subject area.

Psychological counselors' skills and professional knowledge regarding the risky behaviors comprise several developmental areas (i.e., cognitive, emotional, psychomotor). The current study scrutinized guidance and psychological counseling program course content linked to risk behaviors and prospective gains and competencies that counselors might develop through their educational life. The goal of the current research is to investigate the risk behaviors among high school students in the context of graduate program course content and counselling competencies. In this respect, the researcher conducted a mixed method design in which qualitative and quantitative research models were used together to document and understand the subject matter in detail. Two different research groups were conveniently selected for the survey and interview. The sample of the current study comprised psychological counselors (N1= 566, N2=21) from different high schools in 12 different cities. The researcher used psychological counselling, document analysis, and semi-structured interview forms. Furthermore, the development of these instruments was based on researcher experience, expert opinion, relevant empirical and theoretical literature. For the data analysis, while the researcher conducted descriptive statistic for quantitative data, document and content analysis were carried out for qualitative data.

The current research findings indicated that guidance and psychological counselling undergraduate program content and course type as well as quantity were not sufficient to develop counselor candidates' knowledge and skills regarding risky behaviors. In addition, although the course linked to risky behaviors were limited and were varied across undergraduate programs. Unfortunately, psychological counselors, who were participated in the study, in the Ministry of National Education reported that they have not had enough knowledge and necessary skills to help high school students to deal with risk behaviors in their educational life. The study results showed that there were significant differences between the knowledge and skills intended to be acquired in PDR programs on risky behavior and the knowledge and skills needed to solve the problems encountered in practice. Moreover, psychological counselors were not willing to participate in activities related to risky behavior unless they were mandatory. Another significant finding demonstrated that the activities carried out by psychological counselors regarding risky behaviors differ in depending on the type, quality, priority and prevalence of the school types.

Although there is no strong accumulation of literature, the current research findings showed that there was significantly linked with the findings of previous studies. Together, existing guidance and psychological counselling undergraduate degree programs are limited in terms of content and attainment to provide effective response to risky behaviors, and that psychological counselors who provide this service are inadequate in terms of knowledge and skills. Therefore, the researcher suggests that undergraduate programs be reviewed in terms of course, type, number and content, and that psychological counselors be given training to gain knowledge and skills. It is also suggested for researchers to carry out longitudinal studies by focusing on interdisciplinary study areas.

Keywords: Risky Behaviors, Guidance and Psychological Counselling Undergraduate Program, Psychological Counsellor Competencies

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Araştırma için Seçilen Bölge ve İller	69
2.	Ankete Katılan Psikolojik Danışmanlara Ait Bazı Tanımlayıcı Bilgiler	70
3.	Mülakata Katılan Psikolojik Danışmanlara Ait Bazı Tanımlayıcı Bilgiler	71
4.	Örnek Analiz Formu	74
5.	Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular	82
6.	Mülakata Katılan Katılımcılara Ait Demografik Bulgular	84
7.	Dökümün Analizi Kapsamında Analiz Edilen PDR Programları	85
8.	Birinci Gruba Ait Dersler	87
9.	İkinci Gruba Ait Ders İçerikleri	89
10.	Üçüncü Gruba Ait Ders İçerikleri	91
11.	Dördüncü Gruba Ait Ders İçerikleri	93
12.	2018 Yılında Güncellenen PDR Lisans Programına Ait Ders İçerikleri	96
13.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-1	98
14.	Seçmeli Dersler Listesi	100
15.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-2	102
16.	PDR Lisans Program Çıktıları	104
17.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-3	106
18.	Riskli Davranışlar ile ilgili Bilişsel Becerilere Yönelik Bulgular	110
19.	Riskli Davranışlar ile İlgili Pratik Becerilere İlişkin Bulgular	113
20.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-4	120

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
21.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-5	121
22.	Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular	125
23.	Anadolu Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular.....	126
24.	Mesleki Teknik Anadolu Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular	127
25.	Fen Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular.....	128
26.	Güzel Sanatlar ve Spor Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular	129
27.	İmam Hatip Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular.....	130
28.	Sosyal Bilimler Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular.....	132
29.	Bilim Sanat Merkezlerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular.....	133
30.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-6	139
31.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-7	140
32.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-8	143
33.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-9	144
34.	Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-10.....	146

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Riskli davranışlar ve PDR alanı	5
2.	Riskli davranışların karşılıklı ilişki modeli.....	13
3.	Okul terkinin nedenleri	39

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
K1	: 1. Katılımcı (Katılımcılar: K1, K2, K3 vb.)
N	: Örneklem Sayısı
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
CACREP	: The Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs (Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Kurumlarının Akreditasyonu Kurulu)
AKTS	: Avrupa Kredi Transfer Sistemine
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
PDR	: Psikolojik Danışma ve Rehberlik
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
TUBİM	: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
EMCDDA	: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi)
EWS	: Early Warning System (Erken Uyarı Sistemi)
TBM	: Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı
ASCA	: American School Counselor Association (Amerikan Okul Danışmanları Birliği)
RAM	: Rehberlik Araştırma Merkezi
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
NIMH	: National Institute of Mental Health (Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü)
AFSPP	: Air Force Suicide Prevention Program (ABD Hava Kuvvetleri İntiharı Önleme Programı)
HSCIC	: Health and Social Care Information Center (Sağlık ve Sosyal Bakım Bilgi Merkezi)

1. GİRİŞ

Zarar verici özellikleriyle psikolojik ve fiziksel sağlığı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen riskli davranışlar, bireyin kendisiyle (ör. obezite), çevresiyle (ör. istismar), ailesiyle (ör. evden kaçma), arkadaşlarıyla (ör. akran zorbalığı) ya da okuluyla (ör. okul terki) ilgili olabilmektedir (Day, Wanklyn ve Yessine, 2014). Türkiye’de ergenler arasında gözlenen riskli davranışların oran ve sıklığının yıllar içindeki değişimi konusunda kapsamlı bilgilere sahip olduğumuz söylenemez. Riskli davranışların sınıflandırılması, zamanla yeni ve farklı riskli davranışların ortaya çıkması (ör. siber zorbalık günlük hayatta bilgisayar ya da akıllı telefonların kullanılmasıyla gelişmiştir), bir kısım riskli davranışın adli işlemlere konu olması (ör. madde kullanma) gibi nedenlerin yanında, disiplinler arası çalışmayı gerektiren doğası ve konuyla ilgili araştırmaların sınırlı kalması bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir (Ergene vd., 2013). Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığına bağlı güvenlik birimlerine 2013-2017 yılları arasında gelen/gönderilen ergenler üzerinden elde edilen veriler, riskli davranışların türleri ve yıllar içindeki gidişatının sürekli olarak arttığını göstermektedir. Özellikle suça sürüklenen çocukların sayısındaki artış artık tehlikeli boyutlara ulaşmıştır (URL-1, 2018). Bu bilgiler bize lise öğrencileri arasında görülen riskli davranışların kapsamında değişikliğe gidilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Lise öğrencileri arasında görülen riskli davranışlar belirlenirken daha önce yapılan araştırmalar ve riskli davranışların görülme sıklığı dikkate alınmıştır. Örneğin Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezinin 2016 yılı raporuna göre Türkiye’de madde kullanımından ölenler Avrupa’ya göre daha gençtir. Ayrıca ölümlerin üçte biri 25 yaşından daha küçüktür (Emniyet Genel Müdürlüğü [EGM], 2019). Uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılması ve alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) araştırma komisyonunun raporuna (TBMM, 2008) göre; madde kullananlar bu alışkanlığa 20 yaşından önce başlamaktadır. Raporda lise öğrencileri arasında sigara içme, alkol tüketimi ve uçucu madde kullanma oranları oldukça yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Bu araştırma verileri, sigara, alkol ve bonzai kullanımını içeren madde kullanımı davranışlarının lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışlar kapsamına alınması gerektiğini göstermektedir.

Çocukluk ve ergenlik dâhil obezite her gelişim döneminde görülmektedir. Türkiye’de okul çağındaki çocuklarda gözlenen obezite yaygınlığına ve ilişkili faktörlere dönük güncel kapsamlı araştırma bulguları mevcut değildir. Türkiye Diyabet, Obezite ve Hipertansiyon

Epidemiyoloji Çalışması (TURDEP-II) sonuçları dikkate alındığında (URL-2, 2018), Türkiye’de 18 yaş altı bireylerde aşırı kilo alma oranlarının giderek arttığı vurgulanmaktadır. Ayrıca İnal ve Canbulat (2013) fazla tartılı çocuk ve obez çocuk oranlarında ciddi artışlar olduğunu ileri sürmektedir. Okul çağı çocuklara ait bu veriler lise öğrencileri için obezitenin risk arz eden bir davranış olduğunu işaret etmektedir. Obezite bu nedenle lise öğrencileri için riskli davranışlar kapsamına alınmıştır.

Suçta sürüklenme veya çocuk suçluluğunun tüm dünyada her geçen gün arttığı bilinen bir durumdur. Ergenlerin suçta sürüklenme sürecini etkileyen hukuki boyutlar olduğu gibi psikolojik, pedagojik ve sosyal bağlamları da mevcuttur. Suçta sürüklenme veya buluşma ile ilgili araştırmalar incelendiğinde en sık görülen suç türünün hırsızlık olduğu ve suçta sürüklenme yaşının ise 11 ile 17 yaş arasında değiştiği görülmektedir. Ergen suçlarının büyük çoğunluğunun mükerrer suç olduğu anlaşılmaktadır (İpek, 2010; Kurtuluş vd., 2009). Literatürde görülen suçta bulaşma yaşı, suç türleri ve suçta sürüklenme sıklığı dikkate alındığında lise öğrencilerinin suçta sürüklenme noktasında önemli riskler ile karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Okulların ergenlere sunduğu imkânlar göz önüne alındığında ergenlerin gelişimi için birçok koruyucu faktör içerdiği bilinmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada, kişisel özelliklerin, aile yapısının, eğitim sisteminin, okulun ve öğretmenlerin okulu bırakma eğilimleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir (Şimşek, 2011). Okul terki, davranışının ergenlerde alkol ve sigara gibi madde kullanma davranışını, suçta bulaşma ihtimalini ve şiddet davranışlarını artırması (Calderón vd., 2009; Weybright, Caldwell, Xie, Wegner ve Smith, 2017) nedeniyle çalışma kapsamında lise öğrencileri için riskli davranış olarak değerlendirilmektedir.

Okullar üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin istismar ve zorbalık temelli riskli davranışlar sergilediği veya maruz kaldığı görülmektedir. Öğrencilerin en çok fiziksel istismara uğradığı, bunu duygusal istismar, ihmal ve cinsel istismar davranışlarının takip ettiği anlaşılmaktadır (UNICEF, 2010). Akran zorbalığı ve istismarın lise öğrencileri arasında ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle müdahale edilmesi ve önlem alınması gereken bir durum olarak değerlendirilmektedir (Burnukara ve Uçanok, 2012). Bu araştırmalar lise öğrencilerinde görülen istismar (fiziksel-cinsel-duygusal) ve akran zorbalığı davranışlarının araştırılması gereken davranış örüntüleri olduğunu göstermektedir.

Bilişim araçlarının ve internet kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak okullardaki öğrenci davranışlarında da değişimler olduğu bir gerçektir. Türkiye’deki okul çağı çocuk ve ebeveynlerinin mevcut internet kullanma becerilerinin istenen düzeyde olmadığı ve onların birçok risk ile karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır (Kaşıkçı, Çağıltay, Karakuş, Kurşun

ve Ogan, 2014). İnternet temelli tehlikeli davranışlardan olan siber zorbalık davranışının geleneksel zorbalık türleri ile arasında benzerlik olduğu görülmektedir. Yine internet tabanlı ortamlarda görülen siber zorbalık davranışı diğer zorbalık türleri ile ilişkilidir (Wigderson ve Lynch, 2013). Siber zorbalığın istismar ve klasik zorbalık davranışları ile ilişkili olması ve okullardaki yaygınlık oranları nedeniyle bu çalışma kapsamında riskli davranış olarak ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bireylerdeki intihar odaklı davranışların, önlenebilir ölüm nedenleri arasında olduğunu ve ergenlerin ölüm nedenleri arasında ikinci sırada yer aldığını belirtmektedir (URL-3, 2018). İntihar davranışları Türkiye’de ilk defa 1962 yılında incelenmiştir. İntihar davranışı ile ilgili TÜİK verileri analiz edildiğinde 1962 yılından günümüze kadar intihar davranışının görülme oranında sürekli bir artış olduğu anlaşılmaktadır (URL-4, 2018). Ergenlerde görülen İntihar davranışının görülme formları ve bu davranışın ulaştığı boyutlar, lise öğrencileri arasında gözlenen en riskli davranışın intihar temelli davranışlar olduğunu göstermektedir.

Ulusal ya da uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalarda bulguların önemli bir kısmı yaygınlık ve sıklıkla ilgili bilgileri içermektedir. Fakat riskli davranışların ortaya çıkışı, gidişatı, bu davranışlara ait erken uyarıcıların belirlenmesi, önlenmesi, kontrol altına alınmasında ya da ortadan kaldırılmasında etkili olan birçok psiko-sosyal değişken vardır. Bu nedenle riskli davranışlar konusu hekimler, hukukçular, ruh sağlığı uzmanları, aileler ve öğretmenler arasında çok yönlü işbirliği yapılması gereken bir süreci kapsamaktadır (Önal, Celbiş, Özdemir ve Öndem-Özdemir, 2013). Riskli davranışların mültidisipilener yapısı dikkate alındığında bu davranışlara ilişkin sadece yaygınlık ve sıklık belirtilerinin bilinmesi, mücadele sürecinde yeterli olmayabilir. Bu davranışların yoğun olarak görüldüğü yaş grupları, fiziksel çevre ve bu davranışlar üzerine çalışanların özellikleri de mücadele sürecine katkı sunabilir. Bu noktada ise riskli davranışların yoğun olarak görüldüğü lise öğrencileri ve okullarda çalışan personellerin yeterlilik düzeyleri önem kazanmaktadır. Okullarda sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) hizmetleri çok yönlü yaklaşımın ruh sağlığı taraflarından biridir. Bu durum okul PDR hizmetlerinin riskli davranışlar konusundaki işlevini önemli hale getirmektedir. Psikolojik danışmanların konu ile ilgili işlevi riskli davranışlar ile üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ve psikolojik danışmanların yeterlikleri çerçevesinde tartışılabilir. Çünkü psikolojik danışmanların yeterlikleri, aldıkları eğitimlerle ya da takip ettikleri bilimsel çalışmalarla bağlantılıdır. Tüm bu tartışmalar bir soru takımı ile daha rafine hale getirilebilir; ciddi bir sorun olarak varlığını sürdüren riskli davranışlara müdahale konusunda okul psikolojik danışmanlarının yeterlikleri hangi düzeydedir? Mezun oldukları programların bu yeterlikler konusundaki ölçütleri nelerdir?

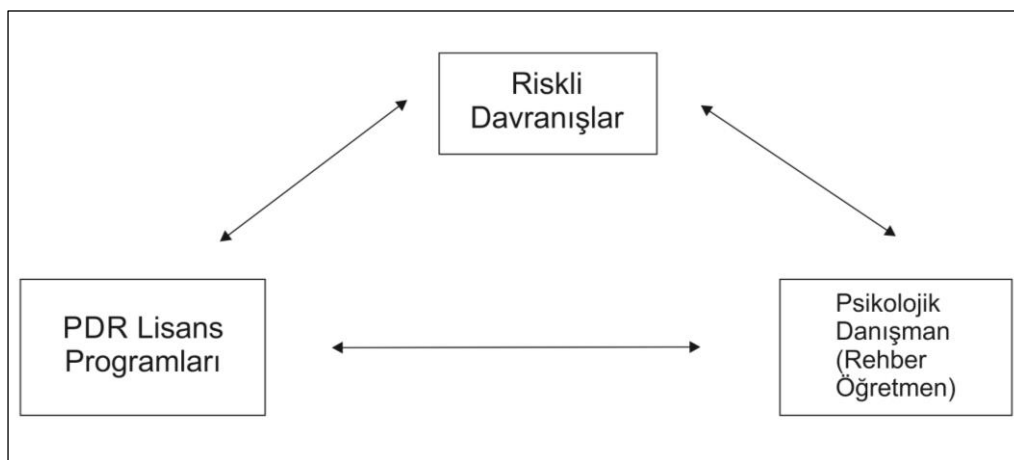
Tüm açıklamaları düşündüğümüzde okul psikolojik danışmanlarının riskli davranışlar konusundaki yeterliklerini tartışacak bilimsel verilerden yoksun olduğumuz söylenebilir. Yapılan çalışmaların genellikle psikolojik danışma süreçleri öz yeterlilik alanlarına yönelik olduğunu anlaşılmaktadır (Sali-Bilgiç, 2011). Ancak yapılan çalışmaların sonuçlarından yola çıkarak, bu konuda dolaylı bazı değerlendirmeler de yapılabiliriz. Örneğin suç işleyen çocuklar ile ilgili bir çalışmada rehberlik servisinden yardım alan çocukların oranının çok düşük olduğu ve bu yardımın etkililiğinin sınırlı düzeyde olduğu vurgulanmaktadır. Hatta öğrenciler psikolojik durumlarını çoğu zaman rehberlik servisi tarafından anlayamadığını belirtmektedir (İpek, 2010). Bu durumun psikolojik danışmanların yeterlilik düzeyleri ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Araştırmalar sınırlı olsa da gözlenen bulgular, PDR hizmetlerinin riskli davranışlar üzerinde etkili olabildiğini göstermektedir. Kuşkusuz bu etki okul psikolojik danışmanlarının yeterliklerinden bağımsız olamaz. Belli içerik ve amaçlar doğrultusunda hazırlanan yeterlikler, program mezunlarının, bilişsel, duyuşsal ve devinimsel kazanımlarıyla, diğer bir ifadeyle program çıktılarıyla bağlantılıdır. Şüphesiz ki yeterlik düzeyi aynı zamanda psikolojik danışmanların lisansüstü ve hizmetiçi eğitimleriyle ya da kişisel bazı akademik deneyimleriyle de (kurs, seminer, çalıştay vb.) ilişkilidir. Ancak lisans programı temel yeterliklerin kazandırılması bakımından hayati bir öneme sahiptir. Türkiye’de lisans programlarıyla ilgili yeterlik tartışmaları Bologna süreci ile başlamış, bu kapsamda belirlenen ölçütleri sağlayan üniversitelerde AKTS ve diploma eki uygulamalarına geçmiştir. Bu ölçütleri henüz sağlayamayan Türk üniversiteleri ve PDR programları mevcuttur. PDR programlarındaki mevcut bu durum, PDR mezunların sahip olduğu kazanımların ve riskli davranışlar konusundaki yeterliklerin önemli bir araştırma konusu olması gerektiğini göstermektedir.

PDR lisans programları 2006 yılında YÖK tarafından yapılan bir çalışma ile tüm üniversitelerde standart hale getirilmeye çalışılmıştır. Sonraki yıllarda YÖK tarafından özellikle seçmeli derslerin programdaki oranıyla ilgili alınan kararlar ve bazı üniversitelerin AKTS uygulamaları, ders içeriklerinde kısmi değişikliklere yol açmıştır. Buna rağmen 2006 yılında belirlenmiş olan çerçeve program önemli ölçüde uygulanmaktadır. Program incelendiğinde, zorunlu dersler içinde riskli davranışlarla ilgili bilgi ve becerilere özel bir yer verilmediği ancak riskli davranışları da kapsayabileceği varsayılan yüzeysel ve genel bilgilerin programa hâkim olduğu kolaylıkla gözlenebilir. İçerikteki bu yapı özel olarak ders içerik ve hedeflerinde, genel olarak ise program çıktılarında fark edilebilmektedir. Bu konu ile ilgili AKTS uygulaması yapan üniversitelerin programları incelendiğinde bir kısım üniversitelerde riskli davranışlar ile ilişkili olabilecek derslere yer verilirken bazı üniversitelerde (URL-5, 2018) ise bu içeriklere uygun hiçbir seçmeli derse rastlanmamıştır.

Riskli davranışlarla ilgili ders ve içerikler konusunda AKTS uygulamasına sahip olan ve bu öneri kapsamında incelenen üniversitelerin programlarında dahi asgari bir tutarlılık bulunamamıştır. Bu durum program mezunlarının yeterliklerini doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada incelenen üniversite program çıktılarının genel olarak öğretmenlik ve PDR alanıyla ilgili yeterlikleri kazandırmaya dönük olduğu anlaşılmaktadır. Programların içerik ve hedefleri daha çok bilişsel boyutta bilgi ya da farkındalık kazandırmaya dönüktür. Bu tür programlar uygulanabilirlik, sürdürülebilirlik ve yararlılık açısından sınırlılıklar taşımaktadır. Program içerikleri bireysel farklılıklara ve riskli davranışlara yeterince vurgu yapmamaktadır. Program ya da ders hedef ve içerikleri, mevcut kazanımların riskli davranışların önlenmesi, azaltılması ya da ortadan kaldırılması konusunda önemli sınırlılıklar taşıdığını göstermektedir. Kaldı ki bu yeterliklerin mezunlar tarafından hangi seviyelerde kazanılmış olduğu da ayrı bir soru olarak ön plana çıkmaktadır. Tüm bu hususlar PDR program içeriklerinin ve bu programlardan mezun olup alanda hizmet veren psikolojik danışman yeterliklerinin incelenmesini önemli hale getirmektedir. Çünkü bu bilgiler ışığında psikolojik danışmanların riskli davranışları erken belirleme, önleme ve müdahale noktasında yetersiz kalacağı söylenebilir.

Bu çalışmanın üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar; riskli davranışlar, PDR lisans program içerikleri, psikolojik danışman yeterlikleri Çalışma Şekil 1’de bir model olarak özetlenmektedir. Bu modelin odağında riskli davranışlar yer almaktadır. Bu çalışma ile riskli davranışlar diğer boyutlarla ilişkilendirilerek derinlemesine bir şekilde incelenmektedir. Bunun yanında diğer boyutlar arasındaki ilişkilerin de nedensellik içerisinde ele alınması planlanmıştır. Bu çerçevede riskli davranışları inceleyen bir çalışma mevcut değildir.

Şekil 1. Riskli davranışlar ve PDR alanı

Yine bu çalışma bütünsel bakış ve ilişkilendirme bakımlarından önceki araştırmalardan farklıdır. Riskli davranışların aynı çalışma içinde iki farklı boyutta incelenmesi söz konusudur. Çalışma konusu, riskli davranışları PDR lisans eğitim program ve uygulamalarının içerik ve yeterlikleriyle, okul psikolojik danışmanlarının bilgi ve beceri düzeyleriyle ile ilişkilendirerek incelemeyi amaçlaması bakımından özgün bir değere sahiptir. Buradan elde edilecek bilgilerin riskli davranışların erken uyarıcıların belirlenmesi, erken müdahale ve önleme noktasında üniversitelerin PDR programlarının içeriklerine, okullarda çalışan psikolojik danışmanların yeterliliklerine ve okullarda yürütülen PDR hizmetlerine işlevsellik, etkililik ve verimlilik açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ortaya çıkan sonuçların eğitimde önleyici, geliştirici ve problem çözücü politikalara destek olması beklenmektedir.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların, PDR lisans programlarının içerik ve çıktıları ile psikolojik danışman yeterlikleri bağlamında incelenmesidir.

Araştırmanın alt amaçlar ise aşağıda sıralanmıştır.

1. PDR Lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı ders içeriklerinin, riskli davranışların tanımlanması ve incelenmesiyle ilgili bilgileri ve aynı zamanda ölçülmesi, önlenmesi ya da müdahale edilmesiyle ilgili becerileri kapsayıp kapsamadığını belirlemek.
2. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (bilgi), tutum (duyuş) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslere yer verilip verilmediğini tespit etmek.
3. PDR lisans programlarının çıktılarında riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerle ilgili kazanım ya da yeterliklerin belirlenip belirlenmediğini saptamak.
4. Okullarda görev yapan psikolojik danışmanlarının riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve beceri düzeylerini tespit etmek.
5. Okullarda görev yapan psikolojik danışmanların mezun oldukları PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdıkları bilgi ve beceriler konusundaki görüşlerini incelemek.
6. Okullarda gözlenen riskli davranışların gözlenme sıklığı doğrultusunda okul türlerine göre en çok gözlenen riskli davranışları ve en az görülen riskli davranışları belirlemek.

7. Okullarda riskli davranışlar konusunda yapılan çalışmaların tür, nitelik, öncelik ve yaygınlığını incelemek.

Araştırmanın amaçlarına bağlı olarak geliştirilen hipotezler ise şunlardır:

1. PDR Lisans program içerikleri, riskli davranışların belirlenmesi, önlemesi, kontrol ve müdahale edilmesi konusunda psikolojik danışman adaylarına bilgi ve beceri kazandırabilecek zorunlu ve seçmeli dersler ile ders içerikleri konusunda oldukça sınırlıdır.
2. PDR lisans programlarının çıktıları-yeterlikler-kazanımları içinde mezunların riskli davranışlar konusunda sahip olmaları beklenen bilgi ve becerilerle ilgili ölçütlere yeterince yer verilmemiştir.
3. Halen okullarda görev yapan psikolojik danışmanların bilgi ve beceri düzeyleri riskli davranışların, belirlenmesi, önlemesi, kontrol edilmesi, ortadan kaldırılması ve müdahale edilmesi konularında yeterli değildir.
4. Öğrenciler nitelik ve türleri farklı riskli davranışlar nedeniyle okul rehberlik servisine başvurmaktadır/gönderilmektedir.

1. 2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Lise dönemi öğrencilerin önemli gelişimsel dönemlerinden birini kapsamaktadır. Bu dönemde öğrenciler ergenliğin çatışmalı ve fırtınalı süreçleri nedeniyle birçok riskli durumlar ile karşılaşmaktadır. Ergenlikte karşılaşılan riskli durumlar lise öğrencilerin yaşamlarında ciddi önlenebilir sağlık sorunları oluşturduğu bilinmektedir.

Özellikle madde kullanımları, obezite, intihar deneyimi ve girişimi öğrencilerin yaşamlarında ciddi sağlık sorunları oluşturabilir. Bununla birlikte akran zorbalığı ve siber zorbalığın öğrencilerin yaşam kalitesini düşüren önemli değişkenlerden olduğu söylenebilir. Ayrıca çoğunlukla lise öğrencilerinde görülen okul terki davranışı nedeniyle öğrenciler okulun koruyucu faktörlerinden de mahrum kalmaktadır. Bu davranışlar öğrencilerin biyolojik ve psikolojik sağlığı için ciddi tehlikeler oluşturmakta hatta onları ölüme götürebilmektedir. Son yıllarda riskli davranışların lise öğrencilerinde görülme sıklığında büyük artışlar olduğu bilinmektedir. Birçok ulusal ve uluslararası raporlarda 14-19 yaş aralığındaki bireylerin bu davranışlar nedeniyle ciddi risk altında olduğu görülmektedir (Kann vd., 2018; TUBİM, 2013). Lise öğrencilerde görülen riskli davranışlar, bu çalışmada sigara içme, alkol tüketme ve bonzai kullanmayı kapsayan madde kullanımı, obezite, okul terki, suça sürüklenme (kabahat işleme), istismar (fiziksel-duygusal-cinsel), akran istismarı (zorbalığı), siber zorbalık, intihar eğilimi ve deneyimi başlıkları altında ele alınmıştır.

Günümüzde öğrenciler zamanlarının büyük çoğunluğunu okullarda geçirmeleri nedeniyle okul onların temel yaşam alanı olarak kabul edilebilir. Okullar öğrencilerin tüm gelişim alanlarını dikkate alarak yetişmelerini amaçlamakta ve onların sağlıklı mutlu ve üretken bireyler olmalarını hedeflemektedir. Bu süreçte tüm okul çalışanlarına ve paydaşlarına önemli roller düşmektedir. Özellikle öğrencilerin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı gelişimlerine katkı sunmayı amaçlayan okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerinde çalışan psikolojik danışmanların mesleki ve kişisel yeterlilikleri üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir. Yine lise öğrenciler ile daha yakın ilişkiler kurabilen psikolojik danışmanlara riskli davranışları erken belirlemede ve önlemede önemli roller ve görevler düşmektedir. Psikolojik danışmanların riskli davranışlar kapsamındaki görev ve rolleri onların yeterlikleri ve aldıkları eğitimler ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında PDR Lisans program içerikleri, çıktıları, yeterlikleri, kazanımları, psikolojik danışmanların bilgi ve beceri düzeyleri ile riskli davranışların, belirlenmesi, önlenmesi, kontrol edilmesi, ortadan kaldırılması ve bu davranışlara müdahale edilmesindeki rolü incelenmektedir. Çalışma kapsamında riskli davranışların iki farklı boyutta incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada bütünsel bakış ve ilişkilendirme bakımlarından önceki araştırmalardan farklıdır.

Sonuç olarak lise öğrencilerinde görülen riskli davranışlar ile ilgili erken uyarıcıların belirlenmesi, bu davranışların sıklığının ölçülmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi noktasında psikolojik danışmanları merkeze alan bir çalışma olarak yapılması amaçlanmaktadır. Araştırma psikolojik danışmanların yeterlilikleri ve becerilerinin öneminin ortaya konması açısından nadir çalışmalardandır. Özellikle PDR lisans eğitim programı ve uygulamalarının içerik ve yeterlikleriyle okul psikolojik danışmanlarının bilgi ve beceri düzeylerini ilişkilendirerek incelediği için literatürdeki diğer riskli davranışlar ve psikolojik danışman/rehber öğretmen konularını işleyen çalışmalardan farklılık göstermektedir. Araştırma bu yönüyle özgün bir değere sahiptir. Yine bu araştırma, AKTS ve diploma eki uygulamasına geçen üniversitelerin PDR programlarının toplumun önemli sorunlarından biri haline gelen riskli davranışlar konusundaki ders, içerik, amaç ve kazanımlar açısından karşılaştırılmalı ve analitik bir şekilde ilk kez incelenmeye tabi tutulması bakımından orijinal bir nitelik taşımaktadır. Buna ek olarak bu çalışma okul psikolojik danışmanlarının türleri giderek artan, nitelikleri değişen riskli davranışlar konusundaki bilgi, tutum ve becerilerini inceleme ve riskli davranışlara ilişkin mevcut stratejileri tespit etmesi yönüyle önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan yaygınlıkları giderek artan ve sonuçları tehdit edici boyutlara ulaşarak toplumsal bir sorun haline gelen riskli davranışların, okul türlerine göre hangi seviye ve sıklıkta görüldüğünü belirlemek açısından ayrı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak ise çalışma,

araştırmacılara gelecekte yapacakları çalışmalarda, eğitim politikalarının düzenlenmesinde politika yapıcılara, psikolojik danışman eğitiminde üniversitelere ve profesyonellere yol göstermesi açısından önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları olarak kullanılan anketlerin öz bildirim dayalı olması bir sınırlılıktır.
2. Çalışma anketlerin uygulanacağı 12 farklı ildeki farklı liselerde (Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu Lisesi, Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Öğretmen Lisesi, Otelcilik ve Turizm Lisesi) görev yapan 566 psikolojik danışman/rehber öğretmen ile sınırlıdır.
3. Araştırmada kullanılan anketlerin bir bölümü online form üzerinden diğer bölümü ise liselerde görev yapan psikolojik danışman/rehber öğretmenlere yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Araştırma sürecinde her ne kadar uygulamaya dönük yapılandırılmış bir yönerge anketler ile birlikte verilse de, bu durum uygulamanın standart bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından bir sınırlılıktır.
4. Araştırma grubu sadece liselerde görev yapan psikolojik danışman/rehber öğretmenlerden oluşmaktadır.
5. PDR lisans programı ders ve içerikleri üniversitelerin web sayfalarında sunulan bilgiler ile sınırlıdır.

1. 4. Araştırmanın Varsayımları

1. Katılımcıların ölçme araçlarına içtenlikle cevap verdikleri varsayılmaktadır.
2. Okullarında görev yapan psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin riskli davranışlar sergileyen öğrenciler konusunda çalışma tecrübesi olduğu varsayılmaktadır.

1. 5. Tanımlar

Araştırmada geçen temel kavramların işe vuruk tanımları aşağıda verilmiştir:

Riskli Davranışlar: Bireylerin normal gelişim sürecini olumsuz etkileyen ve bireyden beklenen fiziksel, ruhsal ve sosyolojik temelli gelişim görevlerini yerine getirebilmesini, temel becerilerinin gelişmesini aksatan ve bireyin sonraki gelişim dönemlerini olumsuz etkileyebilen davranış ve davranış örüntüleridir (Jessor, 2016, s. 118-120). Bu çalışmada riskli davranışlar lise öğrencilerinde görülen sigara içme, alkol tüketme ve bonzai

kullanmayı kapsayan madde kullanımı, obezite, okul terki, suça sürüklenme (kabahat işleme), istismar (fiziksel-duygusal-cinsel), akran istismarı (zorbalığı), siber zorbalık ve intihar eğilimi ve deneyimi vb. alt boyutlardan oluşan bir değişken olarak tanımlanmıştır.

Psikolojik Danışma ve Rehberlik Lisans Programları: Resmi veya özel kurum ve kuruluşlarda bireylerin eğitsel, mesleki, kişisel-sosyal gelişimlerine yönelik rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini etkin bir şekilde sunabilen, mesleki etik ilke, kural ve yasalara bağlı, kültürel duyarlılığı yüksek, alanındaki bilimsel gelişmeleri izleyen çağdaş psikolojik danışman yetiştirmeyi amaçlayan yükseköğretim programları olarak ifade edilmektedir (URL-6, 2018).

Rehberlik ve Psikoloji Danışma Hizmetleri: Ortaöğretim yönetmenliğinde belirtilen amaçlar doğrultusunda lise öğrencilerinin kendilerini gerçekleştirmelerine, eğitim sürecinden yetenek ve özelliklerine göre en üst düzeyde faydalanmalarına, mevcut gizilgüçlerini ortaya çıkarmalarına, kullanmalarına ve geliştirmelerine yönelik uzman personeller tarafından yürütülen hizmetlerdir (URL-7, 2018).

Rehber Öğretmen/Psikolojik Danışman: Liselerde öğrenim gören öğrencilere yönelik rehberlik ve psikolojik danışma servislerinde rehberlik ve psikolojik danışma hizmeti vermekle görevli, üniversitelerin psikolojik danışma ve rehberlik alanında lisans eğitimi almış uzman personeller olarak tanımlanmaktadır (URL-7, 2018).

Psikolojik Danışman Yeterlikleri: Lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi sürecinde psikolojik danışmanların sahip olduğu bilişsel ve pratik beceri düzeylerine ilişkin düşünceleridir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2. 1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

2. 1. 1. Ergenlik, Risk ve Riskli Davranış Kavramları

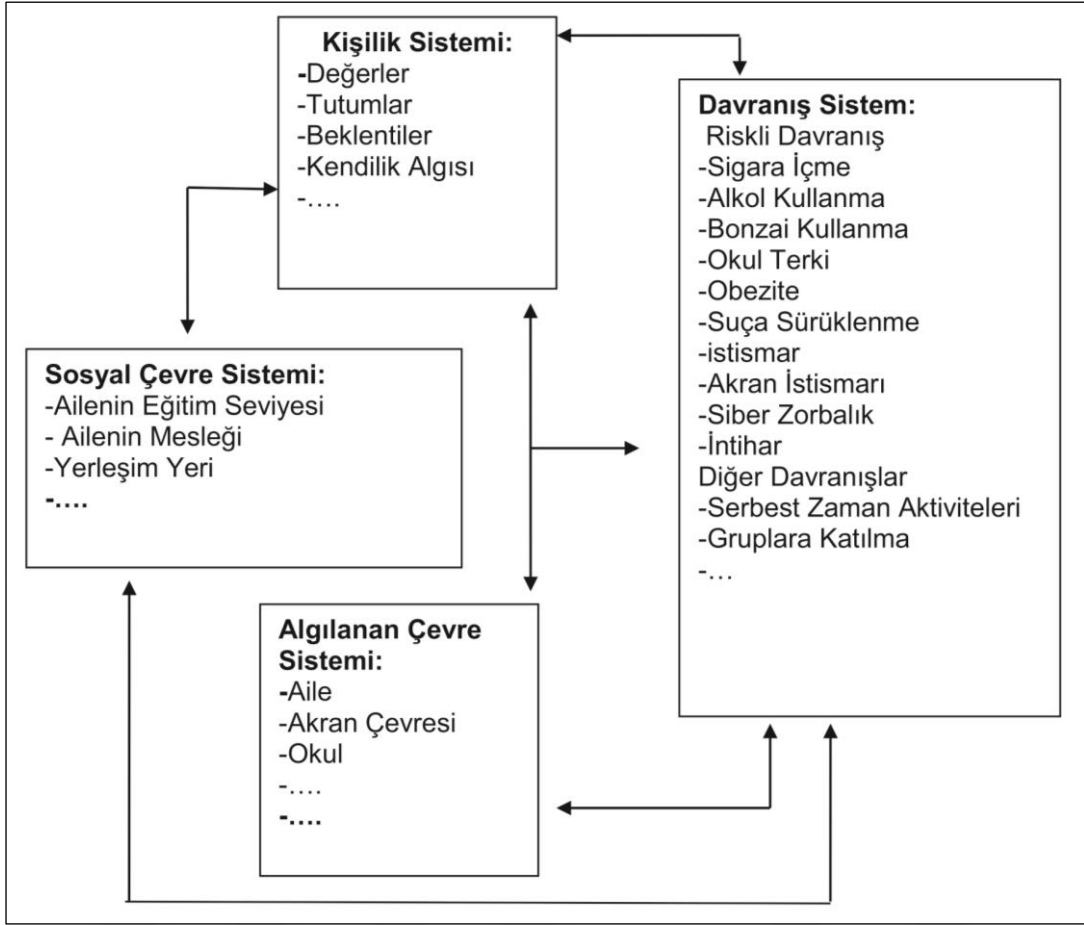
Diğer gelişim dönemleriyle kıyaslandığında öğrencilerin ergenlikte yaşadığı fiziksel, psikolojik ve sosyolojik değişimlerin daha hızlı olduğu görülür. Aynı zamanda bireyler ergenlikte belirli gelişim görevlerini gerçekleştirmekle sorumludur. Ergenlik kısaca bireylerin yaşadığı fiziksel, sosyal ve psikolojik değişimler ile olgunlaşmaya doğru evrildiği bir geçiş dönemidir (Çuhadaroğlu vd., 2004). Ergenlik bireyin yaşamında önemli rol oynayan dinamik bir süreç olarak görülür. Ergenliğe geçiş eski topluluklarda ve gelişmemiş kültürlerde sadece bir ritüeldi. Gelişmiş toplumlarda ise ailevi ve mesleki rolleri, yeni değerleri, yaşam biçimlerini içeren aktif bir süreç olarak görülmektedir. Aynı zamanda ergenlik birey için özerk karar verme gibi fırsatları, zorlukları ve riskleri içinde barındır (Bonino, Cattelino ve Ciairano, 2005). Ergenlik döneminde lise öğrencilerinde görülen heyecan arama dürtüsü onların davranışlarını anlama noktasında önemli bir değişkendir (Bulotaité ve Zamalijeva, 2017). Heyecan arama duygusu lise öğrencilerinin gelişimini desteklediği gibi onu bazı riskli durumlar ile karşı karşıya gelmesine neden olabilir. Bu durum lise öğrencileri için bir risk faktörü oluşturabilmektedir. Risk bireyin yaşamındaki zarara uğrama veya zarar görme durumları olarak tanımlanabilir. Ögel (2007, s. 13-14) risk kavramını, bireyin fiziksel ve ruhsal gelişimini engelleyen veya aksatan durumlar olarak görür.

Risk, fiziksel sağlığı, kişisel gelişimi ve sosyal uyumu engelleyen, tehlikeye atan düşünce ve endişeleri yansıtır. Riskli davranışlar ise bireyin gelişimsel görev ve rollerini göstermesini engelleyen ve diğer gelişim dönemlerini olumsuz etkileyen davranış kalıplarıdır. Bunlar genel olarak madde bağımlılığı, okuldan ayrılma, korunmasız cinsel ilişki, hızlı araba kullanma, içki içme ve şiddetle meşgul olma şeklinde isimlendirilir (Jessor, 2016, s.118-122). Kısaca ergenlerin fiziksel, psikolojik ve sosyolojik açıdan zarar görmesine neden olan tercih ve kararları riskli davranışları oluşturur. Alikashişoğlu (2008) riskli davranışları ergenlerin yaşamlarını fiziksel, ruhsal veya sosyal yönden olumsuz etkileyen ve onun yaşamında olumsuz sonuçlar doğuran davranış kalıpları olarak tanımlar. Riskli davranışlar çoğunlukla ergenlik döneminde ortaya çıkmakta ve bireyin diğer gelişim dönemlerini ve gelişim alanlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kısaca riskli davranış, ilk ortaya çıktığı gelişim dönemini ve daha sonraki gelişim dönemlerini olumsuz etkileyen ve toplum tarafından normatif olarak kabul görmeyen davranışlardır

(Gençtanırım-Kuru, 2010). Riskli davranışlar ile ilgili uluslararası literatüre bakıldığında Türkiye ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Ellis ve diğerleri (2012) riskli davranışları çoğunlukla ergenlik döneminde görülen, ergenin kendisine, çevresine veya içinde yaşadığı toplama zarar verme durumu olan davranış kalıpları olarak ifade ederler. Aynı şekilde Jessor (1998) riskli davranışları bireyin ve toplumun sağlığı için önemli bir tehdit oluşturan davranım şekilleri olarak görür; bu davranışların bireyin genetik yapısı ve geçirdiği gelişimsel süreçlerden etkilendiğini ileri sürmektedir.

Riskli davranışlar problem davranış teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre davranışların koruyucu faktörler ve risk faktörleriyle ilişkisi, davranışın yönünü belirler. Problem davranış teorisi risk faktörlerini bireyin iyilik halini olumsuz etkileyen madde kullanımı, obezite, okul veya evden kaçma ve saldırganlık vb. durumlar olarak görür. Problem davranış teorisi riskli davranışların kaynağının genetik, biyolojik ve medikal değişkenler değil, psikososyal değişkenler olduğunu ileri sürmektedir (Jessor, 1987). Literatür incelendiğinde riskli davranışların bazı çalışmalarda problem davranış olarak tanımlandığı görülür. Problem davranışlar da aynı şekilde bireyin iyilik halini bozan ve gelişimini sekteye uğratan davranışlar olarak değerlendirilir (Siyez, 2013, s. 50). Problem davranış tanımının içeriği incelendiğinde riskli davranış tanımı ile benzer anlam taşıdığı görülmektedir. Literatürdeki riskli davranışlar kavramı ile risk alma davranışı arasında da benzer kullanımlar görülmektedir. Fakat risk alma kavramı riskli davranıştan farklıdır. Çünkü çoğu çalışmada risk alma kavramı sonucun ne olacağı üzerine karar verme ve tercih yapma süreci olarak ifade edilir (Wakkee, Elfring ve Monaghan, 2010). Bu araştırma kapsamını lise öğrencilerinde görülen sigara içme, alkol tüketme ve bonzai, diğer maddeleri kullanma, obezite, okul terki, suça sürüklenme (kabahat işleme), istismar (fiziksel-duygusal-cinsel), akran istismarı (zorbalığı), siber zorbalık ve intihar (eğilim, deneyim vb.) davranışları oluşturmaktadır.

Riskli davranışlar ile ilgili araştırmalardan anlaşıldığı üzere bu davranışlarının nedeni sadece bir değişken ile açıklanamaz. Riskli davranışların altında bir değil birçok değişken olabilir. Bu nedenle riskli davranışların disiplinler arası bir konu olduğu; nedenlerinin genetik, psikolojik ve sosyolojik değişkenlere bağlı olabileceği değerlendirilmektedir (Ary vd., 1999; Bonino vd., 2005; Ellis vd., 2012; Jessor, 1987, 1998, 2016; Ögel, 2007; Ryan ve Irwin, 1998; Siyez, 2013). Ayrıca bu değişkenlere ek olarak kardeş sırasının da önemli oranda riskli davranışları etkilediği de belirtilmektedir (Averett, Argys ve Rees, 2011). Nadiren de izole bir şekilde ortaya çıktığı, sistematik bir yapı ile örgütlendiği ve birbirini etkilediği için riskli davranışlar incelenirken hassas bir denge gözetilmesi gerekir (Bonino vd., 2005).

Şekil 2. Riskli davranışların karşılıklı ilişki modeli (Jessor, 1991)

Bu şemaya göre birçok değişken riskli davranışların oluşumunda etken rol oynamaktadır. Bu bilgiler araştırma kapsamına alınan riskli davranışların etiyojisi ve yaygınlığının ayrı ayrı incelenmesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

2. 1. 2. Riskli Davranışların Alt Boyutları

Yukarıdaki araştırmalar incelendiğinde lise düzeyinde öğrenim gören ergenlerin fiziksel, ruhsal ve davranışsal gelişim alanlarını olumsuz etkileyen ve yaşam kalitesini düşüren pek çok riskli davranışlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu riskli davranışların madde kullanımları, antisosyal davranışlar, erken cinsel ilişki, kendine zarar verme, okul terki, obezite, hızlı araç kullanımı, istismar ve intihar gibi davranışlar olduğu görülmektedir (Ary vd., 1999; Bonino vd., 2005; Ellis vd., 2012; Gençtanırım-Kuru, 2010; Jessor, 1987, 1998, 2016; Ögel, 2007; Ryan ve Irwin, 1998; Siyez, 2013).

Bu araştırma kapsamında ise; (1) sigara içme, alkol tüketme ve bonzai kullanmayı kapsayan madde kullanma, (2) obezite, (3) okul terki, (4) suça sürüklenme (kabahat işleme), (5) istismar (fiziksel-duygusal-cinsel) ve akran istismarı (zorbalığı), (6) siber

zorbalık ve (7) intihar (eğilim, deneyim vb) ele alınmıştır. Bu davranışların türleri, nedenleri, sıklığı, gidişatı ve bu davranışlara yönelik müdahale programları ve yasal düzenlemeler kısaca aşağıda açıklanmıştır.

2. 1. 2. 1. Madde Kullanımı Davranışı

Bu çalışmada sigara içme, alkol tüketme ve bonzai kullanmayı kapsayan riskli davranışlar madde kullanımı başlığı altında ele alınmıştır. Madde kullanımı bireyin sinir sistemini olumsuz etkileyerek bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında bozulmalara neden olan doğal veya doğal olmayan maddelerin kullanımını kapsamaktadır. Madde kullanımları maddenin kötüye kullanımı, madde istismarı ve madde bağımlılığı şeklinde farklı ifadelerle literatürde yer aldığı görülmektedir (Kaya ve Özcan, 1999; Ögel, 2007; Siyez, 2013). Madde kullanan gençlerin daha çok riski yaşam biçimini benimsedikleri; korunmasız cinsel ilişki, okul başarısızlığı, suç ve şiddet eylemleri gibi riskli davranışlar da gösterdikleri görülmektedir (Smyth ve Saulnier, 1997).

Madde kullanımı ile ilgili istatistiksel bilgilere bakıldığında birçok veriye rastlanmaktadır. İstanbul'daki Çocuk ve Ergen Alkol ve İlaç Bağımlılığı Tedavi Merkezine 2011-2013 yılları arasında başvuran 2718 çocuk ve ergen üzerinde yapılan incelemede, uyuşturucu kullanan kızların sayısında artış olduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda çocuk ve ergenlerden yıllar içinde bu merkezden yardım alanların oranında da artış olmuştur. İncelemelerde madde kullanımına başlama yaş ortalaması 13,8, tedavi talep etme yaş ortalaması ise 16,1 olarak tespit edilmiştir (Tanıdır vd., 2015). Bu kurumun verilerinin en güncel haline ulaşılammıştır. Fakat TÜİK'in 2018 yılı verileri incelendiğinde bu veriler ile paralellik gösterdiği ve madde kullanan ergenlerin sayısında ciddi artışlar olduğu görülmektedir (URL-1, 2018). Türkiye'de sadece 2018 yılında 15-24 yaş arası 154 kişi (%23,4) madde bağımlılığından ölmüş ve bu ölüm düzeyleri en yüksek ikinci orandır. Toplam nüfus içinde madde bağımlılığına bağlı ölüm sayısı 2012 yılında 162 iken, 2017'de 941'e çıkmıştır. Fakat 2018 yılında %30'luk bir oranla 657'ye düşmüştür (EGM, 2019). Yine uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan TBMM araştırma komisyonunun raporunda madde kullananların %75'i bu alışkanlığa 20 yaşından önce başladığı ve ortaöğretimde sigara içme oranı %55,9, alkol tüketimi %45 ve uçucu madde kullanma oranı ise %2.5 düzeyinde belirlenmiştir (TBMM, 2008).

Madde kullanımının yaygınlığı ile ilgili veriler incelendikten sonra sigara, alkol, bonzai ve diğer uyuşturucu veya sentetik maddelerin kullanımını tetikleyen nedenlere bakmak gerekmektedir. Çünkü davranışlara neden olan değişkenler davranışları önleme noktasında önemli bir işleve sahip olabilir. Bu davranışların ortaya çıkmasında biyolojik,

psikolojik ve sosyolojik değişkenlerin etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin stres ve kaygı tüm madde kullanım şekillerini tetikleyen değişkenler arasında yer almaktadır (Whitbeck, Hoyt ve Bao, 2000). Ögel (2007, s. 261-263) sigara, alkol ve bonzai kullanımına bağlı madde kullanımlarına sebep olan değişkenleri şu şekilde gruplamıştır.

Ergenin akran grubuna ilişkin faktörler: lise öğrencilerinin arkadaş gruplarının davranışları bireyin davranışlarını etkilediği bilinen bir gerçektir. Ergenlik döneminde arkadaşı sigara kullanan bir gencin de madde kullanma olasılığı oldukça yüksektir. Yine madde kullanımına ilişkin olumlu tutumlar ve bireyin arkadaş grubuna yönelik bağlılık duygusu madde kullanımına başlama riskini artırmaktadır (Yazıcı ve şahin, 2005).

Ergenin aile yapısına ilişkin faktörler: aile üyelerinin madde kullanma durumu bireyin maddeye başlama oranını artırdığı görölmektedir. Yine aile üyelerinin madde kullanımına ilişkin olumlu tutum ve düşünceleri ve sapkın davranışlara yönelik tutumları madde kullanımına yönelik davranışların önemli belirleyicilerindedir. Ayrıca ebeveyn ilişkilerin türü, aile üyeleri ve ergenler arasındaki bağlılık duygusunun zayıflığı, gencin yaşamına duyulan ilginin azlığı ve işlevsel olmayan disiplin uygulamaları ergenlerin madde kullanımı davranışlarını artırdığı görölmektedir.

Kiřilik yapısına ilişkin faktörler: Çocukluk döneminde öfke, sinirli veya aşırı çekingen, iče kapanma eğilimleri olan ergenler ile temel yaşam becerileri yeteri düzeyde gelişmemiş ergenlerin madde kullanma sıklığı daha fazla olduğu görölmektedir. Bu kapsamda okulda akademik alanda başarısızlık yaşayanlar, anti-sosyal davranışlar sergileyen, öfke kontrolü zayıf, akran baskısı ile bař edemeyen ve bařa etme stratejileri işlevsel olmayan ergenlerde madde kullanma ve bağımlı olma riski yüksektir.

Genetik yapıya ilişkin faktörler: Bireylerin genetik yatkınlık ve bağımlılık yapan maddelere verdiği tepkiler madde kullanım ve maddeye başlama yaşını etkilediği görölmektedir. Özellikle ergenlerin sahip olduğu nöropsikolojik eksiklikler ve cinsiyet faktörleri madde kullanım düzeylerini etkilediği görölmektedir.

Ergenin sosyal çevresine ilişkin faktörler: Ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik düzey, nüfus yoğunluğu ve ülkenin fiziksel imkânları madde kullanma durumunu etkilemektedir. Ergenlerin yaşam koşullarında görölen sıkıntılar, fiziksek ve ekonomik imkânsızlıklar maddeye başlama yaşını ve madde kullanım formlarını etkilediği görölmektedir. Özellikle gençlerde görölen suça sürüklenme, suça bulaşma ve yaşadığı çevrenin özelliği nedeniyle maddeye kolay ulaşma durumu madde kullanma riskini artırdığı ifade edilmektedir.

Bazı araştırmacılar (Brooks-Russell, Foshee ve Reyes, 2014) ise madde kullanımına neden olan değişkeleri dört farklı başlıkta açıklamıştır. Bu değişkenlerden birincisi bireyin sahip olduğu biyolojik veya genetik etkenlere bağlı olarak açıklanan

durumlar. Burada özellikle bireysel faktörlerin ruhsal bozukluklar ve madde kullanımı ile ilişkisine vurgu yapılmaktadır. İkincisi bireyin sahip olduğu psikolojik özellikleri işaret eder. Bu bakış açısına göre madde kullanımı öğrenilen bir davranış olarak görülür. Bireyin kişilik özellikleri ve düşünme biçimleri üzerinde odaklanılır. Üçüncüsü ise yasa, kültür ve aile normlarını içeren sosyal çevre etkenleridir. Son olarak da bireyin sahip olduğu inanç sistemlerinin madde kullanımında önemli bir faktör olduğu ifade edilir.

Madde kullanımına yol açan nedenler genel olarak açıklandıktan sonra aşağıda sigara içme, alkol tüketme ve bonzai kullanımı şeklinde görülen madde kullanımları ayrı ayrı ele alınmıştır.

2. 1. 2. 2. Sigara İçme Davranışı

Yaşanılan tüm coğrafyalarda farklı formlarda görülen sigara içme davranışının çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Özellikle 19. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte kullanımı ve üretimi yaygınlaşmıştır. Sigara kullanma davranışındaki artışın böyle devam ettiği takdirde yaklaşık 1 milyar insanın sigara nedeniyle beklenenden daha önce öleceği öngörülmektedir. Türkiye’de her yıl 100 bin kişinin sigara ve sigaraya bağlı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Sigara ile yapılan mücadeleler sonrasında eğer sigara yaygınlığı %5 düşürülebilirse yaklaşık 100 milyon erken ölümün önlenilebileceği ileri sürülmektedir (Demir, 2008). Bu durum bize günümüzün en önemli sağlık sorunlarından birinin sigara kullanımı olduğuna işaret etmektedir.

Sigara kullanma davranışının bireyin fizyolojik sağlığını olumsuz etkilediği artık bilinen bir gerçektir. İçerdiği nikotin nedeniyle bağımlılık yapan ve halk sağlığını olumsuz etkileyen sigaranın kullanımına genellikle çocukluğun son dönemleri ile ergenliğin ilk yıllarında başlanır. Sigara kullanma, bireylerin sosyal çevresi ile kurduğu ilişkiler sonucu ortaya çıkan bir davranış şekli olarak da ifade edilir (Özerkmen, 2004). Aynı zamanda sigara kullanma davranışının ergenlerin sahip oldukları inançlar ile ilişki içinde bulunmaktadır. Örneğin gençlerin sigaranın kendilerini bağımlı yapmadığına dair pozitif inançları onların sigaraya daha fazla devam etmelerine neden olmaktadır (Amos, Hastings, Angus, Bostock ve Fidler, 2009). Sigara ve tütün ürünlerinin belirli süre içilmesi veya dumanının solunması bireyin vücut sağlığının bozulmasına neden olduğu bilinmektedir. Sigara veya tütünün içerdiği 4000’den fazla kimyasal maddeler bireylerde kalp, damar, mide, cilt, ağız, diş, akciğer rahatsızlıklarının ve birçok kanser türlerinin ortaya çıkmasına neden olur (Chang, Corey, Rostron ve Apelberg, 2015; EGM, 2019).

Ögel’e (2007, s. 248) göre sigara dünyadaki ölüm nedenlerinin başında gelir. Sigara veya tütün kullanıp daha sonra bırakan bireylerin %70’i tekrar sigara kullanmaya

başlamaktadır. Bu bilgiler sigara kullanma davranışının psikolojik ve fizyolojik olarak güçlü bir bağımlılık etkisi oluşturduğunu gösterir.

Sigara içme davranışı ile genel bilgiler sunulduktan sonra lisede okuyan öğrencilerin sigara içme nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

Aileye ilişkin değişkenler: Bu başlık altında ailenin kültürel yapısı, sosyo-ekonomik düzeyi ve aile bireylerinin sigara kullanma durumu ile ergenlerin sigaraya başlama nedenleri arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Ebeveynlerin ve kardeşlerin sigara kullanma durumu ergenlerin sigara kullanma düzeyini etkilemektedir. Örneğin ergenlerin annesi, babası veya kardeşi sigara içtiğinde ergenlerin de sigara içme ihtimali artmaktadır. Özellikle sigara kullanan kardeşlerin sigara kullanan ebeveynlere göre daha güçlü bir risk faktörü oluşturmaktadır (Hill, Hawkins, Catalano, Abbott ve Guo, 2005; Kobus, 2003; McAlister, Krosnick ve Milburn, 1984). Kısaca aile bireylerinin sigara içme durumu ergenler için koruyucu faktör olabildiği gibi güçlü bir risk faktörü de olabilmektedir.

Ergenlerin ailesinin ekonomik ve sosyal yapısı onun sigara kullanma davranışını etkilediği görülmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi, eğitim seviyesi ve kültürel düzeyi düşük olan ergenlerin sigara içmeye başlama ihtimali yüksektir. Ebeveynler ile ergen arasındaki ilişki düzeyi, ilişki türü ve ailenin normlarının yapısı da sigara kullanma davranışını etkilemektedir (Finkelstein, Kubzansky, ve Goodman, 2006; Özcebe, 2008). Buna ek olarak bireyin yaşadığı toplumda sigaraya yüklenen anlamlar (Yazıcı ve Şahin, 2005) sigara içme davranışını etkilediği iddia edilmektedir. Örneğin sigara içme davranışının toplumda büyüme algısı yaratması, kurallara veya otoriteye karşı gelme hissi oluşturmaları gibi durumlar sigara içme davranışını artırabilmektedir. Böylece ergenlerdeki merak, özentisi ve karşı gelme davranışı ile başlayan sigara içme süreci kısa sürede bağımlılığa doğru ilerlemektedir (Özerkmen, 2004; Yazıcı, 2007).

Akran grubu ve sosyal çevreye ilişkin değişkenler: Ergenlerin ilk sigara deneyimlerini akranlarıyla veya sosyal gruplarla yaşadığı görülmektedir (Amos vd., 2009). Sigarayı ilk deneme davranışı genellikle en yakın arkadaşının ikramıyla veya ısrarıyla yapılmaktadır. Sigara kullanan yakın arkadaşlar, ergenlerin sigara içme olasılığını önemli oranda artırmaktadır (Yazıcı, 2008a). Ergenlerin kendilerini sosyal çevreye ait hissetme ve kendine yer bulma düşünceleri sigara içme davranışının nedenleri arasında gösterilmektedir (Özcebe, 2008; Özerkmen, 2004). Okullardaki sigara kontrol politikaları, okul iklimi (arkadaş ve eğitim) ve sağlık eğitimi uygulamalarında yapılan pozitif çalışmalar, ergenlerin sigara kullanma davranışını olumlu yönde etkilemektedir (Aveyard, Markham ve Cheng, 2004). İngiltere’de yapılan bir araştırmada ergenlerin yaşadıkları mahalleye yönelik aidiyet duygusundaki zayıflığın sigara kullanımını artırdığı ileri sürülmektedir

(Amos vd., 2009). Görüldüğü gibi ergenlerin ilk sigara deneyimi ve bu davranışı sürdürme noktasında akran gruplarının ve sosyal çevrenin etkisi oldukça fazladır.

Kişiliğe ilişkin değişkenler: Ergenlerin güven duygusunu artırma, büyüdüğünü ispatlama, popülerite kazanma (Yazıcı ve Şahin, 2005) ve merak dürtülerini giderme isteği, cinsiyet, yaş, yaşamdan tatmin olmama, gelecekte umutsuz olma gibi bilişsel ve demografik değişkenler ile sigara kullanma davranışı arasında ilişkiler olduğu görülmektedir (Özcebe, 2008). Sigara başlamaya etki eden kişisel değişkenlerin başında stres gelir (Al-Naggar, Al-Dubai, Al-Naggar, Chen ve Al-Jashamy, 2011; Yazıcı, 2008b). Bununla birlikte sigara içme davranışı duygusal, sosyal ve yaşamsal sorunlar ile başa çıkma davranışı olarak yemekten sonra sigara keyif aracı olarak kullanılabilir (Wiltshire, Amos, Haw ve McNeill, 2005). Bağımlılık ve keyif verici maddeleri kullanan bireylerin sigaraya başlama ve devam ettirmeleri arasındaki anlamlı ilişki de bu kapsamda değerlendirilebilir (Bandason ve Rusakaniko, 2010).

Medya, pazarlama ve diğer değişkenler: Özellikle sosyal medya, film vb. görseller ve dumansız hava sahası oluşturma politikaları bireylerin sigara içme davranışına başlamasını ve sürdürmesini etkilemektedir (Al-Naggar vd., 2001; Amos vd., 2009; Çalışkan, 2015). Bu değişkenlerin bazıları aynı zamanda ergenleri sigara kullanmaya özendirildiği söylenebilir. Destekleyici nitelikteki sosyal medya içerikleri, sigara reklamları ve promosyonları ergenlerin daha uzun süre sigara kullanmasına neden olmaktadır (Slater, Chaloupka, Wakefield, Johnston ve O'Malley, 2007).

Literatür birlikte değerlendirildiğinde sosyolojik ve psikolojik değişkenler sigaraya başlama ve sigara içmeyi devam ettirme nedenleri arasında önemli bir yere sahiptir. Ebeveynler, eğitimciler ve psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin sigara kullanma davranışını azaltmak ve ortadan kaldırmak için söz konusu sosyolojik ve psikolojik değişkenlere odaklanması sürece büyük katkı sunabilir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 2019 yılı verilerine göre dünya nüfusunun %30'unda sigara kullanım yaygınlığı gözlemlendiği ve bunun yaklaşık 2.2 milyar insanı kapsadığı görülmektedir. Bu veriler ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle ters orantılıdır. Rapora göre ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça sigara içme oranlarında azalmalar olduğu anlaşılmaktadır (WHO, 2019). DSÖ'nün 2013 verilerine göre ise dünya nüfusunun tamamı ele alındığında sigara içme sıklığının 12-15 yaş arası erkek ergenlerde %18 ve kız ergenlerde ise %11 olduğu görülmektedir (WHO, 2013). İngiltere'de mevcut sigara kullananların oranının %8, sigarayı en az bir defa deneme oranının %33 ve 11-15 yaş arası bireylerde sigara başlama yaşının 14 olduğu belirlenmiştir (Fuller, 2008; HSCIC, 2015). OECD ülkeleri arasında yapılan incelemeye göre 15 yaş üstü bireylerin günlük sigara

içme oranının toplam nüfus ile karşılaştırıldığında Türkiye %27,3, İtalya ise %20, Danimarka %17, Finlandiya %17 ve İzlanda %10,2 olduğu görülmektedir (URL-8, 2017).

Türkiye’de sigara kullanımı üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde ise ilk olarak Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TUİK) 2016 yılı Türkiye Sağlık Araştırmaları verileri göze çarpmaktadır. TUİK raporuna göre 15-24 yaş arası bireylerden her gün sigara içen bireylerin oranları 2012 yılında %14,3 iken 2016 yılında toplamda %18,1 olduğu görülmektedir. Her gün sigara içen bireylerin sayısındaki artışa bakıldığında 15-24 yaş aralığındaki bireylerin sigara içme ve deneme oranlarında anlamlı bir artış olduğu gözlenmiştir. Bu veriler bize 15-24 yaş aralığındaki ergenlerin sigara başlama oranının OECD ülkelerin üzerinde bir oran olduğunu göstermektedir. Ayrıca DSÖ’nün 2017 yılındaki raporuna göre 15 yaş altı gençlerin sigara içme oranı Türkiye’de %16,8 iken Almanya’da bu oran %9,6 olduğu görülmektedir (URL-9, 2019; URL-10, 2019). OECD Ülkeleri arasında 2017 yılı 15 yaş ve üstü bireylerdeki günlük sigara kullanım oranlarına bakıldığında Türkiye’de sigara içme oranlarının dünya ortalamasının üstünde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin Endonezya, Rusya ve Yunanistan’dan sonra dördüncü sırada yer alması sigara içme davranışının ulaştığı boyutlar hakkında bilgiler vermektedir (URL-9, 2019).

Sigara kullanma davranışına yönelik literatür incelendiğinde çoğunlukla ergenlerin sigara içme yaygınlığını belirlemeye dönük çalışmaların dikkati çekmektedir. Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde 2006-2007 yılında sağlık meslek yüksekokuluna giden 499 öğrenci üzerinde yapılan araştırmaya göre, öğrencilerin %19,2’sinin sigara kullandığı, bunların %67,7’sinin ise sigaraya 15-18 yaşlarında başladığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada akran baskısı ve aile bireylerinin sigara içme durumları ergenlerin sigara içme davranışını etkileyen önemli unsurlar olduğu vurgulanmıştır (Çilingir, Hindistan ve Öztürk, 2012). TUİK 2016 yılı Türkiye Sağlık Araştırmaları verilerine göre ergenlerin sigara içme davranışına başlama nedenlerinin en önemlileri arkadaş etkisi ve özenti olduğu gözlenmektedir (URL-10, 2019). Eskişehir devlet hastanesine başvuran 12 yaş üzeri 297 ergen ve ailesi ile yapılan çalışmada aile bireylerinin sigaraya yönelik tutumları ergenlerde sigara içme davranışını etkileyen en önemli değişken olarak görülmüştür (Ayçiçek, 2014). Lise öğrencileri arasında gözlenen sigara içme davranışını belirlemek amacıyla Sivas ilindeki dokuz farklı lisede okuyan 905 öğrenci verileri incelenmiştir. Yapılan inceleme katılımcıların sigara içme oranının %15,5 olduğu gözlenmiş ve öğrencilerdeki sigara içme davranışına %18,9 intihar düşüncesi ve %4,4 alkol kullanma davranışı gibi riskli davranışların eşlik ettiği vurgulanmıştır (Güler, Güler, Ulusoy ve Bekâr, 2009).

Sigara içme davranışı bazı riskli davranışların yanında birçok sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Örneğin OECD’nin 2013 yılında yayınladığı rapora göre sigara

içen bireylerin %6'sında mide, %11'inde pankreas, %26'sında akciğer, %9'unda prostat ve %48'inde diğer sağlık problemleri görülmektedir (URL-12, 2018). Sigara içme davranışının yaygınlık verileri ve sebep olduğu sağlık sorunlarının eşlik eden bir diğer önemli değişken ise bireylerin her geçen yıl sigaraya daha erken başlamasıdır. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırmada sigara içen öğrencilerin %64,1'nin 18 yaşın altında ilk defa sigarayı denediği belirtilmiştir. Sigaraya başlama nedeni olarak ise arkadaşlara özenme davranışını birinci sırada gösterilmektedir (Değer, Çiftçi, Saka ve Ceylan, 2018).

Sigara içme davranışının sıklığı, türleri, nedenleri, sebep olduğu sağlık sorunları ve erken yaşlardaki sigara deneyimleri göz önüne alındığında okullarda yapılan çalışmalar büyük önem kazanmaktadır. Okul ortamları, öğretmenler, diğer çalışanlar ve akran gruplarının sigara içme davranışları üzerinde önemli etkisi vardır. Bu nedenle sigara içme davranışları ile ilgili okul temeli çalışmalar ve öğretmen yeterlilikleri bu süreci etkilemektedir. Bu noktadan hareketle lise öğrencileri arasında gözlenen sigara içme davranışı ile ilgili önleme ve müdahale çalışmalarının verimliliği açısından psikolojik danışmanların yeterlilikleri ve rollerinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

2. 1. 2. 3. Alkol Tüketme Davranışı

Alkol tüketme sigara içme gibi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Tarih boyunca insanlar alkolün yatıştırıcı etkilerini keşfettikten sonra ona kutsallık içeren tutumlar sergilemişlerdir. İlk olarak M.Ö. 9000 yıllarda keşfedildiği ve bitki kökleri ile üzümünden üretildiği düşünülmektedir (Öncü, Ögel ve Çakmak, 2001). Tarihte yazılı belgelere göre insanoğlu alkolü hem tıbbi amaçlı hem de zevk ve neşe kaynağı olarak kullanmıştır. Buna karşın insana kontrolünü kaybettirmesi nedeniyle alkole yönelik birçok engelleyici ve yasaklayıcı tutumlar da sergilenmiştir (Köknel, 1998). Alkol kullanımı çoğunlukla sosyal bozulmalara, tecavüzlere, yıkıcı ahlaki tutumlara, şiddet içerikli davranışlara, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara ve ölümlere yol açmaktadır (Brown ve Yalom, 2008). Günümüzde alkol çeşitli formlarda tüketilen ve bağımlılık yapıcı kimyasallar içeren yasal maddeler olarak tanımlanır. Literatürde ise alkol, bireyin merkezi sinir sistemini bozan, insana keyif veren, yatıştırıcı ve rahatlatıcı özelliği olan bir madde olarak ifade edilir (Kalyoncu ve Mırsal, 2000). DSÖ'nün Türkiye'yi de kapsayan 30 ülkede yaptığı araştırmada cinayetlerin %80'i, kadına şiddetinin %70'i trafik kazalarının %60'ı, tecavüz ve şiddet olaylarının %50'si alkol kullanımı kaynaklı olduğu ileri sürülmektedir (URL-12, 2018). Alkolün yasal olması ve bazı alkol içerikli maddelerin bağımlılık yapmayacağı düşüncesi gençleri cesaretlendirmektedir (Ögel, 2007). Öğrencilerde ise alkol tüketme davranışı onların okul başarısını düşürmekte ve sosyal hayatında bozulmalara sebep olabilmektedir. Hatta onların suça bulaşma ve ölümcül sağlık sorunları yaşama ihtimalini artırmaktadır

(Wagenar, Toomey ve Lenk, 2004). Görüldüğü üzere alkol lise öğrencilerinin yaşam kalitesini düşürmekte ve onlar için ciddi riskler oluşturmaktadır.

Ergenleri alkol kullanımı davranışına yönelten nedenler incelendiğinde sigara kullanımına neden olan davranışlar ile aynı tür değişkenler olduğu görülmektedir. Çünkü alkol ve sigara kullanımının bireyde sağladığı tatmin duygusu ve yoksunluk belirtileri birbiri ile ilişkilidir (Fuller, 2008; Fuller, 2012; Güler vd., 2009; Jotangia ve Fuller, 2008; Ögel, 2007; Siyez, 2013; Sucaklı, Keten, Çelik, Ölmez ve Yılmaz, 2015). Bireyi alkol kullanımında ve alkolle ilişkili bozukluklardan koruyan ya da yatkın hale getiren değişkenler alkolün ulaşılabilirliği, fiyatı, bireyin sosyokültürel özellikleri, psikolojik ve genetik yapısıdır. Örneğin genetik yapı ile ilgili olarak ikizlerle yapılan çalışmalarda alkol kullanımı ile ilgili genetik bir yatkınlığın olduğu görülmektedir. Yine alkol kullanma davranışının cinsiyete göre de genetik yapının önemli olduğu belirlenmiştir (Coşkunol ve Altıntoprak, 1999).

Alkol kullanımı nedenlerine bakıldığında sigara içme davranışına benzer şekilde stresli yaşam koşulları en başta gelmektedir (Fuller; 2009; Ögel, 2007). Ayrıca DSM-5'e göre alkol bağımlılığı kalıtsal yönü çok fazla olan bir durumdur. Alkol kullanan bireylerin birinci derece akrabalarında görülme oranı yüksektir (Morrison, 2017). Alkol kullanımına neden olan davranışların biyolojik değişkenlerin yanında bireysel, çevresel ve sosyal değişkenler olduğu bilinmektedir. Yüncü, Yıldız, Kesebir, Altıntoprak ve Coşkunol (2005) sosyal değişkenler ile ilgili olarak özentisi ve taklit davranışlarının önemine vurgu yapar. Yani ergenler toplumda onay verilen alkol içme davranışını öğrenir ve bu yolla toplum içinde kendini kabul ettirmeye çalışır. Bu süreç ergenlerin alkol kullanma davranışını yönelmesine neden olur ve kullanım oranını pozitif yönde etkiler.

Alkol tüketme davranışının ergenlerde görülme sıklığı alkol kullanma davranışının diğer önemli bir boyutudur. Çünkü alkol kullanımı davranışının yaygınlığı ve miktarı sağlık sorunlarına ilişkin boyutları hakkında bilgi verir. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre alkol kullanımının sıklığı insanlarda karaciğer, kanser, kalp-damar rahatsızlıklarına, ciddi yaralanmalara ve kazalara neden olmaktadır. Yine dünya geneli insan ölümlerinin 3 milyonu alkolün zararlı kullanımından kaynaklandığı ve 200'den fazla hastalığa sebep olduğu vurgulanmaktadır (URL-13, 2017). Avrupa ülkeleri dünyada en fazla alkol kullanılan ülkelerin başında gelir. DSÖ'nün 2016 yılı verilerine göre Avrupa ülkelerinde 15 yaş üstü kişi başı alkol tüketimi 18,2 litre ile Litvanya ilk sırada yer alırken Türkiye'de ise 1,9 litre olduğu görülmektedir. Türkiye ortalaması her ne kadar düşük olsa da veriler incelendiğinde birçok İslam ülkesine göre yüksek olduğu anlaşılmaktadır (URL-11, 2017). Türkiye'de alkol tüketim miktarı ülkeye gelen turist sayısı fiyat-vergi artışları ve hukuki yasaklamalara bağlı olarak değişmektedir (Buzrul, 2016). Bu nedenle alkolün kullanım

miktarı ve kullanım şekilleri yerine gençlerin ilk alkole başlama yaşları ve nedenleri üzerinde durmasının daha önemli olacağı düşünülmektedir.

Alkol kullanımı ile ilgili TÜİK 2010-2016 Türkiye Sağlık Araştırmaları verileri incelendiğinde 15-24 yaş aralığındaki bireylerin %4,9'u daha önce kullanırken %9,3'ü ise şuan alkol kullandığını belirtmiştir. Bu yaş aralığındaki bireyleri alkol kullanımına sevk eden nedenlere bakıldığında ise eğlence, arkadaş ve özenti değişkenleri önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Alkol kullanan bireylerin cinsiyete göre dağılımı ise erkeklerde %13,1 kadınlarda ise %5,4 olduğu belirtilmektedir (URL-14, 2017). TÜİK 2010 verilerine bakıldığında ise gençlerin %18,6'sının ilk alkol kullanma deneyimlerinin 14 ve daha küçük yaşta başladığının altı çizilmektedir (URL-15, 2017). İstanbul'da lise öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada son 12 ay süresince en az bir kez alkol kullandığını belirten ergenlerin oranı %18 olduğu ve haftada iki defa ve daha fazla alkol kullananların oranının %4,6 olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya göre ergenlerden yaşam boyu en az bir defa sarhoşluk yaşadığını ifade edenlerin düzeyi ise %27,8 olduğu ifade edilmiştir (Ögel, Tamar, Evren ve Çakmak, 2000). Düzce ilindeki lise öğrencileri arasında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında sigara ve alkol kullanma sıklığını ve bu maddeleri kullanmalarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan çalışmada yaşam boyu en az bir kez sigara kullanan öğrencilerin oranı %35, her gün sigara kullananların oranı ise %20,1 olduğu gözlenmiştir. Lise öğrencilerinin alkol kullanma oranlarına göz atıldığında ise yaşam boyu en az bir kez alkol kullananların %18,7 ve her gün alkol kullananların %1,8 olduğu dikkat çekmektedir (Akkuş vd., 2017).

Alkol ve sigara kullanımı ile ilgili Özcan ve Sever'in 2017 yılında derlendiği Sağlık İstatistikleri Yıllığı adlı çalışmasında 15 yaş ve üzeri kadın ve erkeklerin alkole başlama nedenleri incelenmiştir. Alkol kullanımının ilk adımını arkadaş etkisi, eğlence temelli etkinlikler ve merak duygularının tatmini üzerine yapılan girişimler oluşturduğunu vurgulamaktadır. Alkol kullanmaya ilişkin bu sosyal etkinin genellikle doğum günü, özel kutlamalar, yılbaşı, mezuniyet törenlerinde görüldüğünü ifade etmektedir. Bu tür etkinliklerde öğrenciler genellikle arkadaşlara eşlik etme veya ortama ayak uydurma gibi nedenler ile ilk defa alkol tüketme deneyimleri yaşadıkları görülmektedir. Araştırmaya göre alkol kullanımının 10-14 yaş arasında erkeklerde %9,3 kadınlarda %5,5 olarak gözlenirken 15-19 yaş arasında erkeklerde %55,9 kadınlarda %47,8 olduğu anlaşılmaktadır (Özcan ve Sever, 2017). Muğla Üniversitesinde 713 öğrenciyle yapılan çalışmada öğrencilerin %48,8'inin alkol kullandığı gözlenmiştir. Alkol kullanan öğrencilerin %72,2'si alkole ilk defa 16-20 yaş arasında başladığı belirtmişlerdir. Alkol kullanan öğrencilerin %54'ü ailesinde en az bir kişinin alkol kullandığı ve %82,3'ü ise arkadaşlarının da alkol kullandığı ifade etmiştir (Akkaya, 2015).

Alkol kullanımı üzerine yapılan çalışmalar Türkiye’de alkol kullanım oranının yüksek olmadığı fakat bireylerin alkolü ilk kullanma yaşının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Ergenlerin ilk alkol deneyimlerini okul ve okula bağlı sosyal çevrelerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle okul ve okul temelli değişkenler alkol tüketme davranışının önlenmesi ve müdahale edilmesi noktasında ayrı bir öneme sahiptir. Velilere öğretmenlere ve psikolojik danışmanlara bu davranışa ilişkin erken uyarıcıların belirlenmesi noktasında önemli görevler düşmektedir. Özellikle alkol kullanımı davranışı üzerinde okuldaki sosyal ortamının yarattığı etkiler dikkate alındığında psikolojik danışmanların yeterlilikleri ve rolleri ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü okullarda çalışan psikolojik danışmanların bu davranışların kontrol altına alınması, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili yeterlilikleri sürece katkı sunacaktır.

2. 1. 2. 4. Bonzai Kullanımı Davranışı (Sentetik Uyuşturucu)

Bonzai sentetik bir uyuşturucu olup laboratuvar işlemleriyle bitkilerin ve ot türü maddeleri kimyasal bileşenler eklenerek oluşturulur. Bu madde doğal esrarın içindeki $\Delta 9$ (THC) maddesi gibi bir bireyin sinir sistemini etkileyen bir uyuşturucu çeşididir. İlk zamanlar ağrı kesici özelliği nedeniyle ilaçvari maddeler olarak tasarlandı. Daha sonra istenen özellikleri istenmeyen psikoaktif etkilerden ayrılması zor olduğu için Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) tarafından uyuşturucu kapsamına alındı. İlk olarak 2004 yılında Avrupa’da marihuananın yerine zararsız olduğu gerekçesiyle üretimi tasarlanmış bir uyuşturucudur. Fakat zararlarının doğal ürünlerden daha fazla olduğu görülmüştür. Hatta sentetik marihuanada bulunan kanabisin türev bileşenleri beyindeki sinirleri 100 kat daha fazla etkilediği görülmüştür. Bu bileşenlerin önemlileri HU-210, CP 47,497, JWH-018, JWH-073, JWH-398, JWH-250 adındaki kimyasallardır (Aşıcıoğlu, 2013; EMCDDA; 2009; Kalyoncu ve Ünlü, 2014; Kikura-Hanajiri, Uchiyama ve Goda, 2011; Uchiyama, Kikura-Hanajiri, Kawahara, Haishima ve Goda, 2009). Bu bilgiler bize bonzai gibi sentetik maddelerin insan sağlığına daha fazla zarar verdiğini ve daha güçlü bağımlılık etkisi yarattığını göstermektedir.

Ülkemizde sentetik kannabinoidlerden en çok bonzai veya Jamaika isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Yurt dışında ise “fake weed,” “King Kong,” “Yucatan”, “Fire,” “Skunk,” “Moon Rocks,” “K2” ve “Spice” şeklinde isimler aldığı görülmektedir. İlk olarak 1960’larda kullanılmaya başlanılan bu maddelerin hepsinin sentetik kannabinoidler olduğu ve bu maddelerin yüzlerce farklı marka ve isim adı altında piyasaya sürüldüğü görülmektedir (Evren, 2013; Kann vd., 2018; Yargıç, 2013). Bonzai adlı uyuşturucu madde Türkiye’de de her geçen gün daha çok yaygınlaşmaktadır. Bonzai sürekli yeni isimlerde, yeni paketlerde ve yeni formlarda piyasaya sürüldüğü için çok hızlı yayılmaktadır. Ayrıca

sürekli değişen sentetik madde isimleri ve formları nedeniyle ülkeler bonzai bileşenlerinin içeriğindeki kimyasalları ve diğer bileşenleri belirlenmesi zordur. Bu nedenle bonzai ile ilgili hukuki düzenlemeler yapması sekteye uğramaktadır (Kalyoncu ve Ünlü, 2014). Bonzai Türkiye piyasasında ilk defa 2010 yıllarında görülmeye başlamıştır. Bonzai Türkiye’de üretilmediği halde ülkemizde bu maddenin kullanım sıklığı ve tespit edilme durumu önemli artışlar olmuştur (TÜBİM, 2013). Türkiye’de bonzai birçok farklı formda satıldığı ve kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bitkisel tütsü gibi formları bile bulunması tespitini zorlaştırmaktadır. Bonzai dumanının inhale edilerek kullanılması nedeniyle esrar gibi psikoaktif etkiler yaratmaktadır. Bonzai gençler arasında çoğunlukla esrar ve sigara gibi tüketilir. Fakat buharlaştırma, oral ve rektal gibi farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir (Vandrey, Dunn, Fry ve Girling, 2012). Bonzai kullananlarda esrar gibi ağrı kesici ve bulantı önleyici etkiler yaratır. Bonzainin bu tür pozitif etkileri, internet üzerinden pazarlanma imkânı, fiyatın ucuz olması, kolay ulaşılabilirlik düzeyi, idrar ve kan gibi laboratuvar testlerinde kolay belirlenememesi gibi özelliklerinden dolayı gençler arasında kullanımı çok yaygınlaşmıştır. Ayrıca bonzainin her geçen gün yeni türevleri ortaya çıktığı için bu madde ile mücadele olumsuz etkilemektedir (Ergül, Ekemen ve Yelken, 2015; Kalyoncu, Ünlü ve Taştan, 2014; Tellioglu ve Tellioglu, 2012;).

Türkiye’nin kıtalar arası geçiş güzergâhında bulunması bonzainin piyasada dolaşım oranını artırmıştır. Bonzai Türkiye’de görülme sıklığı ve bireylerde oluşturduğu ciddi sorunlar nedeniyle son yıllarda bağımlılıkla mücadelenin odağını oluşturmaktadır (Evren ve Bozkurt, 2013). Bonzai kullanımı bireyde başta psişik ve kardiyovasküler rahatsızlıklar olmak üzere birçok sağlık sorunlarına yol açtığı bilinen bir gerçektir. Vandrey ve diğerleri (2012) bonzai türevi maddelerin kullanılmasının bireylerin sosyal ilişkilerini ve biyolojik sağlığını bozduğu hatta onların psikoza girmesine neden olduğu belirtmektedir. Bonzai kullanımı bireylerde mide bulantıları, kusma, kalp çarpıntıları, hipertansiyon, aşırı terleme, titreme, uyuşukluk gibi fiziksel sağlığı olumsuz etkileyen belirtiler oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca bireylerde psikoz (halüsinasyon ve paranoya) oluşumu, iç huzursuzluk, öfori, depresyon, anksiyete, bilişsel süreçlerde zayıflama, bilinç kaybı, sinirlilik ve kâbuslar gibi psikiyatrik sorunlara yol açmaktadır. Merkezi sinir sisteminde ise nöbet geçirme, böbrek iflası gibi etkilerin yanında bireyin ölümüne sebep olacak büyük zararlar verdiğini ifade edilmektedir (Kalyoncu vd., 2014; Seely, Lapoint, Moran ve Fattoreve, 2012; Winstock ve Barratt, 2013).

Bonzai maddesinin dünyada ve Türkiye’deki yaygınlık düzeyinin incelenmesi maddenin etki düzeyi ve uygun müdahale stratejilerini belirme açısından önemlidir. Amerika’da ulusal çapta yapılan bir çalışmada öğrencilerin yaşamlarında bir veya daha fazla “K2,” “Spice,” “fake weed,” “King Kong,” “Yucatan Fire,” “Skunk,” or “Moon

Rocks”şeklinde farklı isimlerden oluşan Sentetik kannabinoid (Bonzai) kullanım oranlarının %9,2 olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin 13 yaş öncesi kullanım oranı ülke genelinde %7,2 iken büyük şehirdeki okullarda ise %8,9 olduğu görülmektedir (Kann vd., 2018). Avrupa’daki bonzai kullanımlarında ülkeler arası belirgin farklar bulunmaktadır. Fransa’da yapılan bir çalışma 17 yaşındaki bireylerin bonzai kullanımının %1,7 iken Almanya’da 15-18 yaş arasındaki gençlerin yaşam boyu kullanımın sevilerinin %7 olduğu görülmektedir (EMCDDA, 2013). Avrupa’da ele geçirilen 50 bin uyuşturucu maddenin %60’ını sentetik kannabinoidler oluşturmaktadır. Avrupa Uyuşturucu Raporu’na (2016) göre Fransa’da 18-34 yaş arasındaki kişilerin yaklaşık %4’ünün sentetik kanabinoid kullandığı rapor edilmektedir. Aynı şekilde Türkiye’de de sentetik maddelerin kullanım oranının yüksek olduğu söylenebilir. Türkiye’de 2015 yılındaki uyarıcı maddeler ile ilişkili ölümlere bakıldığında sentetik kannabinoidlere bağlı ölümlerin 137 vaka ile üst sıralarda yer aldığı belirlenmiştir (EMCDDA, 2016).

Türkiye’de genel nüfus ve okullarda görülen tütün, alkol ve madde kullanımına yönelik tutum ve davranış araştırması sonuçlarına göre 15-64 yaş grubu nüfusun herhangi bir bağımlılık yapıcı maddeyi en az bir kere deneme oranı %2,7’dir. Bu maddelerin 15-16 yaş grubundaki gençlerde en az bir defa kullanım düzeyi ise %1,5 olduğu görülmektedir. Yine aynı araştırmaya göre 15-24 yaş grubundaki bireylerde herhangi bir maddenin yaşam boyu kullanım yaygınlığının %2,9 iken 25-34 yaş grubundaki bireylerde ise %3,1 oranında olduğu belirtilmiştir (TUBİM, 2013).

Kuzey Kıbrıs’ta sigara ve alkol dışındaki maddelerin bilinirlik düzeyi ile ilgili yapılan bir araştırmada %84,7 esrar, %81,5 eroin, %80,1 uçucu maddeler ve %79,6 düzeyinde kokainin bilindiği anlaşılmaktadır. Ekstazi ve sedatif-hipnotik haplar öğrencilerin yaklaşık yarısı tarafından bilinirken LSD ve amfetamin gibi maddeler öğrenciler tarafından az bilindiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu öğrencilerin %18,8’i ilk defa kullandığı bu maddelerin ne olduğunu bilmediklerini söylemişlerdir (Çakıcı, Çakıcı, Karaaziz, Tutar ve Eş, 2017). Öğrencilerin kullandıkları maddeleri bilmeden kullanıyor olmaları bu maddelerin taşıdığı riskleri artırmaktadır.

Bonzai kullanılmasına bağlı psişik ve kardiyovasküler rahatsızlıklar ile ilgili yapılan araştırmada sokakta çalışan küçük çocuklarda sentetik maddelerin arttığı ifade edilmiştir. Ülkemize bu maddelerin kontrolsüz girişi ve ucuz olması sokaklarının bonzai türevi sentetik maddelere yöneltmektedir. Bu maddelerin kullanım düzeyini azaltıcı önlemler alınmaz ise hırsızlık, soygun, cinayet, intihar, vb. psikososyal temelli sorunlar artacağı belirtilmektedir (Ekim ve Ekim, 2016).

Ergenlerde görülen madde kullanımının neden olduğu riskleri azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Ayrıca bireylerin fiziksel ve ruh

sağlığını destekleyici müdahale stratejileri ve eğitim programları geliştirilmektedir. Sigara içme, alkol tüketme ve bonzai kullanımını kapsayan madde kullanımı ile ilgili literatür incelendiğinde gençlerdeki madde kullanımı davranışını önleme ve ortadan kaldırma için gerekli müdahale stratejilerinin disiplinler arası bir boyut taşıdığı anlaşılmaktadır. Amos ve diğerlerine (2009) göre sigara ve madde kullanımına bağlı önleme programını şu şekilde ifade etmektedir;

- a) Gençlerin ebeveynlerine, kardeşlerine, arkadaşlarına, akran gruplarına ve okullara yönelik sigarasız alan oluşturmaya yönelik müdahale programları;
- b) Madde kullanmaya ilişkin tutum ve davranış değiştirme amacıyla sosyal medya ve eğitim programları kullanma, maddeye ulaşımı zorlaştırma, ücretleri ve vergileri artırma, reklamları kısıtlama, gençlerdeki pozitif sosyal davranışları ve sağlığı destekleyici teşvikler sunma,
- c) Ruh sağlığına yönelik iyileştirici programlar, farmakolojik müdahaleler ve yasal düzenlemeler ile sigarasız alanlar oluşturma çalışmaları şeklinde ifade etmiştir.

Tüm madde kullanımları ile mücadele sürecinde çok boyutlu yaklaşımlar benimsenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Kempf, Llorca, Pizon, Brousse ve Flaudias, 2017). Bu süreçte ergenlerin aile, kardeş, akran grubu ve okul ile ilgili sosyal çevresine yönelik iyileştirici programlar, yasal düzenlemeler, psikolojik destek ve farmakolojik müdahalelerin uygulanabileceğini belirtiyor. Ayrıca bu müdahale programlarının türünün ve içeriğinin ergenlerin yaşam çevresine göre değişebileceğinin altını çizmektedir (McArdle ve Gilvarry, 2007).

Avrupa ülkelerindeki madde kullanımı ile ilişkili müdahale stratejilerinin koruyucu hizmetler, tedavi edici hizmetler, zarar azaltıcı hizmetler, kurumsal iş birliği ve yasal düzenlemeler başlığı altında toplandığı görülmektedir. Koruyucu hizmetler yerel düzeyde müdahale edici hizmet verilmesi ve bu hizmetlerin izlenmesini içeren çalışmalardır. Bu çalışmalar okul temelli koruyucu hizmet programları, kitle iletişim araçlarının kullanımı, aile temelli koruyucu programlar ve hassas gruplarda yer alan ailelere yönelik koruyucu hizmetler şeklinde gruplandırıldığı görülmektedir. Madde bağımlılığı ile ilgili tedavi edici hizmetler ise hastanelerde bağımlılık tedavisinde verilen ilaç tedavisi, psikoterapi ve psikososyal destek hizmetlerini ifade eder. Madde kullanımı ile mücadele kapsamında yapılan yasal düzenlemeler ise sigara ve alkolün toplumsal alanlarda kullanımına ilişkin önleyici uygulamalardır. Ayrıca uyuşturucu kullanımı için belirlenen cezai uygulamalar bulunmaktadır. Uyuşturucu kullandığı için ceza alan bireylere yönelik "tedavi ol cezadan kurtul" yaklaşımını önemli destekleyici uygulamalar arasında olduğu görülmektedir (URL-16, 2017). Ayrıca Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucuyu İzleme Merkezi (EMCDDA), AB Erken Uyarı Sistemi (EWS) ve Amerika'da yürütülen Gençlerdeki Riskli Davranışları

İzleme Sistemi çerçevesinde izleme çalışmaları bulunmaktadır. DSÖ 2010 yılındaki madde kullanımlarını önlemeye yönelik hazırladığı raporunda birçok önleyici kısıtlamalar bulunmaktadır. Madde satışlarının halk sağlığına yönelik fiyatlandırmaları, maddelerin ulaşılabilirliği ve bulunabilirliğine yönelik kısıtlamalar bunların en önemlileridir. Ayrıca madde kullanımına yönelik reklam ve pazarlama politikalarının etkisine, farmakolojik ve psiko-sosyal destek sistemlerine, sağlık alt yapısının önemine, madde satışına ve kullanımına yönelik cezaların etkisine ve toplumda madde kullanımına yönelik tepkinin oluşması için bilgi üretilmesinin önemine değinilmiştir (WHO, 2017).

Madde kullanımları ile ilgili Türkiye’de görülen uygulamalara bakıldığında maddenin türüne göre şekillenmektedir. Fakat dünyadaki mevcut diğer uygulamalardan ve müdahale stratejilerinden çok farklılaşmadığı görülmektedir. Eskiden madde kullanımları bir asayiş problemi olarak görüldüğü için daha çok yasal ve kısıtlayıcı düzenlemeler kullanılmaktaydı. Fakat bu yolla önleme mümkün olmadığı görülmesiyle birlikte tedavi edici ve önleyici çalışmalar önem kazanmıştır (Işık ve Erdal, 2015). Son yıllarda ülkemizde madde kullanımlarının yol açtığı sorunları engellemek için WHO, EMCDDA ve EWS gibi küresel bazda mücadele eden kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyon çalışmaları yapılmaktadır. Bu amaçla ulusal düzeyde ise Yeşilay, TÜİK ve TUBİM gibi kuruluşlar çalışmalar yürütmektedir. Madde kullanımlarını etkileyen birçok risk faktörü bulunmaktadır. Bu nedenle madde kullanımlarının azaltılması ve önlemesine yönelik çalışmaların emniyet, sağlık, eğitim ve sivil toplum kuruluşları arası eşgüdüm içinde ve disiplinler arası bir anlayış çerçevesinde bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Madde kullanımını önleme amaçlı yapılan çalışmalardan özellikle okul, aile, toplum ve medya odaklı çalışmalar daha başarılı olmaktadır (Albayrak, Balcı, 2014).

Türkiye’deki madde kullanımlarını önleme amaçlı yürütülen stratejilerinden ilki yasal düzenlemelerdir. Bu çalışmaların içeriğinde maddelerin birçok alanda yasaklanması ve kontrolüne ilişkin birçok kanuni uygulamalar bulunur. Madde kullanımı ile ilgili önleyici sınırlamaları Yasadışı Bağımlılık Maddeleriyle İlgili Cezai Hükümler, 5237 sayılı TCK Uyuşturucu, Uyarıcı ve Psikotrop Madde Temin Etme, Tüzel Kişiler Hakkında Güvenlik Tedbiri Uygulanması, Denetimli Serbestlik Ve Etkin Pişmanlık kanunu, Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun, Trafik Güvenliğini Tehlikeye Sokma, Karayolları Trafik Kanunu, Çocuk-Bilişim Teknolojileri Bağlamında Madde Bağımlılığı Politikaları ile ilgili kanun, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair 6284 sayılı kanun kapsamındaki ilgili düzenlemeler oluşturmaktadır. Madde kullanımlarını önleme amacıyla birçok kanun çıkarılmasına rağmen etkili bir mücadele yürütülememektedir. Çünkü kurumlar ve paydaşlar arası koordinasyonun yeterli olmadığı düşünülmektedir. Madde

kullanımı ile ilgili kanunlar ve hukuksal düzenlemeler incelendiğinde sigara alkol ve madde satışı, madde ulaşılabilirliği ve satışın kısıtlanmasına ilişkin yasal düzenlemeler bulunduğu görülmektedir (Ünüvar, 2009). Türkiye’de madde kullanımlarını ile ilgili temel görevi TUBİM yürütmektedir. Fakat bu kuruluş yapısı, işleyişi, temel politika içerikleri nedeniyle önleme çalışmaları noktasında etkili bir çalışma yürütemediği düşünülmektedir. Çünkü TUBİM’in asıl görevi güvenliği sağlama olan bir kuruluştur. Yine paylaşım ve iş birliğine kapalı bir yapıda olan TUBİM madde kullanımı gibi çok boyutlu bir sosyal sorunu önlemede yetersiz kalabilir (Işık ve Erdal, 2015). Yasal düzenleme kapsamında bir diğer uygulama ise sigara ve alkol gibi maddelerden alınan günah vergileri olarak tanımlanan vergilerdir. Vergilendirme uygulamalarının bu boyutunu alkollü içecekler ve tütün mamulleri gibi bağımlılık yapıcı ve keyif verici maddelerden alınan özel tüketim vergisi gibi vergi artışları oluşturur. Vergi düzenlemeleri aracılığıyla madde kullanımının azaltılması ve önlenmesi beklenmektedir. Özel vergilendirme uygulamalarının tek başına sınırlı kaldığı ve bu uygulamaların başka sosyo-ekonomik sorunlara yol açtığı iddia edilmektedir (Hayrulloğlu, 2015; Turan ve Yurdakul, 2009). Türkiye’de madde kullanımını sınırlama, ulaşılabilirliği kısıtlama ve önlemeye ilişkin hukuksal ve ekonomik düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Dumansız hava sahası oluşturma çalışmaları, madde satışlarına getirilen yaş kısıtlaması, alkol satışı ile ilgili saat aralığı düzenlemesi gibi önlemler bunlardan bazılarıdır (TUBİM, 2017).

Madde kullanımı ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Yeşilay Cemiyeti ve Emniyet Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında protokoller olduğu görülmektedir. Bu kapsama örnek MEB ile Yeşilay Cemiyeti arasında yapılan 498 Formatör Rehberlik Öğretmeni Eğitimi ve 28.000 Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) Programı’nı uygulayıcı öğretmen eğitimleridir. Program ve protokoller aracılığıyla veli, öğrenci ve öğretmen eğitimleri verilerek bağımlılıktan kurtulanlara psikososyal yönden destekleyici hizmetler sunulması amaçlanmaktadır (TUBİM, 2013; TUBİM, 2017).

Madde kullanımlarını önlemenin diğer önemli ayağı ise rehabilitasyon amaçlı uygulanan farmakolojik, psikolojik ve sosyal destek temelli çalışmalardır Ögel (2007) madde kullanımına yönelik çalışmaları tedavi edici ve önleyici çalışmalar şeklinde ele almaktadır. Madde kullanımına ilişkin riskli davranışların tedavisinin tek bir tedavi yöntemi olmadığını ve her bireye göre farklılık göstereceğini ifade etmektedir. Tedavi yaklaşımları olarak yoksunluk hissine yönelik ilaç kullanmaya bağlı tedavileri işaret etmektedir. Psikososyal temelli yaklaşımlar ise ailevi ve sosyal ilişkileri düzene sokma, boş zamanları değerlendirme, iş ve eğitim sorumluluklarını alarak yeni beceriler kazanmaya yönelik çalışmalardır. Psikososyal temelli çalışmalar arasında motivasyon kazandırıcı, bilişsel

davranışçı terapi, relaps önleme, aile tedavisi, kendine yardım grupları ve 12 basamak destekleyici terapiler olduğu görülmektedir. Ayrıca madde kullanmaya bağlı riskli davranışları önleme çalışmaları kapsamında bilgilendirme, farkındalık eğitimleri ve toplumsal temelli çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamı geleneksel bilgilendirme, caydırma süreçleri, ahlaki girişimler, psikososyal direniş becerileri ve kişisel-sosyal beceri eğitimleri oluşturmaktadır (Ögel, 2007, s. 299-303).

Literatürdeki bu çalışmalar lise öğrencilerinde görülen madde kullanımı davranışlarının ülkemizin ve toplumun geleceği için büyük risk oluşturduğunu göstermektedir. Yine madde kullanma davranışını önlemenin gerekliliğine ortaya koymaktadır. Ayrıca önleme ve müdahale çalışmalarının sadece sağlık hizmetleri ve güvenlik birimleri ile olamayacağını işaret etmektedir. Özellikle lise öğrencilerinin madde kullanmaya yönelik ilk deneyimlerinin yaşandığı ergenlik dönemi dikkate alındığında okul temelli çalışmalar ayrı bir önem kazanmaktadır. Madde kullanımları ile ilgili okul temelli çalışmalarda ise eğitimcilerin özellikle öğrenciler ile yakın temasta olan psikolojik danışmanların üstlendiği roller daha önemli hale gelmiştir. Bu noktada psikolojik danışmanların madde kullanımı ile ilgili erken uyarıcıları fark etme, önleme, müdahale etme ve rehberlik etmeye yönelik yeterliliklerinin sürece katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. 1. 2. 5. Obezite

Araştırma kapsamında lise öğrencilerinde görülen riskli davranışlardan biri olan obezite (aşırı kilo alma), ergenlerin fiziksel ve psikososyal sağlığını olumsuz etkileyen hatta onların ölümüne sebep olabilen riskli bir durumdur (O'Hara ve Taylor, 2018). Çocukluk ve ergenlik dâhil obezitenin her yaş dönemi için riskli bir durum olduğu bilinen bir gerçektir. Obezite diğer bir deyişle şişmanlık bireyin vücudundaki yağ miktarının artması ve vücuda fazla enerji alınmasına bağlı olarak gelişen ve yaşam boyu süren kronik bir enerji metabolizması bozukluğu olarak tanımlanır. Ergenler için önemli bir risk kaynağı olan obezitede tam olarak iyileşme görülmez ve bu bireylerin tekrar kilo alımı hızlı olur. Obezite bireyin sağlığında hipertansiyon, dislipidemi, insülin direnci gibi fiziksel rahatsızlıklara ve psikolojik sorunlara yol açması nedeniyle önlenabilir bir sağlık sorunudur (Köksal ve Gökmen Özel, 2008). Obezitenin bu boyutları göz önüne alındığında fiziksel ve psikolojik boyutları olan ve disiplinler arası bakış gerektiren riskli bir davranış olarak görülebilir.

Obeziteyi artık herkes küresel bir sağlık sorunu olarak görmektedir. DSÖ verilerine göre özellikle Amerika başta olmak üzere birçok ülkenin vatandaşları risk altındadır. Obezite genel olarak yerleşik yaşam biçimi, aşırı beslenme ve genetik faktörlerden kaynaklanır. Obezite veya aşırı kilo alma davranışının nedenleri ile ilgili psikososyal

değişkenlere bakıldığında ise bireylerin kişilik özellikleri, vücutları ile ilgili tutumları, vücut algıları, yemek hazırlama ve tüketim alışkanlıkları, fiziksel aktiviteleri, boş zamanları değerlendirme, çocuk besleme alışkanlıkları ve yetiştirme uygulamaları gibi kültürel değişkenler olduğu görülmektedir (Kumanyika ve Brownson, 2007, s 1-25). Okul çağı çocuklarında görülen obezitenin ise daha çok genlere bağlı kromozom anomalileri ve mutasyon anomalilerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. En sık görülen genetik obezite rahatsızlığı frajil X, Prader-Willi ve alström sendromlarıdır (Jackson, 2013). Obezite yaşam biçimleri, beslenme stilleri ve fiziksel aktivite durumları gibi psikolojik ve sosyolojik temelli değişkenlerden etkilendiği söylenebilir.

Obeziteye yol açan risk faktörleri arasında hareketsiz ve fiziksel aktivitelerin sınırlılığı önemli bir unsurdur. Bireyin günlük yaşamındaki günlük fiziksel aktivite çeşitleri onun enerji harcamasında belirleyici olduğu için bunların azaltılması aşırı kilo alma davranışı tetiklemektedir (Haslam ve Witterst, 2009). Haslam ve Witterst'a (2009, s. 29-30) göre ise bireyin yaşadığı çevre obeziteyi tetikleyen önemli değişkenlerdendir. Çevre faktörü ile ilgili olarak bireyin beslenme alışkanlıklarına ve beslenme türlerine dikkat çekmektedir. Bireyin yaşadığı çevrede tüketilen besin kaynaklarının enerji miktarları, yağlı olma durumları, meyve ve sebze tüketimi miktarlarının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Medikal ilaç kullanımları, uyku kısıtlamaları, psikososyal stres ve psikiyatrik rahatsızlıklar da obezite ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Hatta araştırmaya göre psikiyatrik problemi olan bireylerde obezite yaygınlığının yaklaşık %50 oranında daha fazla olduğunu vurgulanmaktadır. Obeziteye ilişkin risk faktörlerini Koksall ve Özel (2008, s. 8-12) şu şekilde ifade etmiştir.

Genetiğe faktörler: bu başlık altında genetik etmenlerin obeziteye etkisi, ailedeki şişmanlık durumu, enerji alımı ve harcamadaki biyolojik yapıların etkisi yer almaktadır.

Çevreye bağlı faktörler: çevresel değişkenler kapsamında ilk olarak obezite oluşumdaki beslenme tekniği, sıklığı, miktarı ve yiyeceklerin içeriğine dikkat çekilir. Bireylerin süt çocuğu dönemindeki beslenmesi alışkanlıkları, hazır yiyecekler tüketmesi, enerji ve yağ oranı yüksek gıdalar tüketmesi, gazlı, asitli, enerji oranı yüksek içeceklerle beslenmesi ile aşırı kilo alma arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. İkinci olarak bireylerin değişen yaşam koşulları nedeniyle fiziksel aktivitede görülen azalmalar obeziteyi tetiklemektedir. Okul servisleri, asansör kullanımı, bilişim araçları ve televizyon kullanımı, kentlerdeki yetersiz sportif alanlar, yetersiz yeşil alanlar, çalışan anne gibi aile yapısına bağlı faktörler ergenlerde ve çocuklarda obeziteyi artırmaktadır. Bununla birlikte okullardaki sportif alanların kısıtlılığı ve beden eğitim derslerin aksatılması gibi etkenler öğrencilerde obezite oluşumu için önemli risk faktörüdür. Ayrıca bilişim araçları kullanımı ve televizyon izleme süresi, okullarda spor alanlarının ve sürenin kısıtlılığı, yeşil alandan

yoksun yaşam koşulları, merkezi sınavlar için uzun süre çalışma zorunluluğu ve beden eğitim dersi yerine başka derslere yönelmeler ergenlerin fiziksel aktivitelerden uzak kalmasına neden olmaktadır. Obezite ile ilişkili diğer risk faktörü ise, bireyin sahip olduğu ailedeki yeme olanakları, ailenin çocuğun fiziksel yapısına ilişkin algıları, ebeveynlerin beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklıklarıdır. Son olarak aşırı kentleşme, kapalı alanlarda geçen sürelerde artış ve yoğun trafik gibi sosyal sorunlara bağlı risk faktörleri ergenlerde obezite yaygınlığını etkilemektedir.

Obezite öğrencilerin okul ve sosyal yaşamında damgalanmasına ve ayrımcılığı uğramasına da neden olabilmektedir. Birleşik Devletler'de obezite önlenabilir ölümlerin arasında ikinci sırada yer almaktadır (Wang ve Kumanyika, 2007, s. 64). Amerika Birleşik Devletlerinde yetişkinlerin yaklaşık %36 aşırı kiloludur. Yaşları 2-19 arasında olan çocukların ise %17'sinde obezite olduğu belirtilmiştir. ABD'de 2015-2016 yılında yapılan incelemelerde 12-19 yaş aralığı ergenlerde obezite düzeyinin %20,5 olduğu görülmektedir. Bu ergenlerdeki obezite oranının 6-12 yaş aralığındaki çocuklarda görülen obezite oranlarından yüksek olması oldukça dikkat çekicidir (Hales, Carroll, Fryar ve Ogden, 2017). Bu veriler bize obezitenin lise öğrencilerini etkileme düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Obezite ile ilgili DSÖ verilerine bakıldığında 5-19 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerde aşırı kilolu olma durumu 1975'te %4 iken 2016 yılında %18'e yükselerek önemli bir artış göstermiştir. Kıbrıs ile ilgili obezite verilerine bakıldığında çocuk ve ergenlerin aşırı kilolu olma durumu 2000'li yıllarda %5,9 iken son yıllarda %8,1'e yükselmiştir (Savva, Kourides, Hadjigeorgiou ve Tornaritis, 2014). ABD'de riskli davranışlar üzerine yapılan tarama çalışmasında ise lise öğrencileri arasında obezite görülme sıklığının %13,9 olduğu belirtilmiştir (Kann vd., 2015). Aynı araştırmanın 2018 yılındaki raporunda 6-11 yaş bireylerdeki obezite yaygınlığı (%18,4) 12-18 yaş ergenler arasında görülen obezite yaygınlığı ile (%20,6) karşılaştırıldığında ergenlerde obezitenin daha yüksek olduğu görülmektedir (Kann vd., 2018).

Türkiye'de obezite ile ilgili veriler uluslararası literatür ile benzerlik göstermektedir. Çocuk ve ergenlerdeki obezite veya aşırı kilolu olma durumuna ilişkin oranlarda önemli artışlar olduğu izlenmektedir. Obezite sıklığı ile ilgili Trabzon'da 5016 kişi ile yapılan bir araştırmada ergen katılımcılarda %16,5 iken genelde ise %23,5 olduğu belirlenmiştir. Söz konusu araştırma verileri incelendiğinde obezite ile medeni durum, sigara içme, alkol tüketimi ve hane halkı gelir durumu arasında da ilişki olduğu anlaşılmaktadır (Erem vd., 2004).

Türkiye Sağlık Araştırmaları verilerine göre 2010 yılında 15 yaş üstü bireylerin obezite oranı %16,9 iken 2016 yılında %19,6 'ya yükseldiği görülmektedir. Keskin ve diğerlerinin (2005) İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde yaptığı bir çalışmada 12-13 yaş

grubu 1014 ergen ile yaptığı çalışmada şişmanlık prevalansının %14,1 olduğu belirlenmiştir. Yine 2004 yılında 5-20 yaş grubu çocuklar ile yapılan araştırmada obezite yaygınlığı %8,8 olarak göze çarpmaktadır (Arslan, Samur, Yıldız, Mercanlıgil ve Köksal, 2004). Köksal ve diğerleri (2006) tarafından 7-14 yaş grubu çocuk ve ergenlerle yapılan bir çalışmada katılımcıların kilolu olma durumu %9,2 şişman olma sıklığı ise %5,1'dir. Bu noktadan hareketle ergenlerin obezite ve aşırı kilo almaya yönelik alışkanlıkları onların biyolojik ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyecek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle obezite lise öğrencilerinin tüm yaşam alanlarına yönelik ciddi riskler oluşturabilir.

Çocuk ve ergenler arasında obezite oranının artması önemli sağlık sorunlarını beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir. Obezite bireylerde özellikle kanser türleri, deri enfeksiyonları, nefes alıp vermede zorluklar, astım, kalp damar hastalıkları, gartrolojik ve karaciğer rahatsızlıkları, diyabet, kemik, kas ve yumuşak doku rahatsızlıkları gibi hastalıkların erken yaşlarından itibaren ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte obezitenin bireylerde depresyonu artırdığı yönünde veriler bulunmaktadır. (Haslam ve Witterst, 2009). Bu verilerden de anlaşıldığı üzere obezite fiziksel sağlık sorunlarına neden olduğu gibi başta depresyon olmak üzere birçok psikolojik temelli sorunlara da yol açmaktadır. Örneğin ergenlik döneminde bireylerin stres ile baş etme becerilerinin zayıf olması, onların yeme davranışını etkilediği ileri sürülmektedir (Ata, Vural ve Keskin, 2014). Obezitenin ergenlerde düşük benlik saygısı, olumsuz beden algısı gibi yıkıcı tutumlar oluşturabilir (Telatar, Hamurcu ve Yeşildağ, 2015). Ayrıca obezitenin ergenler tarafından bir damgalama aracı olarak görüldüğü (Stapleton, 2015) anlaşılmaktadır.

Eğitimciler ergenlerin için düzenli fiziksel etkinlikler, yeterli ve dengeli beslenme alışkanlıkları kazandıracak okul programları geliştirmeleri gerekir. Bu programların onların okul başarısına ve psikososyal gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2013). Obezite birçok disiplin alanları ile ilişkili olması nedeniyle konu ile ilgili önleme ve müdahale çalışmalarının koordinasyon içinde yürütmesi sürecin verimliliğini artırabilir.

Obezite ile ilgili müdahale yöntemleri diyet, fiziksel egzersiz programı, beslenme programları, ilaç tedavisi, cerrahi önleme, davranışsal yöntemler, eğitim programları ve hukuksal düzenlemeler başlığı altında toplandığı görülmektedir (Aditya ve Wilding, 2011). Türkiye'deki obeziteye yönelik önleme ve müdahale çalışmalarına bakıldığında Hasan ve Özel (2008) fiziksel aktivite, ilaç tedavisi, davranış tedavisi, cerrahi tedavi ve beslenme programları şeklinde beş başlık altında toplamıştır. Obeziteye yönelik cerrahi ve ilaç tedavisini zorunlu olmadıkça yapılmaması gerekmektedir. Çocuklara yönelik fiziksel egzersiz programı kapsamında ise çocukluk döneminde egzersiz programlarının sevdirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Okul ortamında yetersiz spor ve egzersiz

alanları bu riski artırmaktadır. Çoğunlukla duygusal sorunlar nedeniyle ergenlerin motivasyon düzeyi azalmakta ve okul içindeki fiziksel aktivite uygulamaları başarıya ulaşmamaktadır. Diğer bir önleme ve müdahale stratejisi ise davranış tedavisidir. Bu tedavi beslenme tedavisi ile birlikte kullanılır ve bireyin psikolojik yönden desteklenmesini içermektedir. Bu stratejide yeme tutumlarını değiştirmeye yönelik davranışsal yöntemler ve bireyde şişmanlık nedeniyle oluşan stres, sosyal baskılar, beden algıları ve bunlara eşlik eden depresyona yönelik bilişsel terapi temelli müdahale yöntemleri bulunur. Obeziteli bireylere yönelik beslenme programında ise ergenlerin yaşamsal rutinlerine yönelik yiyecek çeşitleri, enerji dengesi düzenleme programları, yiyeceklerin besin değerleri ve yanlış beslenme alışkanlıklarının değiştirilmesi yer alır. Ayrıca bu program kapsamında pasif günlük yaşam aktivitelerinin aktif hale getirilmesi vardır. Bununla birlikte besin değeri çok yüksek yiyeceklerin sunulmasını önlemeye yönelik düzenlemeler ve okul kantinlerinde satılan gıdalara yönelik hükümler bu kapsamda gösterilebilir. Bilişsel ve davranışsal müdahaleler bu programlarla eşgüdüm içinde yürütülür. Lise öğrencileri arasında gözlenen obezite ile ilgili Türkiye'deki düzenlemeler ise daha sınırlıdır. Türkiye'deki uygulamalara okul sütü, kuru üzüm dağıtım uygulamaları, okul kantinlerinde satılan gıdaların düzenlenmesi ve gıda etiketi uygulamaları şeklindeki okul temelli uygulamalar örnek gösterilebilir (URL-17, 2017).

Obezite ile ilgili mevcut veriler lise öğrencilerinin ciddi riskler ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu veriler analiz edildiğinde obezitenin lise öğrencilerinin yaşam kalitesini, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Okul temelli değişkenlerin bu sürece etkisi dikkate değer boyutlardadır. Bu nedenle sağlık uygulamalarına paralel olarak okullarda çalışan eğitimcilerin obezite konusundaki çalışmaları oldukça önemlidir. Okuldaki obezite ile ilgili çalışmaları fiziksel aktivite planlamaları, gıda düzenlemeleri, beslenme tutumlarına ilişkin farkındalık çalışmaları ve psikolojik destek hizmetleri oluşturur. Bu çalışmalar kapsamında okullarda çalışan psikolojik danışmanlara önemli görevler düşmektedir. Obezitenin içerdiği risk faktörlerini önlemeye yönelik psikolojik danışman yeterliliklerinin ise bu süreçte önemli katkı sunacağı aşikârdır.

2. 1. 2. 6. Suça Sürüklenme

Ergenler arasında gözlenen önemli risk faktörlerinden biri de suç işleme veya suça sürüklenmedir. Çocukların suça bulaşması ve suç içeren davranışlar sergilemesi dünyada ve Türkiye'de giderek artmaktadır. Çocukların suç işleme yani çocuk suçluluğu kavramı, Türkiye'de 18 yaşın altında olup suç işleyen kişiler için kullanılır (Ögel, 2007). Bu nedenle suç işleme, suça sürüklenme ile ilgili araştırmaların daha çok çocuk suçluluğu adı altında

toplandığı söylenebilir. Bireyin yaşı, çocuk suçluluğunu yetişkin suçluluğundan ayırmadaki en önemli kriterdir. Bunun yanında suç işleseler bile 11 yaşını doldurmamış çocuklar cezai ehliyete sahip olmadıkları düşünüldüğünden cezalandırılmazlar. Hukuki boyutu dışında, çocukların suç işlemlerinin psikolojik, pedagojik ve sosyal bağlamları bulunmaktadır. Suç işledikleri iddiasıyla bir üniversitenin adli tıp anabilim dalına getirilen ya da başvuran çocuklarda gözlenen en yüksek yaş 14 olup bu olguların %25,4'ü mükerrer suç durumundadır (Kurtuluş vd., 2009).

Yabancı literatüre göre de çocuk suçluluğu 18 yaşın altındaki ergenlerin suç işlemeye yönelik davranışlarını kapsamaktadır. Suça sürüklenen bireyler için en önemli koruyucu faktörün onlar için yaratıcı fırsatlar oluşturmaktan geçtiği düşünülür (Sharma ve Rai, 2012). Ergenlerde suç işleme nedenleri incelendiğinde aile içi iletişim problemleri bunların başında gelir. Yine aile bireyleri, kardeş ve akran grupları arasındaki iletişimin özelliği, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve kültürel yapısı çocuk suçluluğunu etkileyen önemli değişkenler arasındadır (Wasserman vd., 2003). Ergenleri suç işlemeye yönelten davranışların arakasındaki diğer bir etken ise ailelerin sosyo-ekonomik durumu, düzenli, istikrarlı aile ortamı, duygusal destek sistemleri ve hayal kırıklığına yönelik baş etme becerileridir (Kvetenska, 2016). Ergenlerin akranları ve aileleri ile kurduğu iletişim tarzları, onların zihinsel sağlıkları ve madde kullanımları da suça yönelme noktasında etkili bir faktördür (Cheng ve Li, 2017).

Amerika'da çocuk mahkemelerine getirilen çocuk suçluların suç işleme davranışlarına bakıldığında suçların kundakçılık, cinsel suç ve şiddet içerikli suçlar olduğu görülmektedir (Snyder, Espiritu, Huizinga, Loeber ve Petechuk, 2003). Ergenlerin suç işleme davranışları ile ilgili Amerika'da 2006 yılında yapılan bir araştırmada 18 yaş altı 2.2 milyon çocuğun şiddet, mülke zarar verme ve hırsızlık içerikli suçlara bulaştığı gözlenmiştir. Suç oranlarında 2005'te %2 artış görülürken 2006'da %4 artış görülmektedir. Yine çocuk suçluluğunda yıllar içinde ciddi artışlar olduğu anlaşılmaktadır (Snyder, 2008, 2012). Bu veriler 18 yaş altı ergenlerin suça sürüklenme oranlarında her geçen yıl önemli artışlar olduğunu işaret etmektedir. Amerika'da 2015 yılında yapılan bir araştırmada bir yıl içinde ergenlerin %22,5'inin kavga ve şiddet içerikli davranışlarda bulunduğu, %16,2 ise bıçak, silah vb. yaralayıcı ve öldürücü araçlar taşıdığı gözlenmiştir (Kann vd., 2015). Mahkeme kararlarının incelenmesi üzerine yapılan bir araştırmadaki çocuk suçluluğu oranlarındaki %33'lük artış ergenlerin nasıl bir risk altında olduğunu göstermektedir (Snyder, 2001).

Çocuk suçluluğunun Türkiye'deki yaygınlığına baktığımızda ise ilk olarak TUİK verileri gözümüze çarpmaktadır. TUİK'in 2015 yılı "Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar" adlı çalışmasında suça bulaşan çocuk sayısında 2014 yılına göre %4 artış

olduğu anlaşılmaktadır. Yine TÜİK 2017 yılı verilerine göre güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk sayısı 2017 yılında, 335 bin 242 olduğu ve bu çocukların %57,7'sinin 15-17 yaş grubunda, %23,3'ünün 12-14 yaş grubunda, %18,5'inin ise 11 yaş ve altı çocuklar olduğu görülmektedir. TÜİK (2017) raporuna göre güvenlik birimlerine gelen çocukların önemli bir kısmının mağdur çocuk olarak geldiğini belirtmiştir. Bu rapora göre 107 bin 984 çocuk suça sürüklenme nedeni ile güvenlik birimlerine getirildi. Bu çocukların suçlarına bakıldığında ise; %59,1'i yaralama, %13,5 cinsel suçlar oluşturmaktadır. Bunu hırsızlık, tehdit, kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak ve mala zarar verme suçları izlemektedir. Türkiye'de güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların 2011 yılında yaklaşık 204 bin civarında iken 2017 yılında 335 bin civarına çıkması her yıl suça sürüklenen çocukların sayısında ciddi artışlar olduğunu ve önlem alınması gereken bir konu olduğuna işaret etmektedir (URL-1, 2018).

Denizli ilinde yapılan araştırmada suça sürüklenen 12-15 yaş arası 185 çocuğun 323 ayrı suçtan profilleri incelenmiştir. Bu çocukların mala zara verme, hırsızlık, yağma, suç eşyası kullanma, güveni kötüye kullanma ve dolandırıcılık suçları işlediği görülmektedir (Kurtuluş vd., 2009). Yine Aydın ilinde 2012 yılında yapılan araştırmada yaşları 4-19 aralığında olan 272 çocuk ile yapılan araştırmada 147 çocuğun sura sürüklenme davranışında bulunduğu 85'inin ise istismar mağduru olduğu görülmektedir. Bu çocukların %24'ünün hiçbir psikiyatrik problemi olmadığı halde hırsızlık ve yaralama türlerindeki suçlara sürüklendiği anlaşılmaktadır (Aksu, Karakoç Demirkaya, Gürbüz Özgür ve Gün, 2013). Suça sürüklenme nedeni ile Ankara, İstanbul ve İzmir Jandarma Çocuk Merkezleri'ne getirilen çocuklar üzerinde yapılan incelemede çocukların yaş aralıklarının 11 ile 17 arasında değiştiği gözlenmiştir (İpek, 2010). Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Çocuk ve Ergen Birimi'ne yönlendirilen 721 olgudan suça sürüklenen 111 olgunun yaş aralığı 12-18 arasında olduğu görülmektedir. Bu çocukların yapılan psikiyatrik değerlendirmesinde 61'inde (%55) davranım bozukluğu ve 16'sında (%14,4) mental retardasyon olduğu görülmüştür. Suça sürüklenen çocukların işlediği suç tipleri arasında ise ilk sırada hırsızlık (%43,2) yer aldığı ifade edilmektedir (Bilaç, Plan Şentürk, Orhon ve Bayrak, 2014). Bu çalışmalarda ifade edilen suç türleri ve ergenlerin suça sürüklenme durumlarındaki artış oranı dikkate alındığında liselerde okuyan öğrencilerin suça sürüklenme davranışlarının riskli boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır.

Suçta sürüklenen çocuklara ilişkin önleyici çalışmalar incelendiğinde çocukların suça bulaşmalarına neden olan erken uyarıcıların okul öncesi eğitimden itibaren belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu süreçte ilk olarak çocukluktaki yıkıcı davranışlarına neden olan uyarıcıların belirlenmesi, ikinci olarak ise çocuğun suça bulaşmasının önlenmesi ve

suçlu çocuklar arasında şiddet içeren suçların yayılmasının önlenmesi amaçlanmaktadır (Loeber, Farrington ve Petechuk, 2003). Söz konusu suça sürüklenme davranışıyla ilgili olarak erken uyarıcıları belirlemenin önemine değinilmiştir. Çünkü suç türlerine bakıldığında aile yapısı ve ilk çocukluk yaşantıları ile ilgili durumlar dikkat çekmektedir. Bu süreçte aile, okul, mevcut sosyal destek sistemleri ve medya anahtar bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle lise öğrencileri arasında görülen suça sürüklenme davranışının önleme ve müdahale süreçleri mültidisipliner bir boyut taşıdığı söylenebilir. Müdahale programları arasında özellikle bireysel ve okul tabanlı müdahaleler ön plana çıkmaktadır. Loeber ve diğerleri (2003) göre bunlar;

1. Okul ve sınıf içi davranış yönetim programları
2. Sosyal becerileri yükseltme programları ve müfredatı
3. Çatışma çözme becerileri
4. Şiddeti önleme programları
5. Danışmanlık uygulamaları
6. Okul organizasyon programları şeklinde gösterilebilir.

Ayrıca çocuk ve aile sağlığını destekleyici hizmetlerin koordinasyonunda iş birliği sağlanması gerektiği vurgulanır. Bu iş birliği sürecinde ergenlere yönelik çocuk adalet programlarının önemli katkısı olduğu ifade edilmektedir. Bu noktada çocukların mahkeme dışında alternatif adalet hizmetleri sunularak onların çocuk suçluluğuna maruz kalmasını engelleyecek sistemler öne çıkmıştır (Loeber vd., 2003). Koruyucu faktörler aynı zamanda çocuğun suça yönelmesini engelleyen önleyici stratejileridir. Örneğin ergenlerin izlenmesi, disiplinler konusunda eğitilmesi, anlaşmazlık çözümlenmesi, sorumluluk bilinci ve suç kavramı konusundaki öğrenmeleri çocuk suçluluğu önlemede önemli stratejileridir (Cheng ve Li, 2017). Erken çocukluk döneminde istikrarlı aile ortamı çocuğun duygusal bağları öğrenmesi ve sosyal ilişkileri geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. Fakat buna karşın duygusal yoksunluğu önleyen duygusal destek sistemleri her zaman yeterli katkıyı sunamayacağı söylenebilir. Çünkü çocuk, yeterli derecede hayal kırıklığı yaşamazsa onunla baş etmeyi öğrenemeyeceğini iddia edilir. Bu iddia ise *“Çocuklarınızın refahı için bakım yaparsanız, biraz soğuk ve açıktan tattırın”* şeklindeki Çin özdeyişiyle desteklenmektedir (Kvetenska, 2016, s. 7). Bu bilgilerden aile ortamına bağlı değişkenlerin, duygusal ve davranışsal yaşantıların ergenlerin suça sürüklenmelerinde etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye’de suça sürüklenen çocuklar ile ilgili müdahale stratejilerine bakıldığında dünya ile paralel olarak onarıcı adalet programları bulunmaktadır. Adalet programları kapsamında arabuluculuk sistemleri olduğu görülür. Onarıcı adalet programları suça sürüklenen çocukların topluma kazandırılması ve sosyal sorumluluğun geliştirilmesi

amacıyla hürriyeti kısıtlayıcı şekilde cezalara alternatifler sunan eğitim ağırlıklı adalet programlarıdır. Ülkemizde çocuklara yönelik özel arabuluculuk programları ceza muhakemeleri kanunu ve çocuk koruma kanunda düzenlenmiştir. Fakat yasal olarak okul temelli arabuluculuk ve akran arabuluculuğu gibi bilimsel uygulamaların olmaması ve bu sürecin çocuk ve eğitim konusunda uzman arabulucular tarafından yürütülmemesi bu programların etkililiğini düşürmektedir (Özbek, 2008).

Çocuk suçluluğunun önlenmesinde aileden sonra en önemli kurum okullardır. Okul yöneticileri ve eğitimciler okul binalarının güvenliğinin sağlanması, alkol, uyuşturucu ve silah girişinin önlenmesi, demokratik okul iklimi oluşturulması, disiplin kurallarının öğretilmesi, ödül ceza dengesinin kurulması gibi kural temelli önleyici çalışmalar yaparak öğrencilerin suça sürüklenmelerinin önüne geçebilirler. Ayrıca psikolojik danışma ve rehberlik sistemlerinin etkililiği, davranış değiştirme programları, stres ile baş etme eğitimleri, öfke kontrol programları, öğrencilere yönelik hukuk eğitimleri ve olumlu okul iklimi oluşturma çalışmaları gibi psikolojik temelli çalışmaların etkili birer koruyucu faktör olduğu vurgulanmaktadır (Kepenekçi ve Özcan, 2000).

Ögel (2007, s. 314) suça sürüklenme davranışları ile ilgili müdahale yöntemlerine ilk olarak erken uyarı işaretlerinin belirlenmesi olarak başlanması gerektiğini ifade eder. Çünkü çocukların suça sürüklenmesini önlemek için suç oluştuktan sonra değil oluşmadan önce müdahale edilmesi daha önemlidir. Şiddet içeren davranışlara ve suç içeren davranışlara yönelik ayrı müdahale stratejileri önermektedir. Çocuk suçluluğunda aile içinde şiddetin azaltılması, evin güvenli hale getirilmesi, şiddetin nedenlerinin kabul edilemez olduğu konusunda bilgilendirme yapılması, madde kullanımı konusunda yardım süreçlerinin sunulması, çevresindeki tehlikeler hakkında bilgilendirme yapılması ve medyadaki şiddete sınırlama getirilmesi şeklindeki aile yaklaşımlarına yönelik uygulamalara önem vermektedir. MEB 2009/09 sayılı genelge ile okullarda şiddetin azaltılması ve önlemesi ile ilgili bir eylem planı hazırlamış ve böylece her yıl hazırlanan eylem planı ile şiddetin azaltılarak öğrencilerin suça bulaşmasının önlemesi amaçlanmıştır (URL-18, 2017). Topçuoğlu (2014) suç işleme davranışı ile ilgili olarak gelişimsel risk odaklı yaklaşımlara değinmiştir. Bu yaklaşım, suç davranışları oluştuktan sonra tepkisel harekete geçmek yerine suç davranışı henüz oluşmadan bireyin yaşamındaki önemli noktalarına müdahalede edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Kısaca bireyi suça yönelten risk faktörleri konusunda farkındalık kazanılmasını ve suça sürüklenmeyi azaltan koruyucu faktörleri temel alan müdahaleler yapılmasını amaçlamaktadır.

Suçta sürüklenme ile ilgili literatür suça sürüklenme ile ilgili önleme çalışmalarının her ne kadar güvenlik temelli olsa da suçun kaynağında psikolojik ihtiyaçların ve yaşam şekillerinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle lisede okuyan öğrencilerin ailelerinin ve

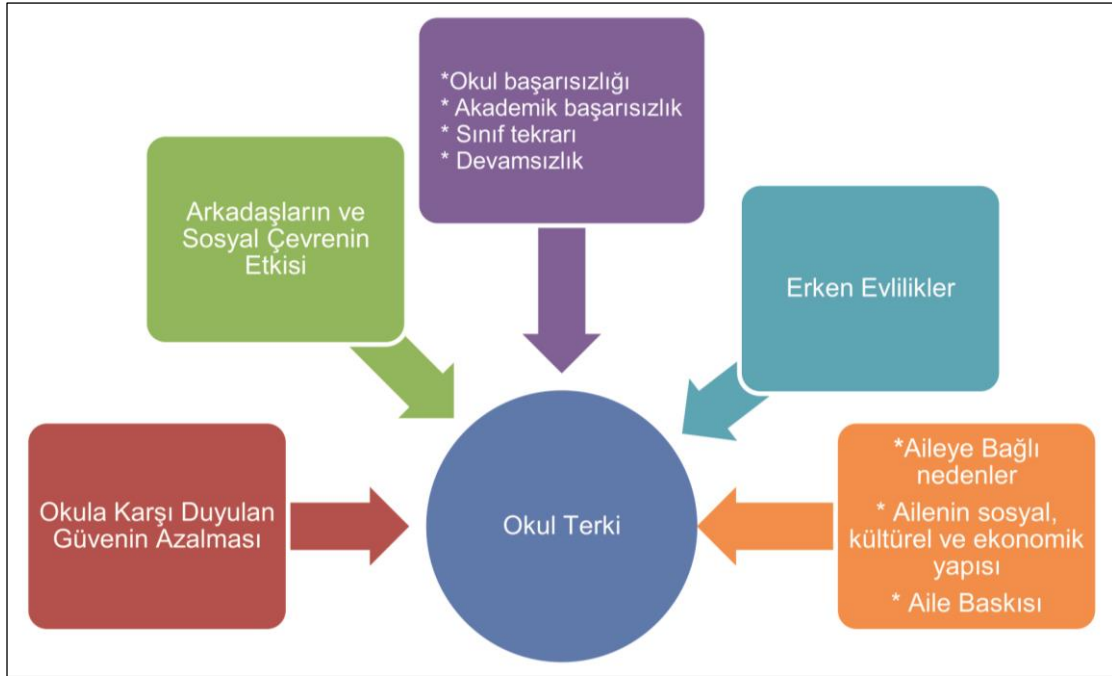
eğitim g6rd6kleri okulların yapısı, k6lt6r6 ve işleyişi çok 6nemlidir. 6nk6 6đrencilerin ergenliğe girmesiyle değişen psikolojik ihtiyaçları y6z6nden yeni durumlar ile baş edebilmeleri zorlaşır. İşte bu noktada okullara ve eğitimcilere yeni roller d6şmektedir. Okul alışanlarının, ailelerin, 6đrencilerin suç ve suça s6r6klenme ile ilgili farkındalıklarının artırılmasına y6nelik mesleki ve akademik yeterlilikler 6zerine çalışmalar yapılması zorunlu bir hal almaktadır. Bu noktada psikolojik danışmanların suça s6r6klenme ile ilgili erken uyarıcıları fark edebilmesi ve değişen psikolojik ihtiyaçları g6rebilmesine ilişkin yeterliliklere sahip olması beklenmektedir. 6nk6 psikolojik danışmanların s6z konusu riskli davranış ile ilgili teorik ve pratik uygulamalara y6nelik yeterlilikleri lise 6đrencilerinin suça s6r6klenme davranışlarını 6nlemeye y6nelik çalışmaların verimini artıracadı değerlendirilmektedir.

2. 1. 2. 7. Okul Terki

Lise 6đrencilerinde g6r6len okul terki davranışı da riskli davranışlardan biri olarak değerlendirilebilir. Okulun geliştirici, sosyalleştirici ve g6venlik sağlayıcı gibi koruyucu fakt6rleri d6ř6n6ld6đ6nde okul terki ergenlerin gelişimi için birçok olumsuzlukları beraberinde getirebilir. Lise 6đrencilerinde g6r6len riskli davranışlardan biri olan okul terkinin artması ve azalması 6zerinde etkili olan birçok fakt6r olduğu g6r6l6r. Arkadaş ve aile desteği lise 6đrencilerinin okulu terk etme riskini azaltırken, disiplin cezası, sigara-alkol kullanımı ve anti sosyal davranışlar bu riski arttırmaktadır. 6đrencilerin cinsiyet ve akademik başarı durumları ile okulu terk etme davranışı arasında ise bir ilişki bulunmamıştır (6zer, Gençtanırım ve Ergene, 2011). Yorđun'unun 2014 yılında yaptığı çalışmada belirttiği gibi okul terki 6lkelerin sahip oldukları zorunlu eğitim sisteminin 6zelliklerine, s6resine ve ergen ailelerinin sosyo-ekonomik yapısına g6re değerliklik g6stermektedir. Bu nedenle 6lkemizde zorunlu eğitimin 12 yıla çıkması ile birlikte okul terki davranışının boyutlarının değerliği s6ylenebilir. 6rneğin T6rkiye'de okul terki kavramı 6đrencinin zorunlu olarak eğitim ve 6đrenim s6recinden çeşitli nedenlerle ayrılma, diploma veya sertifika almama durumu olarak tanımlanabilir. Okul terki; MEB'in kullandığı E-Okul sisteminde ise orta6đretim s6resince iki kez sınıf tekrarı yapan, eğitim hayatını açık lise 6zerinden devam eden, 6đrenim hakkını kullanmayan, kendi isteği ile 6đrenim hayatının dışına çıkan, devamsızlıktan dolayı sınıf tekrarı yapan ve yurt dışına çıkan b6t6n 6đrencileri kapsayan s6re olarak tanımlanır (MEB, 2013).

Okul terkinin nedenlerine bakıldığında 6đrenci, 6đretmen, aile ve toplum temelli değerkenler içerdiği g6r6lmektedir. Bu değerkenlerin ise psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutları olduğu bilinmektedir. MEB'in 2013 yılında yayınladığı Orta6đretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve 6rg6n Eğitim Dışında Kalan ocuklar Politika 6nerileri

Raporu'nda okul terkinin nedenlerine ilişkin değişkenler şu şekilde açıklanmıştır (MEB, 2013).

Şekil 3. Okul terkinin nedenleri

Bu çalışmada okul terkinin nedenleri arasında bulunan okula bağlı değişkenlerin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu başlık altında derslerin zorluğuna bağlı başarısızlıklar, dersleri, okulu ve öğretmenleri sevmeme, arkadaşlar, kötü alışkanlıklar, başarısızlık ve devamsızlığa bağlı sınıf tekrarları gibi nedenler yer almaktadır. Düşük ders başarıları, sosyal ve akademik yükümlülükler, problem davranışlar ve yüksek devamsızlık gibi değişkenler öğrencinin okul değiştirmesi ve okuldan ayrılması ile doğrudan ilişkilidir (Rumberger ve Larson, 1998).

Lise öğrencilerinde görülen okul terkinin yaygınlığına bakıldığında Amerika'da gelir durumuna göre değişmekle birlikte 1972 yılında ortalama %6 civarında iken 2009 yılında yaklaşık %3 civarında olduğu görülmektedir. Bu oranların düşük gelirli ailelerin çocuklarında daha yüksek olduğu görülmektedir (Chapman, Laird, Ifill ve KewalRamani, 2011). Erken okul terki ile ilgili Avrupa'daki görünüm ise Birleşik Krallık'ta %12, İspanya'da %2, İtalya'da %17 civarındadır. Avrupa devletleri okul terki oranını 2020 yılında %10'a indirmeyi amaçlamaktadır. Bu oranın üzerinde olan ülkeler ve Türkiye "Don't Waste Your Future" projesi başlatarak 2020 yılı hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır. Erken okul terki değerlendirmeleri yaş gruplarına göre ve zorunlu eğitim durumlarına göre farklılaştığı görülmektedir. Türkiye'de lise 9. sınıftan ayrılan öğrencilerin oranı 2011 yılında %28

düzeyinde iken 10. 11. 12 sınıflarda azalmaktadır (URL-19, 2017). Türkiye’de 2012 yılından sonra zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması ve öğrencilerin Açık Öğretim Liselerine zorunlu olarak yönlendirilmesi ile birlikte lise öğrencileri ile ilgili okul terki oranlarının ve davranışın niteliğinin tamamen değiştiği düşünülmektedir. Bu yıldan sonra lise düzeyinde okul terki oranlarını belirlemek zorlaşmıştır. Çünkü okuldan ayrılan öğrenciler açık liseye kayıt olma zorunlu olduğu için okulda kayıtlı bir öğrenci olarak değerlendirilmektedir. Zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması ile birlikte okul terki davranışının belirlenmesi için örgün eğitimden ayrılan öğrencilerin oranına bakmak daha yararlı olabilir. Bu nedenle okul düzeyinde yapılan araştırmalara bakılması daha doğru sonuçlar verebilir. Bu doğrultuda Güneydoğu Anadolu bölgesindeki lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada, kişisel özelliklerin, aile yapısının, eğitim sisteminin, okulun ve öğretmenlerin okulu bırakma eğilimleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Erkeklerin okulu bırakma eğilimlerinin daha yüksek bulunduğu araştırmada öğrencilerin %17’si şimdi ya da geçmişte okulu bırakmayı düşündüklerini vurgulamışlardır (Şimşek, 2011). Zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasıyla birlikte okul terki ile ilgili önemli bir veri de öğrencilerin yoğun devamsızlık yapması ve sınıf tekrarıdır. MEB 2015-2019 stratejik plan ile ilgili çalışmada spor ve meslek lisesi öğretmenlerinin yaklaşık %60’ı, Anadolu liselerinde çalışan öğretmenlerin ise %12’si devamsızlıkları önemli bir sorun olarak gördüklerini belirtmişlerdir (MEB, 2016). Bu bilgiler bize öğrencinin zorunlu olarak okula kayıtlı olduğu halde okula devam etmeyerek okulun koruyucu faktöründen mahrum kaldığı sonucunu vermektedir. Uysal ve Şahin (2007) tarafından yapılan çalışmada Kütahya ilinde okula kayıt olan 22,185 öğrenciden 2004-2005 eğitim öğretim yılına kadar 1.017 öğrencinin okulu terk ettiği belirlenmiştir. Bu çalışmada okulu terk etme en yüksek 9. sınıflarda görüldüğü ve en çok meslek lisesi öğrencilerinin okulu terk ettiği anlaşılmaktadır. Bu gün okullarımızda okul terki yokmuş gibi görünse de devamsızlık ve yoğun sınıf tekrarı nedeniyle öğrenim hakkını kaybeden öğrenciler 2017 yılında yayımlanan Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği gereği Açık Öğretim Lisesi veya Mesleki Açık Öğretim Lisesine yönlendirilmektedir (URL-20, 2017). Bu durum öğrencileri yüz yüze eğitimin koruyucu faktörlerinden mahrum bırakmaktadır. Buradan hareketle bu uygulamalar da okul terki kapsamında değerlendirilebilir. Bu kapsamda MEB 2016-2017 yılı istatistikleri incelendiğinde örgün eğitimin koruyucu faktöründen yararlanamayan Açık öğretim lisesi veya Mesleki açık öğretim lisesine kayıtlı bir buçuk milyon kişi bulunmaktadır (MEB, 2017). Bu öğrencilerin durumu erken okul terki kapsamında değerlendirildiğinde okul terki yaygınlığının çok önemli boyutlarda olduğunu değerlendirilmektedir.

Literatürde görüldüğü gibi birçok OECD ülkesi de okul terkinin olumsuz sonuçları ile karşı karşıyadır. Bu nedenle lise öğrencilerini okul terki davranışının oluşturacağı risk

faktörlerinden korumak için müdahale ve önleyici çalışmalar önemli hale gelmiştir. CARMA ortakları tarafından hazırlanan Erken Okul Terki (ELS) ile ilgili çalışmada okul terkinin önlemek için öğretmen yeterliliği, işbirlikçi öğrenme modeli ve öğrencilerdeki motivasyonu canlandırmanın önemli olduğu vurgulanmaktadır (URL-21, 2017).

Okul terkinin önlenmesi konusunda yapılan araştırmalar okul terkinin azaltma ile ilgili bir dizi önlem ve müdahale stratejileri önermektedir. Bu stratejilerde ana tema öğrencileri değişen risk faktörleri konusunda farkındalık kazandırmayı amaçlamaktadır. Eğitimcilerin öğrencinin değişen ihtiyaçlarını ve eğitimdeki güncel uygulamaları görmesi bu temanın temel hedeflerindedir. İkinci tema olarak 9. sınıfın önemi ve 9. sınıftaki öğrenci yaşantılarının desteklenmesi gelir. Bu temada öğrencilerin ortaokuldan liseye geçişte yaşayacağı sorunlar, sosyal uyum düzeyleri, artan özerklik ihtiyaçları ve derslerdeki akademik değişimlerin üzerine odaklanarak strateji geliştirme amaçlanır. Ortaokuldan liseye geçiş ergen yaşamı için önemli bir değişim olarak görülmesi sürece önemli katkı sunabilir. Üçüncü olarak öğrenci sözleşmeleri önem kazanıyor. Bu tema okul kuralları, kariyer hedefleri, akademik başarıyı destekleyen kaynaklar, mezuniyet beklentileri konusunda öğrenciye sunulan destek hizmetlerini içerir. Dördüncü olarak okul terkinin erken belirlenmesine yönelik çalışmalar yer alır. Öğrenci okul terki yaptıktan sonra geri dönüşü zor olmaktadır. Burada potansiyel düşüşlerin erken belirlenmesi, erken uyarı sistemleri kurulması, başarısız olacağı düşünülen öğrencilerin belirlenmesini amaçlanır. Erken uyarılar sistemi ile öğrenciler tekrar işler yoluna girene kadar takibi sağlanabilir. Beşinci olarak yetişkinlerin sunduğu destek sistemlerini ifade edilebilir. Burada öğrencilerin başarısızlıklarına ve başarılarına yönelik yetişkin tutumları konu edilir. Altıncı olarak ise ders ve kredi kurtarma stratejileri ve uygulamaları üzerine yapılan önleme çalışmalarıdır. Böylece öğrencilere başarısız oldukları dersleri yeniden başarma fırsatı sunarak onları mezuniyete yöneltilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum hem halen kayıtlı öğrencileri motive eder hem de başarısız öğrencilerin liseyi terk ettikten sonra geri dönmesini sağlar. Yedincisi ise ebeveyn katılımını amaçlayan önleme ve azaltma stratejileridir. Bu tema ise okul terki yaşama ihtimali olan çocuklar ve onlara yönelik eğitimsel içerikleri kapsar. Son olarak akran ve okulun bulunduğu sosyal çevreyi içeren sosyal katılıma yönelik önleyici çalışmalar uygulanabilir (Michael, 2014).

Araştırmalar incelendiğinde ülkelerin okul terkinin azaltmak için farklı önleyici ve müdahale edici stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Bunların genellikle zorunlu eğitim uygulamaları, okulların fiziki yapı iyileştirmeleri, program içeriklerine yönelik düzenlemeler ve okul terkinin erken belirleyici uyarı sistemleri şeklinde gruplandığı gözlenmiştir. MEB'in 2013 yılında yayınladığı Ortaöğretimde "Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri" adlı çalışmada öğrencilere sorulan

“Hangi şartlar sağlanırsa gençler okulu terk etmez?” veya “Okulu terk etmeyi önlemek için neler yapılabilir?” sorularına verdikleri cevaplara bakıldığında öğrenci öğretmen arasındaki ilişkiye, başarısız ve risk grubundaki öğrencilere yönelik algılara, okul terki sonrası ailenin ilgisiz kalma durumuna ve ekonomik değişkenlerin önemine vurgu yapmışlardır. Bu çalışmada müdahale önerileri olarak Türkiye çapında toplumsal farkındalık ve iş birliği çalışmaları oluşturmanın altı çizilmiştir. Ayrıca öğrenci ihtiyacına yönelik hazırlanan öğretim programları, okul terki, sınıf tekrarı ve örgün eğitim dışında kalma sorunun çözümüne katkı sağlayacak düzenlemeler yapmayı önermektedir. Son olarak ise, çalışanların niceliklerine, yeterliklerine ve yetiştirilmelerine ilişkin politikalar geliştirmenin gerekliliğine değinilmiştir (MEB, 2013).

Türkiye’deki lise öğrencileri arasında görülen okul terki davranışı ile ilgili hükümler ve uygulamalar orta öğretim kurumları yönetmenliği düzenlenmiştir. Yönetmelikte zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması, E-Okul sistemi üzerinden yapılan devam-takip uygulamaları, öğrenim hakkının yitirilmesi üzerine yapılan yeni sınav uygulamaları başlıkları altında belirli hükümler ve uygulamalar bulunmaktadır (URL-20, 2017). Bu uygulamalar dünya uygulamaları ile benzerlik göstermekle birlikte önemli eksiklerinin de olduğu söylenebilir. Özellikle lise öğrencilerinin riskli davranışını belirleyecek ve okul terkini önceden fark edilmesini sağlayacak erken uyarı sistemlerinin olmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu konu ile ilgili Yorğun (2014) ABD’de uygulanan erken uyarı sistemi yazılımlarına benzer bir sistemin MEB’in uyguladığı E-Okul sistemine entegre bir yazılım yapılmasının önemli katkılar sunacağını belirtmektedir.

Okul terkinin öğrencileri okulun koruyucu faktörlerinden uzaklaştırması birçok sosyo-ekonomik sorunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle yöneticilerin ve eğitimcilerin dünyadaki önleyici okul terki programlarını ve uygulamalarını takip etmeleri gerekmektedir. Özellikle erken uyarıcıları fark etmeye yönelik programlar, lise yaşantılarına yönelik psikososyal destek uygulamaları ve okulu terk eden öğrencilerin tekrar geri dönmesini sağlayıcı sistemlerin hayata geçirilmesi sürecinde yöneticilere, öğretmenlere ve psikolojik danışmanlara önemli görevler düşmektedir. Bu süreçte psikolojik danışmanların okul terki ile ilgili önleyici ve müdahale edici stratejilere ilişkin mesleki ve akademik yeterlilikleri ayrı bir önem kazanmaktadır.

2. 1. 2. 8. İstismar ve Akran İstismarı (Akran Zorbalığı)

Lise öğrencilerinde görülen istismar ve akran istismarı davranışı riskli davranışlar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çalışmada istismar (fiziksel-duygusal-cinsel) ve akran istismarı (akran zorbalığı) davranışları birlikte ele alınmıştır. İlk olarak istismar, akran istismarı ve akran zorbalığı kavramları ayrı ayrı açıklanmaya ve birbirleriyle ilişkisi

ortaya konmaya çalışılmıştır. Akran istismarı, lisede öğrenim gören ergenlere kendi akranları tarafından yapılan istismar şekli iken istismar yetişkinler tarafından ergenlere yapılan fiziksel ve duygusal yönden onun gelişimine zarar veren fiziksel, duygusal ve cinsel içerikli tutumlar ve davranışlar olarak tanımlanabilir.

Çocuklara yönelik yapılan istismar ve zorbalık gibi davranışların birçok tanımı bulunmaktadır. Bu durumu Ögel (2007) açıklarken bireylerin yaşadığı kültürel yapıların ve çocuk yetiştirme stillerinin önemine vurgu yapmaktadır. Yani bir davranış bir ülke veya bölgede ihmal ve istismar olarak algılanabilirken başka bir ülke veya bölgede istismar olarak değerlendirilmeyebilir. Burada önemli olan okul çağı çocuklarının fiziksel ve psikososyal gelişimine zarar veren ve onun gelişimini sekteye uğratan yıpratıcı davranışlar olmamasıdır. Kısaca ergenlerin gelişimini sekteye uğratan davranışlar istismar olarak değerlendirilebilir. Yine zorbalık ve istismar davranışları arasında pek çok ortak özellik olduğunu görülmektedir. İstismar ve zorbalık davranışları karşı tarafa sıkıntı veren ve zaman içinde tekrarlayan davranışlar olduğu ifade edilmektedir (Olweus, 1994). Ayrıca ihmal ve istismar davranışları arasındaki bir farkı vurgulamak gerekebilir. İhmal davranışı pasif, istismar davranışı ise aktif bir durumdur. Bireyin istismarı onun fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz etkileyecek fiziksel, duygusal ve cinsel ihmal ve istismar davranışlarını kapsar. Bu nedenle bu davranışları birbirinden ayırmak oldukça zordur (Aral ve Gürsoy, 2001). Bu çalışma lise öğrencilerinin sergiledikleri riskli davranışları incelediği için istismar davranışı çocuk istismarından ayrı tutulmuştur. Çocuk istismar ve ihmali denilebilmesi için yetişkinler tarafından gerçekleştirilmiş olması beklenir. Ancak ergenin kendisinden birkaç yaş büyük yâda gelişim olarak kendisinden daha üstün akranları tarafından istismara maruz kalabilir. Akran zorbalığı ile istismar arasındaki en önemli ayırt edici özellik istismarın daha çok ev- mahalle çevresinde gerçekleşirken akran zorbalığı ise okul ve okul çevresinde gerçekleşmektedir (Gürhan, 2017). Her iki davranışın da odağında ergenlerden daha güçlü bir figürün bulunmasıdır. Davranışa maruz kalınan sosyal ve fiziksel çevreler ise farklı olabilmektedir. Açıklamalardan anlaşıldığı üzere istismar davranışı sadece yetişkinler tarafından yapılmıyor. Aynı şekilde zorbalıkta olduğu gibi kendinden daha güçlü görülen akranları tarafından okullarda da yapılabiliyor. Okullarda öğrencilere akranları tarafından istismar (fiziksel-duygusal-cinsel) yapıldığı takdirde zorbalık ile benzerliği artmaktadır. Bu çalışma sadece okullarda yani lise öğrencilerinde görülen riskli davranışları kapsadığı için istismar ve akran istismarı kavramları birlikte ele alınması uygun görülmüştür. Ögel (2007, s. 168) bireylerin maruz kaldığı olumsuz davranışların istismar kapsamında değerlendirilmesi için Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre 18 yaşının altında olması gerektiğini ifade eder. DSÖ'ye göre ise bir öğrenciye başka bir öğrenci ve grup tarafından olumsuz bir şekilde davranılması, hoş olmayan sözler

söylenmesi ve bunu belirli periyotta tekrarlanmasını istismar olarak tanımlamaktadır (Alikaşifoğlu vd., 2004).

Bu davranışların nedenlerine bakıldığında ise aile ilişkileri, iletişim, ergenlerin devam ettiği okul, yaşadığı sosyal-kültürel yapı ve medya gibi değişkenler etkili olmaktadır (Kiriakidis, 2014). İstismara maruz kalan bireyler genellikle kaygılı, çekingen, sessiz ve sakin oldukları görülmektedir. Mağdurların sürekli kaygılı olmaları bu davranışı daha fazla tekrarlanmasına neden olabilmektedir. Zorba davranış sergileyen bireyler için istismara uğrayan bireylerin kaygılı davranışları motivasyon artırıcı bir etken olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda zorbaların daha güçlü görülmesini sağlamaktadır (Olweus, 1994). Yine yapılan bir araştırmada istismara uğrayan bireylerin akranlarına göre kendilerini yalnız ve reddedilmiş hissettikleri ve akademik başarılarının düşük oldukları belirtilmiştir (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005). Yapılan bir araştırmada İstismar ve zorbalık davranışları ile hissedilen depresyon, yalnızlık, fiziksel mücadele gücü, evden kaçma ve alkol kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Merrick ve Srabstein, 2013).

Dünya geneli istismar ve zorbalık içeren davranışlar ile ilgili yapılan bir araştırmada okullardaki 12 aylık periyottaki inceleme sonuçlarına göre bu davranışların yaygınlığı %20,2 olduğu belirtilmiştir (Kann vd., 2015). İsviçre’de yapılan bir araştırmada istismar ve zorbalık içeren davranışların gençler arasında görülme yaygınlığının %36,9 olduğu görülmektedir (Siziya, Muula ve Rudatsikira, 2007). Bu riskli davranışların temel işaretçilerinden olan çocuklara yönelik kötü muameleye bağlı ölümler ortalama %3 artmıştır (Finkelhor, Jones, Shattuck ve Saito, 2013). Güney Afrika’da 7137 öğrenci ile yapılan çalışmada istismar ve akran istismarı içeren davranışlar %40 olarak rapor edilmiştir (Owusu, Hart, Oliver ve Kang, 2011). Özellikle akranlar tarafından yapılan istismar, ergenlerin benliklerini olumsuz etkilemekte ve onlarda uyku sorunları, huzursuzluk, panik, kaygı, konsantrasyon bozukluğu, depresyon, okul içi uyumsuzluk, utangaçlık ve içe kapanma gibi duygusal ve davranışsal problemlere neden olabilmektedir (Delikara, 2002). Türkiye’deki bu davranışların yaygınlığına bakıldığında 7-18 yaş arası çocuklarda duygusal istismarın %49, fiziksel istismarın ise %56 düzeyinde olduğu gözlenmiştir. Bu yaş grubundaki bireylerin %25’i ihmale, %51’i duygusal istismara, %43’ü fiziksel istismara ve %3’ü cinsel istismara maruz kalmıştır (UNICEF, 2010). Yaşları 12-18 arasında değişen 868 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada ergenlerin %31,9’unun herhangi bir şekilde akran istismarına dâhil olduğu ve cinsiyete göre akran istismarına maruz kalma durumları arasında fark bulunmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın kızlara oranla erkek öğrencilerin istismar/zorbalık davranışlarını daha fazla sergiledikleri tespit edilmiştir. Zorbalık davranışları ortaokul dönemlerine oranla lise yıllarında daha az

görülmektedir (Burnukara ve Uçanok, 2012). İzmir’de yatılı bir okulda yapılan bir araştırmada okula devam eden öğrencilerin %24,1’i haftada birkaç kez fiziksel istismara maruz bırakıldığını, %46,4’ü son 12 aylık süre içerisinde sözel ve fiziksel istismara maruz kaldığını belirtmiştir. Bu öğrencilerin %44,2’si yaşadıkları mağduriyeti hiç kimseyle paylaşmadığını belirtmişlerdir (Bozkurt, Akbıyık, Yüzük, Beşer ve Sağkal, 2011). İstanbul’da bir lisede yapılan araştırmada öğrencilerin %40 zorbalığa maruz kaldığını ve deneyimlediğini ifade etmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin %22’si istismara ve zorbalığa uğradığını %9,2 ise arkadaşlarına bir yarıyılıda en bir kez zorbalık gösterdiğini belirtmişlerdir (Alikasifoglu, Erginoz, Ercan-Uysal ve Albayrak-Kaymak, 2007).

İstismar ve zorbalık içeren davranışlarının yaygınlığı bu riskli davranışlara yönelik müdahale programları ve hukuki düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Olweus’un Norveç hükümetinin desteği ile hazırlandığı program öğrenci, okul ve sınıf seviyesinde istismar, şiddet ve zorba davranışların önlenmesi için eğitim programları ve önleme stratejileri içermektedir. Zorbalık programının uygulama sürecinde okul genelinde zorbalığın doğasını ve yaygınlığını araştıran anket çalışmaları yapmayı, okulda dinamizmi sağlamayı, müdahale planlamalarını, konferanslar yapılmasını ve koordinasyon sistemleri kurmayı amaçlamaktadır. Koordinasyon sistemleri zorbalık ve istismar eğilimi olan öğrenciler üzerinde denetimi artırır. Sınıf düzeyinde bu davranışlara yönelik sınıf kuralları, toplantılar ve uygulama örnekleri yapılmaktadır (Olweus, 1995). Yine Merrick ve Srabstein (2013) bu davranışları kurumlar arası işbirliği içerisinde belirli öncelik sırası ile ele almanın gerekliliğine vurgu yaparak koordinasyonun önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar genel olarak sağlık hizmeti şeklinde tanımlanmaktadır. Bu hizmet kapsamında çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması, yetişkinlerin sorumlulukları, çocukların güvenliği ve sağlığını risk altında sokan durumlar ele alınır. Aile, toplum, okul ve sağlık kurumları ile iş birliği içinde yürütülmesi amaçlanan program birincil, ikincil ve üçüncül hizmet basamaklarından oluşur. Birincil hizmetlerin amacı sorun çıkmadan önce çocuklar ve aileler için destek ve eğitim hizmetleri sağlamaktır. Burada doğum öncesi hizmetler, anne-çocuk sağlığı, okullardaki insan ilişkileri ve ilk önleme hizmetleri sunulmaktadır. İkincil hizmetlerin amacı çocukların ihmal ve istismarına yol açabilecek ailevi, kişisel ve sosyal stres etkenlerini belirlemek ve bunları azaltmaya yönelik programların uygulanmasıdır. Bu çalışmalar evde aile desteği, danışma, geçici bakım, çeşitli ebeveynlik ve kendi kendine yardım gruplarını içerir. Üçüncül hizmetlerin amacı ise istismara ve ihmale uğrayan çocukların toplumun üretken birer üyesi olabilmesi için gerekli aile terapisi, bireysel ve grup terapisi gibi psikolojik yardım süreçlerinin sunulmasıdır. Bu programlara bakıldığında çocuk ve ergenler ile ilgili kurum ve kuruluşlarının belirli koordinasyon ve işbirliği içinde olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki istismar ve akran istismarına yönelik uygulamalara bakıldığında hekim gibi sağlık çalışanlarının bu konulara ilgi duymadığı ve çalışmalar yapmadığı görülmektedir (Alikaşifoğlu, 2011). Bu davranışlara yönelik araştırmalar incelendiğinde daha çok farkındalık kazandırma ve bilinçlendirmeye yönelik programlar ve çalışmalar olduğu görülmektedir (Bozkurt vd., 2011; Kartal ve Bilgin, 2007). Tatlılıoğlu (2016) zorbalık ve şiddet davranışlarını önlemeye yönelik yaptığı çalışmada ailelere, eğitimcilere ve ergenlere yönelik öneriler ve stratejiler sunmaktadır. Bu çalışmalar ve literatür incelendiğinde Türkiye'de istismar ve akran zorbalığıyla ilgili ailelere, çocuklara, ergenlere, eğitimcilere ve sağlık çalışanlarına yönelik Olweus (2005) tarafından geliştirilen program gibi geniş kapsamlı bir program olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu davranışlara yönelik önleyici ve müdahale edici program geliştirme çalışmalarının az olduğu söylenebilir. Ayrıca istismar konusunun genellikle eğitim temelli çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından çalışılması eksik bir yön olarak değerlendirilmektedir. Aile, çocuk ve ergenler ile ilgili sağlık, sosyal ve eğitim kurumları arasında bir koordinasyon sağlayıcı bir sistemin bulunmaması da ayrı bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Buradan hareketle ergenlerde görülen istismar ve zorbalık temelli risk davranışların önlenmesi ve müdahale edilmesi noktasında önemli eksiklikler olduğu söylenebilir.

İstismar temelli riskli davranışları önleme ve müdahale etme noktasında okul çalışanlarına belli görevler düştüğü aşikârdır. İlgili literatüre göre istismar ve akran istismarı davranışlarının yarattığı etkiler lise öğrencilerinin günlük rutinlerini bozduğu açıkça görülmektedir. Öğrencinin günlük rutinlerin bozulması ve yaşamındaki değişimler istismar ve akran istismarı davranışlarının erken uyarıcılarını gözleme sürecini kolaylaştırabilir. İşte bu noktada psikolojik danışmaların istismar (Fiziksel-duygusal-cinsel) ve akran istismarı davranışlarının önceden fark edilmesi, öğrenci velilerinin, mağdur adaylarının bilinçlendirilmesi ve olası sonuçlara yönelik önleyici, müdahale edici programlar hazırlanması ve yürütülmesi süreçlerine ilişkin mesleki ve akademik yeterlilikleri önemli hale gelmektedir.

2. 1. 2. 9. Siber Zorbalık

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte internet ortamında işlenen suçlarında artığı bilinen bir olgudur. Türkiye ile birlikte 23 Avrupa ülkesinin dâhil olduğu Avrupa çevrimiçi çocuklar projesi adlı çalışmada ebeveynlerin internet kullanımları ile 9-16 yaş arasındaki çocukların internette karşılaştıkları riskler incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'deki çocukların büyük bir bölümünün internet kullanım becerilerinin yeterli olmadığı ve birçok çevrimiçi riske maruz kaldıkları gözlenmiştir (Kaşıkçı vd., 2014). Lise öğrencileri arasında artan teknoloji kullanımı ile birlikte zorba davranışlar sanal âlemde

hızla yayılan bir problem haline gelmeye başlamıştır. Ergenler arasında yaygınlaşan siber zorbalık, elektronik ortamlarda bir kişiyi aşağılamak, korku ve çaresizlik duygusu yaratmak için cep telefonu, mail ve anlık mesajlaşmalar kullanmak ve yine çevrimiçi ağlarda bu davranışları sürdürmek olarak tanımlanır (Strom ve Strom, 2004). Siber zorbalık geleneksel zorbalığa birçok yönüyle benzerlik göstermesine rağmen bazı yönleriyle farklılaştığı görülmektedir. Dr. Zsolt Demetrovics bu farklılığı 4. Uluslararası Teknoloji Bağımlılığı Kongresinde “*Geleneksel zorbalık agresif, fiziksel ve sözsöz eylemlerin güç denemesi iken siber zorbalık elektronik ortamlarda birilerini rahatsız etmek amacıyla mesaj, fotoğraf ve dedikodu yayılması şeklinde ilerleyen davranışlar*” şeklinde tanımlamıştır (URL-22, 2018). Dr. Shinkichi Sugimori'nin 2013 yılında yayınlanan bir makalesinde lisede öğrenim gören ergenler günlük yaşamında zorba kaynağı ile karşılaştığı zaman öğretmen ve ebeveynler tarafından bu uyarıcıların görülebileceğini ifade etmektedir. Ergenler zorbalık durumlarını, zayıflık ve basitlik hissi uyandırdığı için genellikle öğretmen ve ebeveynlerine anlatmak noktasında isteksizdirler. Bu nedenle öğretmen ve ebeveynler bazı farkındalık çalışmaları ile zorbalık belirtilerini erkenden fark edebilirler ve bu davranışların azalmasına katkı sunabilir. Fakat siber zorbalığın klasik zorbalığın aksine kaynağı gizli olduğu ve kolay belirlenemediği görülmektedir (URL-23, 2018).

Gelişen teknoloji ile birlikte lise öğrencileri ve aileleri için önemli bir sorun kaynağı haline gelen siber zorbalık çok farklı formlarda görülmektedir. Özellikle siber taciz, baskı, inkâr, evden dışarı çıkarma, aldatma, dışlama ve kameradan görüntü alma şeklinde göze çarpmaktadır. Ailelerin ve ergenlerin bu davranışları bilmesi ve yakalaması erken önleme noktasında çok önemlidir (Barnes vd., 2012).

Lise öğrencileri arasında siber zorbalık tehlikeli boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Örneğin Amerika'da yapılan bir ankette öğrencilerin %15,5'i 12 ay boyunca elektronik posta, e-posta, sohbet odaları, anlık mesajlaşma, web siteleri veya mesajlaşma yoluyla zorbalığa maruz kaldığını ifade etmişlerdir. Siber zorbalık yaygınlığının kadınlarda (%21,7) erkeklere (%9,7) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Siber zorbalığın Amerika'da son yıllarda %11,6'dan %21,1'e yükselerek önemli bir artış olduğu gözlenmektedir (Kann vd., 2015). Son zamanlarda büyük endişeye yol açan siber zorbalık ile ilgili yapılan bir çalışmada siber zorbalık yaygınlığının %6,5 ile %35,4 arasında değiştiği görülmektedir (Bottino, Bottino, Regina, Correia ve Ribeiro, 2015). Yine 1431 katılımcının dâhil olduğu bir araştırmaya katılan 12-17 yaş aralığındaki bireylerin %44,1'i en az bir siber zorbalığa uğradığını ifade etmiştir (Calvete, Estévez, Villardón ve Padilla, 2010). Siber zorbalık ile ilgili ergenler arasında yapılan çalışmada siber zorbalığın yaygınlığı ve ebeveyn algıları belirlenmek için yapılan çalışmada gençlerin %23'ünün siber zorbalık kurbanı olduğu

görülmüştür. Bu çalışmada en çok lakap takma ve dedi kodu şeklinde zorbalık davranışları olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ebeveynlerin çoğunun gençlerin maruz kaldığı zorbalık davranışını fark etmediklerine vurgu yapılmaktadır (DeHue, Bolman ve Völlink, 2008). Kanada’ da yapılan bir araştırmada beşinci sınıftan daha önce teknolojiye erişim imkânı olan çocukların dörtte birinde siber zorbalık davranışları sergilediği gözlenmiştir. Küçük çocukların ilk zamanlar çevrimiçi zorba davranışları ve eylemleri bir şaka olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır (Holfeld ve Leadbeater, 2015). Bu çalışma ışığında siber zorbalığın erken yaşlardan itibaren öğrencileri olumsuz etkilediği söylenebilir.

Türkiye’de siber zorbalığın yaygınlığına bakıldığında ise Amerika’da olduğu gibi yüksektir. Örneğin ortaokul öğrencileri ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin %17’sinin siber zorbalık yaşadığı, %10,5’inin başkasına siber zorbalık yaptığı ve %35,2’inin siber zorba/mağdur olduğu tespit edilmiştir (Peker, 2015). Bazı araştırmacılar (ör. Burnukara ve Uçanok, 2012) 12-18 yaşları arasındaki bireylerin okulda ve sanal ortamda gerçekleşen zorbalık türleri arasındaki ilişkileri incelemiş ve ergenlerin %31,9’unun okulda, %21,7’sinin ise sanal ortamda kurban veya kurban/mağdur olarak akran istismarına (zorbalığı) dâhil olduklarını ifade etmiştir. Bu bulgular geleneksel zorbalık ile sanal zorbalık arasında yüksek oranda örtüşme olduğunu göstermektedir. Buna paralel olarak Wigderson ve Lynch (2013) siber zorbalığın diğer zorbalık türleri ile ilişki içinde olduğunu belirtmektedir. Araştırma sonuçlarına göre lise öğrencileri arasında görülen siber zorbalığın geleneksel zorbalık gibi yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda geliştirilen mavi balina gibi dijital oyunlar nedeniyle siber zorbalığın çok tehlikeli boyutlara ulaştığı düşünülmektedir (Mukhra, Baryah, Krishan ve Kanchan, 2017). Bu tür oyunlara ve uygulamalara yönelik müdahale çalışmalarının daha çok yasal düzenlemeler ve internet tabanlı sınırlamalar şeklinde olduğu görülmektedir. Akran istismarı ve siber zorbalık ile ilgili müdahale programları arasında benzerlik bulunmaktadır. Örneğin Pieschl ve Urbasik (2013, s. 209-219) okullarda siber sorunlar ile baş etmeye yönelik 2-3 aylık bir proje geliştirmiştir. Bu projede siber güvenlik atölyeleri kurularak eğitimciler, ebeveynler ve öğrencilere yönelik farkındalık eğitimleri ile bu davranışlar ile mücadele becerileri kazandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışma Olweus (2005) tarafından yapılan zorbalık ve istismar çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Surf-Fair adlı çalışma ile medya okuryazarlığı uygulamaları aracılığıyla siber zorbalık davranışlarına odaklanılmıştır. Çalışma içerisinde kısa vadeli önlemler ile okullarda siber zorbalığı önlemeye yönelik etkinlikler bulunmaktadır. Örneğin öğrencilere videolar izletilerek onlara ‘siber zorba, mağdur, toplum’ gibi sosyal roller veriliyor. Daha sonra siber olaylar, çirkin fotoğraflar, utanç verici videolar ve kötü yorumlar üzerinde öğrenciler ile birlikte çalışmalar

yürütülmektedir (Pieschl ve Urbasik, 2013, s. 209-219). Bu müdahale programında amaç öğrencilerin misilleme gibi işlevsel olmayan tutumlar yerine işlevsel baş etme stratejileri kazanmaları amaçlanıyor.

Türkiye’de siber zorbalık ile ilgili önleme ve müdahale çalışmalarının sınırlı olduğu söylenebilir. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan medya okuryazarlığı dersinin incelendiğinde siber zorbalık üzerine herhangi bir ünite ve kazanım olmadığı görülüyor (MEB, 2006). Ayrıca ders ve medya okuryazarlığı gibi uygulamaların siber zorbalığı önleme ve azaltma noktasında etkililiği üzerine bir çalışmaya rastlanmamıştır. Avrupa’da ise medya okuryazarlığı eğitiminin içeriğinde siber zorbalık konularının yer aldığı rahatlıkla görülebilir (Pieschl ve Urbasik, 2013). Türkiye’de siber zorbalığı önlemeye yönelik Peker ve İskender (2015) tarafından insani değerler eğitimi üzerine geliştirilen bir program göze çarpmaktadır. Fakat bu programın 8-10 oturumluk grup rehberliği çalışması olduğu ve direk siber zorbalığa yönelik uygulamalar olmadığı görülmektedir. Türkiye’deki çalışmalarda yurtdışındaki gibi siber zorbalığa yönelik video ve dijital uygulamalar ekseninde yürütülen siber zorbalık ile mücadele programları ve çalışmaları olmadığı görülmektedir (Topcu-Uzer ve Tanrikulu, 2017). Türkiye’de siber zorbalık yasal ve hukuki düzenlemeler aracılığı suç kapsamına alınmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 28.02.2013 tarih ve B.05.1.EGM.0.65.35539/31772 sayılı bakanlık kararı ile kurulan Siber Suçlar İle Mücadele Daire Başkanlığı mücadelenin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Fakat bu düzenlemelerin siber zorbalığı azaltmada etkililiği üzerine bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır.

Siber zorbalık ile ilgili çalışmalar incelendiğinde siber zorbalığın lise öğrencileri için ciddi tehlikeler oluşturduğu bir gerçektir. Çünkü siber zorbalığın kaynağına sanal ortamda ulaşmak çok zordur. Ayrıca çocukların sanal ortam yapılan davranışları şaka ve espri olarak değerlendirmeleri ve gizleme eğilimde olmaları bu süreci zorlaştırmaktadır. Bu nedenle ebeveynler, eğitimciler ve psikolojik danışmanların çocukluk çağındaki siber zorbalığa ilişkin erken uyarıcıları belirlenmesi ve farkındalık kazandırılmasının sürece katkı sunacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle psikolojik danışmanların mağdurların davranışlarını anlama, onlara farkındalık kazandırma ve bu davranışlar ile mücadeleye yönelik yeterlilik düzeyleri önemli hale geldiği anlaşılmaktadır.

2. 1. 2. 10. İntihar (Eğilim, Deneyim vb.)

Ergenlerde görülen en riskli davranışlardan biri intihar (eğilim, deneyim) temelli davranışlar olduğu bilinen bir gerçektir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) verileri bu bilgiyi desteklemektedir. TUİK verilerine göre Türkiye’de 2013 yılında ölümlerle sonuçlanan intiharların sayısı 3189 olurken, kaba intihar hızı yüz binde 4.19 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de yaşı 15’in altında olan bireylerde toplam intihar sayısı 85, yaşı 15-19 aralığında olan ergenlerde ise 390 olarak gözlenmiştir. Çalışmada, en yüksek intihar oranı 15-19 yaş arasındaki bireylerde gözlenmiştir (URL-3, 2018). Bu oranlar resmi kuruluştan alınan bilgilerden derlenmiştir. Bu araştırmadaki bireylerin yaş aralığı dikkate alındığında; 15-19 yaş aralığında olan bireylerin genellikle lise düzeyinde öğrenim gören öğrenciler olduğu söylenebilir. Bu bilgiler lisede okuyan öğrencilerde intihar riski diğer yaş aralığındaki bireylere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu çalışmalarda ergenlerin intihar girişimleri ile ilgili bilgi yoktur. Oysa intihara eğilimli olma ya da intihar girişimleri de riskli davranışlar kapsamındadır.

İntihar genel olarak bireyin kendini öldürmeye yönelik eylemdir. Bireyin eyleminin sonucu onun hayatının sonlanmasına neden olmaz ise intihar girişimi olarak değerlendirilir. İntihar vakalarında hiçbir birey aynı nedenlerle ve aynı koşullar altında intihar girişiminde bulunmaz. Kısaca intihar bir bireyden diğerine farklılık gösteren ve bireylerde farklı amaçları karşılamaya yönelik davranışlardır. Örneğin birisi kanserin verdiği acıdan kaçmak için diğeri aşk veya hayal kırıklığının verdiği acıdan kaçmak için eylemlerde bulunur (Holmes ve Holmes, 2006, s. 2-3). İntihar ile ilgili bu açıklamaya bakıldığında bireyi intihara götüren nedenlerin bireyden bireye ve zamandan zamana farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

İntihar davranışının nedenlerine yönelik sınırları çizilmiş bir nedensellik bulunmamasına rağmen intihar davranışına giden yolda bireyin rutinlerinin değişmesi bu davranış ile mücadelede önemli olabilir. Bireyin intihar davranışına yönelik erken uyarı işaretlerinin bilinmesi ve fark edilmesi intihar vakalarını önleme noktasında çok önemli olabilir. Fakat intihara yönelik davranışların genellikle psikiyatrik sorunlar, alkol ve uyuşturucu kullanımı ve depresyon ile ilişkisinin yüksek olduğu görülmektedir (Holmes ve Holmes, 2006; Pompili, 2012, Torres, 2016). Yine Holmes ve Holmes’in çalışmada intiharı önleme ile ilgili okullarda çalışan psikolojik danışmaların yapması gerekenler ve sahip olması gereken bilgi ve beceriler üzerine vurgu yapılmaktadır. Kısaca ergenlerin intihar davranışı ile ilgili erken uyarı niteliği taşıyan düşünce duygu ve davranış örüntülerinin neler olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir.

Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü (NIMH) intihar üzerine 2009 yılında yaptığı çalışmaya göre 15-24 yaş arasında bireylerin intihar girişimine bağlı ölüm oranlarını %14,4 olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu çalışmada intihar ve intihar eğilimine yönelik davranış örüntülerini genellikle şu şekilde gruplandırılmıştır.

1. Bireyin ölmek veya öldürmek üzerine yaptığı konuşmalar,
2. Kendini öldürme için silah ve ilaçlar buldurmaya yönelik davranışlar

3. Umutsuzluk ve yaşamak için hiçbir sebep olmadığına yönelik düşünceler ve duygulanımlar
4. Kendini kapanılmış gibi hissetme ve dayanılmaz acılar üzerine konuşmalar,
5. Başkalarına yük olduğunu düşünme ve bundan utanma
6. Sigara, alkol ve madde kullanımlarında artmaların görülmesi
7. Endişeli görünme, sürekli geri çekilme davranışları ve çevreden izole olmaya yönelik davranışlar
8. Öfke ve intikam almak üzerine içsel ve dışsal konuşmalar
9. Duygulanımlarında aşırı değişimler
10. Çok az veya fazla uyuma davranışları ile birlikte ergenin günlük rutin hayatında aşırı değişimlere dikkat edilmesi şeklinde öneriler sunmaktadır (NIMH, 2009).

Ayrıca yukarıdaki çalışmada ergen bireylerde intihar ve intihar eğilimi için risk faktörlerini tanımlamıştır. Bu risk faktörleri depresyon ve ruhsal bozukluklar, bağımlılık türleri, bireydeki intihar girişimleri, aile içi intihar öyküleri, aile şiddet, cinsel ve fiziksel istismar, akran ve çevresindeki intihar girişimleri, çevresindeki ateşli silahlar ve öldürücü araç ve gereçler şeklinde ifade edilmektedir (NIMH, 2009).

Amerika'da 2015 yılında ergenlerde görülen riskli davranışlar ile ilgili yapılan bir çalışmada ülke genelinde lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin %17,7'si son bir yıl içinde intihar girişiminde bulunduğunu belirtmiştir. Ülke çapındaki lise öğrencilerin %14,6'sı son bir yıl içinde intihar girişiminde bulunmaya yönelik bir plan yaptığını ve %8,6'sı ise bir veya daha fazla kez intihar girişiminde bulunduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerin %2,8'inin ise yaralanma, zehirlenme veya aşırı dozla sonuçlanan bir intihar girişimi sonucu hastanede tedavi edildiği anlaşılmaktadır (Kann vd., 2015). Kann ve diğerlerinin 2018 yılında yaptığı çalışmada da intihar oranları oldukça dikkat çekicidir. DSÖ (2015) verilerine göre ise her yıl dünya genelinde yaklaşık 800 bin insanın intihar nedeniyle hayatlarını kaybettikleri vurgulanıyor. Bu verilere göre intihar 15-29 arasındaki bireylerin ölüm nedenleri arasında ikinci sırada yer alır. Dünyadaki insan ölümlerinin %1,4 oluşturan intihar 2015 yılında bireylerin ölümün nedenleri arasında 17 sırada yer almaktadır (URL-3, 2018). Bu veriler intihar davranışlarının dünya geneli önemli bir sorun olduğu göstermekte ve ergenler için önemli bir risk faktörü olduğunu işaret etmektedir.

Bireyin yaşamına istemli olarak son vermesi ve kendine karşı saldırganlık olarak tanımlanan intihar Türkiye'de 1962 yılında beri istatistiksel olarak çalışılmaya başlandığı TÜİK verilerinden anlaşılmaktadır. TÜİK 2011 verilerine göre 2 bin 677 kişi ile binde 3,62 olarak belirlenmişken bu sayının 2014 yılında 3 bin 269 kişiye ulaştığı görülmektedir. Yine TÜİK 2015 verilerine göre bu sayı %1,3'lük artışla ve 3 bin 211 kişiye (%4,11) ulaştığı anlaşılmaktadır. İntihar olaylarının yerel incelemesine bakıldığında ise intihar oranının en

yüksel olduğu illerin sırayla Kars, Ardahan, Karaman, Tunceli ve Eskişehir olduğu ve intihar edenlerin %34, 3'nü 15-29 yaş aralığında bireyler olduğu görülmektedir. Bu bize lisede okuyan öğrencilerin intihar davranışı bakımından risk altında olduğunu göstermektedir (URL-4, 2018). İntihar risk faktörlerini belirlemek amacıyla 2013 yılında yapılan bir araştırmada hastaneye başvuran bireylerin %52,16'sının 15-24 yaş aralığın olduğu ve intihar girişiminin en fazla ailesel problemler sonucunda gerçekleştiği görülmüştür (Karakurt, 2015). Yine intihar girişiminde bulunmuş olan ergenlerin sosyo-demografik, psikiyatrik ve ailesel özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada intihar girişiminde bulunan 14-18 yaş arasındaki 40 kız 6 erkek birey incelemeye alınmıştır. Bu bireylerin ailelerinin parçalanmış veya uzun süreli ayrılık yaşadığı ve yakın çevrelerinde intihar girişiminde bulunanların fazla olduğu belirlenmiştir. İntihar girişiminde bulunan ergenlerin %30,2'si intihar girişimini daha önceden planladığı ve %47,6'sı intihar girişiminde bulunmadan önce çevresindekilere bu konudan bahsettiği gözlenmiştir (Ercan, Varan ve Aydın, 2000). Ergenlerde görülen intihar davranışının nedenlerine bakıldığında ise engellenme, yoksun bırakılma ve yanlış anlaşılma ya da algılanmaya bağlı tepki, öfke ve dürtüsel girişimler olarak ifade etmektedir (Atay ve Kerimoğlu, 2003).

İntihar ve intihar eğilimlerine yönelik önleme ve müdahale yöntemleri sağlık, eğitim ve teknoloji gibi birçok farklı disiplinleri kapsadığı görülmektedir. Örneğin internet kullanımının intihar davranışını önleme noktasında önemli bir rolü olduğu görülür. Bu uygulamada internet aracılığı ile uzman görüşlerinin yayılması, akran desteğinin sağlanması ve yardım kaynaklarının ulaştırılması şeklinde internet önleyici bir rol üstlenmektedir (Torres, 2016). Bu çalışmadan anlaşıldığı gibi intihar davranışlarını önlemede teknoloji kullanımları yardım arama sürecinde önemli katkılar sunmaktadır. Bazı ülkelerin intihar ile ilgili uygulamalarına bakıldığında karşımıza Amerika'da uygulamaya konan 2012 Ulusal İntihar Önleme Stratejisi çıkar. Burada kamu ve özel sektörden 200'den fazla temsilci ile ortaklaşa bir eylem birliği amaçlanmıştır. İntihar ve intihar eğilimlerine yönelik genelde bilişsel davranışçı terapiler, krizle müdahale ve ilaç temelli tedaviler yürütüldüğü görülmektedir. Fakat Amerika'da çoklu intihar stratejileri belirlenmiştir. Bu kapsamda ABD Hava Kuvvetleri İntiharı Önleme Programı (AFSPP) deneyimler, liderlik, politika ve hesap verebilirlik uygulamalarının birleşebileceğini ileri sürmüştür. Ulusal İntihar Önleme stratejinde belli amaçlar doğrultusunda 60 düzeyinde strateji çerçevesinde kamu ve özel kuruluşlar ortaklaşa önleme ve müdahale çalışmaları yürütülmektedir (Torres, 2016, s. 639-643). İntihar davranışı ile ilgili yurt dışındaki önleme çalışmalarına bakıldığında eğitim, sağlık, teknoloji, özel sektör ve kamu sektörü gibi birçok disiplini kapsadığı ve çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de intihar ve intihar girişimini önleme ile ilgili Amerika’daki gibi ulusal bir program olmadığı görülmektedir. TÜİK verileri ve araştırmalara bakıldığında intihar davranışları ile ilgili önleme çalışmalarının sağlık ve emniyet tabanlı yürütüldüğü görülmektedir. Fakat İntihar ile ilgili Acil Serviste İntihar Girişimlerine Psikososyal Destek ve Krize Müdahale Programı bu çalışmalara farklı bir açıdan yaklaşıldığını göstermektedir. Çalışmada sağlık çalışanlarının yanında öğretmen polis ve itfaiyeci gibi birçok meslek grubunun da yer alması önerilmektedir. Bu çalışmada birinci ve ikinci basamakta yer alan temsilciler arasında koordinasyon ve işbirliği oluşturularak intihar ve intihar girişimlerinin azaltılması hedeflenmektedir (Büyükkaya, Alacahan ve Soylu, 2013). Fakat pilot uygulama olarak planlanan bu çalışmanın intihar davranışları üzerinde etkililiği ile ilgili bir veriye rastlanılmamıştır. Gençtanırım (2015) yaptığı bir çalışmada intiharı tek bir nedene bağlanamayacağı için ekolojik modeli öne sürmüş ve okul temelli önleme çalışmaları üzerinde durmuştur. Bu çalışmada problem ortaya çıkmadan önleme, erteleme, davranışın etkisini azaltma, fiziksel-duygusal iyi oluşu destekleme; bu iyi oluşu toplumsal ve yasal politikalar ile sürdürme şeklinde intiharı önleme stratejilerinden bahsetmektedir. Ayrıca başka bir çalışmada sosyal destek sistemlerini güçlendirmenin intihar riskini azaltmada ve önlemede önemli bir değişken olduğu ileri sürülmektedir (Şevik ve Özcan, 2012).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) intihar ve intihar girişimlerini önleme ve azaltma çalışmaları kapsamında medya ve internet kullanımının yaygınlaştırılarak yardım kaynaklarının çoğaltılması, sayısal bilgilerin artırılması ve araştırılmasını önermektedir. Ayrıca intihar davranışı ile ilgili erken uyarı sinyalleri ile ilgili farkındalık kazandırılmasına, mobilize sağlık sistemlerine ve intihara yönelik eğitimler yapılmasına, damgalama-etiketleme gibi inanç ve tutumların değiştirilmesine, intihar ile ilgili bilimsel araştırmalar yapılmasına, intihara yönelik ulusal önleme stratejileri ve uygulamalarının hayata geçirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır (NIMH, 2009).

Bu bilgiler göz önüne alındığında intihar ve intihar girişimine yönelik davranışların kökenin çok değişken olması ve bireyden bireye değişkenlik göstermesi nedeniyle çok boyutlu yaklaşımlar çerçevesinde geniş bir kamu ve özel sektör temsilcilerini kapsayan iş birliğinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda emniyet müdürlükleri, sağlık müdürlükleri, okul müdürlükleri ve aileler arasında güçlü bir bilgi ağı oluşturulabilir. Çünkü öğrencilerin intihar girişimleri okul dışında olduğunda bilgi paylaşım süreci kesintiye uğruyor. Bu durum psikolojik danışmanların öğrencilerin intihar girişimlerini önlenmesini, öğrencilere psikolojik destek sunmasını ve sevk işlemlerini yürütmesini aksatabilir. İntihar eğilimine yönelik okul temelli önleme çalışmaları ile ilgili Gençtanırım (2015) aile, okul ve diğer paydaşların işbirliği içinde olması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bilgiler

doğrultusunda MEB tarafından intihar ile ilgili politikalar geliştirilmesinin gerekli olduğu söylenebilir. İşte bu noktada okullarda çalışan psikolojik danışmanların yeterlilik alanları önemli hale gelmektedir. İntihar yönelimli davranışlar çok değişkenli olması psikolojik danışmanların mevcut mesleki yeterlilik algıları ve becerilerinin belirlenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile okullarda çalışan psikolojik danışmanların mezun oldukları üniversitede aldıkları ders içeriklerinin, aldığı kişisel eğitimlerin ve çalıştığı kurumlar tarafından verilen hizmetiçi eğitimlerin intihar gibi riskli davranışları erken belirleme ve bu davranışlara müdahale etmede etkililiği sürece katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. 1. 3. Psikolojik Danışman/Rehber Öğretmen/Rehberlik

Toplumda görülen küreselleşme, ekonomideki yapısal değişimler, değişen aile yapısı, çok kültürlülük, bilim ve teknolojinin oluşturduğu yeni yaşam biçimleri bireylerin psikolojik destek hizmetlerine ihtiyacını artırmaktadır (Yeşilyaprak, 2009, s. 195-210). Psikolojik danışma ve rehberlik lisans programları (PDR) öğrenme süreçlerinden kişisel, mesleki ve gelişimsel problemler yaşayan öğrencilere kadar birçok alan psikolojik destek hizmetlerini sunmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle PDR üniversitelerde kurulması gereken önemli lisans eğitimi alanlardan biri olarak görülür (Erkan, Çankaya, Terzi ve Özbay, 2011; Ültanır, 2005). Üniversitelerin 'Psikolojik danışma ve rehberlik' (PDR) lisans program mezunları Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda çok farklı kadro ve unvan karşılığı çalıştığı görülmektedir. MEB'deki bu alan mezunları uzun yıllar 'Rehber öğretmen' unvanını kullanmışlardır. Fakat daha sonra yönetmelik değişikliği ile bu kadro/unvan 'Rehberlik' olarak değiştirilmiştir (URL-24, 2018). Daha önceki yönetmelikte ise 'Rehber öğretmen (Psikolojik Danışman)' şeklinde tanımlandığı görülmektedir (URL-7, 2018). Fakat bu alanda çalışan personeller ulusal ve uluslararası literatürde çoğunlukla 'Psikolojik Danışman' veya okul psikolojik danışmanı olarak tanımlanmaktadır (Aksoy ve Diken, 2009; Bektaş, 2014; Çoban, 2005; Korkut-Owen, Dost ve Bugay, 2014; Özdemir, 2017; Şimşek ve Tanaydın, 2002). Ulusal literatürde kullanılan 'Psikolojik Danışman' tanımlamasının uluslararası literatürde kullanılan 'Psikolojik danışman' veya 'Okul psikolojik danışmanı' unvanları ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır (ASCA, 2013; Goodman-Scott, Watkinson, Martin ve Biles, 2016; Falco, 2017; URL-25, 2019).

Ülkemizde PDR hizmetlerinin ilk olarak ortaöğretim kurumlarında mesleki rehberlik temelli başladığı ve daha sonraki yıllar yıllarda tüm eğitim-öğretim kademelerinde hizmet verdiği bilinen bir gerçektir. Günümüzde okullarda yürütülen rehberlik ve psikolojik danışma (PDR) hizmetleri, bireyin kendini önemli hissetmesine, kendini gerçekleştirmesine yardım eden ve bireyin ruhsal, fiziksel ve duygusal gelişimi için uygun

ortamlar oluşturmak amacıyla sunulan bir psikolojik destek hizmetleridir. Psikolojik danışman ise; psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin yürütülmesinde, işleyişinde sorumlu ve bu hizmetlerin yürütülmesi için gerekli bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip profesyoneller şeklinde tanımlanabilir (Kepçeoğlu, 1997, s. 244). Yine MEB'e göre Rehber öğretmen/ Psikolojik danışman okul/kurumlardaki PDR servislerinde öğrencilere rehberlik ve psikolojik danışma hizmeti sunan bir personel olarak ifade eder. Ayrıca bu personellerin üniversitelerin psikolojik danışma ve rehberlik bölümü ile eğitimde psikolojik hizmetler alanında lisans eğitimi almaları gerektiğini yönetmelikte ifade etmiştir (URL-7, 2018).

Literatürde bahsedildiği üzere ülkemizde bu personeller ile ilgili 'rehber öğretmen' 'rehberlik uzmanı' psikolojik ve danışma uzmanı, 'danışman', 'okul psikolojik danışmanı' ve 'psikolojik danışman' şeklinde birçok tanımlama yapılmıştır (Kepçeoğlu, 1997, s. 244-245). Bu bilgiler incelendiğinde en yaygın olarak kullanılan 'psikolojik danışman' kavramı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu kavram karmaşasını ortadan kaldırmak amacıyla bu çalışma kapsamında psikolojik danışman kavramının kullanılmasına karar verilmiştir.

2. 1. 4. Psikolojik Danışmanın Eğitim Süreçleri

Ülkemizde psikolojik danışman olmak isteyen bireylerin ilk olarak psikolojik danışma ve rehberlik lisans mezunu olması gerektiği bilinmektedir. İlk olarak 1965 yılında Ankara Üniversitesi'nde açılmaya başlayan Eğitim Psikolojisi ve Rehberlik alanı 1982 yılında Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) kurulması ile birlikte Psikolojik danışmanlık ve rehberlik lisans programı olarak eğitim fakültelerinde açılmaya başlanmıştır (Doğan, 2000a). Genel olarak psikolojik danışmanların eğitim süreçlerine bakıldığında üniversitelerin psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) programı başarılı bir şekilde bitirmeleri yeterli olmaktadır (Ültanır, 2005). Bu durum MEB'e bağlı okul ve kurumlarda yıldan yıla biraz farklılaşmaktadır. Özellikle 2003 yılında MEB'in yaptığı öğretmen atamasında rehber öğretmen açığının kapanması için 'Felsefe ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Dersleri Öğretmenlikleri' alanına kaynak gösterilen yükseköğretim programlarından mezun olanların atanmasına imkân sağlamıştır (URL-26, 2018). Yine 2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığının yayınladığı Tebliğler Dergisinde MEB'e bağlı eğitim kurumlarına öğretmen olarak atanacakların atamalarına esas olan alanlar ile mezun oldukları yükseköğretim programları ve aylık karşılığı okutacakları derslere ilişkin çizelgede değişikliğe gitmiştir. Çizelgede yapılan bu değişiklikle 'Eğitim Programları ve Öğretimi Bölümü/Anabilim Dalı' mezunlarının alan değişikliği ile Rehber öğretmen/Psikolojik danışman olmasının yolunu açmıştır (URL-27, 2018). Bu tür uygulamalar bu alanda çalışan personellerin farklı yeterlilik düzeylerine sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu farklılar psikolojik danışma ve

rehberlik hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesinde sorunlar oluşturacağı değerlendirilmektedir. MEB tüm öğretmenlik alanlarında olduğu gibi psikolojik danışmanlara yönelik hizmetiçi eğitimler yaparak bu personellerin gelişimine katkı sunmaktadır. Fakat MEB 2018 yılı hizmetiçi eğitim çalışmaları incelendiğinde psikolojik danışmanlara yönelik hazırlanan eğitimlerin daha çok Rehberlik Araştırma Merkezi'nde çalışan öğretmenlere yönelik olduğu ve riskli davranışlara yönelik önleyici ve müdahale edici çalışmalar olmadığı görülmektedir. Ayrıca bu eğitimler genellikle zekâ testi kullanıcı eğitimi, proje eğitimi, mesleki rehberlik eğitimi ve özel eğitim alanlarında olduğu anlaşılmaktadır (URL-28, 2018). Hizmetiçi eğitimler kapsamında planlanan bu çalışmaların okullarda çalışan psikolojik danışmanların çalışma alanlarıyla uyumlu olmaması, sadece belli bir alana yönelik içeriklerin olması ve uygulamada birlik sağlayıcı yönünün olmaması nedeniyle psikolojik danışmanlara önemli katkılar sunduğu söylenemez.

Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) 2017 yılında yayınladığı kılavuza göre 60 devlet üniversitesinde 10 vakıf üniversitesinde ve 7 Kıbrıs'taki üniversiteler olmak üzere toplam 77 üniversitede psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) lisans programı bulunmaktadır. (URL-29, 2018). Fakat ilgili literatüre göre halen liselerde çalışan psikolojik danışmanların aldığı eğitimler ve mezuniyet alanları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. PDR lisans programlarında genellikle bireyin büyümesi, gelişimi ile ilgili dersler, sosyal kültürel, eğitim temelli dersler, mesleki rehberlik ve danışmanlığı ile ilgili dersler, bireyi tanıma ve değerlendirme ile ilgili test, ölçek ve anket geliştirme konuları yer almaktadır. Buna ek olarak birey ve grupla psikolojik danışma uygulamaları dersleri, araştırma ve program değerlendirme ile ilgili istatistiksel bilgi ve etik anlayış kazandırmaya yönelik dersler şeklinde gruplandırıldığı görülmektedir (Akkoyun, 2016; Özyürek 2010a; Ültanır, 2005). Görüldüğü üzere Türkiye'deki PDR lisans programlarının daha çok öğretmen yeterlikleri kazandırma amaçlı içerikler olduğu uzmanlık eğitimi üzerine içeriklerin olmadığı görülmektedir (Korkut-Owen, 2007; Yeşilyaprak, 2007). Yine psikolojik danışma ve rehberlik programlarında yer alan derslerin daha çok normal öğrencilere yönelik olduğu ileri sürülmüştür (Yazıcı ve Altun, 2016). Ayrıca PDR lisans programlarında yer alan derslerin içerikleri birbiriyle örtüşmemekte ve üniversiteden üniversiteye çok farklılaşmaktadır. Dolayısıyla söz konusu farklılıklar PDR lisans mezunlarının mezuniyet yeterliliklerinin standardizasyonu etkileyeceği düşünülmektedir (Altun ve Yazıcı, 2016; Korkut ve Mızıkacı, 2008). Riskli davranış gösteren öğrencilerin genel durumu düşünüldüğünde mevcut ders içeriklerinin bu öğrencilerin sorun alanlarıyla örtüşmeyeceği açıktır. Türkiye'de hâlihazırda bir uzmanlık alanına yönelik yüksek lisans seviyesinde de bir psikolojik danışman eğitimi de bulunmamaktadır (Korkut-Owen, Damırchi, ve Molaei,

2013). Psikolojik danışmanların herhangi bir alanda uzmanlaşma fırsatı bulamaması riskli davranışlar gibi zor durumlara ilişkin yeterlik düzeylerini olumsuz etkileyeceği ortadadır.

Psikolojik danışmanların eğitim süreçlerinden bir diğeri mesleğe atandıktan sonra katıldığı mesleki gelişim faaliyetleridir. Psikolojik danışmanların daha çok MEB'e bağlı okullarda çalıştığından bahsetmiştik. MEB her yıl öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimini güçlendirmek için hizmetiçi eğitim faaliyetleri planlamaktadır. Liselerde çalışan psikolojik danışmanlar da bu faaliyetlere katılabilmektedir. Fakat bu eğitimlerin içerikleri, sunuş şekiller ve nitelikleri ile ilgili yapılan eleştiriler (Karasolak, Tanrıseven ve Konakman, 2012; Özen 2006) değerlendirildiğinde söz konusu faaliyetlerin psikolojik danışman yeterliklerini geliştirmekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu sorunların psikolojik danışmanların sunduğu hizmet kalitesini ve liselerde okuyan öğrencilerin psiko-sosyal gelişimini olumsuz etkileyeceği açıktır. Bu nedenle lise öğrencileriyle çalışan psikolojik danışmanların bilgi, beceri ve yetkinlik düzeylerinin bilinmesi psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarının verimliliği açısından önem arz etmektedir.

2. 1. 5. Psikolojik Danışmanın Görevleri

Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı okullarda çalışan psikolojik danışmanlar çalıştığı kurumların niteliğine göre bazı farklılar olduğu görülmektedir. Fakat MEB'e göre genel olarak çalışma konularının;

- a) Eğitim kurumlarındaki rehberlik servislerinde yürütülen hizmetlere destek verir ve ihtiyaç duyulan konularda iş birliği yapar.
- b) Bireylerin kendini tanımasını sağlar ve gelişimlerini destekler.
- c) İhtiyaçlar doğrultusunda, ailelere, öğrencilere, öğretmenlere ve idarecilere yönelik eğitim programı ve grup rehberliği ile bireysel veya grupla psikolojik danışma çalışmaları yapar.
- d) Görevlendirildiği takdirde danışmanlık tedbir kararı alınmış çocuğa ve çocuğun bakımından sorumlu olan kişilere ilgili mevzuat hükümlerince danışmanlık tedbiri hizmeti sağlar.
- e) Bireyi tanıma, tarama, eğitsel değerlendirme ve tanılama ile yönlendirme amacıyla psikolojik ölçme araçlarını kullanır, sonuçlarını değerlendirir, gerekli durumlarda ilgili bölümlere sevk eder.
- f) Psikososyal, koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri ekibinde yer alır.
- g) Çalışmalarda kullanılan psikolojik ölçme araçlarının, danışan dosyalarının ve diğer kayıtların güvenliğini ve gizliliğini sağlar.
- h) Görev alanı ile ilgili araştırma, yayın, proje, seminer, konferans ve benzeri çalışmalara katılır.
- i) Görevlendirildiği takdirde tercih danışmanlığı çalışmalarını yürütür.
- j) Özel eğitim ile ilgili alanlarda alanı ile ilgili eğitsel değerlendirme, tanılama sürecinde ve rehberlik hizmetlerinde görev alır.
- k) Görev alanı ile ilgili gerekli görülen durumlarda rehberlik ve araştırma merkezinde görevli en az iki öğretmen ile birlikte aile ziyaretleri yapar.
- l) Öğrencilerin stresle, kişisel sorunlarla ve travmatik yaşantılarla baş etme becerileri geliştirmelerine destek olur.
- m) Aile rehberliği ile ilgili hizmetleri sunar ve diğer rehberlik ile ilgili görevleri yapar

şeklinde birçok alanı kapsadığı anlaşılmaktadır (URL-24, 2018). Bu görev çeşitliğine ve niteliğine göz önüne alındığında bu alanda çalışan personellerin alana ilişkin yetkinlik düzeylerinin çok önemli olduğu söylenebilir. Bu noktada psikolojik danışmanlar yetiştirilirken aldığı eğitimler, geçirdiği eğitim süreçleri ve ders içerikleri görev alanlarına yönelik yetkinliklerini destekleyip desteklemediğine bakılabilir.

2. 1. 6. Psikolojik Danışman Yeterlilikleri

Psikolojik danışman kavramı birçok alanda farklı anlamlarda ve amaçlarda kullanılmaktadır. Bu durum incelendiğinde bazen psikolog ve psikoterapist kavramlarından çok farklı alanda kullanıldığı gibi bazen de aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak İngiltere’de psikoterapi ile psikolojik danışmanlık kavramlarının benzer anlamları olduğu için İngiliz Psikolojik Danışmanlık Derneği ismini 2000 yılında İngiliz Danışmanlık ve Psikoterapi Derneği olarak değiştirmiştir (Nelson-Jones, 2014, s. 5). Ülkemizde ise psikolojik danışmanlar bu durumdan çok farklı olarak eğitim alanlarında görevlendirildiği görülmektedir (URL-24, 2018). Fakat önemli olan psikolojik danışmanların yeterli alanları ve düzeylerinin ne olduğudur. Örneğin psikolojik danışmanlar uluslararası literatürde kişisel farkındalık düzeyi yüksek, psikolojik bakımdan sağlıklı, etnik duyarlılıkları yüksek, nesnel, güvenilir ve güçlü kişilerarası ilişkilere sahip, alanında yetkin profesyoneller olarak tanımlanır (Hackney ve Cormier, 2008, s. 13). Yine Yalçın’ın (2006) psikolojik danışmanları empati becerileri gelişmiş, farkındalık düzeyleri yüksek ve danışan dünyasını anlayabilen uzman personeller şeklinde tanımladığı görülür (Yalçın, 2006, s. 123). Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi psikolojik danışmanların özellikleri ve yeterlilikleri alanında benzerlikler bulunmaktadır.

Amerika’da CACREP (Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Kurumlarının Akreditasyonu Kurulu) Psikolojik danışmanların mesleki yeterlilik ve uzmanlaşma yolunda gerekli olan bilgi ve becerileri kazanmasının önemine değinmiştir. Bu doğrultuda bir psikolojik danışman aşağıdaki standartlara sahip olmasını önerir. İlk olarak kapsamlı kariyer gelişim modelleri ve okul temelli işbirliği çalışmaları alanında yetkinliğe sahip olmasına vurgu yapılmaktadır. İkinci olarak okullarda bir lider ve okul gelişim ajanı olarak görev yaptığını ileri sürülmektedir. Bununla birlikte acil durum yönetimleri, krizler afet ve travmalar ile ilgili multidisipliner alanlara ve öğrencilerde görülen davranış bozukluklarına yönelik yetkinliklerin olmasının gerekliliğinden bahsediyor. Yine risk altındaki öğrenciler, risk faktörleri ve riskli durumlara ilişkin erken uyarı işaretlerini görmeye ilişkin yeterliliklerinin önemine değiniyor. Ayrıca öğrencilerde madde kullanımları, öğrenme süreçleri, davranış ve ruh halini etkileyen faktörlere yönelik danışmanlık yetkinliklerin gerekli olduğuna vurgu yapılıyor. Bu başlıkta son olarak okul danışmanlığı kapsamında

meslek kuruluşları ile işbirliği ve koordinasyonuna yönelik yetkinlere sahip olması gereken yeterlikler sunulmuştur. Üçüncü olarak okul misyon ve hedeflerinin geliştirilmesi, değerlendirilmesi, program hazırlanması, farklı eğitim stratejileri, sınıf yönetimi, ders başarısı, sosyal, ailevi, duygusal problemlerin ilişkisini araştırma ve değerlendirme, gelişimsel kariyer danışmanlığı çalışmaları üzerine sahip olunması gereken yeterliklerin altı çizilmiştir. Buna ek olarak okul ortamlarında kişisel-sosyal danışmanlık hizmetleri yürütmek, okulların tanıtım ve mezuniyet oranlarını artırmak, üniversiteye erişimde eşitliği teşvik etmek, okullarda işbirliğini ve takım çalışmasını artırmak, akran müdahale programlarını uygulamak, karar verme, sorumluluk alma ve hesap verebilirlik üzerine psikolojik danışman yeterliklerinin olması gerektiği vurgulanıyor (URL-30, 2018). Bu yetkinlik alanları göz önüne alındığında psikolojik danışmanların çok geniş alanlara ilişkin yetkinliklere sahip olmasının beklendiği anlaşılmaktadır.

Ülkemize gelindiğinde ise MEB çatısı altındaki psikolojik danışmanların yetkinlik alanlarına bakıldığında birçok alanda benzerlikler olmasına rağmen özellikle travmalar, riskli davranışlar, bu davranışların belirlenmesi, öğrencilerde görülen psikolojik temelli davranış bozuklukları ve ruh sağlığı hizmetlerine üzerine mesleki yeterlilik ve görevlerin beklenmediği anlaşılmaktadır (URL-24, 2018). Okul psikolojik danışmanlarını kapsayan ulusal meslek standardı oluşturma çalışmalarında ise öğrencilerin gelişimini olumsuz etkileyecek (madde bağımlılığı, aile içi şiddet ve istismar) konularda psikolojik danışmanların ikincil önleme hizmetleri çerçevesinde her türlü önleyici ve müdahale edici çalışmaları yapması beklenmektedir (Mesleki Yeterlilik Kanunu, 2017). Fakat özellikle liselerdeki öğrencilerin gelişim alanları ve okul yaşantısı düşünüldüğünde bu yeterliliklere ihtiyaç duymaması asla düşünülemez. Ülkemizde psikolojik danışmanların yeterlilikleri ve mesleki doyumları üzerine yapılan bir çalışmada psikolojik danışmanların risk faktörleri, risk altındaki çocuklar, riskli davranışlar ve riskli davranışların erken uyarıcılarını fark etmeye ilişkin yeterlilikler hiç dikkate alınmamıştır. Yine literatür bilgileri göz önüne alındığında risk faktörlerine yönelik yeterlilik üzerine psikolojik danışman algıları da incelenmemiştir (Sevim ve Hamamcı, 2016). Görüldüğü gibi uluslararası mesleki yeterlilik alanları ile ülkemizdeki mesleki yeterlik ve mesleki görev alanları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları neden olduğu sorunları yok etmek, bu alan çalışmalarına uluslararası düzeyde yeterlilik kazandırmak ve uluslararası düzeyde psikolojik danışman alanında kalite güvencesi vermek amacıyla Bologna süreci ile birlikte Avrupa Kredi Transfer Sistemine (AKTS) sistemine geçmiştir. Çünkü Bologna sürecinde Türkiye'nin en zayıf olduğu ve en fazla eleştiri aldığı alanlardan biri kalite güvencesi ve kalite değerlendirmelerine yönelik uygulamaların olmamasıydı. Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Bologna süreci sayesinde Türkiye'deki psikolojik danışmanlar uluslararası düzeyde

yeterlilik ve kalite güvencesine kavuşturulması amaçlanmaktadır (Korkut ve Mızıkacı, 2008).

Bu tür akredite çalışmalar sayesinde yeterlikler ile ilgili uluslararası düzeyde bahsedilen farklılıkların giderilmesi ve Türkiye’de liselerde çalışan psikolojik danışmanların mesleki yeterlilik alanlarının kalite güvencesine kavuşturulması sağlanabilir. Bu bilgiler ışığında ülkemizde AKTS uygulayan üniversitelerdeki psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) lisans programlarının içerikleri ve psikolojik danışman yeterliliklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. 2. Literatür Taraması Sonucu

Ülkemizde 4 yıllık bir süreyi kapsayan lise öğrenimi öğrenciler için zorunlu eğitimin son basamağıdır. Bu basamak öğrencilerin önemli değişimler yaşadıkları dinamik bir süreçtir. Çünkü lise dönemi ergenliğin son dönemini kapsayan ve yetişkinliğe ilk adımların atıldığı bir yaşam dönemini içerir. Bu dönem bireyin gelişimi için en önemli dönem olan ergenliğin genel görevlerinin yansımalarıyla ilerler. Lise öğrencilerinde yaşadığı ergenlik dönemi bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden değişimlerin yaşandığı bir geçiş sürecidir. Ergenlik döneminin özellikleri dikkate alındığında her birey için belli rutin değişimlerin olmadığı görülmektedir. Burada özellikle lise öğrencilerinde yeni yaşam stilleri, değerler, değişen sosyal roller, özgürlükler, sosyal haklar, fırsatlar ve sanal yaşam alanlarındaki paylaşımlar alanında değişimler gözlenmektedir. Bu dinamik süreçte yaşanan değişimler değerlendirildiğinde bunların lise öğrenciler için önemli faydalar sağladığı gibi ergenin karar verme sürecinde ise aynı zamanda belirli riskleri içerir. Bu değişkenler lise öğrencileri için risk faktörü olabileceği gibi koruyucu faktörler şeklinde de karşımıza çıkabilir. Örneğin teknolojinin getirdiği sanal ortamdaki ilişkiler onun kişisel-sosyal gelişimine katkı sunabileceği gibi onun için siber zorbalık ve istismar gibi riskli durumları da oluşturabilir. Özellikle ergenlerin heyecan arama üzerine yaşadığı dürtüsellik durumları riskli davranışlar üzerinde etkilidir. Yani heyecan arama dürtüselligi ergenler için yeni fırsatlar oluşturarak onun gelişimine katkı sunabileceği gibi aynı zamanda bu dürtüsellik onun madde kullanımı ve suça sürüklenme gibi riskli durumlara yönelmesine neden olabilir. Birey için risk bir duruma veya olaya yönelik elindeki avantajı kaybetme veya kayıp yaşama durumudur. Kısaca risk ergenin yaşamında zarar görme ihtimali yaratan süreçler olarak tanımlanabilir. Ergenlik dönemi gelişim özellikleri göz önüne alındığında bu riskli süreçlerin lise öğrencilerinde daha fazla görünmesi beklenen bir sonuçtur.

Lise öğrencilerinde görülen riskli durumlar ergenlerin riskli davranışlara yönelmesine neden olmaktadır. Riskli davranışlar ise ergenlerin gelişim sürecini sekteye uğratacak, onun fiziksel, sosyal ve ruhsal gelişimine zarar verecek, sonraki gelişim dönemlerini

olumsuz etkileyecek karar süreçleri ve davranış kalıpları olarak tanımlanır. Aynı zamanda riskli davranışlar ergenlerin yaşamlarını sürdürdükleri toplumun psiko-sosyal dinamiklerini olumsuz etkileyen davranış ve davranış kalıpları şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Riskli davranışlar ergenlerin yaşam alanlarındaki koruyucu faktörler ve risk faktörleriyle etkileşimi onların karar ve davranışlarının pozisyonunu etkilemektedir. Bazı araştırmalarda riskli davranışlar problem davranış teorisine paralel olarak problem davranış olarak tanımlanmaktadır. Fakat genellikle riskli davranışlar kavramının daha yaygın bir kullanım olduğu görülmektedir. Bu kavramın aynı zamanda risk alma davranışı ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Risk alma kavramı yapılan tercih sonucunun bireyi ne oranda etkileyeceğine yönelik öngörülerini içermektedir. Oysa riskli davranış bir eğilim ve eylemde bulunma durumudur.

Riskli davranışların tanım sınırları çizildikten sonra bu davranışların hangi davranışlar etrafında yoğunlaştığı oldukça önemlidir. Çünkü uluslararası literatür incelendiğinde madde kullanımı, obezite, erken cinsel ilişki, evden kaçma ve intihar davranışları etrafında yoğunlaştığı görülür. Bu durum ulusal literatür ile de paralellik göstermektedir. Fakat bu durum riskli davranışların kültürel yönü ile çalışmaktadır. Çünkü bir davranışın normal dışılığını belirleyen değişkenlerden biri kültürel normlardır. Bu nedenle bu çalışma kapsamında literatürden farklı olarak bazı riskli davranışlar ele alınmıştır. Yine erken cinsel ilişki ve evden kaçma gibi davranışlar Türkiye'deki lise öğrencilerinde fazla görülmemesi ve kültürel duyarlılık nedeniyle ele alınmamıştır. Bu değerlendirmelere paralel olarak Türk kültürünün ve toplumsal yapının dinamikleri dikkate alınarak sigara içme, alkol ve bonzai kullanmayı kapsayan madde kullanımı, obezite, okul terki, suça sürüklenme, istismar (fiziksel-duygusal-cinsel), akran istismarı (zorbalığı), siber zorbalık ve intihar (eğilim, deneyim vb.) davranışları ile lise öğrencilerinde görülen riskli davranışların çerçevesi çizilmiştir.

Riskli davranışlar çerçevesine göz atıldığında lise öğrencileri arasında görülen riskli davranışların başında madde kullanımları gelmektedir. Uluslararası ve ulusal literatür verileri ele alındığında madde kullanımlarının lise öğrencileri arasında görülen en yaygın riskli davranışlardan olduğu anlaşılmaktadır. Madde kullanımları lise öğrencilerinin fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz etkilediği gibi ergenlerin yaşadığı sosyal yapıları da bozmaktadır. Bu davranışlar ile ilgili öne sürülen bozulmalar dikkate alındığında ciddi önlemler alınması gereken davranışlar olduğu görülmektedir. Yine obezite davranışı özellikle ergenlerin beden algısını etkilediği düşünüldüğünde bireyin yaşamında izler bırakan riskli davranışlar arasında olduğu değerlendirilmektedir. Okullardaki sportif etkinliklerin azalması, kalorisi yüksek ürünlerin okul kantinlerinde satılması, teknoloji, internet kullanımı ve şehir hayatının getirdiği aktivite yetersizliği, okullardaki spor ve gezi

alanlarının yetersizliği ergenlerin aşırı kilo almasına neden olmaktadır. Bu durum lise öğrencilerin fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda onun sosyal yönünü zayıflatarak akademik başarısını düşürmektedir. Bu durum birçok araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Obezite bu yönüyle lise öğrencilerinin iyilik hallerini bozduğu ve akademik başarısını azalttığı değerlendirilmekte ve bu nedenle acil önlem alınması gereken davranış olarak görülmektedir. Okul terki lise öğrencilerinde görülen ve uluslararası literatürde yaygın olarak bahsedilen bir diğer riskli davranıştır. Ülkemizde okul terki zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması ile okul terki çalışmaları hakkında fazla veri bulunmamaktadır. Fakat lisede sınıf tekrarı yaparak ve öğrenim hakkını kaybederek Açık öğretim lisesine kayıt olan öğrenciler düşünüldüğünde birçok öğrenci okulun koruyucu faktörlerinden faydalanamamaktadır. Bu durum okulun öğrencilere kattığı sosyal destek ve kişisel gelişim gibi koruyucu faktörlerden faydalanmasının önüne geçmektedir. Bu nedenle okul terkinin de lise öğrencilerinin gelişim süreçlerini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. İşte bu gerekçeyle okul terki önlenmesi ve müdahale edilmesi gereken riskli davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Lise öğrencilerinin suça sürüklenmesi ülkemizdeki suç işleme yaşı ve sıklığı göz önüne alındığı önemli bir sorun kaynağıdır. Suça sürüklenme davranışı aynı zamanda aile ve toplumsal yapı ile yakından ilişkilidir. Özellikle aile içindeki iletişim modeli, sosyal öğrenmeye bağlı baş etme stratejileri, öfke yaşantıları ve hayal kırıklığı üzerine geliştiren baş etme stilleri suça sürüklenme davranışının nedenleri arasında gösterilmektedir. Lise öğrencilerinde suça sürüklenme davranışının nedenleri ele alındığında bu davranışları önlemenin ve azaltmanın yolları göze çarpmaktadır. Mesela okulun koruyucu faktörleri aracılığıyla iletişim becerilerinin ve baş etme stratejilerin geliştirilmesi sağlanabilir. Bu beceriler gerçekleştirilmediği takdirde lise öğrencileri kavga, adam yaralama, saldırgan davranışlar, hırsızlık, taciz ve istismar gibi suç teşkil eden davranışlar sergileyebilmektedir. Ergenlerin yaşamına yansıyan bu psiko-sosyal sorunlar nedeniyle suça yönelen davranışlar üzerine önleyici ve müdahale edici çalışmaların yapılması oldukça önemlidir. İstismar (fiziksel-duygusal-cinsel), akran istismarı (zorbalığı) ve siber zorbalık davranışları ise ergenlerin gelişim alanlarını olumsuz etkileyen davranışların başında gelir. Bu davranışların içeriğine göz atıldığında ise bu öğrencilerin aile içi iletişim düzeyi genellikle zayıf, anksiyete düzeyi yüksek, utangaç ve sesiz bireyler oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca internet, medya ve iletişim araçlarının kullanım şekilleri bu davranışlar üzerinde çok etkilidir. Bu davranışların yaygınlığı göz önüne alındığında istismar ve zorbalık temelli davranışların çok önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Lise öğrenciler arasında görülen istismar ve zorbalık davranışlarının nedenleri göz önüne alındığında okulların koruyucu faktörleri bu davranışlar üzerinde olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Özellikle medya ve iletişim

araçlarının kullanımı ve psikolojik destek hizmetlerinin sunumu bu davranışların azaltılmasında oldukça etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Son olarak ise intihar (deneyim, eğilim vb.) davranışları lise öğrencileri için temel sorun alanlarından biridir. İntihar önlenemez ölümler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Yine araştırma sonuçları intihar eğilimi ve girişimi davranışlarının çok önemli boyutlara ulaştığına dikkat çekmektedir. İntihar davranışına yönelik ilk deneyimlerinin görüldüğü yaş düzeyi ve bu davranışın önlenemez boyutları dikkate alındığında okul temelli çalışmalarını önemli hale gelmektedir. Buna ek olarak ise intihar davranışları ulaştığı yaygınlık boyutları öğrencileri bu süreçte iten erken uyarıcıların belirlenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Okulların olumlu benlik algısı, aitlik hissi gibi psikolojik iyi hali artırıcı ve sosyal iletişim becerilerini güçlendirici koruyucu yönlerinin olması intihar davranışlarını azaltabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu riskli davranışların erken uyarıcılarının belirlenerek önlemler alınması ve müdahale edilmesi gerekir. Öne sürülen bu gerekçeler ile intihar davranışı lise öğrencileri için riskli davranış kapsamında değerlendirilmiştir. Ülkemizde lise öğrencilerinde görülen riskli davranışların içerikleri ile örtüşen müdahale programı ve hukuki düzenlemelerin kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır. Uluslararası literatürde her yıl yapılan tarama sistemi, okullarda görülen riskli davranışların erken uyarıcıları ve yaygınlık düzeyleri belirlenmekte ve bu davranışlara yönelik müdahale programları ve yasal düzenlemelerin gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Fakat ülkemizde bu tür uygulamaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Ülkemizde sadece madde kullanımı, istismar gibi riskli davranışlara yönelik yasal uygulamalar bulunmaktadır. Riskli davranışların okul ayağında yani erken uyarıcıları belirleme ve önleme noktasında etkili uygulamaların olmadığı görülmektedir. Mesela obezite, akran zorbalığı ve siber zorbalık alanında Avrupa'da kapsamlı uygulamalar görülürken ülkemizde bulunmamaktadır. Okullarda okutulan medya okuryazarlığı dersinin içerikleri Avrupa'da siber zorbalık üzerine odaklanırken ülkemizde bu ders içeriklerinin farklılaşması bunun en önemli işaretidir.

Ülkemizde riskli davranışların yaygınlığının fazla olması, bu davranışlara yönelik müdahale programları ile yasal düzenlemelerin kısıtlı olması okullarda çalışan personellerin görevlerini daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü riskli davranışlara yönelik erken belirleme, önleme ve bu davranışlara yönelik müdahale sistemlerinin yetersizliği, bu davranışlar üzerine çalışan personellerin çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir. Lise öğrencilerinin okul rutinleri, sergiledikleri riskli davranış boyutları ve türleri değerlendirildiğinde söz konusu çalışmaların odağında psikolojik danışmanların olduğu görülmektedir. Psikolojik danışman lise öğrencilerinin kendini tanımasını, çevresindeki fırsatları görmesini, yaşadığı uyum problemlerini çözmesine ilişkin psikolojik yardım

sürecini yürüten uzman personellerdir. Ülkemizde psikolojik danışmanlar üniversitelerin PDR bölümlerinden mezun olarak göreve başlamaktadır. Fakat okullarda çalışan psikolojik danışmanların birçok kez farklı alanlardan atandığı görülmektedir. Özellikle Felsefe grubu öğretmenliği, Eğitim programları ve öğretimi bölüm mezunlarının personel yetersizliği bahane edilerek atanması okullarda çalışan psikolojik danışmanların yeterliliklerini farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu durum okullarda yürütülen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin kalitesini düşürmektedir. Çünkü psikolojik danışmanlık alanı belli bir yeterlilik düzeylerine sahip olarak yetişmeyi zorunlu kılar. Fakat birbirinden ilgisiz birçok alandan okullara psikolojik danışman atanması bu alan çalışanlarında yeterlilik sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin CACREP psikolojik danışmanların mesleki yeterlilik ve uzmanlaşma yolunda gerekli olan bilgi ve becerileri alanlarını tanımlamıştır. Bu tanımlamada krizler, afetler, travmalar, yine risk altındaki öğrenciler, risk faktörleri ve riskli durumlara ilişkin erken uyarı işaretlerini görmeye ilişkin yeterliliklerin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Fakat MEB lise öğrencileri ile çalışan psikolojik danışmanların görev alanları ile ilgili yaptığı çalışmalarda bu yeterlilikler ve çalışma alanlarına yönelik herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır. Lise öğrencileri arasında riskli davranış yaygınlığının yüksek olmasına rağmen psikolojik danışmanların görev tanımlarında bu yönde bir yeterlilik ve görev tanımının olmaması lise öğrencilerinin gelişimini olumsuz etkileyecektir. Bu noktada psikolojik danışmanların riskli davranışların erkenden belirlenmesi, tanımlanması, ölçülmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesine yönelik yeterlilikleri büyük önem taşımaktadır. Psikolojik danışmanların mezuniyet alanlarının riskli davranışlar ile örtüşen yönlerini belirlemeye yönelik çalışmaların olmaması ve lise öğrencileri ile çalışan psikolojik danışmanların riskli davranışlara yönelik yeterlilik düzeylerine ilişkin çalışma bulunması bu sorunun daha da büyümesine neden olabilmektedir. Yani riskli davranışlar ile PDR lisans programlarının içerikleri ve psikolojik danışman yeterlilikleri düzeyinde literatürde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Riskli davranışlar üzerine yeterli düzeyde çalışma bulunmaması psikolojik danışmanların riskli davranışlar bağlamında sahip olduğu becerilerinin mevcut ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir. Bu bilgiler bize lise öğrencileri arasında görülen riskli davranışlar konusunun tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çalışılması gereken önemli alanlardan biri olduğunu işaret etmektedir. Riskli davranışlar PDR hizmetleri bağlamında bilimsel çalışmalardan, hizmetiçi eğitimlere, riskli davranışların erken uyarıcılarını fark etmeden müdahale yöntemlerine kadar araştırılması gereken önemli bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler riskli davranışlar konusu ile psikolojik danışmanların mezuniyet alanlarına ait ders içerikleri, aldığı hizmetiçi eğitimler ve seminerlerin önemli bir çalışma konusu olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın kapsamlı literatürü Türkiye'deki lise öğrencileri arasında görülen riskli davranışlar ile psikolojik danışma ve rehberlik lisans programları ders içerikleri ve psikolojik danışman yeterliliklerini inceleme ve analiz etme fırsatı verdi. Ayrıca bu çalışma riskli davranışların disiplinlerarası özelliği, ergenlerdeki riskli davranışların yaygınlığı, nedenleri müdahale programları, ilgili yasal düzenlemeler, PDR lisans programlarının ders içerikleri psikolojik danışman yeterliliklerinin tarihsel gelişimi, yapılan mevcut araştırma türleri ve sonuçları hakkında farkındalık kazandırdı. Bu çalışma ilgili literatürdeki mevcut birikim, PDR lisans programları, psikolojik danışman ihtiyaçları ve riskli davranışların çok boyutlu yapısı doğrultusunda tasarlanmıştır.

3. YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma hem nitel verilerin hem de nicel verilerin kullanıldığı bir çalışma olduğundan, araştırma modeli, karma araştırma yöntemlerinden üçgenleme tekniği ile nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizi ve doküman analizi yöntemlerine uygun olarak tasarlanmıştır.

Karma Yöntem: Karma araştırma yöntemlerinde, nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılır. Karma yöntemlerde hem nicel veriler hem nitel veriler birbirleriyle bütünleştirilerek araştırma probleminin daha iyi açıklanmasına olanak sağlar. Bu yöntemde birleştirilen nitel ve nicel veri setleri analiz edilip sonuçların bir arada yorumlanması daha güçlü ve kapsamlı sonuçlar ortaya koyar. Karma yöntemler deseninin güçlü bazı yanları vardır. Bu desen ile değişkenler arasındaki ilişkiler daha iyi tanımlanabilir ve açıklanabilir. Araştırmacıya daha zengin detaylara ulaşma olanağı sağlar. Sadece bir yöntemle çalışmanın dezavantajlarını yok ederek araştırma olgusuna yönelik bütüncül bir bakış açısı kazandırır. Günümüzde olgu ve olaylar çok boyutlu olduğu için karma araştırma yöntemlerinin gerekliliği ileri sürülmektedir. Çünkü olgu ve olayları anlamak için çoklu yöntemler kullanmak gerekir. Karma araştırmalar da araştırmacılara hem nitel hem nicel yöntemler aracılığıyla olayları bütüncül ve çok boyutlu inceleme fırsatı sunmaktadır. Karma desenler nitel ya da nicel çalışmadan herhangi birinin öncelikli olduğu duruma göre farklı şekillerde düzenlenebilir (Creswell, 2017, s. 2-3; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 351-360). Bu araştırmada ölçekler, görüşmeler, gözlemler ve doküman analizi gibi birden fazla kaynaktan elde edilen verilerin herhangi bir önceliğe tabi tutulmadan işlendiği üçgenleme tekniği kullanılmaktadır. Bu tür desende; eş zamanlı olarak toplanan nitel ve nitel veriler birleştirilerek aynı olgu açıklanmaya çalışılır. Bu teknik araştırmacıya çok farklı görüş açısı geliştirebilir, derinlemesine bilgi edinme fırsatı ve sonuçları doğrulama imkânı sunar. Bununla birlikte çelişkileri görme fırsatı sunarak araştırmacının yeni fikirler geliştirmesine katkı sağlar (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004).

Bu çalışmada hem mülakat hem de soru listeleri aracılığıyla psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusundaki yeterlikleriyle ilgili bilgiler toplanmıştır. Mülakat yarı yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat, araştırmacının bilgi toplamak amacıyla araştırma öncesi hazırladığı yapılandırılmış sorular ile katılımcılardan alınan cevaplara dayalı veri toplama tekniğidir. Bu veri toplama

tekniklerinde katılımcılara ek sorular sorulabilir ve yapılan teşvikler ile derinlemesine bilgiler elde edilebilir. Bu yönüyle yarı yapılandırılmış formlar ile yapılan mülakatlar esnek bir süreci kapsar (Gall, Gall ve Brog, 2003, s. 240). Bu teknik araştırmada var olan bir hipotezin test edilmesinde veya daha önce yapılan bir araştırmayla ilgili daha derinlemesine bilgi edinilmesi amacıyla kullanılır. Buna karşın mülakatlar çok fazla zaman kaybına neden olmaktadır (Denscombe, 2007; Fraenkel vd., 2012, s. 451; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 154).

Mülakatlardan elde edilen verilere içerik analizi süreçleri doğrultusunda analiz edilmiştir. İçerik analizi yazılı dokümanlar veya görüşme içerikleri gibi metinleri anlama ve açıklama amacıyla metin içinde yer alan anlamları, kavramları, örüntüleri ve ilişkileri ortaya çıkarma işlemlerini kapsar. İçerik analizinde araştırmacı veri kaybının önüne geçebilir ve araştırma konusunda daha derinlemesine bilgi elde edilebilir. Literatürde farklı içerik analizi yaklaşımları olabileceğinden bahsedilmektedir. Örneğin Hsieh ve Shannon (2005) üç farklı içerik analizi yaklaşımı kapsamında verilerin analiz edilebileceğini ileri sürmektedir. Fakat Bununla birlikte içerik analizlerinde standart bir yaklaşımın olamayacağını belirten görüşler de bulunmaktadır (Öztürk, 2019). Bu araştırmada ise Yıldırım ve Şimşek'in (2013) çalışmasında çizdiği içerik analizi çerçevesi benimsenmiştir. Bu çerçevede veri işlem süreci çok ayrıntılı bir şekilde anlatılması, belirli kavramlar ile temalar etrafında benzer görüşlerin gruplandırılması; devamında ortaya çıkan analizler diğer araştırmacıların anlayabileceği şekilde sunulması ve yorumlanması amaçlanmaktadır. İçerik analizde birbirine benzer veriler ve kavramlar aynı tema etrafında toplanır, daha sonra veriler düzenlenir ve yorumlanır. Bu işlem sürecinde nitel veriler dört işleme tabi tutulur. Bunlardan ilki tümevarımcı analizdir. Bu süreç kuram oluşturma olarak da ifade edilebilir. Bu işlemde daha önce bilinmeyen olgular içerik analizi aracılığıyla açıklanarak kuram oluşturma süreci yürütülür. İkinci işlem ise verilerin kodlanmasıdır. Bu işlemde veriler anlamlı bölümlere ayrılır ve kodlanır. Üçüncü işlem temaların bulunması sürecidir. Toplanan verileri kodlara göre sınıflandırdıktan sonra kodlar doğrultusunda açıklanabilir şekilde temalar oluşturulur. Temalar oluşturulurken kodlar bir araya getirilir, incelenir, ortak ve farklı yönler bulunmaya çalışılır. Daha sonra birbiriyle ilişki kodlar aracılığıyla temalar oluşturulur. Son işlem ise verilerin tanımlanması ve yorumlanmasıdır. Veriler kodlar ve temalara göre düzenlenerek belirli olgular doğrultusunda tanımlanır. Ayrıntılı bir şekilde tanımlanan ve sunulan bulgular araştırmacı tarafında yorumlanarak sonuçlar ortaya konulur (Fraenkel vd., 2012; Krippendorff, 2018; Strauss ve Corbin, 1990; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma için diğer veri kaynağı olan doküman analizi sürecinde ise oluşturulan form sayesinde üniversitelerin program içerikleri analiz edilmiştir. Doküman analizi

araştırılması düşünölen olgu veya olaylar hakkında bilgileri kapsayan belgelerin analizini ifade eder. Nitel araştırmalarda doküman analizi önemli bir veri kaynağıdır. Hatta zaman ve para tasarrufu gibi önemli avantajları bulunmaktadır. Fakat kodlama güçlüğü ve olası yanlılık gibi zayıf yönleri de bulunmaktadır. Diğer veri toplama yöntemleri ile kullanıldığında araştırmanın geçerliğini artırmaktadır. Araştırma kapsamında doküman analizi yapılırken örneklem seçme, kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin saptanması ve sayısallaştırma çalışmaları yapılmıştır. Doküman analizinde dokümanlar tek bir veri kaynağı olarak kullanma durumuna göre analiz süreci değişmektedir. Bu araştırmada tek bir veri kaynağı olarak kullanılmamış mülakat ve anketlerden elde edilen veriler ile birlikte değerlendirilmiştir. Doküman analizinde belirli ders içeriklerine yer verilip verilmediğinin belirlenmesi üzerine değerlendirmeler yapılmış ve doküman üzerinde çok derin anlamlara gidilmemiştir. Bu tür doküman analizlerinde örneklem seçme, kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin saptanması ve sayısallaştırma aşamaları üzerinde değerlendirmeler yapılır (Bailey, 1994; Ekiz, 2009; Yıldırım ve şimşek, 2013). Bu araştırmada PDR programlarının içerik, amaç, hedef ve kazanımların yer aldığı belgeler üniversitelere göre belirlenmiş ve yeterliklerle ilgili temel temalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yeterlikle ilgili temalar başlangıç düzeyinde biliş, tutum ve beceri olmak üzere üç ana kategori dikkate alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Program yeterlikleriyle ilgili temalar bu yeterlik kategorileri içinde sınıflandırılmıştır.

Araştırmadaki nicel veriler ise mülakat formunda yer alan soru içeriklerine paralel olarak hazırlanan soru listeleri aracılığıyla toplanmıştır. Soru listeleri ile öğretmenlerin riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceri düzeyleri saptanmaya çalışılmıştır. Soru listelerinden elde edilen veriler SPSS 23.0 paket programı aracılığıyla tanımlayıcı istatistiksel işlemlere tabi tutulmuştur. Mülakat, doküman analizi ve soru listeleri aracılığıyla elde edilen bulgular eşzamanlı olarak tartışma kısmında birlikte değerlendirilmiştir.

3. 2. Araştırma Grupları

Bu araştırmada iki farklı araştırma grubu bulunmaktadır. Araştırmanın nitel araştırma basamağında yer alan araştırma gruplarının seçilmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemleri derinlik gerektiren çalışmalar için zengin bilgi içeren durumların seçimini sağlar. Yine amaçlı örneklemede, araştırmacının konuya ilişkin sahip olduğu yargıları temel alarak uygun temsil ediciliğe sahip örneklemin belirlenmesi amaçlanır (Fraenkel vd., 2012; Patton, 2002; Yıldırım ve şimşek, 2013). Kısaca araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi açasından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına fırsat veren amaçlı örnekleme ölçütlerini karşılayan

bir veya daha fazla özel durumlar üzerinde çalışma yapmak istenildiğinde tercih edilir. Mülakat yapılacak psikolojik danışmanların seçiminde amaçlı örneklem yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme çeşitliliğin olduğu durumlarda ne tür benzerlikler ya da ortak yönler olduğunu belirleme imkânı sunmaktadır. Bu yöntem araştırma problemi ile ilgili bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtır. Aynı zamanda bu yöntemle elde edilen bulgular diğer yöntemlere göre daha zengin olabilir (Creswell, 2017, s. 84-85; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 135-137). Mülakat verilerinin ve doküman analizinin elde edildiği örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde veri doygunluğuna erişme görüşü benimsenmiştir. Veri doygunluğu nitel araştırmalarda yeni katılımcılardan elde edilen bilgilerin daha önceki bilgilerden farklılaşmaması ve aynı bilgiler tekrarlamasıdır. Yine araştırmada yeni kod ve kategoriler oluşmuyorsa bu durum veri doygunluğuna ulaşıldığını göstermektedir (Creswell, 2017, s. 82). Nicel verilerin örneklem büyüklüğünü belirlemek için ise önceden belirlenen sabit bir örnekleme göre örneklem büyüklüğünün belirlenmesi görüşü dikkate alınmıştır. Sabit örneklem seçilen örneklemin (n) araştırma örneklemine (N) bölünerek %1'nin alınması ile ulaşılmıştır. Kısaca $n/N = \%1$ işleminden elde edilen oran karşılaştırılarak örneklem büyüklüğü belirlenir (Arıkan, 2004, s. 152).

Araştırmanın nicel araştırma basamağında ise araştırma gruplarının seçilmesinde Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS) dikkate alınarak 12 İBSS-I (NUTS-1) bölgesinden, İBSS-II (NUTS-2) alt bölgelerinde yer alan illerden 12 tanesinde gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla illere yönelik yapılan planlama ilgili bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir. İBBS Türkiye'nin Avrupa Birliğine uyum süreci doğrultusunda AB istatistik bölge sistemine uygun bir yaklaşımla tabakalama örneklem anlayışına uygun olarak oluşturulmuş bir örneklem tasarımıdır (Türkyılmaz, Hancıoğlu ve Koç, 2003).

Tablo 1. Araştırma için Seçilen Bölge ve İller

Düzey 1 (12 Bölge Birimi NUTS-1)		Düzey 1 (12 Bölge Birimi NUTS-1)	
Kod	Tanım	Kod	Tanım
TRA	Kızıydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ
TR3	Ege	TR31	İzmir
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon

Çalışmanın kapsamında uygulanan anketlerin örneklemini, yukarıda belirtilen 12 ildeki farklı liselerde (Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu Lisesi, Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Öğretmen Lisesi, Otelcilik ve Turizm Lisesi) görev yapan rehber öğretmenler oluşturmuştur. Mülakat için ise 12 ilden ve farklı türden (7 tür lise) okullarda çalışan rehber öğretmenler seçilmiştir.

Çalışmada PDR program yeterliklerinin analizi sürecinde sadece AKTS uygulaması yapan ve diploma eki veren üniversitelerde bulunan PDR programları dâhil edilmiştir. PDR lisans programının 2018 yılından itibaren değişmesi nedeniyle doküman analizinde kullanılacak bulgular için 2018 öncesi PDR lisans programına ulaşılabilen üniversiteler seçilmiştir.

Araştırma Grubu 1: Lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların belirlenmesi, önlenmesi, kontrol ve müdahale edilmesi konusunda gerekli olan bilgi ve beceri düzeylerini belirlemek amacıyla seçilen araştırma grubu olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın nicel verilerin toplandığı bu grupta Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS) dikkate alınarak 12 İBSS-I (NUTS-1) bölgesinden, İBSS-II (NUTS-2) alt bölgelerinde yer alan illerdeki liselerde çalışan toplam 566 psikolojik danışman yer almaktadır. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlara ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan psikolojik danışmanların 53,7'si kadın (s=304), 46,3'ü erkektir (s=262). Psikolojik danışmanların %88,9, öğretmen, %11 uzman öğretmen ve %.10 başöğretmen statüsünde görev yapmaktadır. Psikolojik danışmanların %83,9'u lisans 15,4'ü tezli/tezsiz yüksek lisans ve %.70'si doktora mezunudur. Anketi cevaplayan psikolojik danışmanların %96'sı devlet %4'ü özel üniversite mezunudur. Mezun olunan üniversitelerin %33,2'sinde AKTS uygulanırken %66,8'inde AKTS uygulaması bulunmamaktadır.

Tablo 2. Ankete Katılan Psikolojik Danışmanlara Ait Bazı Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	Psikolojik Danışman (N=566)	
	f	%
Cinsiyet		
Kadın	304	53,7
Erkek	262	46,3
Statü		
Rehber Öğretmen	503	88,9
Uzman Rehber Öğretmen	62	11
Baş Öğretmen	1	,10

Araştırma Grubu 2: Çalışmanın nitel bölümünün örneklemini oluşturan gruptur. Bu grupta, nicel bölümde araştırmaya dâhil edilen illerdeki liselerde görev yapan 21 rehber öğretmen yer almaktadır. Bu gruba ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre, görüşmeye katılan psikolojik danışmanların dokuzu kadın 12'si erkektir. Katılımcıların 19'u lisans ikisi ise yüksek lisans mezunudur. Görüşmeye katılan psikolojik danışmanların 17'si PDR lisans mezunu, üçü PDR alanın dışında mezun iken birinin ise psikoloji mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların çalışma sürelerine bakıldığında ise en az yedi en fazla 30 yıl mesleki deneyime sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılara ait diğer tanımlayıcı bilgiler Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Mülakata Katılan Psikolojik Danışmanlara Ait Bazı Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	Psikolojik Danışman (N=566)	
	f	%
Cinsiyet		
Kadın	9	42,85
Erkek	12	57,15
Statü		
Lisans	19	90,48
Y. Lisans	2	9,52

3. 3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

3. 3. 1. Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Formu

Araştırma kapsamında psikolojik danışmanların görüşlerini belirlemek amacıyla uygulanan Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Formu beş farklı bölümden (form) oluşmaktadır.

3. 3. 1. 1. A Formu

Bu form araştırmaya katılan psikolojik danışmanların demografik özelliklerini tanımlamak amacıyla danışman öğretim üyesi ve araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu formda cinsiyet, kıdem, statü, mezuniyet, görev yapılan okul türü, mezun olunan üniversite ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca mezun olunan üniversitede AKTS kredi sistemi ve diploma eki uygulamasını, üniversite öğrenimi sürecinde yapılan yatay geçiş, ulusal ve uluslararası hareketlilik programlarına katılma durumlarını belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Toplam 15 sorudan oluşan bilgi formu boşluk doldurma ve çoktan seçmeli olacak şekilde düzenlenmiştir. Form ilgili literatür bulguları, okullarda çalışan psikolojik

danışmanlar ile yapılan görüşmelere ve gözlemlere bağlı olarak araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından hazırlanmıştır.

3. 3. 1. 2. B Formu

Bu formda lise öğrencileri arasında gözlenen bazı riskli davranışlar sıralanmıştır. Psikolojik danışmanların bu davranışlarla ilgili sahip olduğu bilişsel beceri düzeyi (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük teorik bilgiler) ve pratik (uygulama) yapma düzeyine (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük uygulamalar) yönelik görüşlerini belirleme amaçlı hazırlanan sorular bulunmaktadır. Bu formdaki sorulara psikolojik danışmanların "0" (hiç yok) ile "4" (yeterli düzeyde) arasında değerlendirme yapmaları istenmiştir. B formu toplam 11 riskli davranışa yönelik bilişsel ve pratik beceri düzeyini belirleme amacıyla hazırlanan 5'li likert tipi formdur. Bu form okullarda çalışan psikolojik danışmanlar ile yapılan görüşmelere, gözlemlere ve ilgili literatür bulgularına bağlı olarak araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından hazırlanmıştır.

3. 3. 1. 3. C Formu

Form psikolojik danışmanların riskli davranışlarla ilgili yaşantılarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşan form riskli davranış ve psikolojik danışman yeterlilikleri ile ilgili literatür incelenerek danışman öğretim üyesi ve araştırmacı düzenlenmiştir. Formda psikolojik danışmanların riskli davranışlarla ilgili yaşantılarını temsil eden 16 soru bulunmaktadır. Formdaki sorular psikolojik danışmanların lisans/lisansüstü öğrenimi ve meslek yaşantıları esnasında sahip olduğu yaşantıları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu formdaki soruları psikolojik danışmanların "Evet" ve "Hayır" şeklinde görüş bildirmeleri istenmiştir. Araştırma kapsamında 5'li likert tipinde hazırlanan form ilgili literatür bulguları, okullarda çalışan psikolojik danışmanlar ile yapılan görüşmelere ve gözlemlere bağlı olarak araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından hazırlanmıştır.

3. 3. 1. 4. D Formu

Araştırma kapsamında kullanılan bu formda psikolojik danışmanların görev yaptıkları okullarda karşılaştıkları riskli davranışların gözlenme sıklıkları dikkate alınarak en çok gözlenenden en az gözlenene doğru sıralamaları istenmiştir. Bu formda verilen boşlukları doldurmaları istenmiştir. Örneğin sigara içme (1), obezite (2).....okul terki (11) gibi söz konusu riskli davranışların sıralanması amaçlanmıştır. Bu form riskli

davranışlar ile ilgili literatür ve riskli davranışlar ile ilgili yaygınlık bulgularını araştıran kurum ve kuruluşların verileri incelenerek psikolojik danışmanlar ile yapılan görüşmeler ve gözlemler doğrultusunda araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından oluşturulmuştur.

3. 3. 1. 5. E Formu

Bu formda ise psikolojik danışmanların riskli davranışlara dönük uygulamalarla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Formda sorulan sorular aracılığıyla psikolojik danışmanların riskli davranışlara dönük uygulamalarla ilgili görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Form lisans/lisansüstü seviyede alınan eğitim, ders içerikleri, lisansta görev alan akademisyenler, riskli davranışlar ile ilgili yeterlilikler, bilimsel çalışmalar ve riskli davranışlar ile ilgili MEB'in hizmetiçi eğitim çalışmaları temel alınarak hazırlanmıştır. Bu formdaki sorulara psikolojik danışmanların "0" (kesinlikle katılmıyorum) ile "4" (kesinlikle katılıyorum) arasında değerlendirme yapmaları istenmiştir. Toplam 11 soru maddesinden oluşan E formu 5'li likert tipinde düzenlenmiştir. Bu form riskli davranışlar ile ilgili literatür, okullarda çalışan psikolojik danışmanlar ile yapılan görüşmeler ve gözlemler doğrultusunda araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

3. 3. 2. Görüşme (Mülakat) Formu

Bu form lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların, PDR lisans programlarının içerik ve çıktıları, psikolojik danışman yeterliklerini psikolojik danışmanların görüşlerine dayalı olarak belirlemek amacıyla araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) formu şeklinde hazırlanmıştır. Bu form ve soru listeleri aracılığıyla psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusundaki yeterliklerinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Mülakat yarı yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Anketteki soru listeleri ile benzer içeriğe sahip olan görüşme formuyla da psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceri düzeyleri saptanmaya çalışılacaktır. Görüşme (mülakat) formunun içeriği riskli davranışlar ile ilgili literatür taranarak hazırlanmıştır. Araştırmanın nicel basamağında değinilmeyen konular ve temalar hakkında derinlemesine bilgi edinmeye olanak sağlayacak şekilde hazırlanan toplam 11 açık uçlu soru, kapsam geçerliliği açısından alandaki iki uzmana inceltirilmiştir. Görüşme formu hazırlanırken, soruların anlaşılabilirliği, mantıklı bir biçimde düzenlenmesi, odaklı (spesifik) ve açık uçlu olması, yönlendirmeden ve çok boyutluluktan kaçınılması gibi ilkeler (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 156-160) dikkate alınmıştır.

3. 3. 3. Doküman Analizi Formu

Çalışmaya sadece AKTS uygulaması yapan ve diploma eki veren üniversitelerde bulunan PDR programları dâhil edilmiştir. Ders içeriklerinde riskli davranışlarla ilgili konulara yer verenler incelenmeye tabi tutulmuştur. Programdaki genel kültür ya da yetenek dersleri kapsam dışı bırakılmıştır. Üniversitelerin web sitesindeki ders bilgi paketi sayfalarında yayımlanan yapılandırılmış programlarda Türkçe ve İngilizce olmak üzere içerikler, ders öğrenme çıktıları, kaynaklar, ölçme yöntemleri, haftalık detaylı içerik ve iş yükü panelleri bulunmaktadır. Haftalık detaylı içerik ana içeriğin haftalara bölünmüş hali olduğundan bizim çalışmamız bu bölümle ve ders öğrenme çıktı panelleri ile sınırlandırılmıştır. Ders öğrenme çıktıları içerik yanında bilişsel, duyuşsal ya da davranışsal (devinimsel) kazanımlar bakımından da değerlendirmeye alınmıştır. Aşağıda bu değerlendirmede esas alınabilecek bazı ölçütlerle ilgili bir tablo örnek olarak verilmektedir.

Tablo 4.Örnek Analiz Formu

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Mersin Üni.	Yaşam Dönemleri ve Uyum Sorunları	Zorunlu	3	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Bilişsel	Bu dersin 16 haftalık detaylı akış tablosunda ise "sigara içme, uyuşturucu ve çete kurma" konuları ile birlikte 12 konu yer almaktadır.

Burada verilen örnek bir analiz tablosudur. Yapılan incelemelerde bazı programların içerik ve kazanımlar bakımından muğlak olduğu gözlemlendiğinden bu örneklere yer verilmemiştir. Bu form araştırmacının yaptığı gözlemler ve ilgili literatür bulguları doğrultusunda araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından oluşturulmuştur.

3. 4. Araştırmanın İşlem Yolu

Araştırmaya ilk olarak Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü aracılığı ile Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS) dikkate alınarak 12 İBSS-I (NUTS-1) bölgesinden, İBSS-II (NUTS-2) alt bölgelerinde yer alan illerdeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde araştırma yapmak için gerekli izinler alınmıştır.

Araştırmanın nicel verileri için Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) istatistikî bölge birimleri sınıflamasının birinci düzeyi (NUTS1) dikkate alınarak her bölgeden katılımcıya

ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Formu ilk olarak Google form haline dönüştürülmüştür. Araştırma kapsamında bulunan Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) ve Türk Psikolojik Danışma Dernekleri ile iletişime geçilmiştir. RAM ve PDR dernekleri yöneticilerine araştırma hakkında bilgi verilerek gönüllük esasları doğrultusunda mail ve Whatsapp aracılığı ile oluşturulan Google formların doldurulması sağlanmıştır. Google form olarak oluşturulan araştırma formları veri kaybı olmaması ve eksik veri toplanmaması için doldurulması zorunlu alanlar oluşturulmuştur. Böylece araştırmaya katılan katılımcıların tüm soruları cevaplaması ve formu tam olarak doldurmaları sağlanmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından çoğaltılan Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Formu uygulama yönergesi ve MEB'den alınan izin yazısı eklenerek Rehberlik Araştırma Merkezi ve Türk PDR derneklerine gönderilmiştir. Yine araştırmacı mülakat yapma amaçlı gittiği illerde eşzamanlı olarak araştırma formunun doldurulmasını sağlamıştır. Araştırma formunun doldurulması esnasında sadece lisede çalışan psikolojik danışmanların doldurulmasına dikkat dilmıştır. Sehven lise dışında çalışan psikolojik danışmanlar tarafından doldurulan formlar değerlendirmeye alınmamıştır. Formları doldurma süresi yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Formlara araştırmaya katılan katılımcıların kimlik bilgilerine yönelik bilgiler yazılmaması noktasında hatırlatmalar yapılmıştır. Araştırmacı tarafından toplam 586 araştırma formu geri toplanmıştır. Geri toplanan araştırma formlarından bölümlerin bir ve bir kaçını doldurulmayan ve aktif olarak lisede çalışmayan psikolojik danışmanların doldurduğu 20 adet form değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece 566 form araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmanın nicel bölümünde kullanılan formlar anket niteliğinde olduğu için nicel araştırmalarda kullanılan güvenilirlik ve geçerlik işlemlerine yönelik psikometrik işlemlere tabi tutulmamıştır. Araştırmanın nicel verileri psikolojik danışmanlar ile yapılan bireysel/grup toplantıları ve mail, whatsapp grupları aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada kullanılan nicel formlar riskli davranışları oluşturan davranışlar ile ilgili literatür ve psikolojik danışman yeterlikleri ile ilgili literatür dikkate alınarak araştırmacı ve danışman öğretim üyesi tarafından hazırlanmıştır. Bu formlar riskli davranış literatürü, araştırma hipotezleri ve ölçek maddeleri ile tutarlı yapı içerisinde ele alınmıştır. Aynı zamanda rehber öğretmen (psikolojik danışman) formu yarı yapılandırılmış mülakat formunda yer alan soru listeleri ile benzerlik göstermektedir. Bu yönüyle nitel araştırmada kullanılan formlar nicel araştırma formlarını kapsam yönünden desteklemektedir. Bu noktadan hareketle nitel araştırmada kullanılan ve aşağıda belli güvenilirlik ve geçerlik ölçütleri doğrultusunda hazırlanan yarı yapılandırılmış (mülakat) görüşme formu söz konusu rehber öğretmen (psikolojik danışman) araştırma formunu geçerlik ve güvenilirlik yönünden desteklemektedir.

Araştırma kapsamında nitel veri toplamak amacıyla belirlenen araştırma grubunu mülakat yapılan psikolojik danışmanlar oluşturmaktadır. Mülakat için belirlenen psikolojik danışmanlardan ilk önce araştırma hakkında açıklamalar yapılmış ve telefon ile randevu alınmıştır. Mülakat yapılırken gönüllülük ilkesi doğrultusunda hareket edilmiştir. Mülakat kapsamında araştırmacının kendisi 21 psikolojik danışman ile yüz yüze görüşmüştür. Mülakat yapılan tüm psikolojik danışmanlardan ses kaydı alınması için izin alınmıştır. Araştırma kapsamında 21 psikolojik danışman ile yapılan mülakatların hepsi ses kaydına alınmıştır. Mülakat yapmak amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile randevu alınan psikolojik danışmanlar ile ses kayıt cihazı eşliğinde görüşmeler yapılmıştır. Mülakat verileri araştırmacı tarafından katılımcılara yöneltilmiştir. Mülakat sürecinde gerekli durumlarda alternatif sorular sorulmuş ve psikolojik danışmanların belirtmek istediği tüm görüşlere fırsat verilmiştir. Mülakat sürecinde psikolojik danışmanların kimlik bilgileri, çalıştıkları il ve okul adları verilmemesi noktasında bilgilendirilmiştir. Sehven verilen kimlik bilgileri katılımcı isteği doğrultusunda ses kayıtlarından çıkarılmış veya katılımcı isteği doğrultusunda görüşmeler araştırma kapsamı dışına çıkarılmıştır. Mülakat kapsamında elde edilen veriler doygunluğa ulaştığı düşünüldüğünde psikolojik danışmanlar ile yapılan mülakat yapma işlemi bitirilmiştir. Veri doygunluğu araştırmadan elde edilen veriler birbirinin tekrarı olmaya veya çeşitliliği azalmaya başladığında yeterli veri kaynağına ulaşıldığına dair bir kavramdır (Baltacı, 2018; Creswell, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırma kapsamında yapılan mülakatların süresi en az yaklaşık 35 dakika sürerken en fazla 1 saat 19 dakika sürmüştür. Mülakatların yapılması sürecinde yönlendirmelerden ve etiketlemelerden uzak durulmasına dikkat edilmiştir. Görüşme başlamadan önce görüşme yapılan mekânın kapısına uyarı yazısı asılmıştır. Görüşmenin bölünmesi ile karşı karşıya kalınan durumlarda ses kaydı durdurulmuştur. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar K1, K2 ve K3 şeklinde kodlanmıştır. Ses kaydı alınmasını istemeyen psikolojik danışmanlar ile görüşme yapılmamıştır. Bu kapsamda iki psikolojik danışmanlar ses kaydı alınmasına izin vermediği için görüşme planlandığı halde yapılamamıştır.

Araştırmanın doküman analizi bölümünde Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) ölçütlerine bağlı olarak diploma eki veren üniversitelerin PDR lisans programların ders içerikleri incelenmiştir. Çerçevesi YÖK tarafından belirlenen PDR programlarında zorunlu ve seçmeli teorik ve pratik dersler yer almaktadır. Avrupa Birliğinin eğitimle ilgili çerçeve programlarına uyum sağlamak amacıyla 2015 yılında Türkiye’de 30 üniversite AKTS ölçütlerine bağlı olarak diploma eki vermeye hak kazanmıştır (URL-31, 2018). Bu çerçevede söz konusu üniversitelerin PDR programları içerik, hedef ve yeterlikler/kazanımlar bakımından yapılandırılmıştır. Diğer PDR programları böyle bir

sürece tabi tutulmadığı için çalışma kapsamında sadece AKTS'ye geçen ve diploma eki veren üniversitelerin PDR programları incelenmiştir. Bu sayının araştırmanın amaç ve kapsamı için yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca 2018 yılında PDR lisans dersleri değiştiği için bazı üniversitelerin 2018 öncesi ders içeriklerine, haftalık detaylı içerik ve iş yükü panellerine ulaşılamamıştır. Bu kapsamda sadece 15 üniversitenin ders içeriklerine, haftalık detaylı içerik ve iş yükü panellerine ulaşılabilmiştir. Doküman analizi kapsamında incelenen üniversitelerden ders içerik özetleri, program çıktıları ve haftalık detaylı içerik akışları olmayan üniversiteler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yine PDR lisans programlarında yer alan derslerin içeriklerinde problem davranış, riskli davranış ve bu kapsamda yer alan sigara içme, alkol tüketme, bonzai ve diğer maddeleri kullanma, çocuk istismarı, intihar davranışları, siber zorbalık, akran istismarı, okul terki, obezite ve suç işleme kavramları ile ilişkili olduğu düşünülen dersler araştırma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda bu derslerin bulunduğu sekiz üniversite ve bu üniversitelerindeki PDR lisans programında yer alan bir zorunlu 12 seçmeli ders olduğu görülmüştür. Ayrıca derslerin belirlenme aşamasında mülakata katılan psikolojik danışmanların riskli davranışlarla ilişkili olduğunu düşündüğü dersler dikkate alınmıştır. Bu derslerin içeriklerinin, program çıktılarının, haftalık detaylı içeriklerinin ve iş yükü panellerinin riskli davranışlar ile ilişkisine bakılmıştır. Bu kapsamda Adıyaman Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesindeki PDR lisans programlarında yer alan zorunlu ve seçmeli dersler ele alınmıştır.

Bu araştırmanın nitel bölümünde nitel araştırmaların doğasına uygun olan çeşitli stratejiler kullanılmıştır. Bunlar inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik kavramlarıdır (Denscombe, 2007; Lincoln ve Guba, 1985; Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002; Shenton, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2013). İnanırıcılık, araştırmanın yapılma süreci, ortaya çıkan sonuçlarının açık, ayrıntılı, tutarlı ve diğer araştırmacılar tarafından da kabul edilebilir olmasıdır. Araştırmanın inanırılığını artırmak için araştırmacının araştırılan örnekleme uzun süre kalmış olması, farklı veri toplama teknikleri kullanması ve elde edilen verilerin katılımcılar tarafından teyit edilmesi gibi yollar izlenebilir. Bu kapsamda araştırmacı 16 yıllık bir mesleki deneyime sahiptir. Yine farklı veri toplama teknikleri kullanmış ve mülakattan elde edilen veriler katılımcılara tekrar gönderilmiş ve teyidi istenmiştir.

Çalışmanın inandırıcılığı ile ilgili diğer bir strateji ise uzman incelemesi ve katılımcı teyididir (Lincoln ve Guba, 1985; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Katılımcı teyidi, araştırmada toplanan veriler ve ulaşılan sonuçların katılımcılar ile teyit edilmesidir. Uzman incelemesi nitel araştırma konusunda yeterli bilgiye sahip kişilerin araştırmanın genel hatlarını analiz

etmesidir. Farklı bir alan uzmanından görüş alınma sürecinde araştırmacı tarafından oluşturulan kodlar, temalar ve kategoriler ile uzman görüşünden gelen kodlar, temalar ve kategoriler karşılaştırılabilir. Bu işlemde araştırmacı ve uzman görüşü alınacak kişiler ayrı ayrı analizler yapar ve yapılan analizler değerlendirilir. Bu benzerliğin %80 ve üzeri olması beklenir (Miles ve Huberman, 1994). Analiz kapsamında araştırmacı tarafından 34 kod belirlenirken uzman görüşüne başvuru alan akademisyen tarafından 32 kod belirlenmiştir. Araştırmacı ile alan uzmanı tarafından yapılan kodlamalar sonucunda 30 kodun benzer olduğu görülmüştür. İki veri üzerinde yapılan değerlendirmeler neticesinde benzerlik oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç ise bize içerik analizi kapsamında yapılan kodlamanın güvenilirliği hakkında bilgi vermekte ve araştırmacının teyit edilebilirliğine dikkat çekmektedir.

Araştırmada kullanılan stratejilerden aktarılabirlik ise veri toplama ve işleme sürecinin ayrıntılı bir şekilde betimlenmesidir. Bu stratejiye uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırma sürecinin anlatılmasında ayrıntıya gidilmiş, araştırma desenine uygun örneklem seçilmiş ve görüşmeden toplanan veriler özetlenerek tekrar katılımcılara yönlendirilerek teyit edilmiştir. Daha sonra eklemek istedikleri alınarak gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra veriler analiz edilecek duruma getirilmiştir. Bu çalışmalara ek olarak ilgili literatür doğrultusunda elde edilen sonuçların benzerliği kontrol edilmiştir.

Güvenilirlik kapsamında nitel araştırma stratejilerinden tutarlık kavramı kullanılmıştır. Tutarlılık araştırmacının dıştan bakan bir göz anlayışla tüm süreçlerinde tutarlı davranmasıdır (Denscombe, 2007; Lincoln ve Guba, 1985; Shenton, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu kasamda araştırmacı tarafından görüşme süreçlerinde benzer yaklaşımla sorular sorulmuş, aynı yöntemle ses kaydı alınmış ve aynı mantıkla verilerin kodlanması ve kategorileştirilmesi yapılmıştır. Bununla beraber araştırma sorularının okuyucular tarafından anlaşılır olması için açık ve net bir şekilde düzenlenmesi yapılmıştır. Araştırmacının doküman analizi bölümünde bu uygulamalar ile birlikte veriler dokümanları toplama, orijinal ve güncelliği kontrol etme, dokümanları anlama verileri analiz etme basamakları takip edilmiştir. Dokümanlar PDR lisans programlarında AKTS ve diploma eki uygulayan üniversitelerin internet sitelerinden toplanmıştır. Daha sonra bu dokümanların güncelliği kontrol edilmiştir. Bu süreçte sadece 2018-2019 yılı öncesi kullanılan PDR lisans programları incelemek amacıyla toplanmıştır. Veriler analiz sürecinde ise analize uygun örneklem seçme, kategoriler geliştirme, analiz birimleri saptama, sayısallaştırma ve verileri kullanma aşamaları yürütülmüştür. Kısaca okuyucuların baştan sona kadar izlenen yolları takip edebilmelerine imkân verecek şekilde, araştırma sürecinde nelerin nasıl

yapıldığı açıkça belirtilmiş ve araştırma soruları açık bir şekilde araştırma süreciyle uyumlu şekilde düzenlenmiştir.

Araştırma kapsamında teyit edilebilirlik kavramı nicel araştırmalardaki nesnellik ölçütü yerine kullanılan bir kavramdır. Bu işlemde amaç araştırmanın bulgularının araştırmacının tercihleri ve öngörülerinin değil, katılımcıların düşünceleri ve deneyimlerinin bir sonucu olduğunu ortaya koymaktır (Lincoln ve Guba, 1985; Shenton, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu kapsamda ham veriler, işlenmiş veri ve analiz ürünleri, yeniden yapılandırılmış veri ve sentez ürünleri (kodlar, örüntüler, matrisler vb. ve son rapor), süreç notları ve veri toplama aracı geliştirme bilgileri gibi işlemler teyit incelemesine tabi tutulabilir.

Araştırma kapsamında dikkat edilen son husus ise aktarılabilirliktir. Aktarılabilirlik nicel araştırmalardaki genellenebilirlik kavramlarına karşılık olarak kullanılmaktadır. Nitel araştırmalarda aktarılabilirlik sayesinde araştırma sonuçları tüm evrene genellenemez fakat bu evrenlere sonuçların uygulanabilirliğine ilişkin kesin olmayan yargılara ulaşılmasını ve belirli denenceler oluşturulmasını sağlayabilir. Böylece araştırmayı inceleyen araştırmacılar benzer ortamlara ilişkin bir algı oluşturabilir ve farkındalık kazanabilir (Denscombe, 2007; Lincoln ve Guba, 1985; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Son olarak nicel veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile doküman analizinden elde edilen veriler eş zamanlı olarak araştırmanın alt problemleri doğrultusunda işlenmiş ve analiz edilmiştir.

3. 5. Araştırmada Kullanılan Veri Analiz Teknikleri

Araştırmanın nicel verileri SPSS 23.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda, araştırma soruları evet hayır, likert tipi ve sıralama türleri sorulardan oluşan anket tipinde bir veri toplama aracı olduğu için geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmamıştır. Araştırma verileri kıdem, çalışılan okul türü, lisansüstü eğitim vb. değişkenler dikkate alınarak karşılaştırmalı analizler yapılmış ve çeşitli araştırma değişkenlerine ait bilgiler tanımlayıcı istatistik tekniklerinden yararlanılarak betimlenmiştir.

Araştırmanın nitel verileri ise içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın nitel verileri için içerik analizi yapılırken tümevarımcı bir yaklaşım belirlenmiştir. Tümevarımcı yaklaşımda araştırma metnindeki veya veri setinde var olan örüntüleri, kodları, kategorileri ve temaları ortaya çıkarılması amaçlanır (Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada verinin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması süreçleri belirli bir sistem içinde yürütülmüştür. Elde edilen bulgular araştırmanın uygun bölümlerinde doğrudan yapılan alıntılarla desteklenmiştir. Son olarak ise akla yatkınlık, bireylerin

tecrübesine uygunluk, inandırıcılık, önem ve uygunluk prensipleri bağlamında raporlaştırma işlemi yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 273-274).

4. BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak çalışmaya katılan kişilerle ilgili demografik özelliklere ilişkin bulgular verilmiştir. Daha sonra araştırmanın alt amaçları doğrultusunda nitel ve nicel yöntemler aracılığıyla elde edilen bulgular sunulmuştur. Bulguların son kısmında çok boyutlu ve derinlemesine bir şekilde incelenen diğer nitel bulgulara yer verilmiştir.

4. 1. Demografik Değişkenlere İlişkin bulgular

4. 1. 1. Nicel Veri Setine İlişkin Demografik Bulgular

Demografik değişkenlere ilişkin bulgular dikkate alındığında araştırmaya katılanların büyük bir kısmının lisans mezunu olduğu görülür (%83,9). Doktora düzeyinde mezuniyete sahip olanlar ise en düşük oranı (%0,70) temsil etmektedir. Çalışmaya katılanlardan en yüksek oranı Anadolu liselerinde çalışanlar (%38) temsil ederken, en düşük düzeyi ise Bilim sanat merkezinde çalışanlar (%2,5) temsil etmektedir. Araştırma kapsamında katılımcılara kendileri dâhil kaç rehber öğretmenle birlikte çalıştıkları sorulmuş ve en yüksek iki rehber öğretmenle birlikte çalışma durumu, en düşük ise beş rehber öğretmen ile birlikte çalışma durumunun olduğu tespit edilmiştir. Rehber öğretmenlerden (psikolojik danışman) sadece %8,5'i idari görev yapmakta ve çoğu devlete bağlı okullarda görevini sürdürmektedir (%94). Katılımcılardan %33,2'si öğrenim gördükleri üniversitede AKTS, %21,2'si ise diploma eki uygulaması bulunduğunu belirtmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri tüm cevaplar Tablo 5'te özetlenmektedir.

Tablo 5. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Değişkenler	Psikolojik Danışman (N=566)	
	f	%
Mezuniyet statüsü		
Lisans	475	83,9
Tezsiz Y.Lisans	21	3,7
Tezsiz Y.Lisans (alandışı)	14	2,5
Tezli Y.Lisans	45	8
Tezli Y.Lisans (alandışı)	7	1,2
Doktora	4	,70
Halen Görevde Bulunulan Okulun Türü		
Anadolu Lisesi	215	38
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	177	31,3
Fen Lisesi	29	5,1
Spor ve Güzel Sanatlar Lisesi	16	2,8
İmam Hatip Lisesi	93	16,4
Sosyal Bilimler Lisesi	22	3,9
Bilim Sanat Merkezi	14	2,5
Anketi cevaplayan dâhil görev yapılan kurumdaki rehber öğretmen sayısı		
Bir	237	41,9
İki	242	42,8
Üç	56	9,7
Dört	29	5,1
Beş	3	,5
Halen sürdürülmekte olan bir idari görev		
Var	48	8,5
Yok	518	91,5
Mezun olunan üniversite statüsü		
Devlet	532	94
Özel	34	6
Mezun olunan üniversitede AKTS (Avrupa Kredi Transfer Sistemi) uygulaması		
Vardı	188	33,2
Yoktu	375	66,8
Mezun olduğunuz üniversitede diploma eki		
Vardı	120	21,2
Yoktu	446	78,8
Lisans öğrenimi esnasında üniversiteler arasında yatay geçiş yapma imkânı		
Evet	31	5,5
Hayır	535	94,5
Lisans öğrenimi esnasında bölümler arasında yatay geçiş yapma uygulaması		
Evet	6	1,1
Hayır	560	98,9
Lisans öğrenimi esnasında çift ya da yan dal uygulamasına katılma durumu		
Evet	17	3
Hayır	549	97

Tablo 5'in devamı

Değişkenler	Psikolojik Danışman (N=566)	
	f	%
Lisans öğrenimi esnasında ulusal hareketlilik programına (ör.Farabi) katılma durumu		
Evet	11	1,9
Hayır	555	98,1
Lisans öğrenimin esnasında uluslararası hareketlilik programına (ör. Erasmus) katılma		
Evet	3	,5
Hayır	363	99,5
Lisans öğreniminiz esnasında veya daha yaşamın sonraki dönemlerinde psikoterapi veya psikolojik danışma beceri eğitimi ama durumu		
Evet	285	50,4
Hayır	281	49,6
Lisans öğrenimi esnasında veya daha sonraki dönemlerde Yeşilay çalışmalarına veya stajlarına katılma durumu		
Evet	276	48,8
Hayır	290	51,2

4. 1. 2. Nitel Veri Setine İlişkin Demografik Bulgular

Nitel veri setine ait demografik değişkenlere ilişkin bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük bir kısmının mesleki teknik anadolu lisesinde görev yaptığı görülür (%28,7). Diğer lise türlerinde ise birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Bazı lise türlerinde daha fazla katılımcıların bulunması o liselerdeki öğrenci sayılarının yoğunluğu ile açıklanabilir. Araştırmamamın nitel bölümüne katılanların büyük bir kısmının PDR lisans mezunu olduğu görülür (%80,95). Psikoloji lisans mezunu olanlar ise en düşük orana (%4,47) sahip olduğu gözlenir. Mülakata katılanların görev yaptıkları okul türlerine ait bulgular ile ankete katılan psikolojik danışmanlara ait bulgular ile birbirleri ile örtüşmektedir. Bu bulgulara göre liselerde görev yapan psikolojik danışmanların farklı lisans programlarından mezun olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla okullarda çalışan psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili yeterlik düzeyleri arasında farklılıklar olabileceği beklenir. Mülakata katılanlara ait bilgiler Tablo 6'da özetlenmektedir.

Tablo 6. Mülakata Katılan Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Değişkenler	Psikolojik Danışman (N=566)	
	f	%
Halen Görevde Bulunulan Okulun Türü		
Anadolu Lisesi	4	19
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	6	28,57
Fen Lisesi	2	9,52
Spor ve Sanatlar Lisesi	2	9,52
İmam Hatip Lisesi	3	14,35
Sosyal Bilimler Lisesi	2	9,52
Bilim Sanat Merkezi	2	9,52
Mezun Olunan Alan		
PDR Lisans	17	80,95
Alan Dışı	3	14,28
Psikoloji	1	4,77

4. 1. 3. Dökümün Analizi Kapsamında İncelenen PDR Programlarına Ait Bulgular

PDR lisans programlarında yer alan derslerin içeriklerinde problem davranış, riskli davranış ve bu kapsamında yer alan sigara içme, alkol tüketme, bonzai ve diğer maddeleri kullanma, çocuk istismarı, intihar davranışları, siber zorbalık, akran zorbalığı, okul terki, obezite ve suç işleme kavramları ile ilişkili olduğu düşünülen dersler aşağıda tabloda verilmiştir. Bu kapsamda sekiz üniversite ve bu üniversitelerindeki PDR lisans programında yer alan bir zorunlu 12 seçmeli ders incelenmiştir. Bulgulara göre Adıyaman Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesindeki PDR lisans programlarında riskli davranışlar ile ilgili olduğu düşünülen zorunlu ve seçmeli dersler tabloda sunulmuştur.

Tablo 7. Dökümün Analizi Kapsamında Analiz Edilen PDR Programları

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi
Adıyaman Üniversitesi	Bağımlılık Danışmanlığının Temelleri	Seçmeli	3
Bursa Uludağ Üniversitesi	Okullarda Şiddet ve Zorbalık	Seçmeli	3
Gaziantep Üniversitesi	Önleyici Rehberlik	Seçmeli	3
Gaziantep Üniversitesi	Çocuk ve Ergen Suçluluğu	Seçmeli	3
Hacettepe Üniversitesi	Bağımlılık ve Psikolojik Danışma	Seçmeli	3
Hacettepe Üniversitesi	Çocuk İstismarı ve İhmali	Seçmeli	3
Mersin Üniversitesi	Yaşam Dönemleri ve Uyum Sorunları	Zorunlu	3
Mersin Üniversitesi	Okullarda Krizle Müdahale	Seçmeli	3
Sakarya Üniversitesi	Uyumsuz Çocuklar Eğitimi	Seçmeli	3
Sakarya Üniversitesi	Saldırganlık Psikolojisi	Seçmeli	4
Sakarya Üniversitesi	Gençlik ve Sorunları	Seçmeli	3
Trakya Üniversitesi	Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi	Seçmeli	3
Yıldız Teknik Üniversitesi	Bağımlılık	Seçmeli	3

4. 2. Araştırmanın Alt amaçlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına yönelik nicel ve nitel bulgular birlikte sunulmuştur.

4. 2. 1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı olan “PDR Lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı ders içeriklerinin, riskli davranışların tanımlanması ve incelenmesiyle ilgili bilgileri ve aynı zamanda ölçülmesi, önlenmesi ya da müdahale edilmesiyle ilgili becerileri kapsayıp kapsamadığını belirlemek” başlığındaki bulgular aşağıda sunulmaktadır.

İlk olarak PDR Lisans programında yer alan “*Yaşam Dönemleri ve Uyum Sorunları/Problemleri*” adlı zorunlu ders göze çarpmaktadır. Dersin içerik özetine bakıldığında riskli davranışların tanımlanması, incelenmesi, ölçülmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesiyle ilgili becerilerin yer almadığı görülmektedir. Ayrıca bu dersin öğrenme çıktılarının belirlenmediği tespit edilmiştir. Söz konusu dersin akış tablosunun incelendiğinde ise sadece beşinci haftasında “*13-18 yaş erinlik; orta ve son ergenlik döneminin fiziksel ve psikososyal gelişim özellikleri, kimlik kazanımı ve bu özelliklere ilişkin uyum problemleri (Arkadaşlık, çete kurma, risk alma, sigara, uyuşturucu, illegal siyasal gruplara katılma).*” temalı ders içeriği bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu haftadaki dersin konuları incelendiğinde 12 farklı tema bulunmaktadır. Bu temalardan üçünü; sigara içme, uyuşturucu ve çete kurma kavramları oluşturur. Bu konular için 16 haftalık program akışında sadece bir haftalık dersi kapsayan üç saatlik bir süre ayrılmıştır.

Bu dersin program çıktıları ve haftalık akışlarına bakıldığında, riskli davranışlar ile ilgili becerilere yönelik içeriğin ya hiç bulunmadığı ya da sadece bir veya iki haftalık içerik bulunduğu görülmektedir. Tablo 8’de yer verilen “*Uyumsuz Çocuklar Eğitimi*” adlı seçmeli dersin içerik özetleri incelendiğinde riskli davranışlar ile ilgili konu ve kapsamlarına yer verilmediği tespit edilmiştir (URL-32, 2019). Bu ders içeriğinde “problem davranış” kavramı göze çarpmaktadır. Bu kavramlar bazı araştırmalarda riskli davranışlara benzer içeriklerle ele alındığından inceleme kapsamına dâhil edilmiştir. Buna karşı dersin program çıktıları ve haftalık ders akış tablosuna bakıldığında; altını ıslatma ve kekemelik gibi küçük çocuklarda gözlenen davranış problemleri ile ilgili içeriklere yer verildiği görülmektedir.

Tabloda yer verilen son ders Hacettepe üniversitesi PDR lisans programında seçmeli olarak okutulan “*Çocuk İstismarı ve İhmali*” adlı derstir. Bu dersin içerik özetlerinde; çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili temel kavramlar, yasal süreçler, yardım süreçleri, istismar ve ihmalin çocuğa etkileri üzerine konulara yer verildiği görülmektedir (URL-33, 2019). Program çıktılarında riskli davranışlar kavramı yer almazken çocuk ihmali ve istismarı ile ilgili öğrenme çıktıları bulunmaktadır. Haftalık ders akış tablosunda da çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili temalara yer verilmiştir. İlk bakışta çocuk ihmali ve istismarı gibi konular ile ilgili içerikler göze çarpmaktadır. Ancak araştırma kapsamında istismar konusu sadece lise öğrencileri arasında gözlenen davranışlar ile sınırlı tutulmuştur. Dersin amacı, içerik özeti, program çıktıları ve haftalık konu akış tablosu incelendiğinde ağırlıklı olarak çocukluk çağı istismar ve ihmali ile ilgili içeriklere yer verildiği gözlenmektedir. Bu durum lise öğrencileri arasında gözlenen istismar (fiziksel, duygusal ve cinsel) davranışına yeterince odaklanılmadığını işaret etmektedir. Söz konusu ders seçmeli olduğundan tüm PDR lisans mezunları tarafından alınıp alınmadığı ve dersin her dönem açılıp açılmadığı da bilinmemektedir.

Tablo 8. Birinci Gruba Ait Dersler

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Mersin Üniversitesi	Yaşam Dönemleri ve Uyum Sorunları	Zorunlu	3	Riskli davranışlar konusunda içerik bulunmamaktadır.	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Belirsiz	Haftalık akış planında “sigara içme, uyuşturucu ve çete kurma” konuları ile birlikte 12 konuya sadece bir haftalık dersi gösteren üç saatlik sunuşlar şeklinde planlanma
Sakarya Üniversitesi	Uyumsuz Çocuklar Eğitimi	Seçmeli	3	Riskli davranışlar konusunda içerik bulunmamaktadır.	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Belirsiz	Problem davranışların tanımı sınıflandırılması, davranışı şekillendirme gibi çocuklarda davranış problemlerine yönelik özel eğitim temelli haftalık ders konuları
Hacettepe Üniversitesi	Çocuk İstismarı ve İhmali	Seçmeli	3	Çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili kavramlar, yasalar, yardım süreçleri ve çözüm yolları ile ilgili içerik özetleri	Çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili temel kavramı, ilkeleri, kuramları bilir	Bilişsel	Haftalara göre işlenecek konular arasında sadece çocuk istismarı ve ihmali konuları bulunmaktadır. Ergen grubuyla ilgili konulara yer verilmemiştir
					Çocuk istismarı ve ihmalinin çocuk üzerindeki etkilerini tartışır	Duyuşsal	
					Psiko-eğitsel programın ilkelerini, planını ve basamaklarını hazırlar	Davranışsal	
					Terapötik yardım sürecinin basamaklarını sıralar.	Davranışsal	
					İstismar ve ihmal olgularında başvurulacak kişi, kurum ve kuruluşları sıralar	Davranışsal	
İstismar olgularına ilişkin rapor yazar	Davranışsal						

Araştırma kapsamında programı incelenen ikinci grup derslerle ilgili bilgiler tablo 9'da özetlenmektedir. Adıyaman üniversitesi PDR programında “Bağımlılık Danışmanlığının Temelleri” adlı derse yer verilmiştir (URL-34, 2019). Bu dersin içerik özeti ve program çıktılarına ilk bakışta riskli davranışlar kapsamında yer alan davranışlardan sadece madde bağımlılığı ve diğer bağımlılıklarla ilgili konularına yer verildiği görülmektedir. Haftalık ders akış tablosu incelendiğinde madde kullanımları ve alkol tüketme ile ilişkili yalnızca üç ders saatini kapsayan birer haftalık sunum planlandığı gözlenmektedir. Hacettepe üniversitesi PDR lisans programında yer alan seçmeli derslerden “*Bağımlılık ve Psikolojik Danışma*” dersinin içerik özetlerinde de bağımlılık konularının bulunduğu gözlenmiştir (URL-35, 2019). Yine program çıktılarında bağımlılıklar ile ilgili kazanılması hedeflenen çıktılar bulunmaktadır. Fakat dersin haftalık konu akış tablosunda madde bağımlılığı konusu ile ilgili olarak sadece bir haftalık planlama yapılmıştır. Bu tablo kapsamında analiz edilen diğer bir ders ise Yıldız Teknik Üniversitesinin PDR lisans programında yer alan “Bağımlılık” adlı seçmeli derstir (URL-36, 2019). Bu ders üniversitenin PDR lisans programında bağımlılık konusu ele alınan tek ders olup söz konusu sınırlılıklar bu dersin de işleniş ve haftalık akış tablosunda göze çarpmaktadır.

Tablo 9'da yer verilen bu dersler tüm üniversitenin PDR lisans programında bulunmamaktadır. Dersin kazanımları daha ziyade bilişsel boyuttaki becerilerle ilişkilidir.

Tablo 9. İkinci Gruba Ait Ders İçerikleri

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Adıyaman Üniversitesi	Bağımlılık Danışman. Temelleri	Seçmeli	3	Tüm bağımlılık türleri ile ilgili genel içerik özetleri	Madde kötüye kullanımının belirti ve semptomlarını bilir.	Bilişsel	Madde kullanımı ve belirtileri, madde kullanım bozuklukları, tanı kriterlerini, tedavi yöntemlerini tanıma ve teşvik etme ile ilgili üç haftalık içerik
					Madde kullanım bozuklukları için belirlenmiş tanı kriterlerini oluşturma ve tedavi yöntemlerini tanımlar	Davranışsal	
					Danışanların tedavi ve iyileşme sürecine katılımını kolaylaştırır	Duyuşsal	
Hacettepe Üniversitesi	Bağımlılık ve Psikolojik Danışma	Seçmeli	3	Bağımlılığın tanımı, türleri, bağımlılığın aşamaları, tanı kriterleri, bağımlılığa ilişkin yapılabilecek çalışmalar ile ilgili içerik özetleri	Bağımlılığın tanımını bilir	Bilişsel	Madde Bağımlılığı ve Baş Etme yolları, Madde Bağımlılığı ile ilgili okullarda önleyici çalışmalar yapma ve programlar oluşturmaya ilişkin üç ders saati içerik
					Bağımlılık türlerini kavrar	Davranışsal	
					Bağımlılık farklı türleri ile baş etme yollarını bilir	Bilişsel	
					Okullarda yapılan müdahale programlarını analiz eder	Davranışsal	
					Bağımlılık ile baş etmede kullanılabilen programlar oluşturur	Davranışsal	
Yıldız Teknik Üniversitesi	Bağımlılık	Seçmeli	3	Madde bağımlılığı, nedenleri, sonuçları, müdahale stratejileri ve bağımlılara yönelik sağlık çalışanlarının yaklaşımları ile ilgili içerik özetleri	Bağımlılıkla ilgili tartışmalardan haberdar olur	Duyuşsal	Bağımlılıkla ilgili bilgi sahibi olma, madde bağımlılığını etkileyen faktörler ve madde bağımlılığının evreleri hakkında bilgi sahibi olmasına yönelik üç ders saatini kapsayan konular
					Madde bağımlılığını etkileyen faktörleri öğrenir	Bilişsel	
					Madde bağımlılığının evreleri hakkında bilgi sahibi olur	Bilişsel	

Tablo 10'a göre Mersin Üniversitesi PDR lisans programı incelendiğinde riskli davranışlar ile ilgili bir derse yer verildiği gözlenmektedir. Dersin adı; "Okullarda Krizle Müdahale"dir (URL-37, 2019). Bu dersin içerik özetinde ve program çıktılarında riskli davranışlar ile ilgili konu kapsamına yer verilmemiştir. Bu dersin haftalık ders akış tablosunda riskli davranışlar ile ilişkili "zorbalık, istismar ve öz yıkım" konularının yer bulduğu görülmektedir. Fakat haftalık ders akış tablosunda bu konulara sadece birer hafta ve üçer saatlik süreyi kapsayan planlama yapılmıştır. Gaziantep Üniversitesi PDR lisans programında ise riskli davranışlar ile ilgili "Önleyici Rehberlik" dersine yer verildiği saptanmıştır (URL-38, 2019). Önleyici Rehberlik dersinin içerik özetinde ve program çıktılarında da riskli davranışlar ile ilgili konu kapsamı bulunmamaktadır. Dersin haftalık ders akışı ve konu dağılımı incelendiğinde riskli davranışlar ile ilişkili intihar, madde kullanımı ve şiddet temelli davranışları içeren konu başlıklarına yer verildiği görülmektedir. Önleyici rehberlik dersinin haftalık sunumunda yer alan intihar, madde kullanımı ve şiddet temaları için de sadece bir haftalık planlama yapıldığı ve üç saatlik bir süre ayrıldığı gözlenmektedir. Ayrıca Sakarya Üniversitesi PDR lisans programında "*Gençlik ve Sorunları Semineri*" adlı derse yer verilmiştir (URL-39, 2019). Gençlik sorunları ve semineri dersinin içerik özetine ve program çıktılarında riskli davranışlar konusunda bir kapsamın bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna karşı dersin haftalık detaylı içeriği incelendiğinde intihar ve madde kullanımı temalarına yer verildiği anlaşılmaktadır. Gençlik sorunları ve semineri dersinde yer alan riskli davranışlar ile ilgili intihar ve madde kullanımı konularına diğer derslere benzer şekilde yalnızca birer hafta ve üç saat zaman dilimi ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Üçüncü Gruba Ait Ders İçerikleri

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Mersin Üniversitesi	Okullarda Krizle Müdahale	Seçmeli	3	Krizin dinamikleri, özellikleri ve okullarda kriz durumları ile ilgili içerik özetleri	Kriz danışmanlığı temel becerilerini tanımlar. Kriz danışmanlığı tekniklerini açıklar Çeşitli kriz durumlarının temel özelliklerini tanımlar. Okulda bir krizle karşılaşan öğrencilerin temel ihtiyaçlarını tanımlar	Bilişsel	Zorbalık, istismar ve öz yıkım ile ilgili temel bilgiler birer haftalık sunuşlar şeklinde planlanma
Gaziantep Üniversitesi	Önleyici Rehberlik	Seçmeli	3	Psikolojik danışmanın önleyici işlevi, tarihçesi ve kuramlar, koruyucu etmenler riskli zararlı davranışlar psikolojik danışman eğitimi ve önleme ile ilgili içerik özetleri	Öğrenciler stresle başa çıkma, sosyal beceriler, problem-çatışma çözme ve karar verme becerilerine sahip olur.	Bilişsel	Haftalara göre işlenecek konulara bakıldığında intihar, madde kullanımı, şiddet, yeme bozuklukları ile ilgili kısa bir süreyi kapsayan bir planlama
Sakarya Üniversitesi	Gençlik ve Sorunları Semineri	Seçmeli	3	Ergen ve gençlerin karşılaştığı sorunlar, stresle başa çıkma yöntemleri, benlik, kimlik, duygu, kişilik ahlaki gelişime ilişkin kavramlar, değerler ve din ile ilişkili bakış açıları gibi içerik özetleri	Bağımlılık yapan maddeleri analiz eder. Ergenlik döneminde yaşanan problemlere çözüm önerir.	Davranışsal Davranışsal	Alışkanlık ve bağımlılık yapan maddeler, ruh hastalıkları, İntiharlar ve ruh sağlığı temalı sadece iki haftalık ders içeriği

Bu Tablo 11'deki dersler şiddet ve saldırganlık konuları ile zorbalık ve suçta sürüklenme davranışları arasında ilişki olduğu düşünülerek gruplandırılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Trakya Üniversitesi PDR lisans programında yer alan “Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi” adlı ders incelenmiştir (URL-40, 2019). Bu dersin içerik özetine bakıldığında şiddet ve şiddet ile ilgili genel kavramlara özet halinde yer verildiği görülmektedir. Program çıktılarında riskli davranışlar ile ilgili içerik mevcuttur. Bu çıktılarda şiddet ve saldırganlık konusuyla ilişkili hedefler olduğu gözlenmektedir. Haftalık ders akış tablosunda sadece saldırganlık ve şiddet konularına yer verildiği ve bu dersler için ders akış tablosunda üç haftalık bir planlama yapıldığı tespit edilmiştir. Programda yer verilen “Saldırganlık Psikolojisi” adlı dersin içerik özetleri ve program çıktıları incelenmiş ancak riskli davranışlar ile ilgili herhangi bir içeriğe rastlanmamıştır (URL-41, 2019). Haftalık ders akış tablosuna bakıldığında dört haftalık süreçte saldırganlık, şiddet, kızgınlık konularının sunulmak üzere planlandığı görülmektedir. “Okullarda Şiddet ve Zorbalık” adlı derste okullarda şiddet ve zorbalığın özellikleri, türleri, nedenleri, önleme ve müdahale çalışmalarında yapılması gerekenler hakkında bilgilendirme ve farkındalık kazandırma içeriklerine yer verilmiştir (URL-42, 2019). “Çocuk ve Ergen Suçluluğu” adlı üç kredilik dersin haftalık akış tablosunda sadece üç hafta süresince suçta sürüklenme konularının işleyişine yer verildiği gözlenmiştir (URL-43, 2019).

Tablo 11. Dördüncü Gruba Ait Ders İçerikleri

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Trakya Üniversitesi	Çocuk. ve Ergen. Şid. ve Sald. Önlen.	Seçmeli	3	Saldırganlık ve şiddet ile ilgili içerik özetleri	Dersin Öğrenme çıktılarında riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır. Sadece şiddet ve saldırganlık üzerine içerik bulunmaktadır.	Bilişsel	Çocuklarda ve ergenlerde saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlar ile ilgili haftalık ders içeriği
Sakarya Üniversitesi	Saldırganlık Psikolojisi	Seçmeli	4	Saldırganlığın tanımı, kapsamı, şiddetin yapısı, şiddet, zorbalık ve kızgınlıkla başa çıkma ile ilgili içerik özetleri	Geleneksel ve sanal zorbalığın ne olduğunu bilir	Bilişsel	Zorbalık ile ilgili bir haftalık ders içeriği.
Bursa Uludağ Üniversitesi	Okullarda Şiddet ve Zorbalık	Seçmeli	3	Okullarda şiddet ve zorbalık, türleri, nedenleri, önleme ve müdahale çalışmalarında yapılması gerekenler hakkında bilgilendirme ve farkındalık kazandırmaya yönelik içerik özetleri	Şiddet ve zorbalık ile ilgili temel kavramları bilir	Bilişsel	Şiddet ve zorbalık haftalık ders içeriği.
					Avrupa, Amerika ve Türkiye’de okullarda meydana gelen şiddet ve zorbalık olaylarına ilişkin farklılıkları kavrayabilir	Bilişsel	
					Şiddet ve zorbalığın türlerini, nedenlerini ve bu olayları etkileyen diğer değişkenleri açıklayabilir	Davranışsal	
					Okullardaki şiddet ve zorbalığı önleme ve müdahale programlarının özelliklerini kavrayabilir	Bilişsel	
					Şiddet ve zorbalık konusunda öğretmen, yönetici ve velilere yardımcı olmak için açıklamalar yapabilir	Davranışsal	
Okullardaki şiddet ve zorbalığı önleme ve müdahale çalışmalarına katkı sağlayabilecek öneriler geliştirir.	Davranışsal						
Okul rehberlik servisinin şiddet ve zorbalığı önleme konusundaki işlevlerini yorumlayabilir	Davranışsal						

Tablo 11'in devamı

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Gaziantep Üniversitesi	Çocuk ve Ergen Suçluluğu	Seçmeli	3	Saldırganlığın tanımı, kapsamı, şiddetin yapısı ve yönü, siyasal şiddet, terör, antropolojik açıdan şiddet, okul ortamında şiddet, aile içi şiddet kadına şiddet, zorbalık, kızgınlıkla başa çıkma ile ilgili içerik özetleri	Suça sürüklenen çocukların suç işleme nedenleri ve gelişim sürecindeki sorunları tanımlayabilir	Bilişsel	Suçlu çocuklar ile ilgili haftalık ders içeriği
					Suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili multidisipliner çalışma esaslarını tanımlayabilir	Bilişsel	
					Suç mağduru çocuklara yönelik destek sistemlerini bilecek, çocuk gelişimci olarak mesleki rolünü bilir	Bilişsel	

PDR lisans programlarındaki içerik özeti, öğrenme çıktıları ve haftalara göre işlenecek konuların sunumundan sonra 2018 yılında güncellenen PDR lisans programın içerik ve öğretmen çıktıları Tablo 12’de analiz edilmiştir. Bu tablodaki dersler içerikleri ile lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışlar arasında ilişki olduğu düşünüldüğü için 2018 yılında yayınlan yeni PDR lisans programında yer alan bu dersler incelemeye alınmıştır. Bu kapsamda Hacettepe üniversitesi, Yıldız teknik üniversitesi, Bursa Uludağ üniversitesi ve araştırma kapsamına alınan diğer üniversitelerin yeni PDR lisans programları aynı doküman analizi formu doğrultusunda incelenmiştir. Tabloda yer alan derslerin büyük bir bölümünde riskli davranışlar ile ilgili içeriğe rastlanmamıştır. Hatta Bursa Uludağ üniversitesi dahi birçok üniversitede yeni programda yer alan ders içerikleri hiç bulunmamaktadır. Sadece “*Bağımlılık ve Bağımlılıkla Mücadele*” adlı ders içeriklerinde madde kullanımları ile ilgili riskli davranış içeriğine rastlanmıştır. Fakat daha önceki programda bu dersin haftalık işleniş süresi üç saat iken 2018 yılında düzenlenen PDR lisans programında iki saate düşürülmüştür. Yine derse ait kazanımların niteliği değerlendirildiğinde bilişsel boyuta beceri kazandırmayı amaçladığı görülür (URL-44, 2019). Buna ilaveten söz konusu dersin seçmeli genel kültür dersleri arasında yer alması ayrı bir sınırlılık olarak değerlendirilmiştir. Tablodaki riskli davranışlar ile ilişkisi olduğu düşünülen diğer ders ise “*Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*” dersidir (URL-45, 2019). Bu dersin içerik özetinde ve program çıktılarında da daha önceki programda yer alan “*Önleyici Rehberlik*” dersinin içerikleri ile benzerlik göstermektedir. Ders içeriğinde riskli davranışlar ile ilgili konu kapsamı bulunmamaktadır. Dersin haftalara göre işlenecek konular tablosu incelendiğinde riskli davranışlar ile ilişkili sadece intihar, madde kullanımı ve şiddet temelli davranışları içeren konu başlıklarına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca dersin kredisi yeni programda iki saate düşürülmüştür.

Tablo 12. 2018 Yılında Güncellenen PDR Lisans Programına Ait Ders İçerikleri

Üniversite	Ders Adı	Niteliği	Kredisi	İçerik Özeti	Öğrenme Çıktıları	Kazanımın Niteliği	Haftalara Göre İşlenecek Konular
Yıldız Teknik Üniversitesi	Yaşam Dönemleri ve Uyum Problem.	Seçmeli	3	Riskli davranışlar konusunda içerik bulunmamaktadır.	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Belirsiz	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.
Hacettepe Üniversitesi	Çocuk ve Ergenlerle Psikolojik Danışma	Seçmeli	2	Riskli davranışlar konusunda içerik bulunmamaktadır.	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Belirsiz	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.
Hacettepe Üniversitesi	Bağımlılık ve Bağımlılıkla Mücadele	Seçmeli	2	Okullarda şiddet ve zorbalık, türleri, nedenleri, önleme ve müdahale çalışmalarında yapılması gerekenler hakkında bilgilendirme ve farkındalık kazandırmaya yönelik içerik özetleri	Öğrenciler, bağımlılığının ne olduğunu bilir	Bilişsel	Bağımlılık ile ilgili haftalık genel ders içeriği.
					Öğrenciler, bağımlılık türlerini bilir.	Bilişsel	
					Öğrenciler devlet politikasını ve hukuki süreci bilir.	Bilişsel	
					Öğrenciler bağımlılığa müdahale yöntemlerini bilir	Bilişsel	
Yıldız Teknik Üniversitesi	Krizle Müdahale	Seçmeli	2	Riskli davranışlar konusunda içerik bulunmamaktadır.	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.	Belirsiz	Riskli davranışlar ile ilgili içerik bulunmamaktadır.
					Öğrenciler, bağımlılıkla ilgili tartışmalardan haberdar olur	Bilişsel	
Yıldız Teknik Üniversitesi	Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma	Seçmeli	2	Psikolojik danışmanın önleyici işlevi, tarihçesi ve kuramlar, koruyucu etmenler riskli zararlı davranışlar psikolojik danışman eğitimi ve önleme ile ilgili içerik özetleri	Öğrenciler stresle başa çıkma, sosyal beceriler, problem-çatışma çözme ve karar verme becerilerine sahip olur.	Bilişsel	Haftalara göre işlenecek konulara bakıldığında intihar, madde kullanımı, şiddet, yeme bozuklukları ile ilgili kısa bir süreyi kapsayan bir planlama

PDR lisans programındaki ders içeriklerine ilişkin bulgular ile mülakat içeriklerinin analizlerinden elde edilen bulgular paralellik göstermektedir. Lisans eğitimi ile ilgili olduğu düşünülen mülakat bulguları "Lisans Eğitimi" kategorisi altında sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki birinci ve üçüncü sorulara psikolojik danışmanlar tarafından verilen cevaplar bu kategori altında yer verilmektedir. Aynı zamanda lisans eğitimi ile ilgili olarak diğer sorularda belirtilen görüşler de bu kategoride yer almaktadır. Mülakat bulguları PDR lisans programındaki ders içeriklerinin riskli davranışlar ile yeterince örtüşmediğine ilişkin görüşlerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan ve K2, K5, K9, K11, K12, K17, K19, K20 şeklinde kodlanan psikolojik danışmanlar lisans derslerinin riskli davranışlara ilişkin kapsamı ile ilgili olarak aşağıdaki görüşleri belirtmiştir.

Lisans derslerine baktığımız zaman riskli davranışlar ile ilgili ders içeriklerine ve ders uygulamalarına çok rastladığımızı söyleyemem (K2).

Lisans eğitiminde aldığımız derslerin çoğunun teorik ders olduğunu söyleyebilirim. Aldığımız dersleri daha çok psikoloji temelli dersti. Özellikle uygulama temelli derslerin sınırlıydı. Ayrıca derslerin riskli davranışlarla çok ilişkili olduğunu düşünmüyorum (K5). Bu riskli davranışlar ilgili yeterliliklerimizi değerlendirdiğimizde bu davranışların lisans eğitimi içerikleri ile hiçbir alakası olmadığını düşünüyorum (K9).

Lisansta aldığım ders içeriklerinin ilk ve ortaokulda işe yaradığını düşünüyorum. Fakat lise çalışmalarında çok fazla işe yaradığını söyleyemem. Sadece rehberlik yaparak, konuşarak bir şeyler yapabileceğimizi düşünürüz. Fakat hiç yol alamıyoruz. Riskli davranışların zararlarını anlatıyoruz, görüşüyoruz, konuşuyoruz o kadar (K11).

Göreve başladıktan sonra karşılaştığımız olaylar, durumlar aldığımız eğitimlerden çok farklı olduğunu fark ettim. Ben mezun olduğum yıllardaki PDR lisans derslerini göz önünde bulundurduğumda bu davranışlar ile ilgili ders hatırlamıyorum (K12).

Ben mezun olduğumuz dönemi göz önüne aldığım da riskli davranış ile ilişkili derslerin yetersiz olduğunu ve yeterlilik noktasında oldukça sınırlı olduğunu söyleyebilirim. Kitap üzerinde eğitim aldık (K17).

Riskli davranışlar ile ilgili lisanstaki ders içeriklerini düşündüğümüzde bu davranışlar ilgili yeterliliklerimize katkı sunacak bir ders içeriğini olduğunu söyleyemem. Bununla ilgili bir becerimiz yok. Çünkü lisanstaki derslerimiz daha çok teorik ve kuram dersleriydi (K19).

Lisansta iyi eğitim aldım ve Türkiye'nin en iyi üniversitelerinden birinde okudum. Ama riskli davranışların içerikleri ile ilgili yeterlikleri kazandırmaya amaçlı bir çalışma ve ders hatırlamıyorum (K20).

Mülakata katılan psikolojik danışmanlara göre lisansta alınan ders içerikleri riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerileri içermemektedir. Ayrıca lisansta aldıkları derslerin çoğunun teorik ders olduğu ve uygulamaya yönelik derslerin sınırlı kaldığını vurgulamışlardır. Buna ek olarak psikolojik danışmanlar üniversitede PDR lisans programlarında ders veren öğretim üyeler/görevlilerinin okullardan çok uzak oldukları, lisedeki riskli davranışların çoğuyla hiç karşılaşmadıkları ve eğitimlerinin daha çok teori temelli olduklarına dikkate çekiyorlar. Araştırmaya katılan hiçbir psikolojik danışman riskli davranışlar ile ilgili ders içeriklerinin yeterli olduğuna yönelik görüş belirtmemiştir.

Liselerde çalışan psikolojik danışmanlara uygulanan anketten elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda özetlenmektedir. Uygulanan anketteki sorular aracılığıyla psikolojik danışmanların riskli davranışlar ve PDR Lisans programları (ders ve içerikleri) hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir. İlk olarak “*PDR Lisans programları (ders ve içerikleri) riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir*” şeklindeki ifadeye verilen tepkiler incelenmiştir. Psikolojik danışmanların %56’sı PDR Lisans programlarının ve ders içeriklerinin riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanların sadece %1,4’ü PDR Lisans programlarının riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğine kesinlikle katılmamışlardır. Birinci ve ikinci ifadeye yer verilen riskli davranışlar konusundaki yeterlilik alanlarına ilişkin psikolojik danışman görüşlerinin büyük çoğunluğunu olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanların sadece %6,2’si “*Mezun olduğum lisans/lisansüstü programdaki öğretim elemanlarının riskli davranışlar konusunda bana kazandırdıkları farkındalık yeterlidir*” şeklinde düzenlenen ifade olumlu görüş bildirmişlerdir. Diğer taraftan araştırmaya katılan psikolojik danışmanların %27,4 bu ifadeye kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Diğerleri ise ya katılmıyorum ya da kısmen katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 13. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-1

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Oldukça az katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Oldukça Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
3. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programdaki öğretim elemanlarının riskli davranışlar konusunda bana kazandırdıkları farkındalık yeterlidir.	59	10,4	155	27,4	197	34,8	120	21,2	35	6,2
4. PDR Lisans programları (ders ve içerikleri) riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir	8	1,4	27	4,8	71	12,	143	25,3	317	56

Araştırma kapsamında üç farklı veri toplama yöntemi ile elde edilen bulgular eş zamanlı olarak analiz edildiğinde elde edilen bulguların birbirini destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle PDR lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı ders içeriklerinin, riskli davranışların tanımlanması ve incelenmesiyle ilgili bilgileri ve aynı zamanda ölçülmesi, önlenmesi ya da bu davranışlara müdahale edilmesiyle ilgili bilgi ve becerileri kapsamadığı söylenebilir.

4. 2. 2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (bilgi), tutum (duygu) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslere yer verilmediğini tespit etmektir. Bu alt amaca ilişkin bulgular aşağıda sunulmaktadır.

PDR lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı seçmeli dersler aşağıda tabloda yer verilmiştir. Tablo 8, 9 10 ve 11'e bakıldığında riskli davranışlar ile ilgili her üniversitede sadece bir veya iki seçmeli derse yer verildiği görülmektedir. Bu derslerin kredisi üç saattir. Tablo 8, 9, 10 ve Tablo 11'deki PDR lisans programında yer alan teorik ve pratik seçmeli derslerin riskli davranışlarla ilgili bilgi (bilgi), tutum (duygu) ve becerilerin yer verilme durumlarına bakıldığında 12 farklı dersten altısında bilişsel (Bilgi) temelli kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Bu derslerden birinde ise hedeflenen kazanım türü belli değildir. Tablodaki "Bağımlılık" ve " Bağımlılık Danışmanlığının Temelleri" adlı derslerde bilişsel (bilgi) ve duyuşsal (tutum) kazanımlara yer verilirken "Bağımlılık ve Psikolojik Danışma" dersinde bilişsel (bilgi) ve davranışsal (beceri) kazanımlara yer verilmiştir. Sadece iki derste bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanlara yönelik kazanımların yer bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kazanımların iki dersin program çıktılarında görülmesine karşın dersin sunuş yöntemine, işleme mekânlarına ve değerlendirme ölçütlerine bakıldığında, uygulamaya dönük davranışsal becerileri ile ilgili kazanımlara yer verilmediği anlaşılmaktadır. "Çocuk İhmali ve İstismarı" dersinin değerlendirme sürecine bakıldığında uygulama, laboratuvar, alan çalışması ve staj çalışması gibi herhangi bir değerlendirme kriteri bulunmamaktadır. Sadece sunum, ödev, derse devam etme ve sınava ilişkin değerlendirme ölçütü bulunmaktadır (URL-33, 2019) Ayrıca tablodan görüldüğü üzere seçmeli derslerin haftalık ders süresi üç kredi ile sınırlıdır. Yine Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11'deki derslerin riskli davranışlar ile ilgili içeriklerine yönelik sadece 1-3 hafta arasında planlama yapılmıştır. Seçmeli derslerin kredisi, haftalık planlama süreleri riskli davranışların içerikleri ve disiplinler arası yapısı dikkate alındığında riskli davranışlar ile ilgili kazanımlara yeterince yer verilmediği söylenebilir. Bununla birlikte seçmeli ders sayısının üniversitelerin PDR lisans programlarında yaklaşık 16 civarında olduğu bilinmektedir (URL-46, 2019). Bu noktadan hareketle üniversitelerin PDR lisans

programlarında riskli davranışlar ile ilgili çoğunlukla sadece bir seçmeli derse yer verilmesi bu alt amaç ile ilgili önemli bir bulgudur. Seçmeli derslerin her dönemde açılıp açılmayacağı öğrenci tercihi ile ilişkili olduğundan tüm PDR lisans mezunları tarafından alınıp alınmadığı belli değildir. Söz konusu doküman analizi bilgileri bize PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (biliş), tutum (duyuş) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslere yeterince yer verilmediğini göstermektedir.

Tablo 14. Seçmeli Dersler Listesi

Saldırganlık Psikolojisi	Seçmeli	4	Bilişsel
Okullarda Krizle Müdahale	Seçmeli	3	Bilişsel
Önleyici Rehberlik	Seçmeli	3	Bilişsel
Çocuk ve Ergen Suçluluğu	Seçmeli	3	Bilişsel
Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi	Seçmeli	3	Bilişsel
Uyumsuz Çocuklar Eğitimi	Seçmeli	3	Belirsiz
Gençlik Sorunları Semineri	Seçmeli	3	Bilişsel-Davranışsal
Bağımlılık	Seçmeli	3	Bilişsel-Duyuşsal
Bağımlılık Danışmanlığının Temelleri	Seçmeli	3	Bilişsel-Duyuşsal
Bağımlılık ve Psikolojik Danışma	Seçmeli	3	Bilişsel-Davranışsal
Okullarda Şiddet ve Zorbalık	Seçmeli	3	Bilişsel-Duyuşsal-Davranışsal
Çocuk İstismarı ve İhmali	Seçmeli	3	Bilişsel-Duyuşsal-Davranışsal

Mülakata katılan psikolojik danışman görüşlerinden aynı alt amaca yönelik diğer bulgular elde edilmiştir. Psikolojik danışmanların mülakat formundaki sorulara yönelik belirttikleri riskli davranışlar ile ilgili görüşleri bu alt probleme ilişkin doküman analizinden elde edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (biliş), tutum (duyuş) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli dersler ile ilgili bulguların “Lisans Eğitimi” kategorisinde toplandığı görülmektedir. Bu kategoride PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (biliş), tutum (duyuş) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslere yeterince yer verilmediği yönünde görüşlerin ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan K2, K6, K7, K11, K12, K14, K15, K19, K20 şeklinde kodlanan katılımcılar riskli davranışlarla ilgili bilgi (biliş), tutum (duyuş) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslere yeterince yer verilip verilmediği noktasında şu ifadelerde bulunmuşlardır.

Uygulamalı eğitim yoktu. Hatta yüksek lisans derslerinde bile sadece teorik dersler aldım. Sadece bağımlılıklarla ilgili seçmeli bir ders aldığımı hatırlıyorum. Bu derste sigara alkol ve diğer madde bağımlılarının genel tanımlayıcı özellikler ve kriterler üzerine bilgiler hatırlıyorum. Ama bu ders seçmeli olduğu için çok üzerinde durulmadı (K2).

Lisansta aldığımız zorunlu veya seçmeli dersler genelde de teoriktir derslerdir. Bence dersler uygulamaya dönük olmalıdır. Lisansta aldığımız zorunlu ve seçmeli dersler genelde de teorik dersleri alıyoruz (K6)

Sadece bazı seçmeli derslerin içeriğinde çok kısa değinilmiştir. Bunlar genellikle riskli davranışların tanımlarıdır (K7).

Çocuk hukuku adlı bir dönemlik seçmeli bir ders dışında başka bir ders hatırlamıyorum. Onun da ne kadar ilişkili olduğu şüphelidir. Belki daha fazla alsaydık iyi olurdu. Seçmeli dersleri öğrenciler sadece geçme amaçlı görüyorlar. Bana göre üniversite hocalar okullardan çok uzak ve lisedeki riskli davranışların çoğu bilmiyorlar. Hep teori üzerinden gidiliyor (K11).

Bana göre üniversitelerde daha çok teorik üzerine eğitimler veriliyor. Bu nedenle de çok yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bu konular ne seçmeli neden zorunlu ders de hatırlamıyorum. Bir seçmeli dersimiz vardı. Bu ders sanki o ders biraz ilgili diye hatırlıyorum. Çünkü bu davranışlara benziyordu. Ama dersin hocası derse pek gelmezdi (K12).

Bu davranış türleri liselerde hâkim olan davranış türleridir. Bu davranışlar ile ilgili birkaç seçmeli ders olabiliyor. Fakat kısa süreli ve sınırlı dersler olduğu için faydalı olmuyor. Öğrencilerde seçmeli olduğu için yeterince önemsemiyor (K14)

Sadece bu davranışların psikolojik temelleri ve ergenlik psikolojisi üzerine aldığımız seçmeli dersler vardı. Bu davranışlarla ilgili yeterliliklerimizi biraz artırdığını söyleyebilirim. Ama bu dersler çok azdı (K15).

Bu davranışlarla ilgili davranış bozuklukları gençlik dönemi problemleri ile ilgili bir seçmeli ders almıştık. Bu dersler alakalı olabilir ama bunlar da daha çok davranışın nedenleri üzerine eğitimler aldık. Bunun da gerçekten olumlu bir katkı sunduğunu söyleyemem (K19).

Mesela N. hocaların bu davranışlar ile ilgili bir seçmeli bir dersini hatırlıyorum ama bu çok ilköğretim temelli davranışları içeriyordu. Ama bir lisede okuyan öğrencilere ve ergenlere yönelik hiçbir eğitim içeriği hatırlamıyorum (K20).

Mülakata katılan psikolojik danışmanlar PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (bilgi), tutum (duygu) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslere yeterince yer verilmediği yönünde görüş belirtmişlerdir. Söz konusu seçmeli derslerde riskli davranışlarla ilgili bilgi (bilgi), tutum (duygu) ve becerileri kazandırmaya dönük içeriklerin bulunmadığını ve daha çok teorik eğitimler aldıklarını ifade etmişlerdir. Programda riskli davranışlar ile ilgili olarak özellikle uygulamalı eğitimlere yeterince yer verilmediği vurgulanmıştır. Bu bilgilerden hareketle riskli davranışlar konusunda çoğunlukla bilişsel kazanımlara yer verildiği, davranışsal ve duyuşsal kazanımlara ise ya hiç yer verilmediği ya da çok az yer verildiği söylenebilir. Ayrıca sınırlı sayıda olan bu seçmeli derslere öğrencilerin ve bazı hocaların gerekli önemi vermediği ileri sürülmektedir. Son olarak psikolojik danışmanlar seçmeli dersleri sadece kredi tamamlamak amacıyla alınan dersler olarak görüldükleri anlaşılmaktadır.

Bu alt amaca ilişkin son bulguları ise psikolojik danışmanların rehber öğretmen formundaki sorulara yönelik belirttiği görüşler oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan rehber öğretmen formunun E kısmındaki seçmeli dersler ile ilgili soruya yönelik görüşler Tablo 15'te verilmiştir. Psikolojik danışmanların %61,3'ünün "PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili seçmeli derslere daha çok yer verilmelidir" şeklindeki ifadeye kesinlikle katıldığı yönünde cevaplar verdiği gözlenmektedir. Bu görüş araştırmanın ikinci

alt amacıyla ilgi bulguyla önemli düzeyde örtüşmektedir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların %2,1'i "oldukça az katılıyorum" ve %1,1'i ise kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş açıklamışlardır. Tabloya ait bulgulara göre mevcut programda riskli davranışlar ile ilgili seçmeli derslerin çok az olduğu görülmektedir. Ayrıca Söz konusu formda riskli davranışlar ile ilgili önleme ve müdahale süreçlerine yönelik bireysel ve grup uygulamaları hakkında görüş bildirilmesi istenmiştir. Psikolojik danışmanların sadece %3,4'ü lisanstaki derslerin önleme ve müdahaleye yönelik bireysel ve grup uygulamalarına yönelik becerileri kazandırma noktasında kesinlikle yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşın katılımcıların %12,4'ü kesinlikle katılmadığını ve %28,4'ü oldukça az katıldıklarını belirtmektedir. Bu bilgiler bize PDR lisans programlarındaki seçmeli derslerin riskli davranışları önleme ve müdahaleye yönelik becerileri kazandırma noktasında yetersiz olduğunu göstermektedir.

Tablo 15. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-2

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Oldukça az katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Oldukça Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
2. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programın riskli davranışlar konusunda bana kazandırdığı beceriler (önleme ve müdahale etmeye dönük bireysel ve grup uygulamaları) yeterlidir.	70	12,4	161	28,4	244	43,1	72	12,7	19	3,4
5. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili seçmeli derslere daha çok yer verilmelidir	6	1,1	12	2,1	37	6,5	164	29	347	61,3

Doküman analizi, mülakat ve anket verilerinden elde edilen araştırma bulgularının birbiriyle benzeştiği görülmektedir. Araştırma kapsamında üç farklı araştırma yöntemi ile elde edilen bulgular göz önüne alındığında PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi (bilgi), tutum (duygu) ve becerileri kazandırmaya dönük seçmeli derslerin yeterli düzeyde yer almadığı anlaşılmaktadır.

4. 2. 3. Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Bu bölümde “PDR lisans programlarının ders çıktılarında riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerle ilgili kazanım ya da yeterliklerin belirlenip belirlenmediğini saptamak” şeklinde belirlenen alt amaca ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Bu alt amaca ilişkin bulgular elde edilirken PDR lisans programını başarıyla tamamlayan öğrencilerin kazanımları hedeflenen program çıktılarına/yeterliklerine ilişkin bilgiler analiz edilmiştir. Bu süreçte ilk olarak birbiriyle aynı program çıktılarına sahip Sakarya Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi program çıktıları incelenmiştir. Bu üniversitelere ait program çıktıları aşağıda tabloda verilmiştir. Tablo 16 incelendiğinde derslerde riskli davranışlar ile ilgili kazanım veya yeterliklere yer verilmediği gözlenmektedir. Söz konusu kazanım veya yeterlikler arasında riskli davranışlar ile ilişkisi olabileceği düşünülenler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda “Çocuk ve ergenlik psikolojisi hakkında uzman bireyler yetiştirmek” şeklinde yer alan program çıktısı ergenlik ile alakalı olduğu düşünüldüğü için incelenmiştir. Programın diğer çıktıları ile riskli davranışlar arasında bir bağ ve ilişki bulunamamıştır. Bu kapsamda ders içerikleriyle program yeterlikleri arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. Fakat aynı üniversitenin *Bağımlılık Danışmanlığının Temelleri*” adlı dersin program çıktıları ile “Çocuk ve ergenlik psikolojisi hakkında uzman bireyler yetiştirmek” şeklinde açıklanan lisans programı çıktısı arasında ilişki olduğuna yönelik herhangi bir veri bulunamamıştır (URL-47, 2020).

Daha önce Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı iken 2018 yılında Trabzon Üniversitesi bünyesine katılan PDR lisans programı çıktılarının; psikolojik danışma becerisi, test teknikleri konuları ile birey sayısına, işlevine, hizmet alanlarına, eğitim kademelerine, problem alanlarına göre rehberlik kazanımları, bilimsel çalışma becerisi ve iletişim becerilerini kazandırmayı amaçlayan yeterlik alanlarını ortaya koyduğu görülmektedir. Söz konusu programda riskli davranışlarla ilgili kazanım ve yeterlikler mevcut değildir.

Hacettepe ve Trakya Üniversitelerinin PDR lisans programı çıktılarına bakıldığında bilgi, beceri ve alana özgü yeterlikler ayrıışmış şekilde gösterilmektedir. Programın çıktılarında diğer üniversiteleri gibi psikolojik danışma becerisine, test tekniklerine, birey sayısına, işlevine, hizmet alanlarına, eğitim kademelerine, problem alanlarına göre rehberlik kazanımları, bilimsel çalışma becerisi ve iletişim becerilerini tanımlayan açıklamalar bulunmaktadır. Bu programda ayrıca değişen dünyaya ve çalışma koşullarına ilişkin mesleki, kişisel ve sosyal gelişim alanları hakkında bilgi ve beceriler kazandırmaya yönelik hedefler vardır. Programdaki *“Hizmet verdiği kurum ve çevrenin yerel koşullarını, bilimsel ve profesyonel ilkelere uygun bir şekilde irdeleyebilir ve bu koşullara uygun rehberlik ve psikolojik danışmanlık programları hazırlayıp uygulayabilir”* ve *“İnsan*

yaşamını gelişimsel bir süreç olarak kavramsallaştırabilir ve bu süreçte karşılaşılan güçlükleri gelişimsel fırsatlar olarak ele alıp, danışanlarının gelişimsel olarak yol almalarına katkıda bulunur” şeklinde belirtilen kazanımlar riskli davranışların ile ilgili olabileceği düşünülmüştür. Fakat aynı riskli davranışlar ile “Bağımlılık ve Psikolojik Danışma” ve “Çocuk İhmal ve İstismarı” dersinin program yeterlilikler matrisinde anlamlı bir ilişki içinde olmadığı görülmektedir (URL-48, 2020). Bu derslerin çıktılarının riskli davranışlar ile ilişkili olduğu düşünülen program çıktıları ne düzeyde desteklediği belli değildir. Bursa Uludağ Üniversitesinin PDR lisans program çıktıları analiz edildiğinde 16, Mersin Üniversitesi 30 ve Anadolu Üniversitesinde 39 tane kazanım ve yeterlikler düzenlenmiştir. PDR lisans programını bitiren öğrencilerin kazanması gereken yeterliklerdir. Bu yeterlilikler birbiriyle benzeşmekle birlikte farklılıklar da göstermektedir. Örneğin sadece Bursa Uludağ Üniversitesinin PDR lisans programında yer alan “Çocuk, ergen, yetişkinlerin gelişim özelliklerini bilmek ve döneme ilişkin sorunlarla başa çıkma yollarını tanımak” şeklinde ifade edilen yeterliğin riskli davranışlar ile ilgili olabileceği düşünülmüştür (URL-49, 2020). Fakat bu yeterlik alanının da riskli davranışlar ile ilişkisi olabileceği düşünülen “Okullarda Şiddet ve Zorbalık” adlı dersi ile ilişkisinin güçlü olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen üniversitelerin PDR lisans programlarının yeterlikleri/çıktıları birbiriyle gerek sayı olarak gerek ise içerik olarak farklılaşmaktadır.

Tablo 16. PDR Lisans Program Çıktıları

No	Açıklama	Yetkinlik
1	Ülkemizin özellikle son günlerde fazlasıyla ihtiyacını duyduğu Psikolojik Danışma ve Rehberlik uzmanlarını yetiştirecek akademik elemanlar yetiştirilmek	Beceri
2	Davranış bilimlerinde araştırma yapabilme yeterliği kazandırmak	Bilgi
3	Çocuk ve Ergenlik psikolojisi hakkında uzman bireyler yetiştirmek,	Bilgi- Beceri
4	Rehberlik ve psikolojik danışma etiğine sahip bireyler yetiştirmek	Bilgi- Beceri
5	Terapötik iletişim ve danışma becerisi kazandırmak	Bilgi- Beceri
6	Mesleki rehberlik ve Danışma Uygulamasında yetkin hale gelmek	Bilgi- Beceri
7	Bireysel ve Grupla Psikolojik danışma yapabilme becerisi kazandırmak	Bilgi- Beceri
8	Çağdaş Psikolojik Danışma Kuramları hakkında bilgi ve becerisi kazandırmak	Bilgi- Beceri
9	Sosyal yapı ve toplum psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak	Bilgi
10	Öğrenci kişilik hizmetlerinin uygulanmasında yetkin hale gelmelerini sağlamak	Bilgi- Beceri
11	İnsan ilişkileri ve iletişim kuramları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak	Bilgi

Bu alt amaç ile ilgili diğer ise bulgular psikolojik danışmanlar ile yapılan mülakattan elde edilen bulgulardır. Riskli davranışlara ilişkin bilgi ve becerilerle ilgili kazanım ya da yeterlikler kapsamındaki bulgular “Lisans Eğitimi” kategorisinde yer almaktadır. Psikolojik danışmanların neredeyse tamamının görüşleri PDR lisans programlarının ders çıktılarında riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerle ilgili kazanımların olmadığı yönündedir. Araştırmaya katılan K10, K14, K15, K16, K17, K18 kodlu katılımcılar PDR lisans programlarının ders çıktılarında riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerle ilgili kazanım ya da yeterlikler ile ilgili görüşleri şunlardır.

Ben PDR lisans programı ve aldığımız dersler konular ve içerikler riskli davranışlar ile mücadele noktasında yeterliliklerimizi desteklemediğini düşünüyorum (K10)

Bence ders içerikleri bu davranışlar ile çok ilişkili olmasını gerektiğine inanıyorum. Ben mezun olduğu dönemde riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerilerinin yüksek olmasının bu davranışı ilk tanıyıda, fark edebilme noktasında çok önemli olduğunu düşünüyorum (K14).

Lisans bize verilen eğitimlerin riskli davranışlarla yeterlikler noktasında kesinlikle çok sınırlı ve yetersiz olduğunu söyleyebilirim. Hatta bu davranışlarla hiçbir alakası olmadığını da söyleyebilirim. (K15).

Aldığım lisans eğitiminde riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve beceriler yoktu. Eğer lisans bu davranışlar konusunda donanımlı ve bilgili bir şekilde mezun olursak meslek hayatında kendimizi daha güvende hisseder ve riskli davranışlar gibi zor davranışlar ile mücadelede bize güven verir. Çevrenin bize de daha fazla güven duyulmasını sağlar. Bu donanım ve bilgiler sayesinde hangi tür davranışlara ne tür müdahaleler yapabileceğimizi daha iyi biliriz (K16).

Kesinlikle alan mezunlarının üniversitelerde aldıkları eğitim içeriklerinin riskli davranışlar ile kazanımları desteklemelidir. Böylece lisans donanımlı ve bilgili olan psikolojik danışmanlar sadece bu davranışlarda değil tüm alanlardaki becerilerini çok olumlu yönde etkileyecektir (K17).

Lisans derslerinin riskli davranışlar ile ilgili yeterlikler ve kazanımlar konusunun yetersiz olduğunu düşünüyorum. Biz daha çok ekoller, rehberlik modelleri, kuramlar ve tanımlar üzerine eğitim aldık (K18).

Psikolojik danışmanlar ile yapılan mülakattan elde edilen bulgulardan PDR lisans programlarında riskli davranışlarla bilgi ve becerileri kazandırmaya yönelik olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kazanımların yerine daha çok rehberlik, psikoloji danışma kuramları ile ilgili bilgi ve beceriye yönelik çıktılar bulunmaktadır. Psikolojik danışmanlar PDR lisans programlarında riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerileri kazandırma amaçlı çıktılar olduğu takdirde kendilerini daha güçlü hissedeceklerini vurgulamaktadırlar. Hatta bu becerilerin tüm rehberlik ve psikolojik danışma çalışmalarını olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedirler.

Psikolojik danışmanlara yapılan anket formunda yer alan ve bu alt amaçlar ile ilgili olan görüşler Tablo 17’de gösterilmiştir. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi ve becerilere ilişkin kazanım ve yeterlilikler ile ilgili sonuçlar aşağıda sunulmuştur. Tabloda “Mezun olduğum lisans/lisansüstü programın riskli davranışlar konusunda bana kazandırdığı beceriler (önleme ve müdahale etmeye dönük bireysel ve

grup uygulamaları) yeterlidir.” şeklinde yer alan ifade PDR lisans programını tamamlayan psikolojik danışmanların yeterlikleri ile ilgili bilgi vermektedir. Bu soruya psikolojik danışmanların sadece %3,4’ü kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verilmiştir. Psikolojik danışmanların soruya ilişkin görüşlerine bakıldığında PDR lisans programlarının çıktıları hakkında önemli bilgiler içerdikleri görülür. PDR lisans programlarında riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve beceri kazanmaya yönelik çıktılar bulunmadığı ve psikolojik danışmanların mezun olurken riskli davranışlar noktasında yeterli düzeyde bilgi ve beceriler kazanmadığı belirlenmiştir. “Riskli davranışlar konusunda daha kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.” şeklindeki ifade edilen soru aynı zamanda PDR lisans programı çıktıları hakkında bir fikir verebilir. Soruya psikolojik danışmanların %61’i bilimsel çalışmaların yapılmasının gerekliliğine kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Anketteki her iki soruya verilen cevaplardan elde edilen bulgular birbirini destekler niteliktedir. Tablodaki bulgular PDR lisans programlarında riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerilere yönelik yeterlik hedeflerinin belirlenmediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 17. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-3

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılıyorum		Oldukça az katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Oldukça Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
2. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programın riskli davranışlar konusunda bana kazandırdığı beceriler (önleme ve müdahale etmeye dönük bireysel ve grup uygulamaları) yeterlidir.	70	12,4	161	28,4	244	43,1	72	12,7	19	3,4
6. Riskli davranışlar konusunda daha kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.	5	,9	9	1,6	36	6,4	171	30,2	345	61

Bu alt amaca ilişkin bulgular PDR lisans programı çıktıları üzerine yapılan doküman analizlerinden, psikolojik danışmanlar ile ilgili yapılan mülakatlardan ve anketlerden elde edilmiştir. Bu üç teknik ile elde edilen bilgilerin birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Buradan hareketle PDR lisans programlarının ders çıktılarında riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerle ilgili kazanım ya da yeterliklerin net olarak belirlenmediği söylenebilir.

4. 2. 4. Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt amacı ise “Okullarda görev yapan psikolojik danışmanlarının riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve beceri düzeylerini tespit etmek.” ile ilişkili bulgular aşağıda verilmiştir.

Bu alt amacı açıklamak için mülakattan ve anketteki formlardan elde edilen bulgular birlikte kullanılmıştır. İlk olarak mülakata katılan psikolojik danışmanların görüşlerinden elde edilen bulgular incelenmiştir. Psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili olarak mülakat formundaki sorulara yönelik belirttikleri görüşler; lisans eğitimi, riskli davranışların gidişatı, okul çalışmaları, çalışma süreci ve mesleki gelişim kategorilerinde yer almaktadır. Ankete katılanlara göre okullarda görev yapan psikolojik danışmanlarının riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve beceri düzeyleri düşüktür. Psikolojik danışmanlar riskli davranışların erken uyarıcıların belirlenmesine, önlenmesine ve bu davranışlara müdahale edilmesine yönelik bilgilerinin yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Riskli davranışlar ile ilgili eksikliğin özellikle uygulama becerileri noktasında olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada K1, K3, K4, K8, K9, K20 şeklinde kodlanan psikolojik danışmanların riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve beceri düzeyleri konusundaki görüşleri şu şekilde özetlenmektedir;

Psikolojik danışmanların riskli davranışlar temelli lisans eğitimlerinin donanımlı olması riskli davranışlar ile ilgili sürece çok önemli katkı sunar. Bu davranışlar ile ilgili belirleme, önleme ve müdahale etme bilgimiz ve uygulama yapma becerilerimiz bizi bu davranışlara daha cesaretle yaklaşmamızı sağlar. Lisans mezun olunca birçok akademik bilgiyi biliyorsunuz fakat bilgi olarak çok iyi olmamıza rağmen pratik konusunda cesaretsiz oluyorsunuz. Özellikle uygulama alanında donanımlı mezun olurlarsa belki mesleklerinin ilk yıllarında daha başarılı ve daha kendinden emin olabilirler (K1).

Az önce söylediğiniz sigara içme alkol tüketme madde kullanımı obezite siber zorbalık istismar, akran istismarı intihar ve okul terkinin mücadelesinde eken belirlenmesi ilgili hiçbir ders almadım ve uygulamalı becerim yok. (K3).

Zaten basından öğrendiğim kadarı lisanstaki derslerin içerikleri eleştiriliyor. Bence ders içerikleri bu davranışlar ile çok ilişkili olmasını gerektiğine inanıyorum fakat değil. Ben mezun olduğum dönemde riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerilerinin yüksek olmasının bu davranışı ilk tanımadam, fark edebilme noktasında çok önemli olduğunu düşünüyorum (K4)

Bence bir rehber öğretmenin lisans eğitiminde aldığı derslerin içerikleri ile ilgili bilgi ve becerileri bu davranışlarla ilgili tespit etme, erkenden anlama ve müdahale etme sürecini çok olumlu yönde etkileyecektir. Fakat bizim böyle derslerimiz pek yoktu. Hatta kişinin mezun olduğu üniversite ve dersleri veren hocaların kaliteli olmaları bile bu davranışlarla müdahaleye çok olumlu destekler sağlayabilir (K8).

Ben kendimin bu noktada yani riskli davranışlara müdahale ve erken belirleme noktasında yeterliklerinin düşük olduğunu inanıyorum. Çünkü lisans eğitimlerinde daha çok teorik bilgiler veriliyor. Lisans eğitiminde verilen uygulamalı eğitimlerin sahada çalışan rehber öğretmenleri bu alandaki çalışmalarda daha rahat çalışmasını sağlayacağını düşünüyorum (K9).

Kesinlikle lise öğrencilerinin karşılaştığı davranışlara yönelik bilgi ve becerilerimin yeterli düzeyde olduğuna inanmıyorum. Ben lisanstaki içeriklerle okuldaki çalışan psikolojik danışmanların bilgili ve donanımlı şekilde mezun olmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü ben kendimi yüzme bilmeden denize atıldığını düşünüyorum. Bu nedenle de lisanstaki donanımların ve bilgi düzeyinin çok iyi olması bu tür davranışlarla ilgili önleme, tespit etme ve müdahaleleri sürecine çok katkı sunacaktır. Böylece biz daha cesur olarak meslek icra edeceğiz. Öğrenciler yardım sürecinden olumsuz etkilenmeyecek. (K20).

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların yukarıda özetlenen görüşlerinden riskli davranışların erkenden tespit edilmesi, incelenmesi, önlenmesi ve onlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve becerinin lisans eğitiminde kazanılmasının gerekli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Psikolojik danışmanların kendileri konu ile ilgili bilgi ve becerilerinin yeterli olmadığını da ifade etmişlerdir. Riskli davranışlarla ilgili bilgi ve becerilerin riskli davranışları önleme ve müdahale süreçlerini etkili hale getirme ve aynı zamanda mesleki yaşama öz güven katma sürecinde önemli bir işlevi olduğuna inanmaktadırlar. Lisans programlarında riskli davranışlar ile ilgili yeterliklere yer verilmemiş olmasının kendilerine dönük güveni olumsuz etkilediğinden bahsetmektedirler.

Katılımcılara uygulanan anketten ortaya çıkan diğer sonuçlar riskli davranışların belirlenmesi, önlenmesi ve müdahale edilmesi noktasında mülakattan elde edilen bulgular ile paralellik göstermektedir. Liselerde çalışan psikolojik danışmanların lise öğrencileri arasında gözlenen bazı riskli davranışlara ilişkin sahip olduğu bilişsel beceri düzeylerine yönelik B formunda yer alan görüşleri tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18'deki bulgulara göre psikolojik danışmanların %23,1'i öğrencilerin sigara içme davranışları hakkında yeterli, %38,3'ü oldukça fazla düzeyde bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Buna karşı hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını belirtenlerin oranı ise %4,4'dür. Öğrencilerin alkol tüketme davranışları (neden, sürdürme, müdahale vb.) konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğunu belirtenlerin oranı %15,4, bilgi düzeylerinin oldukça az olduğunu belirtenlerin oranı %24,7, hiçbir bilgiye sahip olmadığını belirtenlerin oranı ise %14'dür. Bonzai kullanma davranışları üzerine yeterli düzeyde bilgisi olduğunu belirtenlerin oranı %5,6 iken hiç bilgisi olmayanların oranı %34,6'dır. Bonzai kullanma davranışı ile ilgili oldukça az bilişsel beceresi olduğunu belirtenler ise %21,7 düzeyinde olduğu görülür. Lise öğrencileri arasında görülen diğer madde kullanımlarına bakıldığında ise yeterli bilgisi olan psikolojik danışman sayısının %5,6 iken hiç bilgisi olmadığını düşünenlerin oranı %55,6'dır. Buna ek olarak oldukça az bilgisi olduğunu belirtenlerin oranı ise %23,7 olduğu görülür. Liselerde çalışan psikolojik danışmanların madde kullanımları ile ilgili bilişsel bilgi düzeyi sadece sigarada biraz yüksek iken diğer tüm madde kullanımı ile ilgili davranışlar konusunda beklenen düzeyde değildir. Özellikle

bonzai kullanma ve diğ er maddeleri kullanma davranışları ile ilgili psikolojik danışmanların bilişsel bilgi düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre lisede çalışan psikolojik danışmanların obezite ile ilgili yeterli bilişsel bilgiye sahip olduğunu söyleyenlerin oranı %12,4'dür. Obezite ile ilgili hiç bilgisi olmadığını ve oldukça az bilgisi olduğunu belirtenlerin oranı ise sırasıyla %6,5 ve %21,7 olduğu gözlenmektedir. Psikolojik danışmanların obezite ile ilgili bilgi düzeyleri bu davranışları erken fark etme, önleme ve bu davranışlar ile mücadele noktasında yetersiz olduğu söylenebilir.

Tabloda yer alan diğ er riskli davranış ise akran zorbalığıdır. Psikolojik danışmanların tablodaki akran zorbalığı bile ilgili bilişsel beceri düzeyine ait görüşlerine bakıldığında; akran zorbalığı ile ilgili belirleme, önleme ve mücadele içerikli çalışmalar ile ilgili yeterli bilişsel bilgiye sahibi olduğunu belirtenlerin oranı %25,1'dir. Bu davranışlar ile ilgili hiç bilgisi olmadığını ve oldukça az bilgisi olduğunu belirtenlerin oranı ise sırasıyla %4,1 ve %12,4'tir. Aynı davranışa ilişkin kısmen bilgisi olduğunu belirtenlerin ise %22,4 olduğu gözlenmiştir.

Tablodaki siber zorbalık ile ilgili psikolojik danışman görüşleri ise şu şekilde dağılmaktadır. Siber zorbalık ile ilgili yeterli bilgisi olanların oranı %17,7 iken siber zorbalık ile ilgili hiç bilgisi olmadığını ifade edenlerin oranı %9,4 dür. Bununla birlikte oldukça az bilgisi olduğunu söyleyenlerin oranı ise toplam %13,1'dir. Son olarak ise siber zorbalığa ilişkin kısmen bilgisi olanların oranı (%26) dikkati çekmektedir.

Suç işleme davranışı ile ilgili araştırma sonuçları psikolojik danışmanların riskli davranışlara ilişkin bilgi düzeyinin az olduğunu göstermektedir. Suç işleme davranışı ile ilgili yeterli bilgisi olduğunu belirtenlerin oranı %11 olduğu görülmektedir. Psikolojik danışmaların suç işleme davranışına yönelik hiç bilgisi olmadığı veya oldukça az bilgisi olduğu yönde görüş belirten psikolojik danışmanların oranı ise sırasıyla %12,5 ve %19,6'dır. Psikolojik danışmanların siber zorbalık ile ilgili bilgi düzeyleri bize liselerde siber zorbalık davranışı ile ilgili yapılan çalışmalarının niteliği hakkında önemli bilgi vermektedir.

Tabloya bakıldığında okul terki ile ilgili sahip olduğu psikolojik danışmanların bilişsel beceri düzeyleri görülmektedir. Okul terki ile ilgili yeterli bilgisi olan psikolojik danışmanların oranı ise %14,7'dir. Okul terki ile ilgili hiç bilgisi olmadığını belirtenlerin oranı ise %9,5'tir. Buna paralel olarak ise okul terki ile ilgili bilgi düzeyinin oldukça az olduğunu belirten psikolojik danışmanların sayısı göze çarpmaktadır. Bu sayıya bakıldığında %14,3 gibi ciddi bir düzeyde olduğu görülür. Lisede çalışan psikolojik danışmanların çok az bir kısmının okul terki davranışına ilişkin yeterli bilgi sahibi olduğu görülmektedir.

Çocuk istismarı (duygusal-fiziksel-cinsel) ile ilgili psikolojik danışmanların görüşleri de diğer riskli davranışlar ile paralel olduğu gözlenmiştir. Bu davranışa ilişki yeterli bilgisi olduğunu ifade eden psikolojik danışmanların oranı %21,1 olduğu tablo bulgularından anlaşılmaktadır. Bu riskli davranışa ilişkin oldukça az bilgisi olanların oranı %16,6 ve hiç bilgisi olmadığını belirtilen psikolojik danışmanların oranı ise %14,1 olduğu gözlenmiştir. Liselerde görev yapan psikolojik danışmanların sadece yaklaşık yarısının istismar davranışını tanıma, belirleme ve ölçme süreçleri hakkında yeterli bilişsel bilgiye sahip olduğu göstermektedir.

Riskli davranışlar ile ilgili son bulgu ise intihar eğilimi ve girişimi davranışları ile ilgilidir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların %9,1'i intihar eğilimi ve girişimi davranışı ile ilgili yeterli bilişsel becerisinin olduğunu vurgulamışlardır. Buna karşın intihar eğilimi ve girişimi ile ilgili hiç bilgisi olmadığını belirtenlerin oranı ise oldukça yüksektir. Bu oran araştırmaya katılan psikolojik danışmanların %19,3'üne dek gelmektedir. Yine intihar eğilimi ve girişimi davranışı ile ilgili olarak oldukça az bilgisi olduğuna dair görüş bildiren psikolojik danışmanların oranı ise %22,3'tür. Bu bulgular göz önüne alındığında liselerde çalışan psikolojik danışmanların İntihar eğilimi ve girişimi davranışı ile ilgili çalışma sürecine ilişkin bilgi düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Riskli Davranışlar ile ilgili Bilişsel Becerilere Yönelik Bulgular

Öğrencilerde Gözlenen Riskli Davranış Türü	Hiç yok		Oldukça az		Kısmen		Oldukça fazla		Yeterli düzeyde	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
1. Sigara içme	25	4,4	43	7,6	150	26,5	217	38,3	131	23,1
2. Alkol tüketme	79	14	105	18,6	155	27,2	140	24,7	87	15,4
3. Bonzai kullanma	196	34,6	123	21,7	150	26,5	64	11,3	33	5,8
4. Diğer maddeleri kullanma	145	25,6	134	23,7	167	29,5	83	14,7	37	6,5
5. Obezite	37	6,5	123	21,7	188	33,2	148	26,1	70	12,4
6. Akran istismarı (zorbalığı)	23	4,1	70	12,4	127	22,4	204	36	142	25,1
7. Siber zorbalık	53	9,4	74	13,1	147	26	192	33,9	100	17,7
8. Suç işleme	71	12,5	111	19,6	161	28,4	161	28,4	62	11
9. Okul terki	54	9,5	81	14,3	139	24,6	209	36,9	83	14,7
10. Çocuk istismarı (duygusal-fiziksel-cinsel)	80	14,1	94	16,6	103	18,2	169	29,9	120	21,1
11. İntihar eğilimi ve girişimi	109	19,3	126	22,3	166	29,3	113	20	52	9,1

Tablo 19'da psikolojik danışmanların pratik (uygulama) yapma düzeyine (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük uygulamalar) yönelik görüşlerine ait bulgular yer verilmiştir.

Riskli davranışlara yönelik psikolojik danışmanların pratik yapma becerilerine ilişkin hazırlanan tabloya bakıldığında lisede çalışan psikolojik danışmanların sadece %17,7'si sigara içme davranışına yönelik pratik (uygulama) yapma (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük uygulamalar) becerisine yeterli düzeyde sahip olduklarını ifade etmiştir. Bu oran araştırmaya katılan psikolojik danışmanların bilişsel beceri düzeylerine ilişkin bulgudan daha düşüktür. Yani araştırmaya katılan psikolojik danışmanların pratik yapma becerisi bilişsel bilgi becerisine göre önemli oranda düşüktür. Sigara içme davranışına yönelik kısmen bilgisi olanların oranı ise %31,8 olduğu ve sigara içme davranışına yönelik pratik yapma becerisi oldukça az olduğunu söyleyenlerin oranı ise %15'tir.

Aynı tablodaki alkol tüketme davranışı ile ilgili olarak psikolojik danışmanlar farklı görüşler belirtmişlerdir. Tabloya göre psikolojik danışmanların %11,3'ü bu davranışa ilişkin yeterli düzeyde uygulama yapabilme becerisine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Alkol tüketme davranışına yönelik pratik yapma becerisinin hiç olmadığını belirtenlerin oranı ise %13,8 düzeyindedir. Ayrıca araştırmada psikolojik danışmanların %33,5'i bu davranış ile ilgili kısmen bilgisi olduğunu ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere psikolojik danışmanların alkol tüketme davranışı ile ilgili pratik beceri ile teorik beceri düzeyleri benzerlik göstermektedir.

Madde kullanımı kapsamındaki diğer davranış olan bonzai ile ilgili bulgulara bakıldığında araştırmaya katılanların sadece %3,7'si bu davranışa yönelik yeterli düzeyde pratik bilgisi olduğunu söylemiştir. Bonzai kullanımına yönelik hiç bilgisi olmadığını belirtenlerin oranı ise %33,7'dir. Buna ek olarak bonzai kullanma davranışına yönelik oldukça az uygulama becerisi olduğunu söyleyenlerin oranı ise %2,9'dur. Bu bilgiler bize liselerde görev yapan psikolojik danışmanların bonzai kullanma davranışına ilişkin pratik beceri düzeyinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Lise öğrencilerin bonzai dışında kullanılan diğer maddelerle noktasında da psikolojik danışmanların çoğu kendini yetersiz görmektedir. Bu maddeler ile ilgili yeterli düzeyde pratik becerisi olan psikolojik danışma sayısı %4,4'dür. Diğer taraftan bu maddeleri kullanma ile ilgili pratik becerisinin hiç olmadığını söyleyenlerin oranı %25,6 gibi yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte oldukça az bilgisi olduğunu belirten psikolojik danışman sayısı ise %25,6'dır. Liselerde görev yapan psikolojik danışmanların madde kullanımlarına ilişkin uygulama yapma becerilerinin bilişsel becerilerine göre daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Tabloya göre psikolojik danışmanların sadece %10,8'i obezite ile ilgili uygulama çalışmalarında kendinin yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmekte. Bu davranışa ilişkin oldukça az bilgisi olduğunu belirten psikolojik danışmanların oranı ise %25,1'dir. Diğer taraftan obezite ile ilgili kısmen bilgisi olduğunu belirten psikolojik danışmanların oranı ise %31 civarındadır. Bu bilgiler liselerde görev yapan psikolojik danışmanların obezite davranışına ait pratik becerilerinin tıpkı bilişsel beceriler gibi az olduğunu göstermektedir.

Tablodaki akran zorbalığına yönelik uygulama becerisi ile ilgili verilere göre araştırmaya katılan psikolojik danışmanların %21,4'ü yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğunu belirtmektedir. Akran zorbalığına yönelik uygulama becerisi oldukça az olduğunu belirten psikolojik danışman oranı %14,3, olduğu görülmektedir. Bu konuda kısmen bilgisi olduğunu söyleyen psikolojik danışman oranının ise %22 civarında olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların siber zorbalık ile ilgili görüşleri akran zorbalığına göre farklılık göstermektedir. Siber zorbalık ile ilgili pratik yapma sürecine yönelik yeterli becerilere sahip olduğunu düşünen psikolojik danışmanların oranı sadece %16'dır. Bu beceriye ilişkin oran bilişsel beceriye göre oldukça düşük olduğu söylenebilir. Diğer taraftan siber zorbalık ile ilgili pratik yapma becerisi olmadığını düşünen psikolojik danışmanların oranı %26 olduğu gözlenmiştir. Bu davranışa ilişkin kısmen bilgisi olduğunu belirten psikolojik danışmanların sayısı ise %29'dur.

Tablodaki suç işleme davranışı ile ilgili araştırma bulgulara bakıldığında araştırmaya katılan psikolojik danışmanların suç işleme davranışı ile ilgili uygulama becerilerine yeterli düzeyde sahip olduğunu belirtenlerin oranı sadece %12 iken oldukça az bilgisi olduğunu belirtenlerin oranı ise %21,7'dir. Buna ek olarak hiç bilgisi olmadığını belirten psikolojik danışmanların oranı ise %11 civarındadır. Bu bulgular liselerde çalışan psikolojik danışmanların suç işleme davranışlarıyla ilgili yeterli düzeyde uygulama becerisi olmadığını gösterir.

Tablo 19'daki diğer riskli davranış ise okul terkidir. Tabloya göre okul terki ile ilgili pratik yapma, (yönlendirme, önleme ve müdahalede bulunma) becerilerine yeterli düzeyde sahip olduğunu ifade eden psikolojik danışmanların sayısı %15,5 iken oldukça az becerisi olduğunu belirtenlerin oranı %14,1'dir. Buna ek olarak okul terki ile ilgili pratik becerilerinin hiç olmadığını belirten psikolojik danışmanların sayısı ise %8,8'dir.

İstismar (duygusal-fiziksel-cinsel) davranışı ile ilgili pratik yapma becerisine sahip olduğunu düşünenlerin oranı %18,7'dir. Diğer taraftan bu davranışa yönelik hiç becerisi olmadığına inanan ve oldukça az becerisi olan psikolojik danışmanların oranı ise sırasıyla %10,8 ve %18,8'dir. Psikolojik danışmanların istismar davranışına yönelik bilişsel beceri oranları ile uygulama yapma becerilerinin paralel olduğu görülür.

Tablo 19'da yer alan son riskli davranış ise intihar eğilimi ve girişimi davranışları ile ilgili bulgulardır. Bu tablodaki bulgular Tablo 18'deki bulgular ile benzerlik göstermektedir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların sadece %8,8'i intihar eğilimi ve girişimi davranışı ile ilgili pratik yapma (yönlendirme, önleme ve müdahalede bulunma) becerilerinin yeterli düzeyde olduğuna inanırken hiç olmadığına inanan psikolojik danışmanların sayısı ise %19,7'dir. Buna ek olarak psikolojik danışmanların %25,4'ü intihar girişimi ve deneyimi davranışı ile ilgili oldukça az pratik becerisinin olduğu belirtmektedir. Aynı zamanda psikolojik danışmanların %28,1'i bu becerilere sadece kısmi düzeyde sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere psikolojik danışmanların intihar ve intihar eğilimi davranışlarına ilişkin bilişsel ve pratik becerileri oldukça düşüktür.

Tablo 19. Riskli Davranışlar ile İlgili Pratik Becerilere İlişkin Bulgular

Öğrencilerde Gözlenen Riskli Davranış Türü	Hiç yok		Oldukça az		Kısmen		Oldukça fazla		Yeterli düzeyde	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
1. Sigara içme	21	3,7	85	15	180	31,8	180	31,8	100	17,7
2. Alkol tüketme	78	13,8	117	20,7	190	33,5	117	20,7	64	11,3
3. Bonzai kullanma	191	33,7	135	23,9	152	26,9	67	11,8	21	3,7
4. Diğer maddeleri kullanma	145	25,6	145	25,6	153	27	98	17,3	25	4,4
5. Obezite	45	6,5	142	25,1	176	31	142	25,1	61	10,8
6. Akran istismarı (zorbaliğı)	27	4,8	81	14,3	125	22,1	212	37,5	121	21,4
7. Siber zorbalık	56	9,2	96	16,8	159	29	164	29	91	16
8. Suç işleme	62	11	123	21,7	153	27	160	28,2	68	12
9. Okul terki	50	8,8	80	14,1	148	26,1	200	35,3	88	15,5
10. Çocuk istismarı (duygusal - fiziksel- cinsel)	61	10,8	94	16,8	131	23,1	174	30,6	106	18,7
11. İntihar eğilimi ve girişimi	109	19,7	144	25,4	159	28,1	113	19	50	8,8

Sonuç olarak araştırmaya katılan psikolojik danışmanların sigara içme, alkol tüketme, bonzai kullanma, diğer maddeleri kullanma, obezite, akran istismarı, siber zorbalık, istismar, okul terki, suç işleme, intihar ve intihar eğilimi şeklinde ifade edilen riskli davranışlar ile ilgili pratik yapma becerilere yeterince sahip olmadıklarına dair görüşleri ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Bu süreçte mülakatlardan elde edilen nitel veriler ile anketin B formundan elde edilen nicel veriler birlikte analiz edilmiştir. Hem nitel veriler hem nitel veriler analiz edilen veriler liselerde çalışan psikolojik danışmanların riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve

beceri düzeylerinin yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Mülakat verilerine göre psikolojik danışmanlar lise öğrencileri arasında riskli davranışlarla ilgili erken uyarıcıların belirlenmesi, bu davranışların incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili yeterli bilgi ve beceri düzeylerinin olmadığını gözlenmiştir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların riskli davranışlara yönelik bilişsel ve pratik becerilerine ilişkin görüşleri anketin B formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu bulgulara göre araştırma kapsamındaki 11 farklı riskli davranışlara ilişkin psikolojik danışmanların bilişsel bilgi ve uygulama yapma (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük uygulamalar) becerilerinin yeterliliği noktasındaki algılarının genel olarak olumsuz olduğu yönündedir. Psikolojik danışmanları riskli davranışlar ile ilgili teorik ve pratik becerilere sahip olmaya yönelik görüşlerin oranı en fazla olduğu davranışlar sırasıyla akran zorbalığı, sigara, okul terki, çocuk istismarı davranışlardır. Psikolojik danışmanların Söz konusu davranışlar ile ilgili teorik ve pratik becerilere sahip olmadıklarına ilişkin algısının en yüksek olduğu davranış ise alkol tüketme, bonzai kullanma, diğer maddeleri kullanma, intihar ve intihar eğilimi, obezite, suç işlemedir. Riskli davranışlara ilişkin teorik becerilere sahip olma düzeyi pratik becerilere göre daha yüksektir. Mülakat bulguları ile ankette elde edilen bulgular paralellik göstermektedir.

4. 2. 5. Beşinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt amacı ile ilgili veriler mülakatlardan, uygulanan anketlerin E ve C formlarından elde edilmiştir. İlk olarak mülakattan elde edilen nitel veriler daha sonra ankette elde edilen nicel veriler işlenmiştir. İşleniş sürecinde mülakattaki psikolojik danışman görüşleriyle oluşturulan “Lisans eğitimi” kategorisindeki içerikler açıklandıktan sonra anketteki E formunun 1. sorusuna yönelik belirtilen görüşleri sunulmuştur. Bu bulguların sunuşu esnasında yeterlikler ile ilgili nitel ve nicel verilerden sonra psikolojik danışmanların yeterliklerini artırmak için tercih ettikleri mesleki gelişim olanakları üzerinde durulmuştur. Yeterliklerin geliştirilmesi ile ilgili veriler mülakat verileri ile oluşturulan “Mesleki Gelişim” kategorisindeki içeriklerden, E formundaki 7 ve 9. soruya ilişkin belirtilen görüşlerden ve C formundaki 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10 ve 11. sorulara yönelik belirtilen görüşlerden elde edilmiştir. Liselerde çalışan psikolojik danışmanlar mezun oldukları PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdıkları bilgi ve beceriler bağlamında kendilerini yetersiz algıladıklarını belirtmiştir. Katılımcılar bu yetersizliklerini azaltmak için bazı çözüm yolları önermişlerdir. Özellikle psikolojik danışmanların lisans düzeyinde güçlü bir eğitim almalarının gerekliliğinden ve mesleğe başladıktan sonra kaliteli hizmetiçi eğitimlere katılmalarının öneminden bahsetmişlerdir.

Araştırma kapsamında mülakata katılan K4, K5, K8, K16, K18, K20 ve K21 şeklinde kodlanan psikolojik danışmanların mezun oldukları PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdıkları bilgi ve beceriler üzerine ifade ettikleri görüşlerini aşağıda sunulmuştur.

Mesela bu davranışların altına yatan bilinçaltı psikolojik süreçler üzerine eğitim aldığımı söyleyebilirim. Bu nedenle riskli davranışlar ile ilgili kazandırdığı yeterlikler noktasında kendimin yeterli seviyede olduğunu söyleyemem (K4).

Ben danışma uygulamaları gibi derslere ağırlık verildiği takdirde psikolojik danışmanların riskli davranışlara ilişkin yeterliliklerinin artacağını düşünüyorum. Bu bağlamda riskli davranışlarla ilgili yeterlik düzeylerinin sınırlı olduğunu düşünüyorum. Yeni mezunların özellikle bu alanda daha donanımlı daha bilgili olduğunu düşünüyorum. Donanımlı mezun olmak bu davranışlarla müdahaleyi etkileyeceğinden lisanstaki bilgi ve beceri düzeyi kesinlikle riskli davranışlarla müdahaleyi olumlu yönde etkileyeceğini inanıyorum (K5)

Lisans eğitimi göz önünde bulundurulduğunda riskli davranışlar konusunda kendimin yeterli olduğunu düşünmüyorum (K8).

Lisansta aldığımız eğitim şuan ki çocukların problemleri örtüşmüyor. Bu nedenle de okulda çalışan psikolojik danışmanların yeterliliklerini geliştirecek düzeyde olmadığını düşünüyorum (K16).

Benim lisansım farklı bir alandır. Ben psikoloji eğitimi aldığım için bu konuda yeterli olduğunu söyleyemem.Bu nedenle lisans derslerinin riskli davranışlar ile ilgili yeterlikler ve kazanımlar konusunun yetersiz olduğunu düşünüyorum (K18).

Kesinlikle lise öğrencilerinin karşılaştığı davranışlara yönelik bilgi ve becerilerimin yeterli düzeyde olduğuna inanmıyorum. Ben lisanstaki içeriklerle okuldaki çalışan psikolojik danışmanların bilgili ve donanımlı şekilde mezun olmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum (K20).

Lisans eğitimimde aldığım eğitimler riskli davranışların erkenden müdahale edilmesini ve belirlenmesi gözlenmesi noktasında bana yeterlikler kazandırdığını söyleyemem (K21).

Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan psikolojik danışmanların tamamı PDR lisans programının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdığı bilgi ve becerilerin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun nedeni olarak ise lisans programları ile lisedeki davranışların örtüşmemesi, daha çok kuram ve teori temelli derslerin olmasını göstermişlerdir. Söz konusu yetersizliklerin giderilmesi için psikolojik danışman adaylarının PDR lisans programlarında mezun olurken riskli davranışlar konusunda bilgili ve donanımlı şekilde mezun olmasının gerekliliğine değinmişlerdir. Aynı zamanda katılımcılar riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve beceri düzeylerini mesleğe atandıktan sonra seminer ve kurs gibi eğitici programlar ile geliştirilebileceğini düşünüyorlar. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusunda mesleki gelişimlerine yönelik katıldıkları seminer, hizmetiçi eğitim ve takip ettikleri bilimsel yayınlara ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ben en çok zorunlu olan hizmetiçi eğitimlere katılıyorum. Milli Eğitim'in merkezi hizmetiçi eğitim çalışmaları riskli davranışlar ile ilgili olduğunu hiç görmedim. Bende bu tür çalışmalara pek rastlamadım. Milli Eğitimin hizmetiçi eğitimleri daha çok test eğitimi, zekâ testi eğitimi veya farkındalık kazandırma tarzındaki eğitimlerden

oluşuyor. Aslında bunların çok fazla faydasını görmedim. MEB'in eğitimlerine gittim ama eğitimin içeriğinde hiçbir şey yoktu. "Eğitime gittin mi gittim sana ne kattı hiç bir şey." Mesela riskli davranışlar "erkenden nasıl belirlenir nasıl müdahale edilir ve nasıl azaltılır" bunlarla ilgili hiç bilgi yok. Ben rehber öğretmenlerin riskli davranışlar ile ilgili bilimsel bulgulardan yeterince faydalanabildiği ve bu bilgilerin bize yeterince ulaştığını düşünmüyorum. Ama bilimsel araştırmalar çok önemlidir. Bence düzenli bir sistem olsa yeni çıkan bilimsel çalışmaları bize ulaşmasını kolaylaştırabilir (K1).

Meslek hayatımda 27 yılım. Bu kapsamda rehber öğretmenlik döneminde ihtiyaç duyduğum alanlarda eğitime katılmaya çalıştım. Bu davranışlarla ilgili TBM eğitimine katıldım. Mesela HİP bu tür davranışlar ile ilgili pek eğitime veren rastlamadım. Eğer rastlasaydım katılırdım. Bu eğitimler daha çok belli konuda rehberlik eğitimleridir. Bu tür davranışlar ile ilgili pek eğitim faaliyetlerini rastlamadım. Ülkemizde ve yurtdışındaki bu davranışlarla ilgili yapılan bilimsel araştırma sonuçlarının veya bulgularının bizimle paylaşılması için veya bize ulaştırılmasına için bir gayret olduğunu düşünmüyorum. Bunlar bize paylaşılsa akademik anlamda bilgi düzeyimiz artar ve o da davranışlara bakışımız değişebilir (K3)

Ben daha çok içerik anlamda dolu ve kapsamlı olan eğitimlere katılmaya çalışıyorum. Fakat her eğitime katılmıyorum. Örneğin benim TBM formatörlüğü var ve uzun zamandır bu tür çalışmalara katılıyorum. Bilimsel çalışmalar ile alan çalışanlarının hiç ilgilenmediklerini düşünüyorum. Bilimsel bilgileri yayınlama ve ulaşma noktasında teşvik edilebilirse bilimsel bilgilerin takip edilmesi daha fazla olabilir. Çünkü insanlar artık tamamen zorunlu ise alırım zorunlu değilse almam şeklinde bir bakış açısına sahiptir (K6).

Milli Eğitim'in yaptığı tüm eğitimlere katılıyoruz. Görevli olarak ama gönüllü olarak pek katılmıyorum. Ama bu hizmetiçi eğitimlerin içerikleri bu davranışlarla mücadele erken tanıma veya önleme konusunda çok yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bu eğitimler sanki sadece planlama yapmak için planlanıyor. Eğitim içeriklerinin zayıf olması rehber öğretmenlerin bu eğitime katılmasını de engellediğini düşünüyorum. HEP ilgili eğitimler bakıldığında riskli davranışlar ile ilgili yeterli eğitimler yok. Bazı çalışmalar yapılıyor ama bunlar sanki göstermelik gibi geliyor bana. Çünkü hep resmi yazı üzerinde yapılan çalışmalar. Ben bilimsel çalışmaları konusunda rehber öğretmenlerin çok faydalandığı düşünmüyorum. Bence hatta çok sınırlı sayıda faydalanan ve öğretmen olduğunu söyleyebilirim. Lisanslarda aldığımız bilgilerle arada sırada gittiğimiz seminerlerle idare edemeyiz. Tabii ki bilimsel çalışmalar ilgili okullara gelirse öğretmenler bunlardan faydalanacak ve farklı bakış açısı kazandıracaktır. En önemlisi lisanstayken bu bilgileri ve becerileri almaktır bence. Meslek sonrası ise eğitimleri kalitesi önemli (K9).

Bu tür çalışmalara faydalı bulduğum çalışmalara genellikle katılıyorum. Örneğin akran zorbalığı akran arabuluculuğu tarzında bir eğitime katıldı. Ramın verdiği eğitimlere katılmaya çalışıyorum. Gerek gönüllü gerekirse zorunlu olarak sık katıldığım oluyor. MEB'in mahalleyi ve merkezi hizmetiçi eğitim planlarını incelediğimizde bu tür eğitimler çok rastladığımız söyleyemem. Genelde RAM'lar ihtiyaçlara göre eğitimler düzenleyebiliyor. Bizler bilimsel veri çok kullanmadığımız için bu alandan uzaklaşıyoruz. Bilimsel araştırma sonuçlarını kullanamıyoruz. Bize de ulaşmıyor zaten. Ben bu bilimsel araştırma sonuçlarına çok ihtiyaç duyulduğunu düşünüyorum. Bu bilgiler yorumlanarak daha uzman kişiler tarafından eğitim tarzı çalışmalar aracılığıyla bize anlatılarak bazı olaylara ilişkilendirerek anlatılmasının sürece çok önemli katkıları olacağını düşünüyorum. Örneğin son aldığım bir eğitim bana çok bilimsel bir bakış açısı kattı ve kendime güvenim geldi (K11)

Çalışma Hayatında katıldığı eğitimlerden bana çok faydalı diyebileceğim bir eğitim içeriği ne bir seminer içeriğinde hiç rastlamadım Bu nedenle de bunlara katılma noktasındaki isteğim tamamen kayboldu. Sadece görevli izinli olursa katılıyorum gönüllü olarak katılmıyorum. Ben Milli Eğitim'in yaptığı 1 günlük 3 veya 4 saatlik eğitimlerle bize yeterlilik kazandıracığını düşünmediğim için bu tür eğitimlere kolay kolay katılmak istemiyorum. Mahalli eğitimler de çok kapsamlı olmadığı için katılmıyorum. Zaten bu tür davranışlarla da ilgili eğitimler hiç rastlamadım. Merkezi hizmetiçi eğitimlere eskiden bakardım ama artık hiç çıkmıyor bizlere. Sadece torpilli insanlara çıkıyor. Bence önceden belli olan insanlar gidiyor. Bu eğitimlerinde riskli davranışlarla ilgili eğitimler olduğunu hatırlıyorum. Ben son çıkan bilimsel

çalışmaları değerlendirmek onları çalışmalarında kullanmak isterim ama internetteki bu bilgi çöplüğü noktasında yararlı bilimsel araştırma sonuçlarını işimize yarayacak bilimsel bulguları ulaşmak çok zor. Bu belki benim eksikliğim benim beceriksizliğim ama genelde böyle olduğunu düşünüyorum (K13).

Ben lisanstan mezun olduğu dönemde riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerilerinin yüksek olmasının bu davranışı ilk tanımada, fark edebilme noktasında çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yani psikolojik danışmanların lisanstan aldıkları derslerdeki donanım ve bilgi seviyeleri bu konuda oldukça etkilidir. Fakat mesleğe atandıktan sonra karşılaşılan yeni durumlara göre kendini geliştirmeye açık bir yapıda mezun olmalıdır. Örneğin eskiden bonzai ve siber zorbalık yoktu. Şimdi bu davranışlar yaygındır. Siber zorbalık var. Bu nedenle rehber öğretmenlerin lisans donanımları nitelikli olması gerekir. Bu davranışlarla ilgili seminer, konferanslara ve eğitim çalışmalarına görevli ve isteğe başlı olarak katılmaya çalışıyorum. Ben riskli davranışlar ile ilgili eğitimlerin çok verildiğini düşünmüyorum. Mesela Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmetçi eğitim planlarında çok görmedim. Yine riskli davranışlar ile ilgili bilimsel araştırmalardan doğrudan doğruya faydalanmıyoruz. Ama yapılan eğitimlerin bu tür çalışmalardan faydalanarak hazırlandığı için doğal olarak da buna ulaşabiliyoruz. Kendi çabamızla herhangi bir bilimsel araştırma sonucu ulaşmaya çalışmıyorum. Ben bilimsel çalışmalarını ulaşmaya ve kullanmaya özel ilgi göstermiyorum (K14).

Bu davranışlarla ilgili daha çok meslek hayatına başladıktan sonra eğitimler aldığımı düşünüyorum. Bence üniversitelerde verilen eğitim biraz havada kalıyor. Okulların gerçekleri ile örtüşmüyor. Bunun nedenini ve uygulama eksikliğinden ya ders içeriklerinin sınırlılıklarından kaynaklanan nedenlerle yeterliklerimiz gelişmiyor. Muhakkak ki uygulama öncesi uygulanacak davranışlarla ilgili teorik anlamda bilgi ve beceri sahibi olmak oldukça sürece katkı sağlar.....Bu konudaki seminerler ve eğitimler önemli fakat eğitime katılmanın bir anlamı olsa bir yaptırım olsa belki daha fazla katılım olur. MEB'in Hizmetçi Eğitim planlarını ve faaliyetlerini değerlendirdiğimizde riskli davranışlar ile ilgili yeterli eğitimler olduğunu düşünmüyorum. Genelde kişisel gelişimlerine yönelik eğitimler oluyor. Bu eğitimleri ne kadar yeterli olduğu tartışılır ama kendi adıma bu tür işlere çok girmiyorum. Örneğin kendim gideyim şu eğitim alayım riskli davranışlarla ilgili buraya gidip orada bunları araştırayım şeklinde bir isteklerim olmuyor. Gerek maddi nedenlerle gerek zaman nedenleriyle gerekse isteksizlik nedenleri ile bu tür eğitimlerden uzak kalıyoruz. Çünkü bu tür eğitimlerden sonra bir şey değişmeyecek inancı olduğu için çok fazla katılmıyoruz. Bilimsel araştırmalar bize çok fazla ulaşmıyor. Biz ancak kendimiz araştırır bulursak ve onlardan yararlanmak istersek olabilir. Katkısı muhakkak olacaktır. Ama yine bunlar teoride kalacak yani bilimsel araştırma sonuçları uygulamalara dönük olmadıktan sonra uygulama alanlarına yönelik örnekler olmadıktan sonra yine ihtiyacımızı karşılayacağını ve katkı sağlayacağını düşünmediğim için genelde pek faydalanma yoluna gitmiyorum. (K19).

Araştırma bulguları, psikolojik danışmanların riskli davranışlarla ilgili bilimsel yayınları takip etme hizmetiçi eğitim ve seminer katılma gibi eğitimsel etkinliklere dâhil olma noktasında yeterince gönüllü olmadıklarını göstermektedir. Katılımcılar ilgili kuruluşlar tarafından yapılan eğitimsel etkinliklerin içerik olarak kısıtlı olduğu, beceri kazandırmada yetersiz kaldığı ve uzman kişiler tarafından sunulmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Buna ek olarak katılımcılar MEB tarafından yürütülen hizmetiçi eğitim içeriklerinin ve sayısının sınırlılığına değinmişlerdir. Yine katılımcılar riskli davranışlar ile ilgili bilimsel yayınları genel olarak takip etmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bilimsel yayınlarda akademik bir dilin kullanılması (terminolojik), bu yayınların uygulamaya dönük içerikleri kapsamaması ve mevcut sorunlarla bağdaşmaması gibi algıları söz konusu

durum üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Nitel bulgular araştırmaya katılan psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerini yetersizliği hakkında bilgi vermektedir.

Bu alt amaç ile ilgili diğer bulgular ise araştırma kapsamında uygulanan anketlerden elde edilmiştir. Sonuçlar tablo 20'de özetlenmektedir. Anketlerle üç tür veriye ulaşılmıştır; İlk olarak E formundaki 1. soruya ilişkin yeterlikler ile ilgili görüşlerden elde edilen veriler işlenmiştir. İkinci bölümde ise psikolojik danışmanların riskli davranışları yeterliklerini nasıl geliştirdikleri ile ilgili görüşlere ait verilerin olduğu E formu 4, 7, 9. soru ve C formundaki 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11. sorular işlenmiştir. Bu nicel verilerden elde edilen bulgular sırayla aşağıda verilmiştir.

Okullarda görev yapan psikolojik danışmanların mezun oldukları PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdıkları bilgi ve beceriler konusundaki görüşleriyle tablo 19'daki bulgular ile örtüşmektedir. Bu bulgular incelendiğinde psikolojik danışmanların mezun oldukları PDR lisans programlarının riskli davranışlar ile ilgili kendilerine kazandırdıkları bilgi ve becerileri yeterli olduğuna kesinlikle katılanların oran sadece %3,8'dir. PDR lisans programlarının riskli davranışlar ile ilgili bu becerilere oldukça az sahip olduğunu belirtenler %26,5, kesinlikle katılmadığını belirtenler ise %13,8'dir. Bu oran PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdıkları bilgi ve becerilere sahip olduğu düşünülenlerden oldukça yüksektir. Bu bilgilerden hareketle araştırmaya katılan psikolojik danışmanların yarısına yakınının PDR lisans programlarının riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerilere sahip olmadığına görülmektedir.

Tabloda yer alan diğer bulgu ise psikolojik danışmanların mezun oldukları PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusunda kendilerine kazandırdıkları bilgi ve becerilerin nasıl gelişmesi gerektiği yönündedir. Psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili yeterliklerini geliştirmek için PDR lisans programlarında yapılması gereken değişimlerden bahsetmektedir. PDR lisans programlarında yer alan ders ve içeriklerin yeniden düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedirler. İşte bu noktada araştırmaya katılan psikolojik danışmanların "PDR Lisans programları (ders ve içerikleri) riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir" şeklinde düzenlenen soruya yönelik görüşlere bakılmıştır. Bu görüşlere ilişkin bulgulara göre psikolojik danışmanların sadece %1,4'ü PDR lisans programlarının riskli davranışlarla ilgili bilgileri de içine alacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğine inanmadığını belirtmişlerdir. Aynı soruya kesinlikle katılıyorum ve oldukça katılıyorum şeklinde cevap ve psikolojik danışman sayısı sırasıyla %56 ve %25,3 olduğu görülmektedir. Bu bilgiler göz atıldığında araştırmaya katılan psikolojik danışmanların hemen hemen tamamı PDR Lisans programları (ders ve

içerikleri) riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Aynı tabloda yer alan 7. soru ile söz konusu yeterliklerin nasıl artırılacağına yönelik görüşler alınmıştır. Psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili yeterliklerin ve farkındalıkların artırılması için öne sürdüğü görüşlerden birisi de bilimsel çalışma sonuçlarının paylaşılması ile ilgilidir. Tablo 20'deki bilimsel çalışmalar ile ilgili bulgulara bakıldığında araştırmaya katılan psikolojik danışmanların %69,8'si riskli davranışlar konusunda yapılan bilimsel araştırma sonuçlarının, psikolojik danışmanlarla paylaşılması gerektiği görülmektedir. Diğer taraftan araştırmaya katılan psikolojik danışmanların sadece %1,1'i bilimsel çalışma sonuçlarının uygulayıcılar arasında paylaşılmasının gerekliliğine katılmazken %3,8 ise buna kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanlar bilimsel araştırma sonuçlarının riskli davranışlara ilişkili yeterlik alanlarını geliştirileceğine inandıkları görülmektedir.

Son olarak ise anketin 9. sorusuna yönelik görüşler değerlendirilmiştir. Bu sorudan elde edilen nicel veriler incelendiğinde hizmetiçi eğitim ile ilgili nitel veriler ile örtüştüğü görülmektedir. Anketteki verilere göre katılımcıların sadece %3,7'si riskli davranışlar konusunda MEB'in yaptığı hizmetiçi eğitim etkinliklerinin yeterli olduğunu belirtmektedir. Buna karşın riskli davranışlar konusunda MEB'de yapılan hizmetiçi etkinlikler yeterli olduğuna dair görüşe katılımcıların %28,6'ı kesinlikle katılmadığı ifade etmiştir. Buna ilaveten katılımcıların %31,8 ise bu görüşe oldukça az katıldığını vurgulamışlardır. Psikolojik danışman yeterliklerinin geliştirilmesi için riskli davranışlar konusunda MEB'de yapılan hizmetiçi etkinliklerinin yeterli olmadığı gözlenmektedir.

Tablo 20. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-4

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Orduka az katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Orduka katılmıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
1. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programın riskli davranışlar konusunda bana kazandırdığı bilgiler yeterlidir.	75	13,8	150	26,5	240	42	79	14	22	3,8
4. PDR Lisans programları (ders ve içerikleri) riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.	8	1,4	27	4,8	71	12,5	143	25,3	317	56
7. Riskli davranışlar konusunda yapılan bilimsel çalışmaların sonuçları, uygulayıcılar olarak psikolojik danışmanlarla paylaşılmalıdır.	6	1,1	8	1,4	22	3,9	135	23,9	395	69,8
9. Riskli davranışlar konusunda MEB'de yapılan hizmetiçi etkinlikler yeterlidir	162	28,6	180	31,8	157	27,7	46	8,1	21	3,7

Tablo 21'de ilk olarak psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili yeterli algılarına yönelik bulgulara daha sonra ise psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve beceri düzeyini artırmak için yöneldiği mesleki gelişim sürecine ilişkin bulgulara bakılmıştır. Mesleki gelişim sürecine ilişkin nitel bulgular ile nicel bulgular birbiri ile örtüşü görülmektedir. Psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve beceri sürecinin gelişmesine yönelik çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Bu kapsamda değerlendirmeye alınan anketin C formundaki mesleki gelişim ile ilgili bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 21 incelendiğinde psikolojik danışmanların önemli bir kısmının (%73,9) lisans ya da lisansüstü eğitimleri esnasında riskli davranışlarla ilgili sertifikalı bir eğitim programına katılmadıkları görülmektedir. Bu eğitim içerikleri riskli davranışlar ile ilişkili olmak suretiyle katılımcıların %62'si sertifikasız bir eğitim programına, %77'si toplumsal gönüllü çalışmalara katılmadıklarını belirtmişlerdir. Buna karşılık meslek yaşantıları esnasında riskli davranışlarla ilgili sertifikalı bir eğitim programına katılanların oranı %75,8 iken, sertifikasız programa katılanların %69,6 olduğu gözlenmiştir. Mesleki yaşantılar esnasında riskli davranışlarla ilgili toplumsal hizmet faaliyetlerine katılanların oranı %32,9, uluslararası bilimsel toplantılara katılanların oranı %25,1 olarak bulunmuştur. Riskli

davranışlar konusunda bilimsel makale ve kitap takip edenlerin oranı ise %65,5'dir. Bu bulgular bilimsel yayınlar bağlamında elde edilen mülakat bulguları ile örtüşmemektedir.

Beşinci alt amaca yönelik nicel hem nitel bulgular birlikte incelendiğinde çalışmaya katılanlardan büyük bir kısmının PDR lisans programlarının riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerileri kapsamadığı görüşünü paylaştığı görülmektedir. Psikolojik danışmanların yaklaşık üçte biri PDR lisans programının ders ve içeriklerinin yeniden düzenlenmesinin faydalı olacağına inanmaktadır. Ayrıca lisans/lisansüstü eğitimden çok riskli davranışlarla ilgili bilgi ve becerilerin meslek esnasındaki faaliyetlere katılmak suretiyle kazanıldığına ilişkin bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya daha fazla derinlik katan nitel bulgular da psikolojik danışmanların katıldığı mesleki çalışmalar ile ilgili bilgi vermektedir. Söz konusu nitel veriler meslek sonrası düzenlenen riskli davranışlar ile ilgili yeterlikleri geliştirmeye yönelik çalışmaların içeriklerinin ve sayısının az olduğunun altını çizmiştir. Meslek sonrası daha çok hizmetiçi eğitimlerin önem kazandığı görülmektedir. Bunu takip eden faaliyetlerin ise bilimsel çalışmalar olduğu görülmektedir.

Tablo 21. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-5

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Evet		Hayır	
	(n)	(%)	(n)	(%)
1. Lisans/lisansüstü öğreniminiz esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikalı bir eğitim programına (kurs, çalıştay vb) katıldınız mı?	147	20	419	73,9
2. Lisans/lisansüstü öğreniminiz esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikasız bir eğitim programına (kurs, çalıştay vb) katıldınız mı?	215	38	351	62
3. Lisans/lisansüstü Öğreniminiz esnasında yukarıda belirtilen risklere sahip bireylerle ilgili toplumsal gönüllü çalışmalara katıldığınız oldu mu?	130	23	436	77
4. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikalı bir eğitim programına (kurs, çalıştay, hizmetiçi eğitim vb) katıldınız mı? (öğrenen kişi olarak)	429	75,8	137	24,2
5. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikasız bir eğitim programına (kurs, çalıştay vb) katıldınız mı? (öğrenen kişi olarak)	394	69,6	172	30,4
6. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen risklere sahip bireylerle ilgili toplumsal gönüllü çalışmalara katıldığınız oldu mu? (herhangi bir statüde)	186	32,9	380	67,1
10. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusundaki ulusal ya da uluslararası bilimsel toplantılara katıldınız mı?	142	25,1	424	74,9
11. Yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda yazılmış bilimsel kitap ya da makaleleri takip ediyor musunuz?	371	65,5	195	34,5

4. 2. 6. Altıncı Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt amacıyla ilişkili nitel ve nicel veriler bu kısımda analize tabi tutulmuştur. Okullarda gözlenen riskli davranışlarla ilgili görüşler “Riskli davranışların gidişatı” isimli kategori altında toplanmıştır. Bu görüşler incelendiğinde okul türlerine göre riskli davranışların gidişatı ve gözlenme sıklığının değiştiği belirlenmiştir. Riskli davranışların lise türlerine göre niteliği ve değişimine yönelik katılımcı görüşleri aşağıda örneklendirilmiştir.

Anadolu lisesinde çalışan katılımcılar riskli davranışların her geçen yıl arttığını, bu davranışlardan sigara içme siber zorbalık ve akran zorbalığı davranışlarının ilk üç sırada yer aldığını ifade etmiştir.

Bence sigaradan başlayarak akran istismarı siber zorbalık obezite artarak devam ediyor. İntihar nadir de olsa yaşıyoruz. Bir iki yılda bir mutlaka bir tane intihar oluyor. Yani bu davranışların tümünü değerlendirdiğimizde ve çalıştığım süreyi göz önüne aldığında bu davranışlarda kesinlikle sıklığında bir artış olduğunu söyleyebilirim (K11).

İkinci olarak mesleki teknik anadolu liselerinde görev yapan katılımcılardan elde edilen bulgular incelenmiştir. Meslek liselerinde öğrenim gören öğrencilerde gözlenen riskli davranışlarda da yıllar içinde giderek artan bir yapı göstermektedir. Bu liselerde ilk sıralarda sigara kullanma, akran zorbalığı, okul terki gözlenirken, bunun yanında suç işleme ve alkol kullanımı davranışları daha ön planda olduğu gözlenir.

Ben 12- 13 yıldır bu okulda çalışıyorum. Çalıştığım süreyi değerlendirdiğimizde bu riskli davranışlarda ciddi artışlar olduğunu söyleyebilirim. Yine sigara kullanımı siber zorbalık obezite akran zorbalığı gibi davranışlar bunun önde gelen davranışlardır. Burası bir kız lisesi olduğu için alkol ve uyuşturucu kullanımı ile ilgili çok bir şey rastlamadık. Ama saydığınız tüm bu davranışlar azda olsa hepsi okulumuzda görülmektedir. Geçmişe göre kesinlikle aynı düzeyde değil hatta davranışların türleri bile değişti. Örneğin önceden siber zorbalıktan çok bahsetmiyorduk. Şimdi öğrencilerimizin elinden cep telefonu düşmediği için buna maruz kaldıklarını düşünüyorum ve çok rastlıyoruz (K5).

Çalıştığım bir lise türü düşünülürken lisedeki öğrenciler bu davranışlar ile yoğun bir şekilde karşılaşmaktadırlar. Çünkü ergenlik dönemi bunu tetikliyor. Bu durumda bu tür öğrencilerden riskli davranışları daha yoğun gözlendiğini göstermektedir. Bu davranışların da yıllar içindeki artış olmaktadır. Özellikle en fazla sigara içme davranışının gözlendiğini devamsızlığa bağlı okul terki akran, istismarı siber zorbalık obezite, alkol kullanımı ve diğer davranışlar olarak sıralayabiliriz (K9).

Fen lisesinde çalışan katılımcılar da son yıllarda riskli davranışların arttığını belirtmiştir. Özellikle siber zorbalık, sigara ve akran zorbalığı davranışların ön planda gözlendiğini söylemişlerdir.

Riskli davranışlarının her geçen gün arttığını düşünüyorum. Okulumuz sınavla öğrenci aldığı için riskli davranışlar pek görülüyor. Fakat fen lisesinde olduğu için ilin en iyi öğrencileri burada. Bence genel olarak bence siber zorba başta olmak üzere sigara,

akran zorbalığı ve obezite gibi davranışlar fazla görülmektedir. Okul terki hiç yoktur. Ayrıca intihar girişimi rastladım. Sadece son yıllarda 2 veya 3 vaka ile sınırlı olduğunu söyleyebilirim. Bunun nedeni daha çok ailenin yüksek akademik başarı beklentisini çocuğun karşılayamamasıdır (K1).

Riskli davranışların güzel sanatlar ve spor liselerinde görülme sıklığı ile ilgili görüşlere bakıldığında diğer okullar ile paralellik göstermektedir. Siber zorbalık, akran zorbalığı ve sigara içme adlı riskli davranışların bu okullarda okuyan öğrenciler arasında en sık gözlenen riskli davranış türlerinden olduğu belirtilmektedir. Ayrıca katılımcılar öğrencilerin yardım arama davranışı konusunda bilinçlenmiş olması riskli davranışları eskiye göre daha fazla fark görünür kıldığı düşünmektedirler.

Okulumuz güzel sanatlar lisesi olmasına rağmen böyle davranışlar görülebiliyor. Çünkü öğrenci seviyeleri sanıldığı gibi yüksek değil. Bu nedenle de bu tür davranışlarla ilgili her an karşılaşabiliyoruz ve çalışabiliyorum. Okulumuzda görülen riskli davranışlar göz önüne alındığında bu davranışların arttığını söyleyebilirim. Bilemiyorum belki de öğrencilerin yardım arama çabaları arttığı için bu davranışları görmek eskiye göre daha belki daha fazladır. Yani öğrenciler yardım arama konusunda bilinçlendiği için mi bu davranışlar daha görünür oldu bilemiyorum. Okulumuzda siber zorbalık akran istismarı sigara gibi davranışlar en çok gözlenen davranışlardır (K21).

İmam hatip liselerinde görülen riskli davranışların gidişatı da diğer lise türlerinde görülenlere benzer şekilde yıllar içinde giderek yaygınlaşmaktadır. Fakat riskli davranışların türlerinde belirgin farklılıklar görülmektedir. İmam hatip liselerinde en sık görülen davranış siber zorbalık iken bunu okul terki, akran zorbalığı ve istismar davranışları takip etmektedir.

Okulumuzda siber zorbalık ön planda devamında okul terki görülmektedir. Çünkü öğrenciler buraya çok gönülsüz geldikleri için öğrenciler ağır derslerde sıkıntı yaşadıklarında hemen okuldan ayrılmak istiyorlar ve başka bir okula gidiyorlar. Öğrenciler genellikle devamsızlıktan dolayı eğitim hayatını dışında çıkıyorlar veya başka bir okula gidiyorlar. Okulumuzda iki üç tane de intihar girişimi ilgili davranışlara karşılaştık. Ama kötü sonuçlar ortaya çıkmadı. Bu girişimle süreç iyi yürütüldüğünü düşünüyorum. Bizim öğrenciler yaşadıkları sıkıntıları içine atma eğiliminde oldukları için çok kolay siber zorbalık mağduru akran zorbalığı veya istismar mağdur olabiliyorlar. Çünkü öğrenciler aileleri ile bile durumlarını paylaşmıyorlar. Zorbalar kurbanların böyle olduklarını bildikleri için bizim öğrencilerimiz mağdur oluyor (K15).

Sosyal bilimler lisesinde görülen riskli davranışların gözlenme sıklığı ile ilgili olarak bazı riskli davranış türlerinde ciddi artış görülmüştür. Katılımcılar bu okullarda daha çok sigara içme siber zorbalık, obezite ve akran zorbalığı davranışlarının risk oluşturduğundan bahsetmişlerdir.

Okulumuz akademik anlamda başarılı okulları arasında olduğu için bazı davranışlar hemen hemen yok seviyede olduğunu düşünüyorum. Bu Okulda çalıştığım süre boyunca özellikle sigara içme ve zorbalık türü gibi riskli davranışlarda ciddi artışlar

olduğunu gözlemliyorum. Sigarayı içme davranışın siber zorbalık obezite akran istismarı davranışları izlemektedir. Okulumuzun bulunduğu konum itibarıyla alkol ve diğer madde kullanan öğrencilere rastlamadık (K8).

Riskli davranışların gidişatı ve yaygınlığı ile ilgili son bulgu ise bilim sanat merkezlerine aittir. Bilim sanat merkezleri ile ilgili bulgulara göz atıldığında riskli davranışların zaman içinde görülme sıklığını arttığı anlaşılmaktadır. Bu kurumlarda riskli davranışların türleri incelendiğinde siber zorbalık ve okul terkinin ilk sıralarda yer aldığı ve akran zorbalığının bunu takip ettiği gözlenmiştir.

Bilim sanat merkezlerinde çalıştığım için bu davranışları çok gözlemlediğimiz söyleyemem. Okulumuzun programı gereği bu tür davranışlar ile karşılaşma ve gözleme olanağımız çok sınırlıdır. Çünkü burası bir kurs gibi işlem görüyor. Siber zorbalığı takip eden akran istismarı da bilim sanat merkezleri gözlenebiliyor. Okulumuzda üçüncü olarak ise destek eğitim kursu olduğu için genelde lise dönemlerinde okul Terki olabiliyor. Çünkü bu liselerinde üniversite hazırlık çok yoğun oluyor Bu da ülkemizdeki sınav sistemi ile alakalı olduğunu düşünüyorum. Bu davranışın aynı zamanda her geçen gün arttığını gözlemliyoruz (K6).

Yukarıda farklı lise türlerine göre elde edilen bulgular tek tek işlenmiştir. Bu bulgular göz önüne alındığında tüm lise türlerinde riskli davranışların yaygınlığında yıllar içinde artış olduğu gözleniyor. Riskli davranış türlerinin gözlenme sıklığı lise türlerine göre farklılaşma olduğu görülüyor. Bazı liselerde farklı davranışların sıklık açısından ilk sıralarda kümeleştiği veya aynı davranışın daha fazla gözlenme oranlarına sahip olduğu belirtiliyor. Bu alt amaca ilişkin nitel bulgular Tablo 22'de özetlenmektedir.

Tablo 22'deki bilgiler dikkate alındığında en sık gözlenen riskli davranışın sigara içme (%49,8) olduğu görülür. Akran istismarı (%33,4), siber zorbalık (%20,5), okul terki (%19,6) gibi riskli davranışlar da yaygın olarak gözlenmektedir. En az gözlenen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. Sonuç olarak liselerde riskli davranışların sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık, okul terki, obezite, suç işleme, istismar, intihar girişimi ve deneyimi, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Tablo 22. Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar	Sırama	Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar (duygusal-fiziksel-cinsel)	İntihar eğilimi ve girişimi
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
1	f	282	32	65	57	28	95	102	29	35	36	43
	%	49,8	5,7	11,5	10,1	4,9	16,8	18	5	6,2	6,4	7,6
2	f	63	55	22	26	56	189	110	48	47	48	32
	%	11,1	9,7	3,9	4,6	10	33,4	19,4	8,5	8,3	8,5	5,7
3	f	98	39	15	20	48	110	116	56	71	39	24
	%	17,3	6,9	2,7	3,5	8,5	19,4	20,5	10	12,5	6,9	4,2
4	f	44	19	7	25	74	46	54	83	111	53	52
	%	7,8	3,4	1,2	4,4	13	8,1	9,5	14,7	19,6	9,4	9,2
5	f	27	29	8	15	103	20	43	62	55	63	38
	%	4,8	5,1	1,4	2,7	18,2	3,5	7,6	11	9,7	11	6,7
6	f	14	34	6	12	82	30	36	96	55	69	63
	%	2,5	6	1,1	2,1	14,5	5,3	6,4	17	9,7	12,2	11,
7	f	17	31	9	27	62	20	31	51	44	87	79
	%	3	5,5	1,6	4,8	11	3,5	5,5	9	7,8	15,4	14
8	f	12	56	18	42	48	12	20	67	69	80	46
	%	2,1	10	3,2	7,4	8,5	2,1	3,5	11,7	12,2	14,1	8,1
9	f	5	180	52	48	19	12	24	21	27	25	42
	%	,9	31,8	9,2	8,5	3,4	2,1	4,2	3,7	4,8	4,4	7,4
10	f	1	44	208	67	15	12	12	17	11	30	36
	%	0,	7,8	36,7	11,8	2,7	2,1	2,1	3	1,9	5,3	6,4
11	f	3	6	110	182	13	14	3	3	19	12	75
	%	,5	1,1	19,4	32,2	2,3	2,5	,5	,5	3,4	2,1	13,2
Topla	n	566	525	520	521	548	560	551	533	544	542	532

Riskli davranışların okul türlerine bağlı dağılımları da incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Anadolu liseleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda tabloda özetlenmektedir.

Anadolu liselerinde görülen riskli davranışlara ilişkin veriler Tablo 23'te gösterilmiştir. Tablodaki bilgiler analiz edildiğinde Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencileri arasında en sık gözlenen davranış sigara içme (%51,8) olduğu görülür. Bu davranışları akran zorbalığı (%29,6), siber zorbalık (%26,6) ve suç işleme (%17,4) davranışları takip eder. Anadolu liselerinde en az görülen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. Sonuç olarak Anadolu liselerinde riskli davranışların yaygınlık düzeylerine göre sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık, , obezite, suç işleme, intihar, istismar, okul terki, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Tablo 23. Anadolu Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar		Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar duygusal-fiziksel-cinsel	İntihar eğilimi ve girişimi
Sıra												
1	f	102	11	20	18	10	38	30	12	12	11	13
	%	51,8	5,9	10,8	9,6	5,2	19,4	15,6	6,3	6,2	5,9	7
2	f	26	16	9	12	17	58	32	14	12	9	10
	%	13,2	8,6	4,8	6,4	8,9	29,6	16,7	7,4	6,2	4,8	5,3
3	f	32	13	4	7	16	39	51	14	18	14	9
	%	16,2	7	2,2	3,7	8,3	19,9	26,6	7,4	9,3	7,4	4,8
4	f	11	5	3	9	25	17	20	33	14	19	15
	%	5,6	2,7	1,6	4,8	13	8,7	10,4	17,4	7,4	10,1	8
5	f	9	11	3	3	40	7	16	22	18	27	14
	%	4,6	5,9	1,6	1,6	20,8	3,6	8,3	11,6	9,3	14,4	7,5
6	f	3	11	3	4	19	11	15	44	27	23	30
	%	1,5	5,9	1,6	2,1	9,9	5,6	7,8	23,2	14	12,2	16
7	f	6	12	1	11	23	6	10	12	18	33	35
	%	3	6,4	,5	5,9	12	3,1	5,2	6,3	9,3	17,6	18,4
8	f	4	19	4	16	22	5	7	21	25	28	11
	%	2	10,2	2,2	8,5	11,5	2,6	3,6	11,1	13	14,9	5,9
9	f	2	68	21	18	7	6	6	7	14	8	12
	%	1	36,4	11,3	9,6	3,6	3,1	3,1	3,7	7,3	4,3	6,4
10	f	1	19	70	25	9	4	4	9	3	12	14
	%	,5	10,2	37,6	13,3	4,7	2	2,1	4,7	1,6	6,4	7,5
11	f	1	2	48	65	4	5	1	2	5	4	24
	%	,5	1,1	25,8	34,6	2,1	2,6	,5	1,1	2,6	2,1	12,8
Toplam	n	197	187	186	188	192	196	192	198	193	188	187

Riskli davranışların okul türlerine bağlı dağılımları ile diğer inceleme Mesleki teknik anadolu liseleri üzerinde yapılmıştır. Mesleki teknik Anadolu liselerinde gözlenen riskli davranışlar ile ilgili elde edilen sonuçlar aşağıda tabloda özetlenmektedir.

Tablodaki bilgiler göz önüne alındığında en sık gözlenen davranışın sigara içme (%58,5) olduğu görülür. Akran istismarı (%35,8), siber zorbalık (%20,6), okul terki (%20,5) gibi riskli davranışlar da yaygın olarak gözlenmektedir. En az gözlenen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. Mesleki teknik Anadolu liselerinde riskli davranışların sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık ve okul terki, obezite, suç işleme, intihar eğilimi ve girişimi, istismar, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı görülmektedir. Mesleki teknik Anadolu liselerinde görülen riskli davranışların sıralamasında ve görülme düzeylerinde Anadolu liselerine göre farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin sigara içme ve okul terki davranışlarının görülme sıklığı daha fazladır.

Tablo 24. Mesleki Teknik Anadolu Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar		Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar (duygusal-fiziksel-cinsel)	İntihar eğilimi ve girişimi
Sıra												
1	f	114	11	20	19	11	23	22	9	12	12	14
	%	58,5	5,9	10,8	10,3	5,9	11,9	11,6	4,8	6,3	6,3	7,6
2	f	23	24	9	7	21	69	35	21	19	20	14
	%	11,8	12,9	4,9	3,8	11,2	35,8	18,5	11,2	10	10,6	7,6
3	f	27	16	2	6	12	41	39	31	28	10	8
	%	13,8	8,6	1,1	3,2	6,4	21,2	20,6	16,5	14,7	5,3	4,3
4	f	13	7	3	7	27	17	24	25	39	14	12
	%	6,7	3,8	1,6	3,8	14,4	8,8	12,7	13,3	20,5	7,4	6,5
5	f	3	10	2	9	36	11	20	22	27	17	7
	%	1,5	5,4	1,1	4,9	19,1	5,7	10,6	11,7	14,2	9	3,8
6	f	3	15	7	6	28	12	15	33	17	19	17
	%	1,5	8,1	3,8	3,2	14,9	6,2	7,9	17,6	9	10,1	9,2
7	f	4	10	7	12	22	6	11	13	15	30	29
	%	2,1	5,4	3,8	6,5	11,7	3,1	5,8	6,9	7,9	15,9	15,8
8	f	4	21	10	14	15	4	8	19	18	36	18
	%	2,1	11,3	5,4	7,6	8	2,1	4,2	10,1	9,5	19	9,8
9	f	2	53	22	18	5	2	11	11	10	11	19
	%	1	28,5	11,9	9,7	2,7	1	5,8	5,9	5,3	5,8	10,3
10	f	0	15	71	25	5	5	3	4	5	14	14
	%	0	8,1	38,4	13,5	2,7	2,6	1,6	2,1	2,6	7,4	7,6
11	f	2	4	37	65	6	3	1	0	2	6	35
	%	1	2,2	20	34,6	3,2	1,6	,5	0	1,1	3,2	19
Toplam	n	195	186	185	185	188	193	187	188	190	189	184

Mesleki teknik Anadolu liselerine ait veriler incelendikten sonra Fen lisesinde çalışan katılımcılardan elde edilen veriler değerlendirmeye alınmıştır. Fen lisesinde çalışan toplam 30 psikolojik danışman araştırmaya dâhil olmuştur. Fen lisesinde gözlenen riskli davranışlar ile ilgili elde edilen bulgular aşağıda tabloda sunulmaktadır.

Fen lisesinde görülen riskli davranışlara ilişkin tablodaki bilgiler incelendiğinde en sık gözlenen davranışların siber zorbalık (%76,7), akran zorbalığı (%80), sigara içme (%43,3) ve intihar deneyimi ve girişimi (%40,7) olduğu görülür. En az gözlenen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. Fen liselerinde riskli davranışların siber zorbalık, akran zorbalığı, sigara içme, intihar girişimi ve deneyimi, obezite, istismar, suç işleme, okul terki, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı görülmektedir. Fen liselerinde görülen ilk davranışın gözlenme

sıklığına ve sıralamasına bakıldığında Anadolu liseleri ve mesleki teknik Anadolu liselerine göre önemli farklılaşma görülür. Örneğin siber zorbalık ve intihar girişimi ve deneyimi davranışları daha ön sıralarda kümeleştiği gözlenmiştir.

Tablo 25. Fen Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar	Sırama	Riskli Davranışlar										
		Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar (duygusal-fiziksel-cinsel)	İntihar eğilimi ve girişimi
1	f	4	0	1	1	0	2	23	1	1	2	1
	%	13,3	0	3,8	3,8	0	6,7	76,7	3,8	4	7,1	3,7
2	f	1	0	0	0	5	24	5	0	0	0	0
	%	3,3	0	0	0	17,9	80	16,7	0	0	0	0
3	f	13	1	0	0	4	4	1	0	1	0	0
	%	43,3	3,8	0	0	14,3	13,3	3,3	0	4	0	0
4	f	6	1	0	0	1	0	0	2	0	4	11
	%	20	3,8	0	0	3,6	0	0	7,7	0	14,3	40,7
5	f	5	0	0	0	3	0	0	1	0	1	10
	%	16,7	0	0	0	10,7	0	0	3,8	0	3,6	37
6	f	0	1	0	0	12	0	0	1	2	8	2
	%	0	3,8	0	0	42,9	0	0	3,8	8	28,6	7,4
7	f	1	0	0	1	1	0	1	9	1	12	0
	%	3,3	0	0	3,8	3,6	0	3,3	34,6	4	42,9	0
8	f	0	1	1	8	0	0	0	11	10	1	1
	%	0	3,8	3,8	30,8	0	0	0	42,3	40	3,6	3,7
9	f	0	21	1	0	1	0	0	0	1	0	0
	%	0	80,8	3,8	0	3,6	0	0	0	4	0	0
10	f	0	1	22	0	1	0	0	1	1	0	0
	%	0	3,8	84,6	0	3,6	0	0	3,8	4	0	0
11	f	0	0	1	16	0	0	0	0	8	0	2
	%	0	0	3,8	61,5	0	0	0	0	32	0	7,4
Toplam	n	30	26	26	26	28	30	30	26	25	28	27

Fen lisesinde gözlenen riskli davranışların sunumundan sonra Güzel sanatlar ve spor liselerinde görülen riskli davranış değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmaya katılan bu psikolojik danışmanların Güzel sanatlar ve spor liselerinde görülen riskli davranışların sıralama ve gözlenme düzeyine yönelik görüşleri aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 26'daki bilgiler incelendiğinde en sık gözlenen davranışların akran zorbalığı (%31,3), siber zorbalık (%37,5), sigara içme (%31,3) ve okul terki (%31,3) olduğu görülür. En az gözlenen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. Güzel

sanatlar ve spor liselerinde riskli davranışların akran zorbalığı, siber zorbalık, sigara içme, okul terki, suç işleme, obezite, intihar girişimi ve deneyimi, istismar, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı görülmektedir. Güzel sanatlar ve spor liselerinde ilk sıralarda akran zorbalığı davranışı yer alması bir farklılık olarak görülmektedir. Diğer taraftan alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma davranışlarının gözlenme oranlarında önemli düşüşler görülmektedir.

Tablo 26. Güzel Sanatlar ve Spor Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar	Sırama	Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar duygusal-fiziksel-cinsel	İntihar eğilimi ve girişimi
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
1	f	4	0	3	0	0	5	2	0	0	2	2
	%	25	0	21,4	0	0	31,3	12,5	0	0	13,2	13,3
2	f	1	1	0	2	2	0	6	1	1	0	2
	%	6,3	6,7	0	15,4	12,5	0	37,5	6,3	6,3	0	13,3
3	f	5	1	0	2	1	3	0	1	3	3	1
	%	31,3	6,7	0	15,4	6,3	18,8	0	6,3	18,8	20	6,7
4	f	0	1	1	2	2	0	0	2	5	0	1
	%	0	6,7	7,1	15,4	12,5	0	0	12,5	31,3	0	6,7
5	f	1	3	1	0	1	1	1	3	1	3	0
	%	6,3	20	7,1	0	6,3	6,3	6,3	18,8	6,3	20	0
6	f	0	1	0	1	3	0	1	3	1	4	2
	%	0	6,7	0	7,7	18,8	0	6,3	18,8	6,3	26,7	13,3
7	f	1	1	0	0	1	1	1	1	2	1	5
	%	6,3	6,7	0	0	6,3	6,3	6,3	6,3	12,5	6,7	33,3
8	f	1	1	0	0	2	0	1	3	3	4	0
	%	6,3	6,7	0	0	12,5	0	6,3	18,8	18,8	26,7	0
9	f	1	5	0	0	2	0	2	2	0	1	2
	%	6,3	33,3	0	0	12,5	0	12,5	12,5	0	6,7	13,3
10	f	1	1	5	1	1	3	2	0	0	0	0
	%	6,3	6,7	35,7	7,7	6,3	18,8	12,5	0	0	0	0
11	f	1	0	4	5	2	3	0	0	0	0	0
	%	6,3	0	28,6	38,5	12,5	18,8	0	0	0	0	0
Toplam	n	16	15	14	13	16	16	16	16	16	15	15

Bu alt amaca yönelik diğer bulgular ise imam hatip liselerinde görülen riskli davranışlar ile ilgilidir. İmam hatip liselerinde görülen riskli davranışlar ile ilgili psikolojik danışman görüşleri aşağıda tabloda sunulmuştur.

İmam hatip liselerinde görülen riskli davranışlara ilişkin veriler Tablo 27'de gösterilmiştir. Tablodaki bilgiler analiz edildiğinde İmam hatip lisesinde öğrenim gören öğrencileri arasında en sık gözlenen davranış sigara içme (%43,5) olduğu görülür. Bu

davranışları akran zorbalığı (%31,1), siber zorbalık (%23,3) ve okul terki (%21,6) davranışları takip eder. İmam hatip liselerinde en az görülen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. İmam hatip liselerinde riskli davranışların sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık, okul terki, obezite, istismar, suç işleme, intihar, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı görülmektedir. Anket bulgularına göre imama hatip liselerinde ilk sıralarda görülen davranışlar Anadolu lisesi ve mesleki teknik Anadolu liselerinde gözlenen riskli davranışlar ile örtüşürken mülakattan elde edilen bulgulara göre biraz farklılaşmaktadır. Mülakata katılan psikolojik danışman görüşlerine göre istismar temelli davranışlar daha ön sıralarda yer alırken ankette bu yönde bir bulguya rastlanmamıştır. Bu yönüyle imam hatip liselerinde görülen riskli davranışların diğer lise türlerine göre farklılaştığı söylenebilir.

Tablo 27. İmam Hatip Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar	Sırama	Riskli Davranışlar										
		Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar duygusal-fiziksel-cinsel)	İntihar eğilimi ve girişi
1	f	40	8	17	16	7	19	18	7	9	8	12
	%	43,5	10,1	21,5	20,5	7,9	21,1	20	8,2	10,2	8,9	13,6
2	f	10	11	3	3	11	28	18	10	12	15	6
	%	10,9	13,9	3,8	3,8	12,4	31,1	20	11,8	13,6	16,7	6,8
3	f	11	6	6	4	9	15	21	7	20	10	3
	%	12	7,6	7,6	5,1	10,1	16,7	23,3	8,2	22,7	11,1	3,4
4	f	10	3	1	5	12	11	7	16	19	10	8
	%	10,9	3,8	1,3	6,4	13,5	12,2	7,8	18,8	21,6	11,1	9,1
5	f	9	2	0	1	17	1	5	10	6	10	6
	%	9,8	2,5	0	1,3	19,1	1,1	5,6	11,8	6,8	11,1	6,8
6	f	7	5	1	1	14	4	6	13	6	13	7
	%	7,6	6,3	1,3	1,3	15,7	4,4	6,7	15,3	6,8	15,3	8
7	f	3	6	0	2	9	6	5	13	5	8	10
	%	3,3	7,6	0	2,6	10,1	6,7	5,6	15,3	5,7	9	11,4
8	f	2	12	2	4	7	2	2	4	7	10	13
	%	2,2	15,2	2,5	5,1	7,9	2,2	2,2	4,7	8	11,1	14,8
9	f	0	20	5	9	2	1	4	1	1	4	9
	%	0	25,3	6,3	11,5	2,2	1,1	4,4	1,2	1,1	4,4	10,2
10	f	0	6	29	9	0	0	3	3	2	1	5
	%	0	7,6	36,7	11,5	0	0	3,3	3,5	2,3	1,1	5,7
11	f	0	0	15	24	1	3	1	1	1	1	9
	%	0	0	19	30,8	1,1	3,3	1,1	1,2	1,1	1,1	10,2
Toplam	n	92	79	79	78	89	90	90	85	88	90	88

Tabloda yer alan bir diğ er bulgu ise sosyal bilimler liselerinde gözlenen riskli davranış lar ile ilgilidir. Katılımcı ların sosyal bilimler liselerinde gözlenen riskli davranış ların gözlenme düzeyine yönelik görüş leri aşağı da tabloda özetlenmiştir.

Sosyal bilimler liselerinde görü len riskli davranış lara ilişkin veriler aşağı da tabloda verilmiştir. Tablodaki bilgiler analiz edildiğ inde sosyal bilimler lisesinde ö ğ renim gö ren ö ğ rencileri arasında en sık gözlenen davranış sı rasıyla sigara iç me (%50) siber zorbalık (%45) ve akran zorbalı ğ ı (%19) davranış ları oldu ğ u görü lür. Sosyal bilimler liselerinde en az görü len davranış lar ise diğ er maddeleri kullanma ve intihar deneyimi ve giriş imi davranış larıdır. Sosyal bilimler liselerinde riskli davranış ların sigara iç me, siber zorbalık, akran zorbalı ğ ı, istismar, obezite, suç işleme, okul terki, alkol tüketme, bonzai kullanma, diğ er maddeleri kullanma ve intihar temelli davranış lar ş eklinde sı ralandı ğ ı görü lmektedir. Sosyal bilimler liselerinde ilk sı ralarda kü meleş en davranış lar Anadolu lisesi ve mesleki teknik Anadolu lisesi ö ğrencilerinde gözlenen riskli davranış lar ile benzerlik göstermektedir. Fakat son sı radaki intihar giriş imi ve deneyimi davranış ları sıralamanın biraz farklılaşt ı ğ ı göstermektedir. Mülakata katılan psikolojik danış man görüş lerne göre ise siber zorbalık davranış ları ilk sı rada yer almaktadır. Bu yönüyle sosyal bilimler görü len riskli davranış ların diğ er lise türlerine göre farklılaşt ı ğ ı sö ylenebilir.

Tablo 28. Sosyal Bilimler Liselerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar		Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar (duygusal-fiziksel-cinsel)	İntihar eğilimi ve girişimi
Sıra												
1	f	11	0	1	1	0	6	3	0	1	0	0
	%	50	0	5,9	5,6	0	28,6	15	0	5,6	0	0
2	f	0	1	1	1	2	6	9	1	0	0	1
	%	0	5,3	5,9	5,6	9,5	28,6	45	6,3	0	0	5,6
3	f	7	2	2	1	2	4	2	2	0	3	1
	%	31,8	10,5	11,8	5,6	9,5	19	10	12,5	0	15,8	5,6
4	f	3	1	0	1	3	0	1	3	3	5	3
	%	13,6	5,3	0	5,6	14,3	0	5	18,8	16,7	26,3	16,7
5	f	0	2	0	2	3	0	1	3	2	3	1
	%	0	10,5	0	11,1	14,3	0	5	18,8	11,1	15,8	5,6
6	f	0	1	0	0	5	1	0	2	2	4	1
	%	0	5,3	0	0	23,8	4,8	0	12,5	11,1	21,1	5,6
7	f	1	2	1	0	3	1	1	1	3	1	2
	%	4,5	10,5	5,9	0	14,3	4,8	5	6,3	16,7	5,3	11,1
8	f	0	2	0	0	2	1	2	4	3	1	2
	%	0	10,5	0	0	9,5	4,8	10	25	16,7	5,3	11,1
9	f	0	6	3	2	0	2	1	0	1	1	2
	%	0	31,6	17,6	11,1	0	9,5	5	0	5,6	5,3	11,1
10	f	0	2	6	5	1	0	0	0	0	1	1
	%	0	10,5	35,3	27,8	4,8	0	0	0	0	5,3	5,6
11	f	0	0	3	5	0	0	0	0	3	0	4
	%	0	0	17,6	27,8	0	0	0	0	16,7	0	22,2
Toplam	n	22	19	17	18	21	21	20	16	18	19	18

Son olarak incelenen veriler ise bilim sanat merkezine giden öğrencilerde gözlenen riskli davranışlar ile ilgili verilerdir. Bilim sanat merkezlerinde çalışan katılımcıların görüşleri Tablo 29'da sunulmuştur.

Bilim sanat merkezi öğrencileri arasında görülen riskli davranışlara ilişkin tablo 29'daki bilgiler incelendiğinde en sık gözlenen davranışların sigara içme (%42,9) olduğu görülür. Bu davranışı siber zorbalık (%35,7), akran zorbalığı (%28,6) ve okul terki (%21,4) davranışının izlediği görülmektedir. En az gözlenen davranışlar ise bonzai ve diğer maddeleri kullanma davranışlarıdır. Bilim sanat merkezlerinde riskli davranışların sigara içme, siber zorbalık, akran zorbalığı, okul terki, obezite, intihar eğilimi ve girişimi, istismar, suç işleme alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma davranışları şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bilim sanat merkezlerinde okul terki davranışının ön

sıralarda yer alması fen lisesi ve sosyal bilimler lisesi gibi sınavla öğrenci alan nitelikli okullardan farklılaştığının göstergesi olabilir. Mülakat bulgularına göre psikolojik danışmanlar bilim sanat merkezlerinde siber zorbalık davranışının ilk sırada olduğundan bahsedilmektedir. Bu durum anket verileri ile farklılık göstermektedir.

Tablo 29. Bilim Sanat Merkezlerinde Görülen Riskli Davranışların Genel Sıralamasına Ait Bulgular

Riskli Davranışlar	Sırama		Sigara içme	Alkol tüketme	Bonzai kullanma	Diğer maddeleri kullanma	Obezite	Akran istismarı (zorbalığı)	Siber zorbalık	Suç (kabahat) işleme	Okul terki	İstismar duygusal-fiziksel-cinsel	İntihar eğilimi ve girişimi
			f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
1	f	6	2	3	2	0	3	4	0	0	3	1	
	%	42,9	15,4	23,1	15,4	0	21,4	28,6	0	0	23,1	7,7	
2	f	1	2	0	1	2	3	5	1	3	1	2	
	%	7,1	15,4	0	7,7	14,3	21,4	35,7	8,3	21,4	7,7	15,4	
3	f	3	0	1	0	3	4	2	1	1	1	2	
	%	21,4	0	7,7	0	21,4	28,6	14,3	8,3	7,1	7,7	15,4	
4	f	2	1	0	1	1	1	2	2	3	1	2	
	%	14,3	7,7	0	7,7	7,1	7,1	14,3	16,7	21,4	7,7	15,4	
5	f	0	1	1	0	2	0	0	1	1	2	0	
	%	0	7,7	7,7	0	14,3	0	0	8,3	7,1	15,4	0	
6	f	0	0	0	0	2	2	0	1	2	0	4	
	%	0	0	0	0	14,3	14,3	0	8,3	14,3	0	30,8	
7	f	1	0	0	1	3	0	0	1	0	3	0	
	%	7,1	0	0	7,7	21,4	0	0	8,3	0	23,1	0	
8	f	1	0	1	0	1	0	1	5	3	0	0	
	%	7,1	0	7,7	0	7,1	0	7,1	41,7	21,4	0	0	
9	f	1	7	0	1	0	1	0	0	1	0	0	
	%	7,1	53,8	0	7,7	0	7,1	0	0	7,1	0	0	
10	f	0	0	5	2	0	0	0	0	0	2	2	
	%	0	0	38,5	15,4	0	0	0	0	0	15,4	15,4	
11	f	0	0	2	5	0	0	0	0	0	0	0	
	%	0	0	15,4	38,5	0	0	0	0	0	0	0	
Toplam	n	14	13	13	13	14	14	14	12	14	13	13	

Riskli davranışların gözlenme sıklığı ve gidişatı ile ilgili bulguların sunulmasının ardından mülakat verilerinin derinlemesine yapılan analizleri sonucu elde edilen diğer bulgular değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma kapsamında riskli davranışların kapsamı ile ilgili herhangi bir amaç olmamasına rağmen nitel veriler üzerine yapılan içerik analizlerinden riskli davranışların kapsamı hakkında çeşitli bulgular elde edilmiştir. Mülakat verilerine göre katılımcılar araştırma kapsamına alınan riskli davranışlar

kapsamının yeterliği olduğunu söylemişlerdir. Riskli davranışların kapsamı ile ilgili psikolojik danışman görüşleri aşağıda örneklendirilmiştir.

Ben kendi okulunu değerlendirdiğimizde bu davranışlarından farklı riskli davranış olduğunu düşünmüyorum (K1).

Bu bahsettiğiniz riskli davranışlar bizim okulumuzda hepsini kapsadığını söyleyebilirim ama belki internet bağımlılığı olabilir (K4).

Ben bu riskli davranışların hemen hemen tüm lisedeki öğrencilerin davranışlarını kapsadığını söyleyebilirim. Ama bunun dışında öğrenciler okullara çok amaçsız gelmesi bir riskli davranış olabilir diye düşünüyorum. Tabi ne kadar doğrudur bilmiyorum (K10).

İfade ettiğiniz riskli davranışların hepsi bizim okulumuzda görülmektedir. Belki bu davranışlara oyun bağımlılığını ekleyebiliriz. Çünkü öğrencilerimiz gece yarısına kadar oyunlar oynayabiliyorlar. Ama genel olarak bu kapsamın yeterli olduğunu söyleyebilirim (K14).

4. 2. 7. Yedinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın son alt amacı, okullardaki riskli davranışlar üzerine yapılan çalışmaların tür, nitelik, öncelik ve yaygınlığının incelemesidir. Bu kapsamda nitel ve nicel veriler birlikte kullanılmıştır. İlk olarak araştırmanın nitel verilerden elde edilen “Okul Çalışmaları” ve “Çalışma Süreci” kategorisindeki görüşler sunulmuştur. Eş zamanlı olarak araştırmada kullanılan anketin E formundaki 7, 8, 9, 12, 13, 14. ve 15. sorulara yönelik verilen cevaplardan elde edilen veriler açıklanmıştır. Son olarak ise C formunun 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10 ve 11. sorularına yönelik psikolojik danışman görüşleri sunulmuştur. Liselerde görev yapan psikolojik danışmanlar çalıştıkları okul türlerine göre riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların önceliğinde değişimler olduğu belirtmişlerdir. Yine okul rehberlik hizmetlerinde okul ihtiyaçlarının önceliklendirilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar daha çok önleyici çalışmalar yaptıklarını ve riskli davranışlar ile doğrudan bağlantılı çalışmaların sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların görev yaptıkları okullarda riskli davranışlar konusunda yapılan çalışmaların türü, niteliği ve yaygınlığı üzerine belirtilen görüşler aşağıda sunulmuştur.

Okulumuzda genelde farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yapıyoruz. Bağımlılıkla ilgili TBM mücadele eğitimi kapsamında temel eğitimleri yapıyoruz. Örneğin önleyici temelli pano çalışmaları olabiliyor. Aile ile ilgili daha çok eğitim çalışmaları ağırlıklı oluyor. Eğer gerekirse nadir olarak onları takip ediyor ve destekliyoruz (K1).

Birebir görüşme gerekirse grup görüşmesi yapıyoruz. Ailelere bilgi veriyorum. Bunların dışında ben çok şey yapabildiğimizi veya yaptığımızı söyleyemem. Lise 9 sınıflarda TBM seminerleri yapıyoruz. Fakat veliler bir şey yapmıyorlar. Sadece derslere odaklanmamızı istiyorlar. Bu davranışlar konusunda disiplin olayı olur diye gizliyorlar. Biz riskli davranışları genellikle sevk ediyoruz ama onlar ya gitmiyorlar yâda sonuç alamıyorlar. (K3)

Bu konuda yaptığımız çalışmalar davranışlar hakkında bilgi verme gibi daha çok önleyici çalışmalar olduğunu söyleyebilirim. Örneğin sigara davranışları ilgili öğrencilere seminerler yapıyoruz, video bazlı görsel eğitimler veriyoruz (K4).

Okullarda yaptığımız anketlerle öğrencilerdeki risk haritalarını ortaya çıkarıyoruz. Bu anketler doğrultusunda öğrenciler ve aileler ile görüşmeler yapıyoruz. Biz bu davranışlarla müdahale kapsamında 9 sınıfa gelen tüm öğrencilerle TBM eğitimleri veriyoruz. Yine akran zorbalığı üzerine eğitimler ve seminerler veriyoruz (K5).

İlk olarak bireysel görüşme yapıyoruz. İlerlediğini düşünürsek grupla görüşme yapıyoruz. Küçük gruplarda ailelerle çalışıyoruz. Ayrıca seminer ve farkındalık çalışmaları yapıyoruz. Sadece davranış ortaya çıkarsa yani olaya müdahil olunca ortaya çıkıyor ve müdahale etmeye çalışıyoruz. Riskli davranışların sonuçları erkenden belirlemek için iyi gözlemlemek ve görüşmek için zamana ihtiyacımız var (K6).

Öğrenciler karşılaştıkları riskli davranışlara yönelik farkındalık seminerleri yapıyoruz. Yani bu tarz önleme amaçlı çalışmalar oldukça önemlidir. Belki buna bir iki de tanımlayıcı testlerle yapılıyor. Bunların devamında görüşme gerektiğinde danışma veli görüşmeleri yapılıyor (K7).

Riskli davranışlara yönelik TBM eğitimleri ve seminer çalışmalarımız yapılmaktadır. Bu farkındalık çalışmaları ile amacımız bu tür davranışlar ile karşılaştığında neler yapabilecekleri ve nasıl yardım alabileceklerini bilmeleridir. Fakat farkındalık eğitimlerinin ortaokul yıllarında başlamasında yararlı olacağını düşünüyorum. Çünkü ilk görüldüğünde değişim daha kolay olabilir. Biz bu konuda ilk olarak aylık ailelerle çalışıyoruz. Fakat aileler okula gelmede çok isteksiz. Ayrıca bu davranışlar ile ilgili bir bireysel ve grup görüşmelerimiz oluyor (K9).

İlk öncelikle olarak seminerler yapıyoruz. Bu tür davranışları sergileyen öğrenciler ve veliler ile görüşmeler yapıyoruz. Okulumuza bazen farklı kültürel ve sosyal alanlarda da destekleyici eğitimler veriyoruz. Örneğin yazar getiriyoruz diyetisyen getiriyoruz psikolog getiriyoruz. Böylece öğrenciler de çıkabilecek problemler ilişkin anında müdahale edebiliyoruz. Öğretmenler iletişim halinde bularak sevk işlemleri yapabiliyoruz. Bize gelen olayın niteliğine ve davranışları içeriğine göre alacağımız önlemler ve yapacağımız çalışmalar şekil değiştirebiliyor (K12).

Okulumuza gelen 9. Sınıfların tamamına dönem içerisinde TBM eğitimlerini vererek gelen tüm öğrencilere ulaşmaya çalışıyoruz. 9. sınıf öğrencileri ile kesinlikle madde bağımlılıkları istismar internet kullanımları üzerine görüşmeler yapıyoruz. Sınıftaki Lider pozisyonunda veya bazı öğrencilerle İşbirliği ve görüşmeler yapıyoruz. Bu öğrencilere en az 5 dakika 10 dakika zaman ayırarak onların genel bir profil çizmeye çalışıyoruz. Ama bence bu en az bir ders saati yani bir 30-40 dakika olmalı ama bundan zamanımız yetmiyor ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle bunu başaramıyoruz. Bundan sonra ise bireysel görüşme ilgili öğretmenlerin ve okul yönetiminin ve ailenin bilgilendirmesi yapılıyor (K13).

Bu tür davranışları gösteren öğrencilerle öncelikle görüşmeler yapıyorum. Tabi önleme çalışmaları önemli ama öncelikle görüşmeler çok etkililer. Ayrıca bu tür davranışlar ortadan kalkmadan akademik başarıyı sağlayamayız. Ama ben bu tür çalışmaların çok ciddi bir şekilde ele alındığını düşünmüyorum. Sadece yapılmak için yapılıyor ve göstermelik çalışmalar olduğunu düşünüyorum (K15).

9. Sınıflardaki tüm şubelere TBM eğitimi veriyoruz. Riskli davranışlar ile ilgili genelde seminer gibi önleyici çalışmaları yapıyoruz. Öğrencilerin uyumunu güçlendirmek için okulla ilgili oryantasyon çalışması yapıyoruz. Okul yöneticilerin de bu sürece katkı sunuyor. Özellikle dışarıdan alanlara yönelik uzmanlar getiriyoruz. Tüm veliler ile görüşmeye çalışıyoruz. Özellikle bu tür davranışları olan çocukların ebeveynleri ile görüşmeler yapıyoruz. Sosyal kültürel etkinlikler getirerek öğrencilerimizin farklı alanlara enerjilerini kanalize etmelerini amaçlıyoruz. Yine bu tür davranışları olduğunda öğretmenlerin bize geri dönüş sağlaması için onlara müşavirlik hizmetleri yapıyoruz. Bu çalışmalara planlamalarda genelde evrak boyutunda yer veriliyor. Evrak var mı var gerisi önemli değil (K17).

Bu konuda en önemli çalışmalardan biri seminer kapsamında yaptığımız önleyici ve farkındalık kazandırıcı çalışmalardır. Yine okullarda pano poster ve broşür oluşturarak önleyici ve farkındalık kazandırıcı çalışmalar yapıyoruz. Bazen bunlar sınav stresi yüzünden intihara yönelmeler olabilir. Okul başarısızlıklarını gizleme amaçlı bu tür

girişimler ortaya çıkabiliyor. Bunları aile ile paylaştığımızda bu davranışlara sığındıkları görüyoruz. Bu öğrencilerle danışma yapmaya çalışıyoruz. Bence lisede okuyan öğrencilere seminerden daha çok görüşmelerin faydalı olduğunu görüyorum (K19). Biz okulumuzda yaşam pencerem çalışmalarından başlayarak okulumuzdaki öğrencilerin risk haritaların ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Buna göre çalışmalar ve görüşmeler planlıyoruz. 9 sınıflarda önleyici çalışmaları yapmayı ihmal etmiyoruz ama bunları yapsan bile faaliyetler gerçek amacına ulaşmıyor. Yapıldı densin diye yapıyorum. Pano ile çoğu öğrenciler ilgilenmediği için çok etkili olmuyor. Sadece belki çok iyi öğrenciler gelip okuyor inceliyor zaten çok iyi öğrencilerin de bu tür davranışlarla ilişkisi azdır. Ben pano gibi çalışmalar ilk yıllarda çok yaptım ama bunların katkısı olduğunu düşünmüyorum. Bunların yerine görüşmelere ve danışma süreçlerine emek harcamaya çalışıyorum. Çünkü bir öğrenci ile yapılan görüşme veya danışma gerçekten çok etkili olabiliyor. Bu nedenle bizim gerçek silahımız görüşme ve danışmadır. Öğrenciye ulaşma yolumuzdur. Bunun dışındaki her şeyi diğer öğretmenler de yapabilir ama bizim asıl gücümüz burada saklı olduğunu düşünüyorum (K20).

Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan psikolojik danışmanların çoğunluğu seminer yapma ve pano düzenleme gibi önleyici çalışmalar yaptıklarını belirtmektedir. Buna rağmen amaca ulaşmada bu çalışmaların yeterli olmadığını ve öğrenci davranışlarında beklenen değişimlerin gözlenmediğini ifade etmişlerdir. Bu tür çalışmalar yerine öğrenciler ile görüşmeler yapılmasının daha önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bireysel görüşmelerin son derece etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca psikolojik danışmanlar kendilerinin en güçlü yönlerinin bireysel görüşmeler olduğunu fakat pek kullanılmadığını belirtmektedirler. Bununla beraber öğrenci sayısının fazla olmasının riskli davranışları takip etme, fark etme ve azaltma çalışmalarını olumsuz etkilediğini beyan etmişlerdir. Farkındalık çalışmaların daha çok ilk ve ortaokulda yapılmasının faydalı olacağını ifade etmişlerdir. Görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde liselerde daha çok önleyici rehberlik çalışmaları, bireysel görüşmeler, aile rehberliği, sevk işlemleri, müşavirlik çalışmaları, sanatsal, kültürel ve sportif çalışmalar gibi aktivitelerin yapıldığı görülmektedir. Liselerde çalışan psikolojik danışmanların riskli davranışlar kapsamında yaptığı en yaygın çalışma türü farkındalık kazandırma amaçlı seminer, pano ve bilgilendirme çalışmalarıdır.

Liselerde görev yapan psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusunda yapılan çalışmaların ele alınma önceliği ile ilgili görüşler aşağıda sunulmuştur.

Bence yeterli önemi verdiğini düşünmüyorum. Bence riskli davranışlar birinci öncelikli olarak ele alınmalıdır. Ama okulumuz sınavla alan bir okul olduğu için rehberlik çalışmalarının önemli bir kısmını diğer rehberlik hizmetleri oluşturuyor. Önceleri okul PDR programının içinde pek yeri yoktu. Fakat son yıllarda bağımlılık ve istismar çalışmaları var. Ama kâğıt üstünde her şey (K1).

Biz daha çok öğrencilere proje tabanlı ve mesleki rehberlik temelli çalışmalar yapıyoruz. Bunun yanında siber zorbalık ve internet tabanlı olumsuz davranışları önleyecek çalışmalara yer vermeye çalışıyoruz. Ama bizim çalışmam planımızda riskli davranışların özel bir önceliği olduğunu söyleyemem. Başka okullarda bu tür davranışlar ile çalışma öncelikle olmalıdır (K2).

Sadece rehberlik hizmetinin bir öncelik sorunu olarak ele alınmamalıdır. Benim okulumda bu davranışlar birinci sırada olmalıdır ama değil. Zaten Milli Eğitim Bakanlığı'nın çalışma planlarına göz attığımızda yeterince bu davranışlarla ilgili bir amacın olduğunu göremiyorum(K5).

...Hatta bence liselerin çoğunda sınav kaygısı, verimli ders çalışmalar ve mesleki rehberlik çalışmalarının ön plandadır. Bana göre riskli davranışın okullarda öncelikli olduğunu düşünmüyorum (K6).

İstismar ve teknoloji bağımlılıkları gibi alanlarda MEB öncelikler belirliyor. Bu öncelikler doğrultusunda okullar kendi çalışmalarını planlıyor. Ben bu çalışmaların öncelikli sıralarda yer aldığını söyleyebilirim. Okulumuzdaki öncelik sırasına geldiğinde ise kesinlikle ilk sıralarda değildir. Çünkü Okulumuz akademik anlamda oldukça başarılı bir okul olduğu için bizim temel amaçlarımız akademik ve mesleki rehberliktir (K8).

Biz kendi okulumuza değerlendirdiğimizde davranışlara yönelik çalışmalara öncelik veriyoruz. Fakat biz bu çalışmaları daha çok vaka temelli çalışmalar olarak yapıyoruz. Örneğin siber zorbalık vakası çıkarsa veya intihar teşebbüsü olursa üzerinde çalışıyoruz. MEB'in gönderdiği çerçeve planına baktığımızda daha çok mesleki rehberlik çalışmaları görüyorum. Belki ilk görünüşte bu tür çalışmalar var gibi ama uygulamada yok veya eksik bence. (K9).

Kendi okulunuzu düşündüğünde riskli davranışlara neden olan amaçsızlık ve motivasyon sorunu nedeniyle her öğrencilere amaç edindirme ve motivasyonu artırma süreci sağlayarak riskli davranışlara yönelmenin azalacağını düşünüyorum. Bu nedenle de bir öncelik konusu değil de ilişkili ve eşgüdümlü bir konu olarak değerlendiriyorum. Ben öğrencilerin ihtiyaçları okulda karşılandığında bu tür davranışları azalacağını düşünüyorum. Çerçeve programında biraz bağımlılık ve istismar ön planda ama intihar girişimleri, obezite, siber zorbalıklar ve diğer davranışlar ile ilgili çok belirgin ve öncelikli çalışmalar yok (K11).

Ama ben bu tür çalışmaların çok ciddi bir şekilde ele alındığını düşünmüyorum. Sadece yapılmak için yapılıyor ve göstermelik çalışmalar olduğunu düşünüyorum. Ben okulların 1. önceliğinin bu olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü riskli davranışlar öğrencilerin hayatları ile ilişkili davranışlardır. Eğer önlem alınmadığı takdirde ölümlere evrilebilir. Tabi Milli Eğitim Bakanlığı da öncelikleri arasına almalıdır. Eğer MEB ve diğer bakanlıklar da öncelikli çalışmalar arasına almazsa okullar bunu ön plana almaz. Ama okulların ihtiyaçları da çok önemlidir. Bugün endüstri meslek lisesi'nin ihtiyaçlarıyla bizim ihtiyaçlarımız aynı değil. Endüstri meslek liselerinde görülen davranış türleri ile bizde görülen davranış türleri, fen lisesinde görülen davranış türleri bir olmadığı için okul ihtiyaçları doğrultusunda çalışmalar yapılmalıdır (K15).

Okulumuzu değerlendirdiğimizde en önemli problemlerimiz arasında bu davranışlar gözüküyor. Daha çok akademik başarı ve verimli ders çalışma yöntemleri üzerine çalışmalarımız var. Bu tür davranışlar üzerinde planlamalar ve rehberlik çalışmaları yürütüyoruz. Öncelikle bu tür davranışların hepsi ile ilgili planlarımız da çalışmalar yer alıyor. Hatta paydaşlar ile ilgili bile çalışmalar var. Belki planlarda bir şekilde sayı olarak yeterli olabiliyor ama planda yer alması yeterli değil (K16).

Riskli davranışlar ile yapılan çalışmaların ele alınma önceliği ve önemini yetersiz olduğunu düşünüyorum. Mesela az önce saydığımız riskli davranışlardan bağımlılık, akran istismarı ve istismar rehberlik hedeflerinde var. Ama içeriklerine kazanım ödevlerine, ayrılan zamana ve uygulamalara baktığımızda yeterli olmadığını düşünüyorum (K17).

...Bence bizim gibi meslek liselerinde birinci sırada olmalıdır. Okuldaki tüm rehberlik hizmetlerinden ve diğer eğitim faaliyetlerinden daha önemli olduğunu düşünüyorum (K20).

Rehberlik planlarına baktığımızda da çok fazla çalışma olduğunu görülmüyor. İstismar ve bağımlılık ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır ama yeterli değildir. Ama eskiye oranla daha ağırlık verildiğini söyleyebilirim. Fakat bu davranışlarla ilgili uygulamalı bir çalışmaya pek rastlamadım. Ben öncelikle öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda çalışmayı amaçlayan bir rehber öğretmeniyim. Okullar sahip olduğu öğrenci kitlesine öğrenci profiline göre öğrencinin ihtiyaçları amaçlarına göre rehberlik hizmetleri şekillendirebilir (K21).

Yukarıdaki görüşler değerlendirildiğinde liselerde yapılan çalışmaların daha çok eğitsel ve mesleki rehberlik çalışmaları olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanları okul ihtiyaçlarının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Riskli davranışların Mili Eğitim Bakanlığı ve okulların rehberlik çerçeve programlarında yeterli yer almadığı ve rehberlik planlarında bu davranışlar üzerine çalışma konularının olmadığını ileri sürülmektedir. Ayrıca birçok çalışmanın sadece kâğıt üstünde yapıldığını düşünmektedirler. Bununla birlikte liselerde riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların öncelikli olarak ele alınmadığının altını çizmektedirler. Tüm bu bulgular doğrultusunda liselerde riskli davranışlar ile ilgili çalışmalara yeterince öncelik verilmediği söylenebilir. Yine mülakata katılan psikolojik danışmanlar riskli davranışların öğrenci ile ilgili birçok durumu etkilediği için rehberlik çalışmaları sürecinde bu tür davranışların birinci öncelikli olarak ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Bu alt amaç ile ilgili nicel bulgular tablo 30'da özetlenmektedir. İlk olarak nicel veriler kapsamında anketin C formunda yer alan 7, 8, 9, 12, 13, 14 ve 16. sorulara verilen cevaplar, ikinci olarak ise anketin E formundaki 10. soruya yönelik görüşler değerlendirilmiştir. Bu formlardan elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 30 incelendiğinde psikolojik danışmanların büyük bir bölümü meslek yaşantıları esnasında riskli davranışlar konusunda öğrencilere (%88,7) ve velilere (%84,8) konferans ve kurs gibi çalışmalar yaptığı görülmektedir. Buna karşın psikolojik danışmanların yarıdan fazlası (%67,8) meslektaşlarına konferans ve kurs gibi çalışmalar yapmadığını anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%76,7) riskli davranışlar konusunda öğrenciler ile psikolojik danışma uygulaması yaptığını belirtmiştir. Bu bulgunun psikolojik danışma sürecine ilişkin mülakat bulgularıyla uyummadığı görülmektedir. Grup uygulamalarında ise durum tam tersidir. Psikolojik danışmanların yarıdan fazlasının (%54,2) riskli davranışlar sergileyen öğrencilerle grup uygulaması yapmadığını belirlenmiştir. Diğer taraftan psikolojik danışmalar neredeyse tamamına yakını (%91,8) riskli davranışlara sahip öğrencilerin velileriyle görüşme yaptığı ifade etmiştir. Son olarak ise psikolojik danışmalar (%73,1) riskli davranışlara sahip öğrencileri farklı kurumlara sevk ettiği görülmektedir.

Tablo 30. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-6

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Evet		Hayır	
	(n)	(%)	(n)	(%)
7. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda öğrencilere konferans-kurs vb verdiniz mi?	502	88,7	64	11,3
8. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda velilere konferans-kurs vb verdiniz mi?	480	84,8	86	15,2
9. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda meslektaşlarınıza (rehber öğretmenler) konferans-kurs vb verdiniz mi? (formatörlük dahil)	185	32,7	381	67,3
12. Yukarıda belirtilen riskli davranışlardan herhangi birine ya da çoğuna sahip öğrenciyle bireysel danışma uygulaması yaptınız mı?	434	76,7	132	23,3
13. Yukarıda belirtilen riskli davranışlardan herhangi birine ya da çoğuna sahip öğrencilerle grup uygulaması yaptınız mı?	259	45,8	307	54,2
14. Riskli davranışlara sahip öğrencilerin velileriyle görüşme yaptığınız oldu mu?	514	91,8	52	9,2
16. Riskli davranışlara sahip öğrencileri farklı kurumlara (ör.hastane) sevk ettiğiniz oldu mu?	414	73,1	152	26,9

Bu alt amaca ilişkin nicel ve nitel bulgular birlikte değerlendirildiğinde riskli davranışlar ile daha çok seminer ve kurs gibi önleyici çalışmalar yapmak suretiyle mücadele edildiği gözlenmiştir. Bu çalışmaları veli görüşmeleri ve farklı kurumlara sevk işlemleri izlemektedir. Yine riskli davranışlar ile mücadele kapsamında bireysel danışma ve sınırlı da olsa grup uygulamaları yaptıkları görülmektedir. Fakat bireysel danışma uygulamaları yapma düzeyi mülakattan elde edilen veriler ile örtüşmemektedir. Mülakata katılan psikolojik danışmanlara göre riskli davranışlar ile çalışma sürecinde psikolojik danışma uygulamaları yapmak oldukça zordur.

Okullarda riskli davranışlar konusunda yapılan çalışmaların tür ve niteliği ile ilgili bulgular sunulduktan sonra riskli davranışlar konusundaki çalışmaların ele alınma önceliği ve yaygınlığı ile ilgili görüşler ele alınmıştır. Aşağıda tabloda söz konusu riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların rehberlik hizmetleri kapsamında ne kadar önceliklendirildiği ile ilgili nicel veriler yer almaktadır.

Tablo 31'e göre okullarda görev yapan psikolojik danışmanların yarıya yakını (%44) riskli davranışlar konusundaki çalışmaların okul PDR hizmetlerinin en öncelikli sorunlarından biri olduğuna kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Buna karşılık psikolojik danışmanların sadece %1,2'si bu görüşü kesinlikle katılmadığı görülmektedir. Tablodaki bilgilere riskli davranışlar konusunda yapılan çalışmaların okullar PDR hizmetlerinde birinci öncelikte olması gerektiği yönündeki görüşlerin oldukça fazla olduğu gözlenmektedir.

Tablo 31. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-7

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Oldukça az katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Oldukça Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
10. Riskli davranışlar okul PDR hizmetlerinin en öncelikli sorunlarından	7	1,2	18	3,2	79	14	213	37,6	249	44

Liselerde çalışan psikolojik danışmanların ifadelerine göre riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde birçok kişi, kurum ve paydaşlar ile işbirliği yaptığı görülmektedir. Riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecini yürütürken kişisel, kurumsal ve hukuksal değişkenler ile etkileşim halinde olduğu katılımcı görüşlerinden anlaşılmaktadır. Liselerde görev yapan psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili çalışmalarını yürütürken yaptığı işbirliği çalışmaları, karşılaştığı engeller ve riskler ile ilgili katılımcı görüşleri aşağıda örneklendirilmiştir.

Yöneticiler ise bu tür durumları takip etmede titiz davranıyor. Bu nedenle yöneticiler ile iş birliğimiz iyi. Ama sadece giriş çıkışlarda veya sigara içilebilecek çevre alanlarda, mahalle aralarında biraz dolaşmaya çalışıyor. Ancak bu konuda veliler yeteri kadar kendi üstlerine bir sorumluluk aldıklarını düşünmüyorum. Öğretmenler de aynı şekilde bence. Belki kişisel olacak ama öğretmenlere göre matematik anlatmak fizik anlatmak çok önemlidir. Fakat çocuğun özel hayatı değil. Öğrenci hastaymış, annesi hastaymış, annesi işten çıkarılmış önemi yok. Yani öğrencilerin psikolojik veya diğer sosyal ihtiyaçlarını hiçbir önemi yok. Onlara göre öğretmenler sadece kendi işini yapmaktan sorumludur (K1).

Benim okulumda ilk önce veliden başlamak istiyorum veli ile ilişkimiz hiç yok ve hiç ilgi göstermiyorlar. Sürekli ya işleri var ya hastaları var. Okul yöneticileri ise bize gerekli desteği oluyorlar. Öğretmenler davranışlara genelde disiplin boyutunda yardımcı oluyorlar. Ama çoğu öğretmen artık bu tür davranışları gördüğünde hiç tepki bile vermiyorlar. Genelde herkes kendi çapında alabildiği bilgiler doğrultusunda sistemde işlerini yürütmeye çalışıyorlar. Bu davranışların ortadan kaldırılması, azaltılması veya önceden fark edelim şeklinde bir anlayış olduğunu düşünmüyorum. Ben hastaneye giden bir öğrencimiz de ilgili şunları yaparsan daha iyi olur veya intihar eden bir öğrenci ile ilgili bundan sonra yardım kaynakları şu şekilde sunarsan daha iyi olur şeklinde bir yönerge, öneri ve bir danışmanlık sistemi asla bulunmamaktadır. Öğrenci ile ilgili bilgi almak istiyorsak emniyete biz gitmeliyiz hastaneye biz, psikiyatristi biz sosyal hizmetleri, diyetisyeni biz aramalıyız (K5).

Öğretmenler genel olarak her konuda sıkıntıyı bize atıyorlar. Problemleri öğrencileri bize yönlendiriyorlar. Yine onlarla yapacağımız işbirliği bize bağlı. Özellikle de bir öğrencinin özel durumu varsa onu bize atmak veya hükümlülüklerin azaltılması için bizimle paylaşırlar. Bizim okulda veliler bu konu ile ilgili hiç ilgi göstermiyor hiç destek sunmuyorlar. Hatta görüşmeye bile gelmiyorlar belki yasal bir boyut olursa sizinle muhatap oluyorlar. Bu konuda yöneticiler ve öğretmenlerin hiçbir sorumluluğu yok sanki tüm yükümlülükler bize atıyorlar. Aslında kurumlar arasında sanki bir iş birliği var gibi görünüyor. Örneğin Aile Sosyal Politikalar aldığı bir vaka ile ilgili yapacağını yapıyor. Yine emniyet müdürlüğü ile ilgili olanı kendi yapacağını yapıyor. Riskli davranışlar ile ilgili kurumsal hastaneleri örnek verirsek biz sevk ediyoruz. Sadece ilaç

veriliyor geri gönderiliyor. Sonrası yok. Bu çocuk tekrar intihar girişiminde bulundu mu? Bulunmaması için neler yapılabilir nasıl kaynaklar sağlanabilir. Bunlar hiç yok. (K6).

Bizim okul dâhil tüm Türkiye'deki okulların en büyük kanayan yarası bu velilerin okula gelmemesidir. Okuldaki sorunlar ilgilenmiyor öğrencilerin sorunlarını görmüyor Çok doğru destekler alamıyoruz. Riskli davranışlarla karşılaştıklarında bize bilgi verirler yardım istiyorlar ama biz onlara neler yapmaları gerektiği konusunda biraz sorumluluk yüklenmiyorlar. Disiplin cezası almasın, zarar görmesin diye riskli davranışlara bulaşmış çocukları gizleyebiliyor. Öğretmenler ise çok olumlu katkılar sunuyor. Aynı şekilde yöneticilerden öğretmen gibi olumlu katkıları sunuyor. Bu okul yatılı okul olduğu için etrafındaki tüm yerler sürekli kontrol ederek bu alanlarda sigara ve benzeri madde aramaları yapıyorlar. Riskli davranışlar ile müdahale noktasında görünürde iş birliği var ama gerçek sonuçlar elde etmeye yarayan uygulama birliği yok. Örneğin intihar vakasında sevk ettiğimiz bir öğrenci psikiyatrik görüşmesinden sonra okula döndüğünde nasıl yardımcı olacağımız ile ilgili bir dönüş veya öneri olmuyor. Herkes kendi alanında çalışmasını yapıyor ama gerçek çözüm için devamı gelmiyor (K8).

Bence idarecilerde sıkıntı oluyor. Rehberlik anlayışlarından çok uzaklar. Rehberlik servisi rehberlik uzmanı yanında bazen yöneticiler çok olumsuz cümleler kullanarak bizleri zedeliyor. Bize öğrencilerin yaklaşmasına engelliyor. Ben bu sürece sekte vuran bir engel olarak görüyorum. Yöneticiler genel olarak psikolojik destek hizmetlerinin sunulması ve müdahale hizmetlerinin etkin olması noktasında yetersiz olduklarını düşünüyorum. Sadece madde aramaları yapılıyor. Yöneticiler sadece İstiklal Marşı'nda haftanın ilk gününde son gününde bahçeye çıkıp öğrencilere çağırıyor çağırıyor onu yapmayın bunu yapmayın diyor ama bunlar sonuç vermiyor. Bu konuda kesinlikle bir işbirliği bir diyalog bir sistematik yapı olduğunu asla görmüyorum. Mesela bir psikiyatrye öğrenci gönderdik veya bir polise öğrenci bildirdik. İkisi de bize geri bilgi vermiyor. Sadece Aile Sosyal Politikalar da çalışmalarında onlar bize ihtiyaç duydukları için bilgi amaçlı müdahil oluyoruz. Ama bize öğrencimize şunları şunları yaparsanız daha iyi olur. Yani sürece katkı sunmak açısından bir yönerge, bir sistematik yapı asla önerilmiyor (K11).

Kendi okulunda idare anlamında çok güzel destek görüyorum daha görmemiştik. Aileler ise çocukları bir ceza alır disiplin suçu alır diye bizden saklıyorlar. Örneğin alkol kullanımı sigara kullanımı suça bulaşma siber zorbalık davranışlarına giren öğrenciler ile ilgili bilgiler alma noktasında verilerle ilgili kopukluk var. Bu noktada velileri yanımıza çekemediğim için bu davranışları ortadan kaldırma noktasında sorunlar yaşıyoruz. Öğretmen ve konusunda bazı Öğretmenlerle çok güzel iletişimimiz bilgi paylaşımlarımız işbirliğimiz varken bazı öğretmenlerle de hiçbir ilişkimiz olmayabiliyor. Hatta bazı öğretmenler bu tür öğrenciler den nefret ediyor. Bu nedenle de onlarla işbirliği yapma noktasında sıkıntılar yaşıyoruz. Kurumlar arası iş birliği çalışmalarında ise herkes kendince üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirip kenara çekilmeyi düşünüyor. Bu konuda şunu söyleyebilirim polis sadece suç olarak bakıyor psikiyatrist hasta, biz ise öğrenci olarak bakıyoruz. Oysaki bu öğrenci tekrar okula dönecek ve tüm eğitim yaşamı okulda devam edecek. Bu nedenle öğrenciye ilişkin destek hizmetleri sosyal destek çalışmaları yardım kaynakları hiçbir uygulama yok bilgi paylaşımı yok çalışma birlikteliği yok. Belki amaç birlikteliği var (K13).

Özellikle veliler söz konusu riskli davranışlardan bazılarını asla kabul etmiyor inkâr ediyor. Onlara çocukları ile ilgili bilgiler verdiğimizde bu bilgiler olumsuzluk içeriyorsa bunları bilmezden geliyorlar ve ketum davranıyorlar. Çocuğun durumu ile ilgili savunmaya geçiyorlar ve bizim onlara yardım etmemiz zorlaşıyor. Veliler çocukların olumsuz davranışları yüzünden kendilerine zarar göreceklarını, kötü not alacaklarını ve adının çıkacaklarını düşündükleri için bu tür davranışları saklıyorlar duymazdan geliyorlar. Öğretmenler de bu konuda çekimser davrandığını düşünüyorum ama öğretmenler bu konuda yeterince donanımlı olmadıkları için zor duruma düşmemek için yasal olarak suçlu olmamak için yasal olarak zor durumda kalmamak için bize başvuruyorlar. Bu konuda yöneticiler bize her alanda destek sunuyorlar. Bizim okulda uzman olduğumuzu düşünüyorlar ve uzmanlığımızı inanıyorlar. Yöneticilerimiz ben ve diğer arkadaşımı her türlü çalışmamızda sonuna kadar destekliyorlar ve çalışmalarımızı önemsiyorlar. Riskli davranışlar ile kurumlar arası işbirliği olsa çok faydalı olur ama böyle bir işbirliği olduğunu söyleyemem çok zor. Hatta büyük

kopukluklar var. Belki düşüncede ve amaçlarda var ama uygulamada olduğunu asla söyleyemem (K15).

Riskli davranışları bir problem olarak gördüğü için veliler, öğretmen ve yöneticiler bunlardan uzak duruyorlar. Bu süreçte velinin öğretmeni ve yöneticinin ekstra mesai harcaması anlamına geliyor. Özellikle veliler bu tür çalışmaları bir yük olarak görüyor. Bu tür çalışmalara çok uğraşmak istemiyorlar. Çocuğu ile ilgili durumlar olduğunda da saklama ve gizleme yoluna gidiyorlar. Öğretmenler ise bu olaylara yönelik bu davranışların sadece rehber öğretmenlerin sorumlu olduğunu düşünüyor. Bir olayı duyduklarında riskli bir davranışı kendilerince yorumluyorlar ve kendinizi dedikodu malzemesi yapabiliyorlar. Yöneticiler ise zaman ve emek kaybı olarak görüyorlar ve bu tarz konulara girmek istemiyorlar. Bence bir işbirliği var fakat bir uygulama birlikteliği yok. Bunun nedeni bence bir formasyon eksikliğidir. Bu nedenle bakışımız bir olmadığı için yapacağımız çalışmalarda işbirliği içinde yürümüyor. Bu nedenle de çalışmalarımız birliktelik ve sistematik bir yapı içinde yürümüyor. Bence bu davranışlarla ilgili ortak bir müdahale ve bir yapı sistematik bir uygulama birliği olursa daha iyi olabilir (K16).

Öğrenciler ile ilgili riskli davranışlar konusunda veli ile işbirliği noktasında kesinlikle yeterli değildi. Bu tür sorunlarla hiç yüz göz olmak istemiyorlar. Çocuklarına toz kondurmuyorlar. Yani veliler çocuklarıyla ilgili riski yaşantıları saklıyorlar. Öğretmenler ise bence sadece öğretim süreçleri ile ilgileniyorlar. Bu tür davranışlarla hiç ilgilenmiyorlar. Bu davranışı yaklaşmak bulaşmak istemiyorlar kendi derslerine veriyorlar gerisine bakmıyorlar. Bence bazen nadir öğretmenlerimiz gördükleri duydukları öğrenciler için sıkıntı oluşturabilecek durumları bize paylaşabiliyorlar. Yöneticilerde bu konuda gerçekten bize destek veriyorlar. Her türlü çalışmalarımıza ön veriyorlar. Belki de okul temelde onlardan da sorumlu oldukları için böyle düşünüyorlar. Son zamanlarda kurumlar arası valilikler aracılığı ile bir işbirliği yapısı var gibi geliyor. Gerekli bir takım çalışmaları yapılıyor. Ama kurumsal bir program statik bir yapı içerisinde böyle bir işbirliği böyle bir birliktelik anlayışı olmadığını görüyorum. Öncülüğü MEB yapıyor ama eksikler var. Başka kurumlarla işbirliği noktasında hukuksal yapı olmadığından aksadığını düşünüyorum. Ama özellikle istismar konusunda kesinlikle ve kesinlikle suistimal yok. Milli eğitim bu konuda çok keskin çok ilgili olduğunu düşünüyorum (K17).

Katılımcılar çalışma sürecinde riskli davranışlara ilişkin yürütülen iş birliği çabalarının genel olarak yetersiz olduğunu dile getirmektedirler. Özellikle velilerle ilgili iş birliği çalışmalarında sonuç almanın çok zor olduğunu ileri sürmüşlerdir. Velilerin çocuklarında gözlenen riskli davranışları gizlemeleri bunun en temel nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Yine riskli davranışlar konusunda öğretmenlerle yapılan iş birliğinin çoğunlukla olumlu sonuçlar doğurmadığı ifade edilmiştir. Öğretmenlerin riskli davranışlar konusunda çalışmaları kendi görev alanları içerisinde görmemeleri bunun en önemli nedeni olarak değerlendirilmektedir. Yöneticilerin riskli davranışlar konusunda çalışmaları kısmen desteklediğine ilişkin görüşler ön plana çıkmaktadır. Katılımcı tepkilerinden bazı yöneticilerin bu tür çalışmaları belirgin bir düzeyde önemsedikleri ve açıkça destekledikleri görülmektedir. Buna karşı bazı yöneticilerin riskli davranışları sadece bir disiplin meselesi olarak görmeye devam ettikleri beyan edilmektedir.

Kurumlar arası işbirliği çalışmalarına bakıldığında riskli davranışlar konusunda sistematik bir çalışma yapılmadığı ve her paydaşın olayı sadece kendi açısından değerlendirdiği söylenebilir. Katılımcılar bu durumun riskli davranışlara yönelik erken fark etme, önleme ve müdahale sürecini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Bu

davranışlar üzerine sistemli bir program dâhilinde tüm paydaşların çalışması, riskli davranışlarla ilgili çalışma sürecini güçlendireceğinden bahsetmişlerdir.

Lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışlar kapsamında yapılan çalışmalara yönelik öğrenci taraflarının (veli, öğretmen, yönetici) gösterdiği hassasiyetler tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32'de yer alan görüşlere incelendiğinde psikolojik danışmaların %14,3'ü veli, öğretmen ve yöneticilerin riskli davranışlar konusunda gerekli hassasiyete sahip olduğuna oldukça katılırken %30'u ise oldukça az katıldığını belirtmişlerdir. Yine Psikolojik danışmaların %44,2'si veli, öğretmen ve yöneticilerin riskli davranışlar konusunda kısmen gerekli hassasiyete sahip oldukları belirtmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda veli, öğretmen ve yöneticilerin büyük çoğunluğu riskli davranışlar konusunda gerekli duyarlılığı göstermedikleri anlaşılmaktadır. Yine riskli davranışlar konusunda yürütülen çalışma sürecinde çalışmaların etkililiğini artıracak iş birliği çabalarının olmadığını gözlenmektedir.

Tablo 32. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-8

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Oldukça az katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Oldukça Katılmıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
11. Öğrenciyle ilgili kişiler (veli, öğretmen, yönetici) riskli davranışlar konusunda gerekli hassasiyete sahiptir.	56	9,9	171	30,2	233	44,2	81	14,3	25	4,4

Riskli davranışlara yönelik çalışma süreci ile ilgili diğer bir nicel veri ise riskli davranışlar konusunda emniyet müdürlüğü ya da benzeri kuruluşlarla işbirliği yapılma sürecine ilişkin verilerdir. Araştırma kapsamında uygulanan anketin C formundan elde edilen veriler aşağıda Tablo 33'te incelenmiştir.

Riskli davranışlar konusunda emniyetmüdürlüğü ya da benzeri kuruluşlarla işbirliği yapmaya ilişkin görüşler değerlendirildiğinde araştırmaya katılan psikolojik danışmanların sadece %29,7'si iş birliği yapmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan katılımcıların %70,3'ü riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde emniyet ya da benzeri kurum veya kuruluşla işbirliği yaptığını ifade etmişlerdir. Buradan hareketle lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışlar konusunda okul ve diğer kuruluşlar arasında işbirliği çalışmalarının olduğu söylenebilir. Fakat bu bulgular mülakat bulguları ile farklılık göstermektedir.

Mülakatta psikolojik danışmanlar bu tür kurumların daha çok kendi görev alanları ile ilgilendiklerini ve öğrencilere kendileri gibi hassas davranmadıklarından bahsetmektedirler.

Tablo 33. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-9

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Evet		Hayır	
	(n)	(%)	(n)	(%)
15. Riskli davranışlar konusunda emniyet ya da benzeri kuruluşlarla işbirliği yaptığınız oldu mu? (PDR bağlamında ve etik kurallar içinde)	398	70,3	168	29,7

Lisede görev yapan psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinin diğer bir parçasını ise riskli davranışlar kapsamında yürüttüğü çalışmalara yönelik engeller oluşturur. Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde riskli davranışlara yönelik yürütülen çalışmalara ilişkin çeşitli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin genel olarak kişisel, kurumsal ve yasal boyutlarda olduğu görülmektedir. Psikolojik danışmanların söz konusu çalışmalara yönelik ifade ettiği engeller aşağıda sunulmuştur.

Bu tür davranışlar ile etkili mücadele bence danışma yaparak çözümlere kavuşabileceğini düşünüyorum. Fakat yönetmelik bizden danışma yapmamızı beklemiyor. Bu bence kurumsal bir engeldir. Ben artık sadece riskli davranışlarla karşılaştığımda yönlendirme ve sevk işlemleri yaparak görevimi yapıyorum. Yine okullarda bu tür soruları göstermemek için olayları üst kuruluşa bildirme noktasında amirlerin yöneticilerin çekimser davrandığını görüyoruz duyuyoruz veya biliyoruz. Belki net engel yok. Kısaca bu tür sıradan çalışmalar ve sadece görüşme yaparak çözüme kavuşmuyor (K2).

Özellikle istismar bildirimlerinde intihar sevklerinde siber zorbalık suça bulaşma gibi durumda rehber öğretmenin rahat bir şekilde sevk etmesini ya da mücadele etmesini sağlayan ve onu koruyan yasaların yetersiz olduğunu düşünüyorum. Rehber öğretmen ya aile üyeleri, tanık veya sanıklar tarafından takip edilebiliyor ve hayatı tehlikeler yaşayabiliyor. Rehber öğretmenleri korkarsa bu çalışmalara yönelik gönüllü adımlar atmaz çekimser davranabilir. Bu nedenle yasal engel olduğunu düşünüyorum (K3).

Rehber öğretmenler bu konuda kendilerini güvende hissetmiyorlar ve kendileri için bir tehlike oluşturabilecek durumlar olduğunu söylüyorlar. Burada da rehber öğretmeni koruyacak yasal veya kurumsal bir yapı bulunmamaktadır. Yine çocuk suçluluğu ile ilgili işlemlerin resmi makamlar yolu ile çok yavaş işlediğini düşünüyorum. Bu da kurumsal bir engel olarak değerlendirilebilir. Velilerin çocukları adı çıkacak veya disiplin cezası alacak diye bilgileri gizleme ve saklama eğilimde olmaları kişisel engeller kapsamında değerlendirilebilir. Yine öğretmenler de bu kapama girebilir (K5).

Özellikle istismar konusunda rehber öğretmenlerin belli korkuların olduğunu duydum. Mahkemedeki yargılama süreçlerinde müdahil olmaları sürekli açık şahit olmaları onları mağdur ettiğini duydum. Bunun sürece sekte vurduğunu düşünüyorum. Ama yetkili makamların da bu konuda biraz daha titiz davranması dikkatli davranması gerekir. Bu tür engeller ile ilgili düzenlemeler yapılabilir. Bence teorikte kesinlikle yok ama uygulama da olabiliyor. Fakat çabalar olumlu ve güzel. Rehber öğretmenler tehdit edilmelerine rağmen sevk etmekten ve bildirmekten çekinmiyorlar. Hatta sen

göreceksin sen bu işi karıştırdın şeklinde tehditler aldığını duydum. Bu bir endişe yaratıyor olabilir (K8).

Okulda 2000 öğrenci var ama sadece 2 rehber öğretmen görevli. Bu kadar öğrenci ile nasıl erken uyarıcılar belirlenir ve riskli davranışlar ile çalışabilirim. Buradaki en önemli engellerden biri zaman sıkıntısı ve rehber öğretmen yetersizlikleridir. Biz günlük 3 öğrenci ile zor görüşebiliriz. Çünkü 2 rehber öğretmenimiz birçok öğrencimiz var. Birçok olay oluyor okulumuzda. Okulumuzun öğrenci seviyesinin düşük olması nedeniyle riskli davranışlar çok sık görülüyor. Rehber öğretmen sayımız kesinlikle yetmiyor. Riskli davranış gibi bir vakaya bazen bir haftamızı ayırmak zorunda kalabiliyoruz. Bu süreçte de diğer çalışma alanlarımız ve diğer vakaların hepsini göz ardı ediyoruz. Fakat öğretmenler bu konuda yeterince eğilmiyorlar. Her şey ek ders olmuş ona bakıyor. Bence bunlar önemli engellerdir (K10).

Riskli davranışlar konusunda kişisel, yasal veya kurumsal olarak herhangi bir engelle rastlamadım. Bazen öğretmenlerin zorlandıklarını ve korktuklarını duyuyorum. Ama bizi bu konuda korkutacak bir yasal boşluk yok. Velilerin ve öğretmenlerin farkındalık düzeyi yüksek olması kişisel engellerin olmadığını gösteriyor bence. Hatta bu davranışları okulumuzda bir olay oldu. Ama hiçbir engelle karşılaşmadım. Okul idaresinde bunlara karşı hiçbir şekilde engelleyici bir unsur ile karşılaşmadım. Ne kişisel ne de kurumsal olarak bir geciktirme, önem vermeme ve engel olma durumları olmadı (K12).

Ben bazı riskli davranışlar konusunda öğretmenlerin ve rehber öğretmeni yasal olarak koruyucu düzenlemeler yapılarak onların cesaretlendirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü korkuyorlar ve tedirgin olabiliyorlar. Bunlar bürokratik engeller ve hukuksal eksiklere bağlı olabiliyor. Ben mesela burada sigara örneğinden gitmek istiyorum. Örneğin velilerin sigara ve intihar gibi davranışlara yönelik bilinçsizlikleri bu süreci artırdığını düşünüyorum. Bu tür davranışları kendi çocuklarını olana yakıştıramıyorlar ve istismar ve zorbalık davranışlarını gizliyorlar. Bu nedenle bunlar kişisel engeldir. Yani bir düşünce yapısından bağlı veya kişisel bir engeldir. Kurumlar bu konularda yeterince tedbir almaya çalışıyor ama yeterli olmuyor. Ben bir de okullar, emniyet ve spor bakanlıkları riskli davranışlar konusunda çalışma birliği ve koordinasyonu olmadığı için kurumsal bir engel olarak görüyorum (K13).

Bu davranışlara ilişkin ilişkin çok olumsuz bir algı var. Örneğin obezite, siber zorbalık yine aynı şekilde problem gösteren öğrencilerle kimse uğraşmak istemiyor. Rehber öğretmenleri bile bu süreci girdiklerinde etiketleniyor. Etiketleme durumları olduğu için öğretmenler, veliler ve yöneticiler uzak durabilir. Örneğin bir istismar, siber zorbalık, suça bulaşma davasında ve intihar olayını bildirdiğimizde emniyette hastanelerde veya milli eğitimde yeterince destek olduğunu görmüyorum. Bu konuda diğer kurumlarla bir problem yaşıyoruz. Herkes aynı anlamda aynı değerle olaylara sahip çıkmıyor. Bence hukuki bir engelle yok çünkü devlet özellikle bu konuları önemsiyor (K14).

Örneğin ben bir koruma altına çocuk ile ilgili görevlendirildim. Çocukta az önce saydığınız riskli davranışlara yönelik davranışları çok fazlaydı. Biz bu durumlarla ilgili çocuğa destek olma anlamında sevk etme işlemlerine başladık. Ama biz bunu yöneticilere sunduğumuz da imzalamadı sevk etme işlemi zor bir sürece sokuldu ve süreç yavaşladı. Ayrıca bana dokunmasın anlayışı çok yaygın bir anlayış. Yöneticiden öğretmenine ve diğer memurlara kadar birçok alanda bana dokunmayın yeter anlayışı var (K17).

Ben yasal ve hukuksal anlamda riskli davranışlar ile ilgili çalışmayı engelleyen unsurların olduğunu düşünmüyorum. Kumsal olarak bir engel de görmüyorum. Ama yine de bu konuda rehber öğretmenlerin bir yaptırım gücünü veya önerilerinin içeriğinde yaptırım olmaması ve önemsenmemesini bir engel olarak görüyorum. Okullarda bu tür davranışlar yönelik özellikle sigara alkol yada kesici aletlerle ilgili aramalar bile yapılamıyor. Çünkü öğrenci mağdur olacak öğrencinin kişilik hakları incinecek diye korkudan hiçbir şey yapılmıyor. Bunlar birer engel olarak değerlendiriyorum (K19).

Kesinlikle riskli davranışlar konusunda risk altındayız. Bu nedenle de tedirgin oluyoruz korkuyoruz. Bilmiyorum bunun yasal bir boşluktan mı kaynaklanıyor. Yoksa kişisel bir engel midir? Bazı davranışları bildirmek zorundayız bildiriyoruz. Ama bulunduğunuz kültür aile yapısı mahalle baskısı bu noktada da rehber öğretmenlere tehditler

getirebiliyor. İşte bu noktada rehber öğretmeni koruyan hiçbir dayanak hiçbir yasal bir boyut yok gibi geliyor bana. Örneğin riskli bir davranışı olan bir öğrenci velisi ile paylaştığım için veli beni dövmeye çalıştı. Veli bunun iftira olduğunu iddia ederek bana saldırdı. Ama aslında bu davranış vardı (K21).

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğu riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde farklı türlerde engeller ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifade ettiği engellerin genel olarak yasal ve kişisel boyutta olduğu söylenebilir. Katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde özellikle rehber öğretmenleri koruyan bir yasal yapının olmaması süreci engelleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Yine velilerin riskli davranışlara bakış açısı ve riskli davranışlara yönelik tutumları da engelleyici durum olarak görülmüştür. Diğer taraftan bazı katılımcılar ise riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecini etkileyen herhangi bir engel olmadığını belirtmektedir. Hatta riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların çok önemsendiğini ifade etmektedir.

Riskli davranışlar konusunda karşılaşılan engeller ile ilgili katılımcı görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgular sunulduktan sonra söz konusu engeller ile ilgili anketten elde edilen nicel veriler ele alınmıştır. Lisede çalışan psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusunda belirttiği engelleyici unsurlar ile ilgili nicel veriler aşağıda Tablo 34'te incelenmiştir.

Tablo 34'teki nicel veriler değerlendirildiğinde psikolojik danışmanların %18,4'ü okulda bazı riskli davranışlar üzerinde çalışmayı engelleyen yasa ya da yönetmelikler bulunduğu kesinlikle katılırken psikolojik danışmanların sadece %8,5'i riskli davranışlar konusunda çalışmayı engelleyici unsurlar olduğuna kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 34. Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri-10

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Oldukça az katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Oldukça Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)
8. Okulda bazı riskli davranışlar üzerinde çalışmayı engelleyen yasa ya da yönetmelikler bulunmaktadır	49	8,5	100	17,7	195	34,5	118	20,8	104	18,4

Riskli davranışlar ile ilgili nicel ve nitel bulguların birbirini destekleyici nitelikte olduğu görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda lisede görev yapan psikolojik danışmanların

riskli davranışlar üzerine çalışmalar yaparken bazı engelleyici unsurlar ile karşılaştığı söylenebilir. Yine riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecine bakıldığında riskli davranışlar ile ilgili çalışmaları kolaylaştırıcı ve özendirici unsurların olmadığına altı çizilmektedir. Özellikle psikolojik danışmanları koruyucu hukuksal metinlerin olmaması süreci olumsuz etkilediğine değinmişlerdir. Ayrıca çalışma sürecinde karşılaşılan engellerin paydaşların kurumsal yapısı, iş birliği anlayışı ve kişisel tutumları ile ilişkili olduğu görülmektedir.

4. 3. Araştırmadan Elde Edilen Diğer Bulgular

Nitel araştırma yöntemlerini esas alan araştırmacıların, mevcut veri setinden derinlemesine ve daha zengin veri elde edebileceğinden bahsetmiştik. Nitel araştırmanın bu özelliği sayesinde araştırmaya katılan katılımcılar ile yapılan mülakattan elde edilen veriler incelendiğinde araştırmacının amaçlarından farklı bulgulara da ulaşılmıştır. Söz konusu bulgular aşağıda sunulmuştur.

Rehber öğretmenler ile mülakat yapılırken görüşme sürecinde mezuniyet alanına ilişkin bilgiler de elde edilmiştir. Mülakat soru listesinde lisans mezuniyet alanını belirlemeye yönelik özel bir soru sorulmamasına rağmen katılımcılar görüşme sürecinde lisans mezuniyetlerine ilişkin bilgiler de paylaşmışlardır. Mülakattan elde edilen verilere göre PDR lisans programından farklı bir alandan mezun olup ataması rehber öğretmen olarak yapılan katılımcıların tamamı riskli davranışlar ile ilgili teorik (bilişsel) bilgi ve pratik (uygulama) yapma beceri alanlarında kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir. Buna karşın PDR lisans programı mezunlarının riskli davranışlar ile ilgili teorik bilgiye sahip olduğu ve bu davranışlar ile ilgili sınırlı olsa ders aldığı anlaşılmaktadır. Buna ilaveten PDR lisans mezunlarının daha çok pratik (uygulama yapma) ve müdahale süreçlerinde kendilerini yetersiz hissettikleri görülmektedir. İlk olarak mülakata alınan K3, K4, K8, K18 şeklinde kodlanan PDR lisans programından farklı bir alan mezun olduğunu söyleyen katılımcıların riskli davranışlara yönelik bilgi ve beceri düzeyine ilişkin görüşleri aşağıda örneklendirilmiştir. Daha sonra K7, K13, K17 ve K19 şeklinde kodlanan PDR lisans programından mezun olan katılımcıları görüşleri örneklendirilmiştir.

Öncelikle ben PDR alanı dışından mezun oldum. Az önce saydığınız sigara içme alkol tüketme madde kullanımı obezite siber zorbalık istismar akran istismarı intihar ve okul terkinin mücadelesi erken belirlenmesi ilgili hiçbir ders almadım ve uygulamalı becerilerim yok. Bu nedenle de az önceki saydığınız davranışlar konusunda yeterlik düzeylerinin gerekli seviyelerde olduğunu düşünmüyorum. Sadece lisanstaki alınan içerikler bazen çok etkili olmayabilir. Fakat teorik anlamda ve uygulamalı olarak danışmanlarının lisanslarında donanımlı mezunu olması süreci olumlu etkileyecektir. Fakat her zaman davranışlar değiştiği için mezuniyetten sonraki eğitimler çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ben sadece mesleki hayatım atıldıktan sonra okuduklarımız ve küçük eğitimlerle veya gözlemleriniz ile bu alanlarda kendini yetiştirmek çalışmaya çalışıyorum. (K3).

Ben PDR mezunu değilim dolayısıyla yeterliklerim istenilen düzeyde olduğunu düşünmüyorum. Çünkü ben farklı alan mezunuyum. Bu davranışların önlenmesi önceden fark edilmesi noktasında eğitimler almadık. Bu nedenle riskli davranışlar ile ilgili kazandırdığı yeterlikler noktasında kendimin yeterli seviyede olduğunu söyleyemem. Tabii ki aldığı eğitimin kalitelisi bilgi ve donanımlı olması bu davranışlar ile mücadeleyi olumlu yönde etkiler. Bence aldığı dersler kadar hangi üniversite okuduğu da çok önemlidir. Meslek hayatımıza atıldıktan sonra okuduklarımız ve küçük eğitimlerle veya izlenimlerimiz ve gözlemleriniz ile bu alanlarda kendini yetiştirmeye çalışıyorum (K4).

Lisans eğitimini göz önünde bulundurulduğunda riskli davranışlar konusunda kendimin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bence bir rehber öğretmenin lisans eğitiminde aldığı derslerin içerikleri ile ilgili bilgi ve beceriler bu davranışları tespit etme, erkenden anlama ve müdahale sürecini çok olumlu yönde etkileyecektir. Fakat bizim böyle derslerimiz pek yoktu. Hatta kişinin mezun olduğu üniversite ve dersleri veren hocaların kaliteli olmaları bile bu davranışlarla müdahaleye çok olumlu destekler sağlayabilir. Meslek sonrasında da önemlidir bence (K8).

Benim lisansım farklı bir alandır. Ben psikoloji mezunuyum. Bu tür davranışlar sergileyen vakalara veya hastalara karşılaşmadan mezun olduk. Dolayısıyla ben bu alanda kendimin yetiştirilmesi gerektiğini düşünüyorum ve bunun eksikliğini hissediyorum. Bu nedenle lisans derslerinin riskli davranışlar ile ilgili yeterlikler ve kazanımlar konusunun yetersiz olduğunu düşünüyorum. Biz daha çok ekoller, kuramlar ve tanımlar üzerine eğitim aldık. Bu tür davranışlara müdahale konusunda eğitim almadık. Belki aldığımız eğitim bu davranışların altına yatan bilinçaltı psikolojik süreçler üzerine idi. Bu davranışların önlenmesi önceden fark edilmesi noktasında eğitimler almadık. Türkiye çapında hocalardan ders aldım. Bu tür dersler psikoloji bölümünde genelde seçmeli derslerdir. Derslerin bir dönemlik olması ve içerikleri sığ olması nedeniyle kendimi yeterli olduğunu düşünmüyorum. Ben üniversitede alınan eğitimin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ama bunlar sadece psikolojik temeller ve kurallar boyutunda olmamalıdır. Bu davranışları erken belirlemeye ve uygulamaya yönelik önleyici ve uygulamalı çalışmalar şeklinde olmalıdır. (K18).

Yukarıda ifade edilen görüşler değerlendirildiğinde PDR lisans programı dışında farklı bir alandan mezun olan katılımcıların riskli davranışlar ile ilgili hem bilgi hem de beceri düzeyinde yetersizlik hissettiğini görülmektedir. Alan dışı atanan rehber öğretmenler lisansta aldığı dersleri göz önüne aldıklarında riskli davranışlara yönelik hiçbir bir ders içeriğinin olmadığını belirtmişlerdir. Sadece psikoloji lisans mezunu olan katılımcılar bu davranışların altında yatan nedenler üzerine ders aldığından bahsetmiştir. Fakat bu dersin riskli davranışlar ile ilişkisinin az olduğundan ve kendisine yeterli katkı sağlamadığını ifade etmiştir. PDR lisans mezunu olan ile olmayan katılımcıların görüşleri bazı yönleriyle birbiriyle benzerlik göstermesine rağmen önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Lisans derslerinin uygulama içeriği açısından kesinlikle yeterli olmadığını söyleyebilirim. Belki burada bahsettiğimiz riskli davranışlar ile ilişkisi sadece bilgi boyutundadır. Sadece bazı seçmeli derslerin içeriğinde çok kısa değinilmiştir. Bunlar genellikle riskli davranışların tanımlarıdır. Özellikle okuduğumuz yıllar dikkate alındığında bunun böyle olduğunu söyleyebilirim (K7).

Lisans eğitiminde ifade ediniz riskli davranışlarla ilgili teorik eğitim aldık. Fakat bu aldığımız eğitimlerin verimli hale gelmesi için uygulamalar çok önemlidir. Ama uygulamalı eğitim almadık. Bazı riskli davranışlar ilgili temel bilgiler aldık. İşte bu kurama göre böyle gelişir şu kurama göre bu davranışlar böyle gelişir şeklinde davranışların psikolojik kökeni üzerine bilgiler aldık. Bu davranışlarla ilgili eğitimler aldık ama uygulamadan çok uzak ve ihtiyaçları karşılanmayan eğitimler olduğunu düşünüyorum. Üniversite sanki bize bir şema veriyor. Biz bu şemaya doldurmamız

gerekiyor bence. Derslerin davranışlarla ilgili içeriklerinin çok alakalı olmadığını ve yeterliklerimizi geliştirmedini söyleyebilirim. Bence psikolojik danışma dersleri bize önemli katkı sunuyor. Diğer dersler hep havada kalıyor. Bu nedenle bu dersin saati fazla olmalı ve hocası çok iyi olmalıdır. Lisansta teorik bilgi açısından donanımlı mezun olmak önemlidir. Çünkü teorik bilgi olmadan uygulamalar hayat bulmuyor. Bu nedenle psikolojik danışmanların lisanstan mezun olup kendi donanımlı olarak mezun olmaları bu sürece çok olumlu katkılar sunar (K13).

Ben mezun olduğumuz dönemi göz önüne aldığımızda riskli davranış ile ilişkili derslerin yetersiz olduğunu ve yeterlilik noktasında oldukça sınırlı olduğunu söyleyebilirim. Kitap üzerinde eğitim aldık. Üniversitede staj eğitiminde bile bu davranışlar ile karşılaşma fırsatımız olmadı. Çünkü sadece belirli saatte bulunuyorduk okullarda. Lisans derslerimi hatırladığım kadarıyla bu tür davranışlar ile kısmen örtüşüyor. Bu konuların bazıları ile ilgili konular vardı ama kısa ve teorikti. Kesinlikle alan mezunlarının üniversitelerde aldıkları eğitim içeriklerinin riskli davranışlar ile kazanımları desteklemelidir. Böylece lisansı donanımlı ve bilgili olan psikolojik danışmanlar sadece bu davranışlarda değil tüm alanlardaki becerilerini çok olumlu yönde etkileyecektir. (K17).

Riskli davranışlar ile ilgili lisanstaki ders içeriklerini düşündüğümüzde bu davranışlar ilgili yeterliliklerimize katkı sunacak bir ders içeriğini olduğunu söyleyemem. Bununla ilgili bir uygulama becerimiz yok. Çünkü lisanstaki derslerimiz daha çok teorik ve kuram dersleri idi. Bu davranışlarla ilgili ergenlik ve genç dönemi problemleri ile ilgili bir seçmeli ders almıştık. Bu dersler alakalı olabilir ama bunlar da daha çok davranışın nedenleri üzerine eğitimler aldık. Bunun da gerçekten olumlu bir katkı sunduğunu söyleyemem. Bu davranışlarla ilgili daha çok meslek hayatına başladıktan sonra eğitimler aldığımızı düşünüyorum (K19).

Mülakata katılan PDR lisans mezunu katılımcıların görüşleri incelendiğinde PDR lisans mezunu olan katılımcıların özellikle teorik bilgi ve beceriler noktasında eğitimler aldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca çok sınırlı da olsa bazı derslerin riskli davranışları ile ilişkisi olduğu vurgulanmıştır. Buna karşın lisansı PDR olmayan katılımcılar riskli davranışlar bağlamında pratik yapma ve müdahale edici becerileri kazandırmaya yönelik herhangi bir ders ve eğitim içerikleri almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgulara göre liselerde görev yapmakta olup lisansı PDR olan ve lisansı PDR olmayan katılımcıların riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceri düzeyleri arasında fark bulunduğu söylenebilir.

Mülakatlardan elde edilen diğer bulgu ise riskli davranışlar üzerine çalışan personeller ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu verilere göre katılımcılar riskli davranışlar konusunda çalışan personeller ile ilgili özel yeterlilik ve norm belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Konu ile ilgili katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur.

...Ben okullara göre normların belirlenmesi taraftarıyım. Örneğin meslek liselerinde bu tür davranışlar çok fazla ve bu tür davranışları müdahalede edilmeden diğer alanlarda başarı sağlamak çok zor. Bu nedenle meslek liselerine ekstra rehberlik normu verilebilir. Örneğin fen lisesi gibi okullarında bu davranışlar az görüldüğü için oraya öğrenci sayısına göre norm verilebilir. Yani öğrenci sayısı değil iş yükü ve çalışma alanlarının çeşitliliğini dikkate alınması gerekir bence (K9).

Biz riskli davranışlar konusunda genelde vaka temelli çalıştığımızı düşünüyoruz. Yani bir olay olduğunda çalışıyoruz. Oysa ortaokuldan itibaren belki ilkokuldan itibaren bu çalışmaların erkenden belirlenip önleme çalışmaları yapılmalıdır. Bu davranışlar genelde mesleki teknik okullarda yoğunlukta görülüyor. Bu nedenle liselilerin

özelliklerine göre rehber öğretmen normları verilmeli öğrenci sayılarına göre rehber öğretmen belirlemek doğru değil iş yüküne göre belirlenmelidir (K15). Özellikle meslek liselerinde bu tarz davranışlar oldukça yoğun olduğu için bu liselerde çalışabilecek personellerin bu alanda biraz daha fazla eğitim almış personellerin olmasının daha iyi olacağına inanıyorum. Yada riskli davranışların yoğun olduğu liselerde ek rehberlik normları verilerek mücadele gücümüz artırılabilir (K19). Bence bu davranışlarla mücadelenin gerekliliğine inanacak bir ekip olması veya personel grubu olması çok önemlidir. Çünkü kimse gönüllü olarak bu davranışlar ile çalışmayı üstlenmek istemiyor (K21).

Yukarıda katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların liselerde çalışan rehber öğretmenlerin iş yükünü artırdığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar, özellikle liselerde rehber öğretmen normu belirlenirken sadece öğrenci sayısının değil aynı zaman iş yükünde dikkate alınması gerekliliğine değişmişlerdir. Kısaca riskli davranışların yoğun olarak görüldüğü liselerde rehber öğretmen normu belirlenirken riskli davranışların yarattığı iş yükünün dikkate alınmasının yararlı olacağını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca riskli davranışlar ile çalışan personellerin yeterlik düzeyinin yüksek olması veya riskli davranışlar konusunda iyi eğitim alması gerektiği belirtilmiştir. Katılımcılar sadece belirli eğitim almış personellerin riskli davranışlar ile çalışırsa başarıya ulaşabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bilgilere göre katılımcılar, rehber öğretmen normunun liselerde öğrenci sayısına göre değil okulların iş yüküne göre belirlenmesinin daha yararlı olacağına inanmaktadırlar.

5. TARTIŞMA

Bu bölümde ilk olarak araştırmanın alt amaçlarına yönelik elde edilen bulgular, daha sonra ise diğer bulgulara yönelik tartışmalar sunulmuştur.

5. 1. Araştırmanın Alt Amaçlarına Yönelik Tartışma

Bu çalışmanın amaçlarından ilki PDR Lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı ders içeriklerinin, riskli davranışların tanımlanması ve incelenmesiyle ilgili bilgileri ve aynı zamanda bu davranışların ölçülmesi, önlenmesi ya da bunlara müdahale edilmesiyle ilgili becerileri kapsayıp kapsamadığını incelemektir. Araştırmadan elde edilen bulgular, PDR lisans programlarındaki teorik ve uygulamalı derslerde veya derslerin içeriklerinde riskli davranışlarla ilgili bilgilere ya çok az değinildiğini ya da hiç yer verilmediğini göstermektedir. Programlarda yer verilen derslerin genelde seçmeli ders niteliğinde olması, riskli davranışlarla ilgili bilgi, tutum ve becerilerin tüm öğrenciler tarafından yeterince kazanılmadığını göstermektedir. Bazı üniversitelerin programlarında bu tür derslere hiç yer verilmemesi, psikolojik danışman adaylarının riskli davranışlar konusunda genel bir yeterlik kazanmadığı ve bu konuda belirli standartların oluşmadığı anlamına gelmektedir. Daha genel bir perspektiften bakıldığında, PDR lisans programlarındaki farklılıkların, psikolojik danışman eğitimiyle ilgili standartların oluşmasında önemli bir engel teşkil ettiği bazı araştırmacılar tarafından (ör. Akkoyun, 2016) ortaya konmuştur. Daha özel alanlar açısından değerlendirildiğinde, bu durumun özellikle bireyle/grupla psikolojik danışma uygulamaları ve seminer derslerinde açıkça gözlemlendiği, bunun da psikolojik danışman adaylarının yeterlik düzeyini ve standardizasyonunu olumsuz yönde etkilediği araştırmalar tarafından teyit edilmektedir (Akkoyun, 2016; Doğan, 2000b; Korkut ve Mızıkacı, 2008; Ültanır, 2005). Bu iki ders aynı zamanda riskli davranışlarla ilgili bilgilerin incelendiği ve farklı müdahale becerilerinin kazandırıldığı dersler arasındadır.

Araştırmadan ortaya çıkan sonuçlar, riskli davranışlara farklı modellerle müdahale edilmesine ve bunların önlenmesine ilişkin uygulamalar konusunda, PDR lisans programlarının içerik olarak yeterli olmadığını göstermektedir. Böyle bir tablo aynı zamanda lisans eğitiminde verilen derslerin daha çok bilgi ağırlıklı olduğu ve yeterli düzeyde beceri kazandırmadığı yargısını desteklemektedir. Bu sonuç uygulamaya dayalı derslerle ilgili yetersizliklerin program çıktılarına olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan farklı araştırma bulgularıyla örtüşmektedir (Korkut-Owen, Acar, Avcı ve Kızıldağ, 2013;

Özyürek, 2009). Aynı sorun Türkiye'deki PDR programlarının çoğunda göze çarpmaktadır (Güneri, Büyükgöze-Kavas ve Koydemir, 2007; Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2012). Burada ortaya konan bilgiler, genel yeterlik alanıyla ilgili tartışmaları kapsamaktadır. Literatürde riskli davranışları inceleme konusu yapan araştırmaların oldukça sınırlı olması, karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmayı kısıtlamaktadır. Ancak bu çalışmanın literatür kısmında açıkça belirtildiği gibi, riskli davranışlar konusunda gözlenen yaygınlık, bu alanla ilgili güçlü bir araştırma birikiminin oluşmasını ve bunun da teorik ve uygulamalı çalışmalara yansımaları öncelikli hale getirmektedir.

Riskli davranışlarla ilgili ders içeriklerinin bilişsel, duyuşsal ve devinimsel boyutları vardır. Program çıktılarında bunların açıkça gözlenmesi beklenir. Bu çalışmanın amacı kapsamında yapılan incelemede, bu boyutlarla ilişkilendirilmiş seçmeli derslere yeterince yer verilmediği gözlenmiştir. Programda sınırlı düzeyde olduğu gözlenen seçmeli derslerin daha çok bilişsel kazanımları içerdiği gözlenmiştir. Bu derslerle ilgili tutum ve becerilere dönük yeterliklere de son derece kısıtlı düzeyde yer verildiği anlaşılmıştır. Üniversitelerin PDR lisans programlarında 16 civarında seçmeli ders olduğu (URL-46, 2019) görülmektedir. Riskli davranışlar ile ilgili olarak PDR lisans programlarında genellikle sadece bir seçmeli derse yer verilmesi, seçmeli derslerin sayıca yetersizliğine ilişkin bir işarettir. Oysaki seçmeli derslerin öğrencilere belli bir alan uzmanlığı kazandıracak şekilde düzenlenmesi gerektiği bilinmektedir (Demir ve Ok, 1996). Disiplinler arası özellikleri dikkate alındığında, sayı ve içerik açısından yetersiz kalan seçmeli derslerin psikolojik danışman yetiştirme noktasında ciddi sınırlılıklara yol açabileceği değerlendirilmektedir. Lisans programlarında yer verilen seçmeli derslerin öğrenci tercihlerine bağlı olması, psikolojik danışman yeterlikleriyle ilgili olarak belli farklılıklara yol açabilmektedir. PDR lisans programlarında yer alan derslerin içerikleri birbiriyle örtüşse dahi, seçmeli dersler üniversiteden üniversiteye belirgin şekilde farklılaşmaktadır (Altun ve Yazıcı, 2012). Dolayısıyla söz konusu farklılıklar PDR lisans mezunlarının mezuniyet yeterliliklerinin standardizasyonunu etkileyebilmektedir.

Mülakata katılan psikolojik danışmanlar, seçmeli derslerin kredi tamamlamak için seçtiğini ve bazı hocaların seçmeli derslere yeterli önemi vermediğini belirtmişlerdir. Bu bilgiler mevcut seçmeli derslerin riskli davranışlar konusunda var olan ihtiyacı karşılamaktan oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Seçmeli derslerin genellikle öğretim üyelerinin uzmanlık alanlarına göre belirlenmesi (Demir ve Ok, 1996; Ültanır 2005) ve öğrencilerin bazı öğretim elemanlarını akademik yönden zayıf olarak değerlendirmesi (Korkut-Owen vd., 2013; Yeşilyurt, 2019) seçmeli dersler ile ilgili algıyı destekler niteliktedir. Mülakata katılan psikolojik danışmanlar seçmeli ders içeriklerinde riskli davranışlar ile ilgili bilgi, tutum ve becerileri kazandırmaya dönük konuların yeterince yer

almadığına ilişkin görüş belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanların söz konusu görüşleri de seçmeli derslerin benzer sınırlılıklarına dikkat çekmektedir. Bu araştırmadan ortaya çıkan bulgular, PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili seçmeli derslere daha çok yer verilmesi gerektiğini göstermektedir. Doküman analizi, mülakat ve anket verilerinden elde edilen araştırma bulgularının birbiriyle örtüşmesi, sonuçların tutarlılığını güçlendirmektedir. Liselerde görülen riskli davranışların yaygınlığı ve özellikleri göz önüne alındığında, psikolojik danışmanların bilgi, tutum ve davranışsal yeterlikleri büyük önem kazanmaktadır. Önlem alınmadığı takdirde psikolojik danışmanlarda riskli davranışlar konusunda gözlenen yetersizliklerin, görev yaptıkları okullardaki riskli davranışları önleme ya da azaltma sürecini olumsuz yönde etkileyebileceği kanaatine yol açmaktadır.

PDR lisans programı çıktılarına bakıldığında bilgi, beceri ve alana özgü yetkinliklerin genellikle ayrışmamış olduğu görülmektedir. Program çıktılarında psikolojik danışma becerileri, test teknikleri, birey sayısı ve işlevi, hizmet alanları, eğitim kademeleri ve problem alanları gibi rehberlik kazanımları ile bilimsel çalışma becerisi ve iletişim becerileri gibi yeterliklere yer verilmiştir. Programları incelenen üniversitelerin program çıktılarından bazılarının riskli davranışlar ile ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin Bursa Uludağ Üniversitesinin PDR lisans programı çıktılarında; “Çocuk, ergen ve yetişkinlerin gelişim özelliklerini bilmek ve döneme ilişkin sorunlarla başa çıkma yollarını tanımak” şeklinde belirlenen çıktının riskli davranışlar ile bağlantılı olabileceği değerlendirilmiştir. Bu amaçla aynı üniversitenin PDR lisans programında yer alan “Okullarda Şiddet ve Zorbalık” adlı seçmeli dersin program çıktıları ile program yeterliklerinin matrisine bakılmış fakat anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Üniversitelerin program çıktılarının kazanımları PDR lisans programını bitiren öğrencilerin kazanması gereken yeterlikler olarak değerlendirilmektedir. Bu çıktılar birbiriyle benzeşmekle birlikte belli farklılıklar da göstermektedir. PDR lisans programlarının çıktıları gerek sayı gerekse içerik olarak farklılaştığı için, tüm PDR lisans mezunlarının aynı seviyelerde yeterlikler kazandığı söylenemez. Çünkü kaliteyi ancak standartlaşmış ders içerikleri ve lisans programları sağlayabilmektedir (Adıgüzel ve Sağlam, 2006; Korkut ve Mızıkacı, 2008). Mülakat bulgularında, PDR lisans programlarında riskli davranışlara yönelik yeterlik yerine daha çok psikolojik danışma kuramları ile ilgili bilgi ve beceriye ilişkin çıktılara vurgu yapıldığı görülmektedir. Tuzgöl-Dost ve Keklik (2012) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, PDR lisans programı öğrencileri kendilerini kuramlar ve diğer teorik bilgiler noktasında yeterli görmektedir. PDR lisans dersleri ile ilgili belirtilen nitelikler dikkate alındığında bu çalışmadan elde edilen bulgular, Özyürek’in (2010b) yaptığı çalışmadan ortaya çıkanlarla paralellik göstermektedir. Psikolojik danışmanlar, PDR lisans programlarında riskli davranışlar ile ilgili bilgi ve becerileri kazandırma amaçlı içeriklerin bulunması durumunda kendilerini

mesleki anlamda daha güçlü hissedeceklerinin altını çizmişlerdir. Ayrıca psikolojik danışmanlar riskli davranışlar konusunda yapılacak kapsamlı araştırmaların sürece önemli katkılar sağlayabileceğini vurgulamışlardır. Bu iki görüş, program çıktılarındaki yetersizliğin düzeyi hakkında ipuçları vermektedir. 2018 yılında yayınlanan yeni PDR lisans programında yer alan ders içeriklerine ve program çıktılarına bakıldığında da benzer durumlar göze çarpmaktadır.

Yeni PDR lisans programında yer verilen ve riskli davranışlar konusu ile ilişkili olduğu değerlendirilen dersler bu çalışmada inceleme konusu yapılmıştır. Özellikle madde kullanımı, intihar, obezite, çocuk suçluluğu, siber zorbalık ve suça sürüklenme gibi riskli davranış konularını kapsayan dersler bu bağlamda analiz edilmeye çalışılmıştır. Üniversitelerin yeni programları incelendiğinde obezite ile ilgili olduğu düşünülen “Beslenme ve Sağlık” adlı genel kültür seçmeli dersine birçok üniversitenin programında yer verilmediği gözlenmiştir. “Bağımlılık ile Mücadele” dersinin de genel kültür seçmeli dersler listesinde olması, psikolojik danışmanların alan eğitimi becerilerini geliştirmekten çok onları bilgilendirme amaçlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca dersin içeriği incelendiğinde içeriklerin psikolojik danışmanların madde kullanımı davranışı ile ilgili becerilerini geliştirmekten uzak olduğu söylenebilir. “Çocuk İstismarı ve İhmali” dersinin yeni programda da seçmeli olması benzer sorunların devam edeceğini işaret etmektedir. Yine “Krizle Müdahale” ve “Önleyici Rehberlik” ders içeriklerinde riskli davranışlar ile ilgili içeriklerinin olmadığı görülmektedir. Bu derslerin haftalık ders akış tablolarında riskli davranışlar ile ilgili sadece bir iki konu olduğu gözlenmiştir. Hatta bazı üniversitelerde bu derslerin içeriklerine hiç yer verilmemiştir. Bu derslerin de seçmeli olması, ders sürelerinin azlığı, bazı üniversitelerde farklı içerikler olması psikolojik danışmanların yeterliklerinin standardizasyonunu olumsuz etkileyeceğinden daha önce bahsetmiştik. Bu bilgiler ışığında 2018 yılında yayınlanan PDR lisans programının da psikolojik danışman adaylarının riskli davranışlar konusunda beklenen yeterlilikleri kazandırma hedefinden uzak olduğu değerlendirilmektedir. PDR lisans programlarının çıktılarında ve ders içeriklerinde riskli davranışlar ile ilgili içerik olmaması özellikle liselerde çalışan psikolojik danışmanların çalışma hayatını şüphesiz olumsuz etkileyecektir. Psikolojik danışmanların liselerde görülen problem davranışlar ile daha verimli çalışabilmesi için PDR lisans programlarının çıktılarında riskli davranışlar ile ilgili içeriklere yer verilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Yapılan incelemede psikolojik danışmanların 11 riskli davranışa yönelik teorik bilgilerine ve uygulama becerilerine ilişkin algıları arasında belirgin farklılıkların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Örneğin sigara içme ile intihar girişimi ve deneyimi davranışları arasında psikolojik danışman yeterlikler noktasında önemli farklılık bulunmaktadır. Sigara

içme davranışıyla ilişkili olarak belirli düzeyde bilişsel yeterliklere (sigaranın zararlarını bilmek, sigaraya başlama nedenleri hakkında bilgi sahibi olmak vb.) sahip olan bazı psikolojik danışmanların diğer riskli davranışlar konusundaki bilişsel yeterlik düzeylerinin oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Buna karşı psikolojik danışmanların yaklaşık dörtte birinin intihar deneyimi ve girişimi davranışlarına yönelik bilişsel bilgi yeterliğine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Riskli davranışlara müdahaleye dönük beceriler konusundaki yeterlikler konusuyla ilgili sınırlılıklar daha ciddi düzeydedir. Ortaya çıkan sonuçlar, sigara içme gibi bir riskli davranışa müdahale (önleme, azaltma, bıraktırma pratikleri) etme konusunda psikolojik danışmanlardan sadece beşte birinin yeterlik bildirdiklerini göstermektedir. Bu oran intihar etme eğilim ve girişimi (intiharı önleme, vazgeçirme vb.) konusundaki yeterlikler dikkate alındığında daha da düşmektedir. Bu sonuçlara ilave olarak akran zorbalığı, okul terki, siber zorbalık, istismar, alkol tüketme, suç işleme, obezite, bonzai ve diğer maddeleri kullanma gibi davranışlarla ilgili bilişsel ve devimsel yeterlikler dikkate alındığında, olumlu tepki veren psikolojik danışmanların sayısal olarak ortalamanın altında kaldıkları görülmektedir. Psikolojik danışmanların intihar, cinsel taciz, madde kullanımı ve çeteleşme gibi sorunlar ile mücadele etmede kendilerini mesleki anlamda yetersiz gördüğüne ilişkin literatür bilgisi bu yargıyı destekler niteliktedir (Özer,1998; Öztapak, 2018; Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2012). Yukarıda belirtildiği gibi psikolojik danışmanların riskli davranışlara müdahaleye dönük beceriler konusundaki yeterlik algılarının düzeyi, bu konuyla ilgili bilişsel yeterlik algılarından daha düşüktür. Psikolojik danışmanların lisans eğitimi sırasında aldıkları uygulama derslerinin etkisini yeterli görmemeye dönük algıları bu bulguları desteklemektedir (Karataş ve Şahin-Baltacı 2013). Daha özel konularla ilgili bazı araştırmaların bulguları da bu yargıyı desteklemektedir. Örneğin Horzum ve Ayas (2013) tarafından yapılan araştırmada psikolojik danışmanların siber zorbalık konusuyla ilişkili olarak kendilerini yeterli görmedikleri bu konuyla ilgili derslerin lisans eğitimi esnasında alınması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Riskli davranışlar konusundaki düşük bilişsel yeterlik bu davranışların erken uyarıcılarını fark etme ve tanıma; uygulama becerisindeki yetersizlikler ise riskli davranışlara müdahale ve bunları önleme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tür yetersizlikler psikolojik danışmanların iş doyumlarını ve çalışma motivasyonlarını olumsuz etkileyebilme potansiyeline sahiptir (Çoban, 2005; İkiz, 2010; Öztapak, 2018; Yıldız, 2012). Düşük motivasyonun, riskli davranışlar konusunda geliştirilmesi gereken bilgi ve beceri düzeyi üzerinde olumsuz yansımaları olabilir.

Öğretim programlarında birer kazanım olarak yer verilen bilgi ve beceriler ile mezun olduktan sonra başlayan meslek yaşamında karşılaşılan durumlar için gerekli olan bilgi ve becerilerin örtüşüp örtüşmediği önemli bir tartışma konusudur. Bu çalışma için yapılan

mülakatlara katılan psikolojik danışmanlar, PDR lisans programlarında kazandırılan bilgi ve becerilerin, görev yaptıkları ortaöğretim düzeyinde karşılaştıkları riskli davranışlarla ilgili sorunlara müdahale açısından yeterli olmadığını dile getirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle lisans programı kazanımlarının, karşılaşılan sorunlara müdahale için gereken kazanımlarla örtüşmediğini vurgulamışlardır. Mülakata katılan psikolojik danışmanlar görev yaptıkları okullarda karşılaşılan riskli davranış problemlerinin çözümü için güçlü bir uygulama birikimine sahip olunması gerektiğini vurgulamışlar ancak lisans eğitimlerinde daha çok kuramsal bilgilerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum PDR programlarının yapısıyla da ilişkilidir. Mevcut PDR lisans programlarının genel yeterlikleri kapsayan bir yapı arz ettiği eleştirisi ortaya konmakta ve buna karşı uzmanlık eğitimi odaklı bir anlayışın yerleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Doğan, 2000b).

Psikolojik danışmanlar riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceriler konusunda sahip oldukları yetersizliklerin azaltılması hususunda yapılacak faaliyetleri yararlı görmektedirler. Bu kapsamda riskli davranışlar konusunda lisans programlarının yeniden yapılandırılması vurgusunu ön plana çıkarmışlardır. Araştırmacılar psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusunda yeterliklerinin geliştirilmesi için akredite olmuş lisans eğitiminin temel değişken olduğu hususuna dikkat çekmişlerdir (Doğan, 2000b; Korkut ve Mızıkacı, 2008; Korkut-Owen vd., 2013; Ültanır, 2005). Bununla birlikte psikolojik danışmanlar; mesleğe atandıktan sonra kurs, seminer ve bilimsel çalışmalar gibi etkinlikler ile bu yeterliklerin geliştirilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşı psikolojik danışmanların mesleğe atandıktan sonra seminer ve kurs gibi eğitimlere katılma konusunda istekli olmadıkları görülmektedir. Psikolojik danışmanların büyük bir bölümü zorunlu olmadıkça eğitimlere katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Hizmetiçi eğitim kapsamında ve ilgili kuruluşlar tarafından verilen eğitimlerin içerik olarak kısıtlı olmasını, bu tür uygulamaların beceri kazandırmada yetersiz kalmasını ve eğitim programlarının uzman kişiler tarafından sunulmamasını bu tutumlarıyla ilişkili gerekçeler olarak öne sürmüşlerdir (Karasolak vd., 2012; Koç, 2001; Özen, 2006). Hizmetiçi eğitimlerin niteliğini düşük görme eğilimi bu konuyla ilgili tutumları üzerinde etkilidir. Çalıştığı sistem içerisinde kendini geliştirme fırsatı bulamayan bireylerin iş doyum düzeylerinin düştüğü bilinmektedir (Koruklu, Feyzioğlu, Kiremit ve Kaldırım, 2013). Buradan hareketle katıldıkları hizmetiçi eğitimlerin riskli davranışları da kapsayacak şekilde yeniden düzenlemesi ve nitelikli şekilde sunulması durumunda psikolojik danışmanların katılımını teşvik edeceği söylenebilir. Niteliği arttırılan hizmetiçi eğitim etkinlikleri çalışanların kendilerini yenilemelerini ve geliştirmelerini sağlayarak mesleki tükenmişlik riskini azaltır (Selimoğlu ve Yılmaz, 2009).

Bu çalışmadan ortaya çıkan sonuçlardan biri psikolojik danışmanların mesleğe atandıktan sonra riskli davranışlar ile ilgili bilimsel yayınları genel olarak takip etmediklerini göstermektedir. Psikolojik danışmanlar bilimsel yayınları takip etmeye yönelik isteksizliklerini yayınlarda akademik bir dilin kullanılması ve bilimsel yayınların uygulamaya dönük yönünün az olması ile ilişkilendirmişlerdir. Bilimsel yayınların psikolojik danışmanların mevcut sorun alanları ile bağdaşmaması ve bu yayınlara ulaşma sürecinde yaşadığı sınırlılıkların psikolojik danışman yeterliliklerini geliştirme noktasında engel teşkil ettiği söylenebilir. Bilimsel yayınların okullardaki riskli davranışlar konusu ile ilgili sorunlarına çözüm sağlamaması, internette istenilen bilgiye ulaşmanın zorluğu ve bilimsel bilgilerin sadece üniversiteler arasında kullanılması gibi nedenlerden dolayı psikolojik danışmanlar kendilerini geliştirme motivasyonunu kaybedebilmektedir. Bilimsel araştırmaların öğretmen yeterlikleri üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmada, katılımcıların olumlu görüşlere sahip olmadıkları gözlenmiştir (Korkmaz, Şahin ve Yeşil, 2011). Bu sonuç psikolojik danışmanların bilimsel yayınlar konusundaki görüşleriyle örtüşmektedir.

Bu çalışmada riskli davranışların liselerde okuyan öğrenciler arasındaki gözlenme yaygınlığı ve sıklığı da incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken okul türleri bir değişken olarak dikkate alınmıştır. Riskli davranışların yaygınlık ve sıklıkları dikkate alınırken çoktan aza doğru bir sıralama yapılmıştır. Bu kapsamda sıralama; sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık, okul terki, obezite, suç işleme (suça sürüklenme), istismar, intihar eğilimi ve girişimi, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde olmuştur. Anket ve mülakat tekniklerinin kullanılmasından elde edilen bulgular sıralamanın tutarlılığını teyit etmektedir. Riskli davranışların türleri arasındaki yaygınlık ve sıklık alan yazında yer alan bilgiler ile paralellik göstermektedir (Kann vd., 2018; Kurt ve Ergene, 2017; Mayer, 2001; Ögel, 2007; Savi-Çakar, Tagay, Karataş ve Yavuzer, 2015). Araştırmadan elde edilen sonuçlar riskli davranışlarla ilgili yaygınlığın okul türüne bağlı olarak farklılaşabildiğini ortaya çıkarmıştır. Örneğin riskli davranışların Anadolu lisesi öğrencileri arasındaki yaygınlığı genel yaygınlık yapısıyla benzerlik gösterirken, okul terki ile ilişkili riskli davranış konusunda farklılık göstermektedir. Anadolu liselerinde okul terkinin azaldığı gözlenirken suç işleme, obezite ve intihar temelli davranışların daha ön sıralarda yer aldığı göze çarpmaktadır. Özellikle yüksek sınav puanı ile öğrenci alan liselerde riskli davranışların gidişatının farklılaşması dikkat çekicidir. Örneğin fen, sosyal bilimler, spor ve güzel sanatlar liseleri ile bilim sanat merkezleri gibi okullarda siber zorbalık davranışı ön plana çıkarken sigara içme davranışı düşük düzeyde seyretmektedir.

Nitelikli okul olarak tanımlanan ve başarı düzeyi yüksek öğrenciler tarafından tercih edilen okul türlerinde okul terki, akran zorbalığı ve siber zorbalık gibi davranışların ön sıralarda gözlenmesi, riskli davranışların oluşturduğu tehdit potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu bulgu Çivilidağ ve Cooper (2013) tarafından yapılan ve siber zorbalık davranışının sınavla öğrenci alan Anadolu lisesi öğrencilerinde genel lise öğrencilerin daha fazla gözlendiğini belirten çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Buna karşı okul türleri ile siber zorbalık arasında anlamlı ilişki bulunmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007). Böyle bir tablo okul türünden çok öğrencilerin akademik başarı düzeyinin siber zorbalık ile ilişkili olabileceği yargısını güçlendirmektedir. Bu çalışmadan ortaya çıkan sonuç yüksek akademik performansa sahip olan öğrencilerde siber zorbalık, düşük başarı düzeyine sahip olanlarda ise sigara içme davranışının daha yaygın olduğunu göstermiştir. Akademik başarı düzeyleri yüksek olan fen lisesi öğrencileri arasında internet bağımlılığının daha yaygın olması (Derin ve Bilge, 2016) dolaylı olarak da olsa siber zorbalık ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi destekleyici bir durum olarak yorumlanabilir.

Meslek liselerinde gözlenen riskli davranışlar değerlendirildiğinde sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık ve okul terki davranışlarının ilk sıralarda yer aldıkları gözlenir. Bu liselerle ilgili araştırma bulgularında özellikle suç işleme ve alkol tüketme düzeyleri dikkat çekmektedir. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda da meslek lisesi öğrencilerinde okul terki, suça bulaşma ve alkol tüketme davranışları dikkate alınması gereken riskli davranışlar olarak görülmüştür (Kurupınar ve Erdamar, 2014). Sigara içme, okuldan kaçma, suça bulaşma ve alkol tüketme davranışlarının düşük benlik algısı ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Sankır, 2014). Bu bulgu özellikle düşük benlik algısı ile düşük akademik başarı arasındaki ilişki (Kaya ve Oğurlu, 2015; Sankır, 2014) dikkate alındığında anlamlı hale gelir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu tür riskli davranışların özellikle meslek lisesi öğrenciler arasında gözlenmesi şaşırtıcı olmamaktadır. Akademik başarının riskli davranışlara karşı koruyucu bir işleve sahip olması bu sonuçları destekleyici (Gençtanırım-Kuru, 2010) mahiyettedir.

Meslek lisesi kapsamında yer alan imam hatip liselerinin öğrenci sayısı oldukça yüksektir. Riskli davranışların yaygınlığı ve sıklık düzeyi dikkate alındığında bu okullarda diğer okullarla bazı benzerlik ve farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Sigara içme, okul terki, akran zorbalığı, siber zorbalık ve istismar imam hatip liselerinde en yaygın gözlenen riskli davranışlardır. Bu davranışlardan okul terki ve istismar diğerlerinden daha sık gözlenmektedir. Buna karşı alkol tüketme ve madde kullanma davranışlarının yaygınlığı diğerlerine göre daha düşük gözlenmiştir. Literatürde böyle bir yaygınlık ve sıklık tablosunu tartışmayı sağlayacak araştırma bulgusuna ulaşılamamıştır. Ancak

dini/muhafazakâr değerlerin daha çok ön plana çıktığı ve ağırlıklı olarak dini bilgilerin öğretildiği bu okullarda söz konusu davranışların gözlenmiş olması önemli bir inceleme gerekçesi teşkil etmektedir. Bu çalışmanın mülakatına katılan okul rehber öğretmenleri diğer okullara nispeten öğrencilerin bu okullara kayıt yaptırmalarında velilerin daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim imam hatip lisesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre öğrencilerin bu okulları seçme nedenleri arasında aile ve çevre isteğinin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir (Kormaz, 2013). Böyle bir durumun riskli davranışların yaygınlığı ile bağlantılı olup olmadığını kestirebilmek bu verilerle olanaklı değildir. Yüzeysel bir değerlendirme yapıldığında kayıt esnasındaki veli rolünün daha sonra ortaya çıkan okul terki riski eğilimini arttırmada etkili olabileceği değerlendirilebilir. Veli etkisinin ön plana çıkma durumu akademik başarısızlığı ve bunun da okulu bırakmayı kolaylaştıracağı düşünülebilir. Bu okullarda öğrenim gören bazı öğrencilerin Arapça derslerini başarma konusunda zorlanmaları da (Yavuz, Özkaral ve Yıldız, 2016) bu genel değerlendirmeye ilişkin farklı bir bakış açısidir. Okudukları liselerde akademik başarı sağlayamayan öğrencilerin okulu terk etmeye yönelmesi araştırma bulgularıyla desteklenen bir durumdur (Özer vd., 2011).

Bu çalışmada belli tür ve sayıda riskli davranışa yer verilmiştir. Katılımcılara bu davranışların kapsamı yeterince temsil edip etmediği sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı riskli davranışlarla ilgili soru içeriklerinin yeterli olduğunu vurgulamışlardır. Ancak bazıları internet ve oyun bağımlılığının da riskli davranışlar kapsamında yer alması gerektiğini vurgulamışlardır. Riskli davranışların birlikte gözlenme durumu (Aksaray, 2011; Arıca vd., 2008; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Korkmaz, 2013; Li, 2006; Özdemir ve Akar, 2011) kapsamın daha da arttırılması fikrini destekleyici niteliktedir. Bu yargı bazı çalışmalarla da desteklenmiştir (Savi-Çakar vd., 2015).

Bu araştırmada okul psikolojik danışmanlarının görev yaptıkları okullarda riskli davranışlar konusuyla ilişkili yaptıkları çalışmaların da değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı ve okul rehberlik çerçeve programında riskli davranışlar ile ilgili çalışmalara yeterli düzeyde yer verilmemektedir. Psikolojik danışmanların riskli davranışlara yönelik sadece kurs ve seminer gibi önleyici çalışmalar yaptıkları belirlenmiştir. Rehberlik servislerinde bu tür davranışlara yönelik genellikle bilgilendirme amaçlı rehberlik çalışmaları yapıldığı literatürden de anlaşılmaktadır (Özmen ve Kubanç, 2013). Bununla birlikte psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili birçok çalışmanın sadece kâğıt üstünde yapıldığını fakat bu tür uygulamalı çalışmaların gerçekte yapılmadığını ileri sürmüşlerdir. Yine ankete göre riskli davranışlar ile ilgili grup uygulaması yapan psikolojik danışman sayısı oldukça az iken bireysel psikolojik danışma yapan psikolojik danışman sayısı ise fazladır. Fakat anketteki bireysel psikolojik danışma

ile ilgili görüşler mülakat verileri ile örtüşmemektedir. Çünkü mülakatta katılan psikolojik danışmanlar liselerdeki öğrenci sayısı, işlerin yoğunluğu ve zaman sıkıntısı gibi nedenlerle psikolojik danışma ve görüşme gibi bireysel çalışmaların yeterince yapılmadığından bahsetmektedirler. Bu durum psikolojik danışma sürecinin uygulanabilirliğini olumsuz etkilemektedir. Literatüre göre de psikolojik danışmanlar bireysel psikolojik danışmaya yeterli zaman ayıramadıklarını ve bireysel psikolojik danışma çalışmalarının hizmet sunumu açısından son sıralarda yer aldığını belirtmişlerdir (Korkut-Owen ve Owen, 2008; Yüksel-Şahin, 2008). Bu bilgiler bize liselerde görev yapan psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile çalışırken psikolojik danışma uygulamalarına yeterince yer vermediğini göstermektedir. Psikolojik danışma gibi müdahale ve baş etme süreçlerine ilişkin destekleyici çalışmaların liselerdeki rehberlik hizmetlerinde yeterince yer almaması, bu davranışlar ile ilgili yapılan çalışmaların amacına ulaşmasını engelleyeceği düşünülmektedir. Ayrıca psikolojik danışmanlar riskli davranışlar konusunda sevk işlemleri ve veli görüşmeleri yapıldığından bahsetmişlerdir. Bu çalışmalar riskli davranışlar ile mücadelede farklı paydaşların sürece katılması açısından önemlidir. Çünkü riskli davranışlar farklı alanlar ile birlikte çalışmayı gerektiren disiplinler arası bir yapı içermektedir (Kempf vd., 2017). Fakat veli çalışmaları ve sevk işlemlerinin etkililiği konusunda psikolojik danışmanların şüpheleri bulunmaktadır. Çünkü psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili çalışmaları yürütürken velilerin kendilerine yeterli desteği sunmadıklarını hatta engel oluşturduklarını ileri sürmüşlerdir. Psikolojik danışmanlara göre velilerin çocuklarda gözlenen riskli davranışları saklama eğiliminde olmaları bunun en önemli göstergesidir. Psikolojik danışmanlar bu durumu velilerin çocukları disiplin işlemlerinden koruma çabalarına bağlamaktadır. Veli desteğinin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkililiğini artırdığı bilinen bir durumdur (Parmaksız ve Gök, 2019). Şüphesiz velilerin bu eğilimleri riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecini olumsuz etkileyecektir. Çünkü riskli davranışlar konusunda erken uyarıcıların belirlenmesi riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların ilk ayağını oluşturmaktadır (Loeber vd., 2003). Bu nedenle riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde psikolojik danışman-veli iş birliği büyük önem arz etmektedir.

Riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecine etki eden diğer değişken ise öğretmenlerdir. Psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde öğretmenlerin iş birliği çabalarına yeterli desteği sunmadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar bunun nedeninin öğretmenlerin görev algıları ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Psikolojik danışmanlara göre öğretmenler, riskli davranışları önceden fark etme, önleme ve bunlara müdahale süreci ile ilgili çalışmalarda kendilerinin herhangi bir görevinin olmadığını düşünmektedirler. Fakat öğretmenlerin

gözlemlerinin riskli davranışları erken belirleme ve mücadele sürecinde oldukça önemli olduğu açıktır. Öğretmenlerin aksine yöneticilerin riskli davranışlar ile ilgili çalışmaları kısmi de olsa destekledikleri anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanlar bu desteği yöneticilerin riskli davranışlar ile ilgili çalışmaları disiplin olayı olarak görmelerine bağlamaktadırlar. Bu nedenle yöneticilerin riskli davranışlar ile ilgili çalışmaları değerli bulup desteklediklerini ileri sürmektedirler. Araştırmaya göre yöneticilerin daha çok disiplin temelli önlemler alarak bu davranışların azaltılmasını amaçlayan çalışmalar yaptıkları gözlenmiştir. Psikolojik danışmanlar ise sadece disiplin temelli önlemlerin riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecine sınırlı düzeyde katkı sunacağını ifade etmişlerdir. Buradan hareketle riskli davranışlar konusunda yapılan çalışma sürecinde öğretmen, yönetici, veli ve psikolojik danışmanlar arasında iş birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Bu davranışlar ile ilgili paydaşlar arasında iş birliğinin olmaması çalışmaların etkililiğini düşüreceği bir gerçektir. Dolayısıyla riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde psikolojik danışman, öğretmen, yönetici ve veli iş birliğini sağlayan bir yapının oluşturulması çalışmaların etkililiğini artıracaktır (Ögel, 2007; Özmen ve Kubanç, 2013).

Riskli davranışlar konusunun sadece okul boyutunda düşünülemez kadar kapsamlı bir içeriğe sahip olduğuna daha önce değinilmişti. Bu davranışlara yönelik çalışmaların diğer ayağını ise riskli davranışlar ile ilgili görev tanımı bulunan emniyet müdürlüğü, hastane gibi kurum ve kuruluşlar oluşturmaktadır (Ögel, 2007). Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar riskli davranışlar konusunda kurumlar arası çalışmalarda sistematik bir yapının ve eşgüdümün olmadığından bahsetmişlerdir. Psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde her paydaşın olayı sadece kendi görev alanı açısından değerlendirdiğini belirtmektedirler. Kurumların bu tutumları iş birliği yapmaktan uzak bir anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Çalışma ve amaç birliğinin olmadığı durumlarda istenilen sonuçların elde edilmeyeceği bilinen bir gerçektir. Riskli davranışlar konusunda sistemli bir program dâhilinde tüm paydaşların eşgüdümle çalışması, riskli davranışları erken fark etme, önleme ve onlara müdahale etme noktasında büyük önem arz etmektedir (Kann vd., 2018; Ögel, 2007). Okullardaki mevcut durumun riskli davranışların erken belirlenmesi, önlenmesi ve bunlara müdahale edilmesi sürecine olumlu katkı sağlamaktan çok uzak olduğu değerlendirilmektedir.

Riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların kapsamı ve niteliği kadar bu çalışmalara rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri içerisinde ne kadar öncelik verildiği konusunun da araştırılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu amaçla psikolojik danışmaların riskli davranışlara yönelik çalışmalara ne kadar öncelik verdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar riskli davranışlarla ilgili çalışmaların öncelikli olarak ele alınmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Fakat psikolojik danışman görüşlerine

göre liselerde riskli davranışlar ile ilgili çalışmalara yeterince öncelik verilmediği anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanların riskli davranışlar ile ilgili çalışmaları daha çok formal bir işlemin yapılması gibi göstermesi bu görüşü desteklemektedir. Liselerde riskli davranışların yaygınlık ve sıklık düzeyinin yüksek olmasına (Alikaşifoğlu ve Ercan, 2009; Aras, Günay, Özcan ve Orcin, 2007; Gençtanırım-Kuru, 2010; Kann vd., 2018) rağmen riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların öncelikli olarak ele alınmaması oldukça düşündürücüdür. Oysaki riskli davranışların özelliği itibarıyla öğrencilerin sosyal, psikolojik ve fiziksel gelişim alanlarını olumsuz etkilediği herkes tarafından bilinmektedir. Hatta riskli davranışlar öğrencilerin okul gibi koruyucu faktörlerden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Jessor vd., 2003; Özer vd., 2011; Yorğun, 2014). Buradan hareketle psikolojik danışmanların liselerde riskli davranışlar ile ilgili çalışmalara öncelik vermesinin önem arz ettiği söylenebilir. Buna karşın sınırlı sayıda psikolojik danışman okulun rehberlik ihtiyaçlarının riskli davranışlardan daha önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Rehberlik çalışmalarının okul ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemesinin önemli olduğu aşikârdır. Fakat araştırmaya katılan psikolojik danışman görüşleri ve literatür bilgileri birlikte değerlendirildiğinde özellikle meslek ve Anadolu liseleri gibi sınavla öğrenci almayan veya akademik başarısı düşük liseler için riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların öncelikli hale getirilmesi gerektiği söylenebilir.

Mülakata katılan psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecinde bazı engeller ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu engellerin motivasyonu düşürdüğünü ve çalışmaların verimini azalttığını vurgulamışlardır. Karşılaşılan bu engellerin kişisel, kurumsal ve yasal boyutlarda olduğu görülmektedir. Psikolojik danışmanlar bazı riskli davranışlar ile çalışırken kendilerini koruyan bir yasal düzenlemenin olmamasını engelleyici bir unsur olarak görmekte (Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2012). Psikolojik danışma alanında hak savunuculuğu konusu ile ilgili yayınlanan çalışmada toplumsal tepkilerin yoğun olduğu zor alanlarda çalışmanın ancak geniş bir psikolojik danışma anlayışıyla mümkün olacağı vurgulanmıştır. Fakat bu konuda yeterli çabanın olmadığı görülmektedir (Keklik, 2016). Okullarda çalışan psikolojik danışmanların özellikle istismar vakalarında bildirim yapmaktan çekindiği literatür bilgisi ile örtüşmektedir (Akgül, 2015; Kenny, 2001). Psikolojik danışmanlar, velilerin riskli davranışlara bakış açısı ve tutumlarını da engelleyici unsurlar arasında görmekte (Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2012). Buna karşın bazı psikolojik danışmanlar riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecini etkileyen herhangi bir engel olmadığını ve riskli davranışlar ile ilgili çalışmaların çok önemsendiğini ifade etmişlerdir. Fakat anket bulguları riskli davranışlar konusunda engelleyici unsurlar bulunduğunu destekler niteliktedir. Buna ilaveten literatürde yer alan araştırma sonuçlarının bu görüşler ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu engellerin paydaşların kurumsal yapısı, iş birliği çabaları ve kişisel

tutumları ile ilişkili olduğu görülmektedir (Akgül, 2015; Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2012). Karşılaşan engelleyici unsurlar rehber öğretmenlerin motivasyonunu (Ekşi, Ismuk ve Parlak, 2015) ve çalışma sürecini olumsuz etkilemektedir. Riskli davranış çalışmalarına ilişkin engelleyici unsurların olması; riskli davranışları erken fark etme, önleme ve bunlara müdahale etme noktasında ciddi sıkıntılar yaratacağı aşikârdır. Söz konusu paydaşların kurumsal yapısı, iş birliği çabaları ve kişisel tutumlarının riskli davranışlar bağlamında değişiminin, riskli davranışlar ile ilgili çalışma sürecine önemli katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Bu bilgiler, psikolojik danışmanların suça bulaşma ve istismar gibi zor davranışlarla çalışırken onları koruyucu yasal düzenleme yapılmasının aciliyetini ortaya koymaktadır.

5. 2. Araştırmadan Elde Edilen Diğer Bulgulara Yönelik Tartışma

Liselerde görev yapan psikolojik danışmanlar ile yapılan mülakat verilerinin değerlendirilmesi amacıyla içerik analiz yapılmıştır. Araştırma sürecinde içerik analizi yapılırken araştırmanın amaçlarından farklı bulgulara da ulaşılmıştır. Söz konusu bulgulara ilişkin tartışmalar aşağıda sunulmuştur.

İlk olarak rehber öğretmenlerin mezuniyet alanlarına ilişkin bulgular göze çarpmaktadır. Katılımcılar mülakat soru listesinde lisans mezuniyet alanını belirlemeye yönelik özel bir soru olmamasına rağmen mülakatın doğal akış sürecinde lisans mezuniyetlerine ilişkin bilgileri de paylaşmışlardır. Bu bilgiler doğrultusunda okullarda görev yapmakta olup lisanslı PDR olan ya da olmayan rehber öğretmenlerin riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceri düzeyleri açısından fark olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda mezuniyet lisanslı PDR olan ve lisanslı PDR olmayan rehber öğretmenlerin riskli davranışlar konusunda sahip oldukları bilgi ve beceri düzeyleri arasında fark olduğu gözlenmiştir. PDR lisans programından farklı bir lisans programından mezun olan rehber öğretmenlerin tamamı riskli davranışlar ile ilgili teorik (bilişsel) bilgi ve pratik (uygulama) yapma becerileri noktasında kendilerini yetersiz hissettikleri anlaşılmaktadır. Alan dışı atanan rehber öğretmenlerin söz konusu riskli davranışlar ile ilişkili olabilecek herhangi bir ders almadığına yönelik görüşleri bunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın psikoloji mezunu olduğunu belirten rehber öğretmenler bu tür davranışların altında yatan nedenler üzerine sınırlı sayıda ders aldığını fakat dersin kendisine yeterli katkı sağlamadığını ifade etmiştir. Literatürde PDR lisans programı dışında mezun olan rehber öğretmenlerin yeterlilik algularına yönelik çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Hatta bazı çalışmalarda PDR lisanslı dışında mezun olan rehber öğretmenlerin öz yeterlik inançları arasında farklılık olmadığı ileri sürülmüştür (Özgün, 2007). Fakat Aslan'ın (2003) yaptığı çalışmada rehber öğretmenlerin mesleki etkinliklere

ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde özellikle psikolojik danışma uygulamaları gibi alanlarda PDR lisans programı mezunu rehber öğretmenlerin puanlarının daha yüksek olduğunu görülmektedir. Yine duygusal zekâ üzerine yapılan bir çalışmada PDR lisans programı mezunu rehber öğretmenlerin duygusal zekâ düzeylerinin diğer alandan mezun olanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Duygusal zekânın rehberlik ve psikolojik danışma çalışmalarının verimliliğini etkilediği (Easton, Martin ve Wilson, 2008) düşünüldüğünde rehber öğretmenlerin yeterlik düzeylerine yönelik önemli ipuçları vermektedir (Altınkaynak ve Çakır, 2015). Dolayısıyla alan dışı mezun olan rehber öğretmenlerin riskli davranışlar konusunda ifade ettikleri öz bildirimler oldukça anlamlıdır. PDR lisans mezunu rehber öğretmenlerin görüşleri ile alan dışı rehber öğretmenlerin görüşleri bazı yönleriyle benzeşmekle birlikte önemli farklılıklar da bulunmaktadır. PDR lisans mezunu rehber öğretmenler ifadelerinden riskli davranışlar ile ilgili sadece bilişsel beceri ile ilgili içeriklere sahip sınırlı sayıda ders aldıkları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan PDR lisans mezunu katılımcılar riskli davranışlar ile ilgili pratik (uygulama) becerileri kazandırmaya yönelik ders almadıklarından daha önce bahsedilmişti. Bu konudaki katılımcı görüşleri ile literatürde yer alan bilgilerin birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Buradan hareketle PDR lisans programından mezun olan rehber öğretmenler ile alan dışı mezun olan rehber öğretmenlerin riskli davranışlara yönelik yeterlikleri arasında farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında liselerde riskli davranışlar üzerine çalışan personel sayısına ve yeterliklerine ilişkin bilgiler de elde edilmiştir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar liselerde çalışan rehber öğretmen sayısının norm kadro yönetmeliğinde belirtilen esaslara göre değil, iş yüküne göre belirlenmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Psikolojik danışmanlar riskli davranışların daha yoğun görüldüğü lise türlerinde iş yükünün fazla olacağını göz önüne alarak bu tür liselere daha fazla rehber öğretmen normu verilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Araştırmaya göre fen Lisesi gibi sınavla öğrenci alan nitelikli okullarda riskli davranışların görülme sıklığı az iken mesleki teknik Anadolu liselerinde daha fazladır. Psikolojik danışmanlar bu durumun lise türlerine göre çalışma yükünü önemli ölçüde etkilediğini öne sürmektedir. Konu ile ilgili yapılan bir çalışmada psikolojik danışmanların mesleki sorun düzeylerinin meslek lisesi ve Anadolu lisesi gibi okul türlerine göre farklılaştığı ileri sürülmüştür (Ceyhan, 2016). Dolayısıyla liselere öğrenci sayısına göre değil iş yükü ve çalışma alanlarının çeşitliliğine göre rehber öğretmen normu verilmesi rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin sunumunu güçlendireceği düşünülmektedir. Bu bilgiler liselerde görev yapacak rehber öğretmen normunun sadece öğrenci sayısına göre değil okulların türüne ve iş yüküne göre belirlenmesinin gerekliliğini kanıtlamaktadır.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

6. 1. Sonuçlar

1. Lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların tanımlanması, incelenmesi, ölçülmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesiyle ilgili beceriler kazandırma bakımından PDR Lisans programındaki derslerin tür ve içerik olarak yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.
2. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili sınırlı sayı ve içerikte yer verilmiş derslerde bilişsel, duyuşsal ve devinimsel yeterliliklere yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Seçmeli derslerin riskli davranışlar alanından çok programda görev yapan öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarına uygun şekilde düzenlendiği gözlenmiştir.
3. Kazanım ve yeterlikler konusunda farklı üniversitelerin PDR lisans programlarında standartların bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Halen görevde bulunan okul psikolojik danışmanlarının riskli davranışların, tespit edilmesi, incelenmesi, önlenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesiyle ilişkili bilgi ve beceriler konusunda kendilerini yetersiz değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır. Psikolojik danışmanların PDR lisans programlarında kazandıkları bilgi ve becerilerin, lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışlar konusuyla yeterince örtüşmediği ve sahip oldukları becerilerin bu davranışlara müdahale konusunda yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.
4. Psikolojik danışmanların göreve başladıktan sonra hizmetiçi eğitim, kurs ve seminer gibi etkinliklere katılmaya istekli olmadıkları, hatta zorunlu olmadıkça bu tür etkinliklere hiç katılmadıkları belirlenmiştir.
5. Liselerde görülen riskli davranışların yaygınlık ve sıklık düzeylerine göre; sigara içme, akran zorbalığı, siber zorbalık, okul terki, obezite, suç işleme (suça sürüklenme), istismar, intihar eğilimi ve girişimi, alkol tüketme, bonzai kullanma ve diğer maddeleri kullanma şeklinde sıralandığı ve okul türlerine göre farklılaştığı görülmektedir.
6. Millî Eğitim Bakanlığının ve okulların rehberlik çerçeve programında riskli davranışlar ile ilgili çalışmalara yeterli düzeyde yer verilmediği belirlenmiştir.
7. Riskli davranışlara yönelik yapılan çalışmalarda velilerin destek sunmadıkları hatta zaman zaman engel oldukları şeklinde değerlendirilebilecek tutumlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

8. Psikolojik danışmaların riskli davranışlar kapsamında çalışma yaparken kişisel, kurumsal ve yasal boyutlarda çeşitli engeller ile karşılaştığı tespit edilmiştir.
9. Okullarda görev yapan PDR lisans mezunları ile alan dışı rehber öğretmenlerin riskli davranışlar konusunda bilgi ve beceri düzeyleri arasında önemli farklar olduğu tespit edilmiştir. PDR lisans mezunu rehber öğretmenler sınırlı da olsa riskli davranışlar konusunda kendilerini sadece bilişsel bilgi boyutunda yeterli olarak değerlendirirken, alan dışı atanmış rehber öğretmenler ise riskli davranışlara yönelik hem bilişsel hem de pratik beceriler yönüyle yetersiz olduklarını beyan etmişlerdir.

6. 2. Öneriler

6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. PDR Lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı ders içeriklerinin, riskli davranışların tanımlanması, incelenmesi, ölçülmesi, önlenmesi ya da bu davranışlara müdahale edilmesiyle ilgili becerileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Özellikle psikolojik danışma uygulamaları gibi pratik beceri içeren derslerin kapsamı riskli davranışlar bağlamında genişletilerek psikolojik danışman adaylarının yeterlikleri güçlendirilmelidir.
2. PDR lisans programlarında yer verilen ve riskli davranışları kapsayan derslerle ilişkili bilişsel, duyuşsal ve devinimssel yeterlilikler açık ve ölçülebilir şekilde ifade edilmelidir.
3. Özelde riskli davranışlarla, genelde tüm derslerle ilişkili olmak üzere PDR lisans programlarının ders içeriklerinde belli standartlar oluşturulmalıdır.
4. Görev yapmakta olan okul psikolojik danışmanlarının riskli davranışların tespiti, incelenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi konularında eğitimler almaları desteklenmelidir.
5. Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve okulların hazırladığı rehberlik çerçeve programlarında riskli davranışlar ile ilgili çalışmalara daha fazla yer verilmelidir.
6. Riskli davranışların önlenmesi ve ortadan kaldırılması ile ilgili çalışmalar konusunda velilerin bilinçlendirilmesi ve gerekli desteği sağlamaları konusunda teşvik edilmesi önerilmektedir.
7. Okul psikolojik danışmanlarının riskli davranışlar konusunda çalışmalarını engelleyici olan kurumsal ve yasal engelleri ortada kaldırmaya dönük politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

8. Riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceri düzeylerinin düşük olduğu ortaya çıkan alan dışı rehber öğretmenlerin atanması sınırlandırılmalı halen çalışmakta olanlar için hizmetiçi eğitim programları düzenlenmelidir.

6. 2. 2. İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Bu çalışma sadece liselerde görev yapan psikolojik danışmanları kapsamaktadır. Riskli davranışların ortaya çıkma nedenleri ve başlangıç düzeyleri dikkate alındığında farklı kademelerde görev yapan psikolojik danışmanlarla ilgili araştırmaların yapılabileceği değerlendirilmektedir.
2. Bundan sonraki çalışmalarda riskli davranışlar ile öğrencilere ilişkin bazı psiko-sosyal değişkenlerin ilişkilendirilerek incelenmesi önerilmektedir.
3. Riskli davranışlar kapsamına internet ve oyun bağımlılığı gibi farklı alanların eklenmesi yoluyla daha kapsamlı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

7. KAYNAKLAR

- Adıgüzel, A. ve Sağlam, M. (2009). Program standards and accreditation in the teacher education. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 10(3), 83-103.
- Akgül, E. (2015). *Okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan personelin cinsel istismar bildirim durumları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akkaya, S. (2015). Muğla Üniversitesi öğrencilerinin alkol kullanma sıklığının araştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 44-52.
- Akkoyun, F. (2016). PDR'de unvan ve program sorunu: Bir inceleme ve öneriler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(6), 31-38.
- Akkuş, D., Karaca, A., Şener, D. ve Ankaralı, H. (2016). The prevalence of tobacco and alcohol use in high school students and the affecting factors. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 22(1), 36-45.
- Aksaray, P. D. S. (2011). Siber zorbalık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 405-432.
- Aksoy, V. ve Diken, I. H. (2009). Rehber öğretmenlerin özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz yeterlik algılarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3), 709-720.
- Aksu, H., Karakoç Demirkaya, S., Gürbüz Özgür, B. ve Gün, B. (2013). Aydın ilinde bir yıldaki çocuk ve ergen adlı olguların değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(4), 369-377.
- Albayrak, S. ve Balcı, S. (2014). Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 11 (2), 30-37.
- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D. A. ve İter, O. (2004). Violent behaviour among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *The European Journal of Public Health*, 14(2), 173-177.
- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. ve Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, 166(12), 1253-1260.
- Alikaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı ve Sürekli Tıp Eğitimi Komisyonu (Ed.), *Adolesan Sağlığı II* içinde (s. 55-59). Ankara: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.
- Alikaşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2009). Ergenlerde riskli davranışlar. *Turkish Pediatrics Archive/Türk Pediatri Arşivi*, 44(1). 1-6.

- Alikaşifoğlu, M. (2011). Akran istismarı. *Türk Pediatri Arşivi*, 46(11), 31-34.
- Al-Naggar, R. A., Al-Dubai, S. A. R., Al-Naggar, T. H., Chen, R. and Al-Jashamy, K. (2011). Prevalence and associated factors of smoking among Malaysian university students. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 12, 619-624.
- Altınkaynak, S. ve Çakır, S. G. (2015). Rehber öğretmenlerin duygusal zeka düzeylerinin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 77-87.
- Altun, F. ve Yazıcı, H. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin benlik kavramları ve akademik öz-yeterlik inançları: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 319-334.
- ASCA (2003). The ASCA national model: A framework for school counseling programs. *Professional School Counseling*, 6(3), 165-168.
- Amos, A., Hastings, G., Angus, K., Bostock, Y. and Fidler, J. (2009). *A review of young people and smoking in England*. York, UK: Public Health Research Consortium.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2001). Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5), 27-54.
- Aras, S., Günay, T., Özcan, S. ve Orcin, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8(3), 186-196.
- Arıca, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C., (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology and Behavior*, 11(3), 253-261.
- Arıkan, R. (2004). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*. Ankara: Asil Yayın.
- Arslan, P., Samur, G., Yıldız, E., Mercanlıgil, S. M. ve Köksal, G. (2004, Mayıs). 5-20 yaş grubu çocuk ve adolesanların bazı antropometrik ölçümleri ile beslenme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. 3. Ulusal Obezite Kongresi'nde sunulan bildiri, Türkiye Obezite Araştırma Derneği, Antalya.
- Aslan S. (2003). *Ankara ili ortaöğretim kurumlarında çalışan alandan ve alan dışından rehber öğretmenlerin mesleki etkinliklerine ilişkin görüşleri ve sorunları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ary, D. V., Duncan, T. E., Biglan, A., Metzler, C. W., Noell, J. W. and Smolkowski, K. (1999). Development of adolescent problem behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 2, 141-150.
- Aşıcıoğlu F. (2013, Kasım). *Yeni nesil psiko-aktif maddeler*. Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Adli Tıp Kurumu, Ankara.
- Atay, İ. T. ve Kerimoğlu, E. T. (2003). Ergenlerde intihar davranışı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(3), 128-136.

- Ata, A, Vural, A. ve Keskin, F . (2014). Beden algısı ve obezite. *Ankara Medical Journal*, 14(3), 74-84.
- Averett, S. L., Argys, L. M. and Rees, D. I. (2011). Older siblings and adolescent risky behavior: Does parenting play a role? *Journal of Population Economics*, 24(3), 957-978.
- Aveyard, P., Markham, W. A. and Cheng, K. K. (2004). A methodological and substantive review of the evidence that schools cause pupils to smoke. *Social Science & Medicine*, 58(11), 2253-2265.
- Ayçiçek, A. (2014). Eskişehir ilinde hastaneye başvuran adolesan ve anne-babalarının sigara kullanma alışkanlıkları. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 57(4), 252-257.
- Bailey, K. D. (1994). *Methods of social research*. New York: The Free Press.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bandason, T. and Rusakaniko, S. (2010). Prevalence and associated factors of smoking among secondary school students in Harare Zimbabwe. *Tobacco Induced Diseases*, 8(1), 12-21.
- Barnes, A., Cross, D., Lester, L., Hearn, L., Epstein, M. and Monks, H. (2012). The invisibility of covert bullying among students: Challenges for school intervention. *Journal of Psychologists and Counselors in Schools*, 22(2), 206-226.
- Bektaş, Y. (2014). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri ve psikolojik danışman eğitimindeki yeri. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(7), 43-59.
- Bilaç, Ö. T., Pılan Şentürk, B. T., Orhon, Z. T. ve Bayrak, A. T. (2014). Suça sürüklenen çocukların suç ve tanı dağılımlarının incelenmesi: Kesitsel bir araştırma. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 21(2), 115-122.
- Bonino, S., Cattelino, E., Ciairano, S. and Mc Donald, L. (2005). *Adolescents and risk: Behavior, functions, and protective factors*. New York: Springer.
- Bottino, S. M. B., Bottino, C. M. C., Regina, C. G., Correia, A. V. L. and Ribeiro, W. S. (2015). Cyberbullying and adolescent mental health: Systematic review. *Cadernos de Saúde Pública*, 31(3), 463-475.
- Bozkurt, S., Akbıyık, A., Yüzük, S., Beşer, N. G. ve Sağkal, T. (2011). Bir yatılı bölge okulunda akran istismarı ve farkındalık eğitiminin etkisi. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 14(4). 1-9.
- Brooks-Russell, A., Foshee, V. A. and Reyes, H. L. M. (2014). Dating violence. In T.P. Gullotta, R.W. Plant & M. Evans (Eds.), *Handbook of adolescent behavioral problems: Evidence-based approaches to prevention and treatment* (pp. 559–576). New York: Springer.

- Brown, S. and Yalom, I. (2008). *Alkolizm terapisi* (T. Kazmirci, Çev.) İstanbul: Prestij Yayınları.
- Bulotaité, L. and Zamalijeve, O. (2017). Interrelations of risky behavior and sensation seeking in the behaviour of students. *Psichologija*, 54, 57-71.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68-82.
- Buzrul, S. (2016). Türkiye’de alkollü içki tüketimi. *Journal of Food and Health Science*, 2(3), 112-122.
- Büyükkaya, E., Alacahan, Y. ve Soylu, B. (2013). *Acil serviste intihar girişimlerine psikososyal destek ve krize müdahale programı*, 2006. Ankara: Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Calderón, J. M., Robles, R. R., Reyes, J. C., Matos, T. D., Negrón, J. L. and Cruz, M. A. (2009). Predictors of school dropout among adolescents in Puerto Rico. *Puerto Rico Health Sciences Journal*, 28(4), 307–312.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. and Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors’ profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135.
- Ceyhan, E. (2016). Mesleki sorun düzeyleri farklı okul rehber öğretmenlerinin kişisel ve sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (13), 45-55.
- Chang, C. M., Corey, C. G., Rostron, B. L. and Apelberg, B. J. (2015). Systematic review of cigar smoking and all cause and smoking related mortality. *BMC Public Health*, 15(1), 390-410.
- Chapman, C., Laird, J., Ifill, N. and KewalRamani, A. (2011). *Trends in high school dropout and completion rates in the United States: 1972-2009 compendium report*. Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- Cheng, T. C. and Li, Q. (2017). Adolescent delinquency in child welfare system: a multiple disadvantage model. *Children and Youth Services Review*, 73, 205-212.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (M. Sözbilir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Çakıcı, M., Çakıcı, E., Karaaziz, M., Tutar, N. ve Eş, A. (2014). KKTC’de psikoaktif maddelerin kullanım yaygınlıkları ve risk etkenleri. *Bağımlılık Dergisi*, 15(4), 159-166.
- Çalışkan, Ş., (2015). Üniversite öğrencilerinin sigara kullanımını etkileyen faktörler (Ekonometrik bir yaklaşım). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 23-48.

- Çilingir, D., Hintistan, S. ve Öztürk, H. (2012). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sigara kullanma alışkanlıkları ve etkileyen faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 69-87.
- Çivilidağ, A. ve Cooper, H. T. (2013). Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği. *International Journal of Social Science*, 6(1), 497-511.
- Çoban, A. E. (2005). Psikolojik danışmanlar için meslektaş dayanışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 167-174.
- Coşkunol, H. ve Altıntoprak, E. (1999). Alkol kullanımının genetik yönleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2(4), 222-229.
- Çuhadaroğlu, Ç. F., Canat, S., Kılıç, E. Z., Şenol, S., Rugancı, N., Öncü, B., Hoşgör, ... Avcı, A. (2004) *Ergen ve ruhsal sorunları durum saptama çalışması*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 1.
- Day, D. M., Wanklyn, S. G. and Yessine, A. K. (2013). A review of terminological, conceptual, and methodological issues in the developmental risk factor literature for antisocial and delinquent behavior. *Child & Youth Care Forum*, 43(1), 97-112.
- Değer, V., Çiftçi, S., Saka, G. ve Ceylan, A. (2018). Sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinde sigara içme sıklığı ve etkileyen faktörler. *Van Tıp Dergisi*, 25(2), 89-99.
- DeHue, F., Bolman, C. and Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(2), 217-223.
- Delikara, İ. E. (2002). Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. UNICEF (Ed.), 1. *Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu* içinde (s. 147-160), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Demir, T. (2008). *Sigara bağımlılığı*. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı ve Sürekli Tıp Eğitimi Komisyonu (Ed.), *Adolesan Sağlığı II* içinde (s. 147-160). Ankara: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.
- Demir, A. ve Ok, A. (1996). Orta Doğu Teknik Üniversitesindeki öğretim üye ve öğrencilerinin seçmeli dersler hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12), 121-125.
- Denscombe, M. (2014). *The good research guide: For small-scale social research projects*. Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Derin, S. ve Bilge, F. (2016). Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(46), 35-51.
- Doğan, S. (2000a). The historical development of counseling in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 22, 57-67.

- Doğan, S. (2000b). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberliğin durumu ve geleceğe ilişkin yönelimler. *Eğitim ve Bilim*, 25(118), 3-8.
- Easton, C., Martin Jr, W. E and Wilson, S. (2008). Emotional intelligence and implications for counseling self-efficacy: Phase II. *Counselor Education and Supervision*, 47(4), 218-232.
- Ellis, B. J., Del Giudice, M., Dishion, T. J., Figueiredo, A. J., Gray, P., Griskevicius, V., Hawley, ... Wilson, D. S. (2012). The evolutionary basis of risky adolescent behavior: Implications for science, policy, and practice. *Developmental Psychology*, 48(3), 598-623.
- Ekim, M. ve Ekim, H. (2016). Sentetik kannabinoidlerin (bonzai) kullanılmasına bağlı psikişik ve kardiyovasküler rahatsızlıklar. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 79-83.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- EMCDDA. (2009). *Understanding the "Spice" phenomenon*. Lisbon: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- EMCDDA. (2013). *Perspectives on drugs "Synthetic cannabinoids in Europe*. Lisbon: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- EMCDDA. (2016). *Avrupa uyuşturucu raporu 'Trend ve gelişmeler'*. Lisbon: Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi.
- EGM (2019). *Türkiye uyuşturucu raporu*. Ankara: Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü.
- Ekşi, H., Ismuk, E. ve Parlak, S. (2015). Okul psikolojik danışmanlarında iş doyumunun yordayıcısı olarak psikolojik danışma öz yeterliği ve dinleme becerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 84-103.
- Ercan, E. T., Varan, A. ve Aydın, C. (2000). İntihar girişiminde bulunan ergenlerde sosyodemografik, psikiyatrik ve ailesel özelliklerin araştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7(2), 81-91.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Erem, C., Arslan, C., Hacıhasanoğlu, A., Deger, O., Topbaş, M., Ukinc, K., Ersöz, ... Telatar, M. (2004), Prevalence of obesity and associated risk factors in a Turkish population (Trabzon City, Turkey). *Obesity Research*, 12, 1117-1127.
- Ergene, T., Özer, A., Genctanırım, D., Demirtaş-Zorbaz, S., Arıcı, F., Acar, T. ve Kızıldağ, S. (2013, Eylül). *Lise öğrencilerinde riskli davranışların yaygınlığı*. Dünya PDR Kongresinde sunulan bildiri, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Ergül, D. F., Ekemen, S. ve Yelken, B. B. (2015). Sentetik kaannabinoid 'Bonzai' intoksikasyonu: Altı olgu serisi. *Turkish Journal of Anesthesia & Reanimation*, 43(5), 347-351.

- Erkan, S., Çankaya, Z. C., Terzi, Ş. ve Özbay, Y. (2011). Üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 174-198.
- Evren, C. T. ve Bozkurt, M. T. (2013). Synthetic cannabinoids: Crisis of the decade. *Düşünen Adam*, 26(1), 1-11.
- Evren, C. (2013, Kasım). *Sentetik kannabinoidler*. Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Adli Tıp Kurumu, Ankara.
- Falca, L. D. (2017). The school counselor and STEM career development. *Journal of Career Development*, 44(4), 359-374.
- Finkelhor, D., Jones, L., Shattuck, A. and Saito, K. (2013). *Updated trends in child maltreatment, 2011*. Durham: University of New Hampshire, Crimes Against Children Research Center.
- Finkelstein, D. M., Kubzansky, L. D. and Goodman, E. (2006). Social status, stress, and adolescent smoking. *Journal of Adolescent Health*, 39(5), 678-685.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, H. H., (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). New York: Mc Graw Hill.
- Fuller, E. (2008). *Drug use, smoking and drinking among young people in England in 2007*. Leeds, England: Centre for Health and Social Care information Centre.
- Fuller, E. and Hawkins, V. (2013). *Smoking, drinking and drug use among young people in England in 2013*. Leeds, England: Centre for Health and Social Care information Centre.
- Gall, M. D., Gall, J. P. and Brog, W. R. (2003). *Educational research: An introduction*. Boston: Allyn and Bacon.
- Gençtanırım-Kuru, D. (2010). *Ergenlerde riskli davranışların yordanması*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gençtanırım, D. (2015). Ergen intiharlarının önlenmesi: Ekolojik bakış açısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1),151-164.
- Goodman-Scott, E., Watkinson, J. S., Martin, I. and Biles, K. (2016). School counseling faculty perceptions and experiences preparing elementary school counselors. *Professional Counselor*, 6(4), 303-317.
- Güler, N., Güler, G., Ulusoy, H. ve Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Medical Journal*, 31(4), 340-345.
- Güneri, O. Y., Büyükgöze-Kavas, A. ve Koydemir, S. (2007). *Okul psikolojik danışmanlarının kariyer gelişimi: Acemilikten uzmanlığa giden zorlu yol*. R. Özyürek, F. Korkut-Owen & D.W. Owen (Ed.), *Gelişen psikolojik danışmanlık: Alandaki ilerlemeler* içinde (s.139-160). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatric Nursing-Special Topics*, 3(2), 175-181.
- Hackney, H. and Cormier, S. (2008). *Psikolojik danışma ilke ve teknikleri* (T. Ergene & S.A. Sevim, Çev.) Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Hales, C. M., Carroll, M. D., Fryar, C. D. and Ogden, C. L. (2017). *Prevalence of obesity among adults and youth: United States, 2015–2016*. Atlanta: U.S Department of Health & Human Services.
- Hayrulloğlu, B. (2015). Türkiye’de tütün mamulleri ve alkollü içkilerde özel tüketim vergisinin başarısı. *Journal of Life Economics*, 2(2), 89-112.
- Haslam, D. and Witterst, G. (2009). *Obesity*. Abingdon: Health Press.
- Hill, K. G., Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Abbott, R. D. and Guo, J. (2005). Family influences on the risk of daily smoking initiation. *Journal of Adolescent Health*, 37(3), 202-210.
- Holfeld, B. and Leadbeater, B. J. (2015). The nature and frequency of cyber bullying behaviors and victimization experiences in young Canadian children. *Canadian Journal of School Psychology*, 30(2), 116-135.
- Holmes, R. M. and Holmes, S. T. (2006). *Suicide: Theory, practice and investigation*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Horzum, M. B. ve Ayas, T. (2013). Rehber öğretmenlerin sanal zorbalık farkındalık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 195-205.
- HSCIC. (2015). *Health and wellbeing of 15 year olds in England: Smoking prevalence—findings from the what about youth? Survey 2014*. Lisbon: Health and Social Care Information Centre.
- Hsieh H.-F. and Shannon S. (2005) Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research* 15(9), 1277-1288.
- Işık, M. ve Erdal, H. (2015). Türkiye'nin madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele politikasının değerlendirilmesi ve yeni bir model önerilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 10(2), 461-482.
- İkiz, E. F. (2010). Psikolojik danışmanların tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 11(2), 25-43.
- İnal, S. ve Canbulat, N. (2013). Çocukluk çağı obezitesine genel bakış. *Journal of Current Pediatrics/Guncel Pediatri*, 11(1), 27-30.
- İpek, A. (2010). *Suçta sürüklenen çocukların okul dönemlerinin incelenmesi ve bu dönemde barındırdıkları risk faktörlerinin belirlenmesi: Ankara, İstanbul ve İzmir Jandarma Çocuk Merkezi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Jackson, C. G. (2013). *Childhood obesity: Causes, management and challenges*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health, 12*(8), 597-605.
- Jessor, R. (1987). Problem-behavior theory, psychosocial development and adolescent problem drinking. *British Journal of Addiction, 82*(4), 331-342.
- Jessor, R. (Ed.). (1998). *New perspectives on adolescent risk behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jessor, R. (2016). Problem behavior theory and adolescent risk behavior: A reformulation. In R. Jessor (Ed.), *The origins and development of problem behavior theory* (pp. 117-130). Switzerland: Springer International Publishing.
- Johnson, B. and Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher, 33*(7), 14-26.
- Jotangia, D. and Fuller, E. (2009). Cigarette and alcohol consumption among young people in England: Findings from the smoking, drinking and drug use Survey 2008. *Journal of Epidemiology & Community Health, 63*(2), 40-40.
- Kalyoncu, A. ve Mırsal, H. (2000). Alkol kullanım bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası, 4*(1), 22-30.
- Kalyoncu, A., Ünlü, B. ve Taştan, U. (2014). Gençlerin tehlikeli oyunu: Sentetik kannabinoidler (Bonzai) üzerine bir gözden geçirme. *Bağımlılık Dergisi, 15*(3), 150-155.
- Kalyoncu, A. ve Ünlü, B. (2014). [Sentetik Marihuana (Bonzai)]. Yayınlanmamış ders notu.
- Kann, L., McManus, T., Harris, W. A., Shanklin, S. L., Flint, K. H., Hawkins, J., ...Zaza, S. (2015). *Youth Risk Behavior Surveillance: United States, 2015*. Atlanta: Center For Disease Control and Prevention.
- Kann, L., McManus, T., Harris, W. A., Shanklin, S. L., Flint, K. H., Queen, B., ...Either, K. A. (2018). *Youth Risk Behavior Surveillance: United States, 2017*. Atlanta: Center For Disease Control and Prevention.
- Karakurt, M. T. (2015). Analysis of sociodemographic data of the patients admitted to a state hospital because of suicide attempt. *Gaziantep Medical Journal, 21*(2), 104-107.
- Karataş, Z. ve Şahin Baltacı, H. (2013). Ortaöğretim kurumlarında yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine yönelik okul müdürü, sınıf rehber öğretmeni, öğrenci ve okul rehber öğretmeninin (psikolojik danışman) görüşlerinin incelenmesi. *Journal of Kırsehir Education Faculty, 14*(2), 427-460.

- Karasolak, K., Tanrıseven, I. ve Konakman, G. Y. (2012). Öğretmenlerin hizmet içi eğitim etkinliklerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 997-1010.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2), 207-227.
- Kaşıkcı, D. N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 234-243.
- Kaya, B. ve Özcan, M. E. (1999). Uçucu bağımlılığı ve kötüye kullanımı: Epidemiyoloji, risk grupları ve önleme programlarının gerekliliği. *Klinik Psikiyatri*, 2, 189-196.
- Kaya, F. ve Oğurlu, Ü. (2015). Benlik saygısı, zekâ ve akademik başarı ilişkisi. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 951-965.
- Keklik, İ. (2016). Psikolojik danışma alanının hak savunuculuğu bağlamında birey ötesi sorumlulukları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 89-99.
- Kempf, C., Llorca, P. M., Pizon, F., Brousse, G. and Flaudias, V. (2017). What's new in addiction prevention in young people: A literature review of the last years of research. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-20.
- Kenny, M. C. (2001). Child abuse reporting: Teachers' perceived deterrents. *Child Abuse & Neglect*, 25(1), 81-92.
- Kepenekçi, Y. K. ve Özcan, A. Y. (2000). Okullarda suçun önlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1), 153-163.
- Kepçeoğlu, M. (1997). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. İstanbul: Özerler Matbaası.
- Keskin, Y., Moschonis, G., Dimitriou, M., Sur, H., Kocaoğlu, B., Hayran, O. and Manios, Y. (2005). Prevalence of iron deficiency among schoolchildren of different socio-economic status in urban Turkey. *European Journal of Clinical Nutrition*, 59(1), 64-71.
- Kikura-Hanajiri, R., Uchiyama, N. and Goda, Y. (2011). Survey of current trends in the abuse of psychotropic substances and plants in Japan. *Legal Medicine*, 13(3), 109-115.
- Kiriakidis, S. (2014). *Bullying among youth: Issues, Interventions and theory*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Kobus, K. (2003). Peers and adolescent smoking. *Addiction*, 98(1), 37-55.
- Koç, Z. (2001). Rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehber öğretmenlerin iş doyumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 9(2), 395-410.

- Korkmaz, M. (2013). İmam hatip lisesi öğrencilerinin bu okulu tercih süreçleri. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 7-40.
- Korkmaz, Ö., Şahin, A. ve Yeşil, R. (2011). Öğretmenlerin bilimsel araştırmalara ve araştırmacılara ilişkin düşünceleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2), 109-127.
- Korkut, F. ve Mızıkacı, F. (2008). Avrupa Birliği, Bologna süreci ve Türkiye'de psikolojik danışman eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 14(1), 99-122.
- Korkut-Owen, F. (2007). Psikolojik danışma alanında meslekleşme ve psikolojik danışman eğitimi: ABD, Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'deki durum. R. Özyürek, F. Korkut-Owen & D.W. Owen (Ed.) *Gelişen psikolojik danışma ve rehberlik içinde* (s. 95-121). Ankara: Nobel Yayın.
- Korkut-Owen, F. ve Owen, D. W. (2008). Okul psikolojik danışmanlarının rol ve işlevleri: Yöneticiler ve psikolojik danışmanların görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 207-221.
- Korkut-Owen, F., Acar, T., Avcı, Ö. H. ve Kızıldağ, S. (2013). Psikolojik danışma ve rehberlik programlarının mezunlar tarafından değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 354-372.
- Korkut-Owevn, F., Damırcı, E. S. ve Molaei, B. (2013). İki Orta Doğu ülkesinde psikolojik danışma ve rehberlik: Türkiye ve İran. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 81-104.
- Korkut-Owen, F., Dost, M. T. ve Bugay, A. (2014). Turkish counselor educators' opinions about counselor candidates' dispositions. *Journal of Human Sciences*, 11(1), 1037-1055.
- Koruklu, N., Feyzioğlu, B., Kiremit, H. Ö. ve Kaldırım, E. (2013). Öğretmenlerin iş doyumunu düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 119-137.
- Köknel Ö. (1998). *Bağımlılık: Alkol ve madde bağımlılığı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Akdeniz Yayıncılık A.Ş.
- Köksal, G. ve Gökmen Özel, H. (2008). *Okul öncesi dönemde obezite*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Köksal, G. ve Özel, G. (2008). *Çocukluk ve ergenlik döneminde obezite*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. California: Sage publications.
- Kumanyika, S. and Brownson, R. C. (2007). Handbook of obesity prevention. In S. Kumanyika & R.C. Brownson (Eds.), *Why Obesity Prevention* (pp. 1-23). New York: Springer.

- Kurt, D. G. ve Ergene, T. (2017). Türk ergenlerde riskli davranışların yordanması. *Eğitim ve Bilim*, 42(189),137-152.
- Kurtuluş, A., Salman, N., Günbet, G., Boz, B., Cenger, C. D. ve Acar, K. (2009). Denizli ilinde 12-15 yaş arasındaki suça sürüklenen çocukların sosyodemografik özellikleri. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 2(1), 8-14.
- Kurupınar, A. ve Erdamar, G. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65-84.
- Kvetenska, D. (2016). The family of a delinquent child. *SHS Web of Conferences*, 30, 28-36.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2), 157-170.
- Lincoln, Y. S. and Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage.
- Loeber, R., Farrington, D. P. and Petechuk, D. (2003). *Child delinquency: Early intervention and prevention* (Child Delinquency Bulletin Series). Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Mayer, G. R. (2001). Antisocial behavior: Its causes and prevention within our schools. *Education and Treatment of Children*, 24(4), 414-429.
- Michael, B. J. (2014). *High school principal's perceptions of the role of the student intervention specialist in preventing dropouts* (Unpublished doctoral dissertation). University of Maryland, Maryland.
- McAlister, A. L., Krosnick, J. A. and Milburn, M. A. (1984) Causes of adolescent cigarette smoking: Tests of structural equation model. *Social Psychology Quarterly*, 47, 24-36.
- McArdle, P. and Gilvarry, E. (2007). *Alcohol, drugs and young people: Clinical approaches*. London: Mac Keith Press.
- Merrick, J. and Srabstein, J. C. (2013). *Bullying: A public health concern*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers.
- Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. London: Sage.
- MEB. (2006). *İlköğretim medya okuryazarlığı dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2013). *Ortaöğretimde sınıf tekrarı, okul terk sebepleri ve örgün eğitim dışında kalan çocuklar politika önerileri raporu*. Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık.
- MEB. (2016). *Ortaöğretim izleme ve değerlendirme raporu-2016*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

- MEB. (2017). *Millî eğitim istatistikleri* (Örgün Eğitim). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mesleki Yeterlilik Kanunu. (2017). **T. C. Resmi Gazete**, 30227, 1 Kasım 2017.
- Morrison, J. (2017). *DSM-5'i kolaylaştıran: Klinisyenler için tanı rehberi* (M. Şahin ve H.U. Kural, Çev.) Ankara: Nobel yayınları.
- Mukhra, R., Baryah, N., Krishan, K. and Kanchan, T. (2017). Blue whale challenge: A game or crime? *Science and Engineering Ethics*, 25, 285-291.
- Nelson-Jones, R. (2014). *Uygulamalı danışmanlık ve yardım becerileri* (G. Sart, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- NIMH (2009). *Suicide* (A major, preventable mental health problem). Maryland: National Institutes of Health National Institute of Mental Health.
- O'Hara, L. and Taylor, J. (2018). What's wrong with the "War on obesity?" a narrative review of the weight-centered health paradigm and development of the 3C framework to build critical competency for a paradigm shift. *SAGE Open*, 8(2), 1-28.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.
- Olweus, D. (2005). A useful evaluation design, and effects of the olweus bullying prevention program. *Psychology, Crime & Law*, 11(4), 389-402.
- Owusu, A., Hart, P., Oliver, B. and Kang, M. (2011). The association between bullying and psychological health among senior high school students in Ghana, West Africa. *Journal of School Health*, 81(5), 231-238.
- Ögel, K. (2007). *Riskli davranışlar gösteren çocuk ve ergenler*. İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Çakmak, D. (2000). İstanbul'da lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Klinik Psikiyatri*, 3(4), 242-245.
- Önal, S. Ç., Celbiş, O., Özdemir, B. ve Öndem-Özdemir, M. (2013). Çocuk istismarı. *Türk Nöroşirüji Dergisi*, 23(2), 124-127.
- Öncü, F., Ögel, K. ve Çakmak, D. (2001). Alkol kültürü-1: Tarihsel süreç ve meyhane kültürü. *Bağımlılık Dergisi*, 2(3), 133-138.
- Özbek, M. S. (2008). Suça sürüklenen çocuklar yönelik onarıcı adalet programları ve çocuk arabuluculuğu. D. Ateş Karaman & A. Bulur (Ed.), *Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan* içinde (s. 449-466). İstanbul: Beta Yayınevi.

- Özcan, B. ve Sever, S. (2017). Sosyo-demografik değişkenler açısından alkol kullanımı ve çeşitli kriterlere göre analizi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 261-276.
- Özcebe H. (2008). *Gençler ve sigara*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
- Özdemir, M. B. (2017). Psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin 'psikolojik danışma' kavramına ilişkin sahip oldukları metaforların içerik analiz yoluyla incelenmesi. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 197-216.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 605-626.
- Özen, R. (2006). İlköğretim okulu öğretmenlerinin hizmet içi eğitim programlarının etkilerine ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 141-160.
- Özer, R. (1998). *Rehber öğretmenlerde tükenmişlik düzeyi, nedenleri ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Özer, A., Gençtanırım, D. ve Ergene, T. (2011). Türk lise öğrencilerinde okul terkinin yordanması: Aracı ve etkileşim değişkenleri ile bir model testi. *Education in science: The bulletin of the Association for Science Education*, 36(161), 302-317.
- Özerkmen, N. (2004) Ergenlerde sigara içme davranışını etkileyen faktörlerin sosyolojik analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 77-105.
- Özgün M. S. (2007). *Okul psikolojik danışmanlarının kişilik özellikleri ile mesleki yetkinlik beklentileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özmen, F. ve Kubanç, Y. (2013). Liselerde madde bağımlılığı--mevcut durum ve önerilere ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açıları. *Electronic Turkish Studies*, 8(3), 357-382.
- Öztabak, M. Ü. (2018). Rehber öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin bazı demografik değişkenlere ve faktörlere göre incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12, 171-222.
- Öztürk, İ. (2019). Örgütsel sessizlik ve boyutları üzerine nitel bir araştırma. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2) , 365-379.
- Özyürek, R. (2009). Okullarda psikolojik danışma ve rehberlik uygulamaları ve öğrencilere sağlanan süpervizyon olanakları: Ulusal bir tarama çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 54-63.

- Özyürek, R. (2010a). School counseling practices in Turkish universities: Recommendations for counselor educators. *Eurasian Journal of Educational Research*, 39, 175-190.
- Özyürek, R. (2010b). Psikolojik danışma ve rehberlik lisans programı öğrencilerinin yaptıkları okul psikolojik danışmanlığıyla ilgili uygulamaların saptaması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 160-174.
- Parmaksız, İ. ve Gök, A. (2019). Okul psikolojik danışmanlarının psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin yürütülmesinde karşılaştıkları güçlükler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 247-265.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarından yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Peker, A. (2015). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık statülerini yordayan risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 57-75.
- Peker, A. ve İskender, M. (2015). İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 11-22.
- Pieschl, S and Urbasik, S. (2013). Does the cyber bullying prevention program surf -fair work: An evaluation study. In R. Hanewald (Eds.), *From cyber bullying to cyber safety: Issues and approaches in educational contexts* (pp. 205-224). New York: Nova Science.
- Pompili, M. (2012). *Suicide : A global perspective*. Sharjah: Bentham Science Publishers.
- Rumberger, R. W. and Larson, K. A. (1998). Student mobility and the increased risk of high school dropout. *American Journal of Education*, 107(1), 1-35.
- Ryan S. A. and Irwin C. E. (1998) Risk behaviors. In S.B. Friedman, M.M. Fisher, S.K. Schonberh & E.M. Alderman (Eds), *Comprehensive adolescent health care* (pp. 848- 872). St Louis: Mosby.
- Sağlık Bakanlığı. (2013). *Çocukluk çağı obezite araştırması (Ön Rapor)*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
- Sali-Bilgiç, H. (2011). *Rehber öğretmenlerin (Psikolojik Danışmanların) öz yeterlilikleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sankır, H. (2014). Gençlerin sapmış ve suçlu davranışlara yönelmelerinde benlik saygısının etkisi: Lise 11. sınıf örneği. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 1311-1333.

- Savva, S. C., Kourides, Y. A., Hadjigeorgiou, C. and Tornaritis, M. J. (2014). Overweight and obesity prevalence and trends in children and adolescents in Cyprus 2000–2010. *Obesity Research & Clinical Practice*, 8(5), 426-434.
- Savi-Çakar, F., Tagay, Ö., Karataş, Z. ve Yavuzer, Y. (2015). Lise öğrencileri ile öğretmenlerin riskli davranışlara ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 1-13.
- Seely, K. A., Lapoint, J., Moran, J. H. and Fattore, L. (2012). Spice drugs are more than harmless herbal blends: A review of the pharmacology and toxicology of synthetic cannabinoids. *Progress in Neuro-psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 39(2), 234-243.
- Selimoğlu, E. ve Yılmaz, H. B. (2009). Hizmet içi eğitimin kurum ve çalışanlar üzerine etkileri. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 1(5), 1-12. <http://www.paradoks.org/makale/> adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Sevim, S. A. ve Hamamcı, Z. (2016). Psikolojik danışmanların mesleki doyumları ile mesleki yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 39-46.
- Sharma, M. R. and Rai, R. (2012). A study of creativity among delinquent children at secondary level in Meerut. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(10), 1-3.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63–75.
- Siyez, D. M. (2013). *Ergenlerde problem davranışlar: Okul temelli önleme çalışmaları ile ilgili uygulama örnekleri*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Siziya, S., Muula, A. S. and Rudatsikira, E. (2007). Prevalence and correlates of truancy among adolescents in Swaziland: Findings from the Global School-Based Health Survey. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 1(1), 15-24.
- Slater, S. J., Chaloupka, F. J., Wakefield, M., Johnston, L. D. and O'Malley, P. M. (2007). The impact of retail cigarette marketing practices on youth smoking uptake. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161(5), 440-445.
- Smyth, N. J. and Saulnier, C. F. (1997). Substance abuse prevention among high risk youth. *Journal of Prevention & Intervention in The Community*, 14(1-2), 61-79.
- Snyder, H. (2001). Epidemiology of official offending. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Child delinquents: Development, intervention, and service needs* (pp. 25-46). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Snyder, H. N., Espiritu, R. C., Huizinga, D., Loeber, R. and Petechuk, D. (2003). *Prevalence and development of child delinquency* (Child Delinquency Bulletin Series). Washington, DC: U.S. Department of Justice.

- Snyder, H. N. (2008). *Juvenile offenders and victims: 2006 National Report (Juvenile arrests 2006)*. Pittsburgh: National Center for Juvenile Justice.
- Snyder, H. N. (2012). *Arrest in the United States, 1990-2010*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Stapleton, P. (2015). Beliefs about causes of obesity: A comparison of Australian doctors, psychologists and community members. *Journal of Obesity & Weight Loss Therapy*, 5(1), 1-7.
- Strauss, A. and Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Strom, P. and Strom, R. (2004, January). Bullied by a mouse. *Child Research Net*. Retrieved November 16, 2018, from <https://www.childresearch.net/papers/digital>.
- Sucaklı, M.H., Keten, H.S., Çelik, M., Ölmez, S. ve Yılmaz, A. (2015). Yetiştirme yurdunda kalan çocuk ve ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımı. *Konuralp Tıp Dergisi*, 7(1), 23-27.
- Şevik, A. T. ve Özcan, H. T. (2012). Kastamonu ilinde intihar girişimlerinin psikososyal değerlendirmesi: Krizi önleme ve müdahale yöntemleri nasıl olmalı? *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 15(3), 153-165.
- Şimşek, H. (2011). Lise öğrencilerinde okulu bırakma eğilimi ve nedenleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 27-47.
- Şimşek, H. ve Tanaydın, D. (2002). İlköğretimde veli katılımı: Öğretmen-veli-psikolojik danışman üçgeni. *İlköğretim Online*, 1(1), 12-16.
- Tanıdır, C., Çiftçi A. D., Doksat, N. G., Güneş, H., Toz, H. I. ve Erdoğan, A. (2015). Trends and gender differences in substance use among children and adolescents admitted to an addiction treatment center in Turkey: Years 2011–2013. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 25(2), 109-117.
- Tatlilioğlu, K. (2016). Okullarda şiddet ve zorbalık: risk faktörleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri: Konya örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 209-232.
- Telatar, B., Öner, C., Hamurcu, P. ve Yeşildağ, Ş. (2015). Obezitenin benlik saygısı ve beden algısı üzerine etkisi. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 19(3), 122-129.
- Tellioğlu, T. U. ve Tellioğlu, Z. U. (2012). Tıbbi esrar psikiyatrik bozuklukların tedavisinde kullanılabilir mi? *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 22(1), 98-109.
- Topçuoğlu, T. (2014). Çocuk suçluluğu ve gelişimsel (Risk-odaklı) suç önleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 217-226.

- Topçu-Uzer, Ç. ve Tanrıku, İ. (2017). *Siber zorbalığı önleme ve müdahale programları: Ulusal bir alanyazın taraması. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1-17.
- Torres, O. B. (2016). *Encyclopedia of Suicide: 3 Volume Book*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc.
- TUBİM. (2013). *EMCDDA 2013 Ulusal raporu 'Yeni gelişmeler, trendler ve seçilmiş konular'*. Ankara: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi.
- TUBİM. (2017). *EMCDDA 2016 Ulusal raporu*. Ankara: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi.
- Turan, D. ve Yurdakul, A. (2009). Zararlı alışkanlığı önlemeye yönelik bir araç olarak günah vergileri ve etkinliği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-13.
- Tuzgöl-Dost, M. ve Keklik, İ. (2012). Alanda çalışanların gözünden psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 389-407.
- TBMM. (2008). *Uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi* (Meclis Araştırması Komisyon Raporu). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Türkyılmaz, A. S., Hancıoğlu, A. ve Koç, İ. (2003). Ek B: Araştırma tasarımı. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (Ed.), *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması* içinde (s. 169-187). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Uchiyama, N., Kikura-Hanajiri, R., Kawahara, N., Haishima, Y. and Goda, Y. (2009). Identification of a cannabinoid analog as a new type of designer drug in a herbal product. *Chemical and Pharmaceutical Bulletin*, 57(4), 439-441.
- UNICEF. (2010). *Türkiye çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması* (Özet Rapor). Ankara: Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.
- URL-1, <http://www.tuik.gov.tr> Güvenlik Birimine Getirilen Çocuklar. 09 Eylül 2018.
- URL-2, <http://diyabet.gov.tr> Diyabet Araştırmaları. 10 Mayıs 2018.
- URL-3, <http://www.who.int> İntihar İstatistiği. 05 Nisan 2018.
- URL-4, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21516> İntihar İstatistikleri. 05 Nisan 2018.
- URL-5, <http://oibs.mersin.edu.tr> Mersin Üniversitesi Yaşam Dönemleri ve Uyum Problemleri. 10 Mayıs 2018.
- URL-6, <http://www.samsunpdr.org/etik-kurallar/> PDR Nedir. 25 Ekim 2018.
- URL-7, https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/mevzuat/ Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği. 9 Nisan 2018.

- URL-8, <https://data.oecd.org/daily-smokers.htm> OECD Sigara İçme İstatistikleri 5 Mart 2019.
- URL-9, <http://www.who.int> Sigara Türkiye Profili. 1 Mart 2019.
- URL-10, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24573> Sigara İçme. 1 Mart 2019.
- URL-11, <https://data.oecd.org/healthrisk/alcohol-consumption.htm#indicator-chart>, OECD Alkol Tüketimi İstatistikleri. 20 Ekim 2017.
- URL-12, <https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/alkol-bagimliliği> Alkol. 15 Ekim 2018.
- URL-13, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/alcohol> Alkol İstatistiği. 30 Ekim 2017.
- URL-14, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095# Türkiye Sağlık Araştırmaları. 1 Mart 2017.
- URL-15, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13509> Türkiye Sağlık Araştırmaları. 1 Kasım 2017.
- URL-16, <http://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1462,5avrupapdf.pdf> Madde Kullanımı ve Mücadele Profili. 15 Kasım 2017.
- URL-17, <http://okulsağligi.meb.gov.tr/www/mevzuat/kategori/25> Okul Sağlık Hizmetleri Genelge. 26 Kasım 2017.
- URL-18, <https://orgm.meb.gov.tr/> Eğitim Ortamlarında Şiddet. 13 Aralık 2017.
- URL-19, http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/politikaraporu_baski_final.pdf. Okul Terki. 19 Aralık 2017.
- URL-20, https://ogm.meb.gov.tr/meb_ortaogretim_kurumlari_yonet. Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. 23 Aralık 2017.
- URL-21, <http://carma-project.eu/proje-hakkında/?lang=tr> CARMA Projesi. 25 Aralık 2017.
- URL-22, <https://yesilay.org.tr/tr/haberler/detay/> Siber Zorbalık. 18 Mart 2018.
- URL-23, https://www.childresearch.net/papers/school/2013_07.html Siber Zorbalık. 19 Mart 2018.
- URL-24, http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/yeni_rehbrlk_yon.pdf MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği. 9 Nisan 2018.
- URL-25, <https://www.schoolcounselor.org> ASCA. 9 Eylül 2019.
- URL-26, <http://personel.meb.gov.tr> Öğretmen Atama Kılavuzu. 12 Nisan 2018.
- URL-27, <http://www.rehberlikportal.com> Alan Dışı Atama. 19 Nisan 2018.

URL-28, <http://oygm.meb.gov.tr> 2018 Yılı Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Planı. 12 Nisan 2018.

URL-29, <https://yokatlas.yok.gov.tr> PDR Lisans Programları. 12 Nisan 2018.

URL-30, <http://www.cacrep.org> Okul Danışmanlığı. 12 Nisan 2018.

URL-31, <http://www.yok.gov.tr> AKTS Kullanan Üniversiteler. 18 Mayıs 2018.

URL-32, <https://ebs.sakarya.edu.tr> Sakarya Üniversitesi Uyumsuz Çocukların Eğitimi Dersi. 18 Eylül 2019.

URL-33, <http://akts.hacettepe.edu.tr> Hacettepe Üniversitesi Çocuk İstismarı ve İhmali Dersi. 18 Eylül 2019.

URL-34, <https://obs.adiyaman.edu.tr> Adıyaman Üniversitesi Bağımlılık Danışmanlığının Temelleri Dersi. 18 Eylül 2019.

URL-35, <http://akts.hacettepe.edu.tr> Hacettepe Üniversitesi Bağımlılık ve Psikolojik Danışma Dersi. 18 Eylül 2019.

URL-36, <http://bologna2013.yildiz.edu.tr> Yıldız Teknik Üniversitesi Bağımlılık Dersi. 19 Eylül 2019.

URL-37, <http://oibs.mersin.edu.tr> Mersin Üniversitesi Okullarda Krize Müdahale Dersi. 19 Eylül 2019.

URL-38, <http://bbs.bim.gantep.edu.tr> Gaziantep Üniversitesi Önleyici Rehberlik Dersi. 20 Eylül 2019.

URL-39, <https://ebs.sakarya.edu.tr> Sakarya Üniversitesi Gençlik Sorunları Semineri Dersi. 20 Eylül 2019.

URL-40, <https://eos.trakya.edu.tr> Trakya Üniversitesi Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi Dersi. 20 Eylül 2019

URL-41, <https://ebs.sakarya.edu.tr> Sakarya Üniversitesi Saldırganlık Psikolojisi Dersi. 20 Eylül 2019

URL-42, <http://bilgipaketi.uludag.edu.tr> Bursa Uludağ Üniversitesi Okullarda Şiddet ve Zorbalık Dersi. 20 Eylül 2019

URL-43, <http://bbs.bim.gantep.edu.tr> Gaziantep Üniversitesi Çocuk ve Ergen Suçluluğu Dersi. 20 Eylül 2019.

URL-44, <http://akts.hacettepe.edu.tr> Hacettepe Üniversitesi Bağımlılık ve Bağımlılıkla Mücadele Dersi. 23 Eylül 2019.

URL-45, <http://www.bologna.yildiz.edu.tr> Yıldız Teknik Üniversitesi Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma Dersi. 23 Eylül 2019.

- URL-46, <https://www.yok.gov.tr> 2018 Yılında Yayınlanan PDR Lisans Programı. 30 Temmuz 2019.
- URL-47, <https://obs.adiyaman.edu.tr/oibs/bologna/> Adıyaman Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Program Çıktıları. 28 Ocak 2020.
- URL-48, <http://akts.hacettepe.edu.tr/yeterlilikler> Hacettepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Program Yeterlilikleri. 28 Ocak 2020.
- URL-49, <http://bilgipaketi.uludağ.edu.tr/Programlar/> Bursa Uludağ Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Program Yeterlilikleri. 28 Ocak 2020.
- Uysal, A. ve Şahin, Y. (2007, Eylül). Ortaöğretimde okulu bırakma olgusunu tetikleyen yapısal/çevresel faktörler. 16. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Osmangazi Üniversitesi, Tokat.
- Ültanır, E. (2005). Türkiye de psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) mesleği ve psikolojik danışman eğitimi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 102-111.
- Ünüvar, N. (2009). *TBMM uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi* (Meclis Araştırma Komisyon Raporu). Ankara: TBMM Yayını.
- Vandrey, R., Dunn, K. E., Fry, J. A. and Girling, E. R. (2012). A survey study to characterize use of spice products (Synthetic cannabinoids). *Drug Alcohol Depend*, 120, 238-241.
- Wagenaar, A. C., Toomey, T. L. and Lenk, K. M. (2004). Environmental influences on young adult drinking. *Alcohol Research and Health*, 28(4), 230-235.
- Wakkee, I., Elfring, T. and Monaghan, S. (2010). Creating entrepreneurial employees in traditional service sectors. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 6(1), 1-21.
- Wang , Y. and Kumanyika, S., (2007). Handbook of obesity prevention. In S. Kumanyika, and R.C. Brownson (Eds.), *Descriptive epidemiology of obesity in the United States* (pp. 45-72). New York: Springer.
- Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Coie, J. D., Herrenkohl, T. I., Loeber, R. and Petechuk, D. (2003). *Risk and protective factors of child delinquency* (Child Delinquency Bulletin Series). Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Weybright, E. H., Caldwell, L. L., Xie, H. J., Wegner, L. and Smith, E. A. (2017). Predicting secondary school dropout among South African adolescents: *A survival analysis approach*. *South African Journal of Education*, 37(2), 1-11.
- Whitbeck, L. B., Hoyt, D. R. and Bao, W. N. (2000). Depressive symptoms and co-occurring depressive symptoms, substance abuse, and conduct problems among runaway and homeless adolescents. *Child Development*, 71(3), 721-732.
- WHO. (2013). *World health statistics*. Geneva: World Health Organization.

- WHO. (2017). *Funding mechanisms for the prevention and treatment of alcohol and substance use disorders*. Geneva: World Health Organization.
- WHO. (2019). *WHO report on the global tobacco epidemic*. Geneva: World Health Organization.
- Wigderson, S. and Lynch, M. (2013). Cyber and traditional peer victimization: Unique relationships with adolescent well-being. *Psychology of Violence*, 3(4), 297-309.
- Wiltshire, S., Amos, A., Haw, S. and McNeill, A. (2005). Image, context and transition: Smoking in mid to-late adolescence. *Journal of Adolescence*, 28(5), 603–617.
- Winstock, A. R. and Barratt, M. J. (2013). Synthetic cannabis: A comparison of patterns of use and effect profile with natural cannabis in a large global sample. *Drug and Alcohol Dependence*, 131(1-2), 106–111.
- Yalcın, İ. (2006). Yirmibirinci yüzyılda psikolojik danışman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 117-133.
- Yargıç, İ. (2013, Kasım). *Sentetik kannabinoidler*. Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Adli Tıp Kurumu, Ankara.
- Yavuz, M., Özkaral, T. ve Yıldız, D. (2016). Kız öğrencilerin örgün eğitimlerini sürdürmeme nedenleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(14), 261-273.
- Yazıcı, H. (2007). Sigara içen ve içmeyen üniversite öğrencilerinin sigara içmeye ilişkin tutumları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(12), 83-90.
- Yazıcı H. (2008a). Sigara içen ebeveyn ve yakın arkadaşların üniversite öğrencilerinin sigara içme alışkanlıkları üstündeki etkileri. *Kriz Dergisi*, 16(3), 11-20.
- Yazıcı, H. (2008b). Personality, depressive symptoms and smoking status among Turkish university students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(6), 799-810.
- Yazıcı, H. ve Altun, F. (2016). PDR lisans programlarının üstün yeteneklilere dönük psikolojik danışma becerilerinin kazandırılması açısından değerlendirilmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 61-72.
- Yazıcı, H. ve Şahin, M. (2005). Üniversite öğrencilerinin sigara içme tutumları ile sigara içme statüleri arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2(13), 455-466.
- Yeşilyaprak, B. (2007). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanında gelişiminde Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'nin yeri ve önemi. R. Özyürek, F. Korkut-Owen, F. & D. Owen (Ed.), *Gelişen psikolojik danışma ve rehberlik: Meslekleşme sürecindeki ilerlemeler* içinden (s. 21-53). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yeşilyaprak, B. (2009). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanının geleceği: Yeni açılımlar ve öngörüler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 42(1), 193-213.

- Yeşilyurt, E. (2019). Eğitim fakültesi lisans programları ders öğrenme çıktılarının kazanımını etkileyen değişkenlerin etkisi ve nedenleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 904-925.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, E. (2012). Mesleki tükenmişlik ve rehber öğretmenler üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), 37-61.
- Yorğun, A. (2014). *Lise öğrencilerinde okul terki riskinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel-Şahin, F. (2008). Ortaöğretimdeki öğrenci görüşlerine göre psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-26.
- Yüncü, Z., Yıldız, U., Kesebir, S., Altıntoprak, E. ve Coşkunol, H. (2005). Alkol kullanım bozukluğu olan olguların sosyal destek sistemlerinin değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 6(3), 129-135.

8. EKLER

Ek 1. Etik Kurul Kararı

T.C.
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GENEL SEKRETERLİK
Hukuk Müşavirliği

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Hukuk Müşavirliği - Hukuk Müşavirliği İdari Personel Birimi
27/12/2016 16:37 - 82554930-050.99-E.97128
01138187

Sayı : 82554930-*K90*
Konu : Etik Kurul Kararı

27/12/2016

Sn. Prof. Dr. Hikmet Yazıcı

"Lise Öğrencileri Arasında Gözlenen Riskli Davranışların Psikolojik Danışma ve Rehberlik Lisans Program İçerikleri, Psikolojik Danışman Yeterlilikleri ve Bilimsel Araştırmalar Bağlamında İncelenmesi" adlı TÜBİTAK 1001 proje önerisi için gerekli olan Etik Kurul incelemesi yapılmış ve onay verilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU
Rektör Yrd.

61080 – Trabzon / TÜRKİYE

Tel: +90 (462) 377 21 07

Faks: +90(462) 377 43 99

www.ktu.edu.tr

Ayrıntılı Bilgi İçin İrtibat
Elvan ÖZTÜRKMEN
hukukmusavirligi@ktu.edu.tr

Sayfa
1 / 1

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak teyidinde <http://e-belge.ktu.edu.tr> adresinden Belge Num.:82554930-050.99-E.97128 ve Barkod Num.:1138187 bilgileriyle erişebilirsiniz.

Ek 1'in devamı

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU

TARİH : 22/12/2010
 YER : KTİT - Toplantı Salonu
 KATILIMCILAR :
 Prof.Dr. İsmail H. DEMİRCİOĞLU (Başkan)
 Prof.Dr. Bayram GÜNGÖR (Başkan Yardımcısı)
 Prof.Dr. Hayati AKTAŞ
 Prof.Dr. Emin AŞIKKUTLU
 Prof.Dr. Birdoğan BAKI
 Prof.Dr. Asiye Mevhibe ÇOŞAR
 Prof.Dr. Nezahat ALTUNTAŞ
 Prof.Dr. Taner ACUNER
 Prof.Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU PROJE ONAY FORMU	
Projenin Adı:	LİSE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA GÖZLENEN RİSKLİ DAVRANIŞLARIN PİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK LİSANS PROGRAM İÇERİKLERİ, PSİKOLOJİK DANIŞMAN YETERLİKLERİ VE BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Projenin Niteliği:	Psikolojik Danışma ve Rehberlik (Sosyal ve Beşeri Bilimler Proje Önerisi)
Proje Araştırmacıları:	Prof.Dr.Hikmet YAZICI Yrd.Doç.Dr.Fatma ALTUN Yrd.Doç.Dr.Raşit ÇELİK Yrd.Doç.Dr.Fatih ORÇAN Dr.Fatih KOCA
Proje Yürütücüsünün Haberleşme Bilgileri:	Eposta: hyazici@ktu.gmail.com Tlf: 377 70 84 GSM: 0 533 339 78 80
Araştırmanın Amacı:	Bu projenin temel amacı, lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların, PDR lisans programlarının içerik ve çıktıları, psikolojik danışman yeterlikleri ve bilimsel araştırmalar bağlamında incelenmesidir. Araştırmanın diğer amaçları şu şekilde sıralanabilir. <ol style="list-style-type: none"> 1. PDR Lisans programında yer alan teorik ve uygulamalı ders içeriklerinin, riskli davranışların tanımlanması ve incelenmesiyle ilgili bilgileri ve aynı zamanda ölçülmesi, önlenmesi ya da müdahale edilmesiyle ilgili becerileri kapsayıp kapsamadığını incelemek. 2. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili bilgi ve becerileri

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1'in devamı

	<p>kazandırmaya dönük seçmeli derslere yer verilip verilmediğini tespit etmek.</p> <p>3. PDR lisans programlarının çıktılarında riskli davranışlar konusundaki bilgi ve becerilerle ilgili kazanım ya da yeterliklerin belirlenip belirlenmediğini araştırmak.</p> <p>4. Okul psikolojik danışmanlarının riskli davranışların, tespiti, incelenmesi, engellenmesi ve bu davranışlara müdahale edilmesi ile ilgili bilgi ve beceri düzeylerini incelemek</p> <p>5. PDR alanında çalışan akademisyenlerin, riskli davranışlar konusunda yaptıkları/hazırladıkları proje, tez, makale, bildiri gibi çalışmaların türlerini ve oranlarını incelemek</p>
<p>Araştırmanın Gerekçesi:</p>	<p>Riskli davranışlar ergenlere ve çevrelerindeki diğer insanlara psikolojik ve fiziksel zararlar vermektedir. Aynı zamanda bu davranışlar ergenler arasında gözlenen önlenemez ölüm nedenleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Kaynak ve nedenlerinin farklı olması bu tür davranışları, hukuktan, PDR alanına kadar birçok disiplinde araştırma konusu haline getirmiştir. Riskli davranışlar üzerinde yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar, yaygınlığın giderek arttığını ve gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda, telafisi zor sonuçların ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Sahip oldukları özellikler nedeniyle riskli davranışların tespitini, tanımlanmasını, önlenmesini, kontrol edilmesini ya da ortadan kaldırılmasını içeren bütünsel yaklaşımlara ihtiyaç bulunmaktadır. PDR alanı kapsamlı ve gelişimsel bakış açısıyla bu yaklaşıma sahip alanlardan biridir. Sorun teşkil edici doğaları ve ergenlik döneminde ortaya çıkma olasılıkları da riskli davranışları, PDR'nin inceleme sahasına sokmaktadır. Bu dönem öğrenim kademelerine denk geldiği için riskli davranışların PDR hizmetleriyle temas içinde olması kaçınılmaz bir durumdur. Okul rehberlik servisleri, riskli davranışların, önlenmesine varsa belirlenmesine ve tanımlanmasına ve aynı zamanda kontrol edilerek azaltılmasına dönük program ve faaliyetleri düzenler. Faaliyetlerin odağında okullarda rehber öğretmen unvanıyla görev yapan psikolojik danışmanlar yer alır. Bu bakımdan psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusunda sahip oldukları yeterlikler önemli hale gelir. Yeterlikler, bir lisans programından mezun olan psikolojik danışmanın bilişsel, duyuşsal ve devinimsel olarak hangi kazanımları edindiğini ifade eder. Bu kazanımlar ders içerik ve amaçlarıyla ilişkilidir. PDR lisans programlarının riskli davranışlar konusundaki</p>

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1'in devamı

	<p>yeterlikleri mezunlara hangi seviyede kazandırdığı önemlidir. Beklenen düzeyde gerçekleşmezse, bu durumda psikolojik danışmanların riskli davranışlar konusunda yapacakları müdahaleler kısıtlı hale gelir. Bu çalışma ile riskli davranışlar hem PDR lisans programlarının içerikleri hem de psikolojik danışman kazanımlarıyla ilişkilendirilerek incelenecek ve bu iki boyuttaki yeterlikler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu hedef çalışmanın önemli ve özgün yanlarından biridir.</p> <p>Psikolojik danışman yeterlikleri sadece lisans ya da lisansüstü eğitimin sağladığı kazanımlarla incelenemez. Bunun yanında gerek öğrenim, gerekse mesleki yaşantılar esnasında riskli davranışlarla ilişkili olabilecek her türlü, kurs, seminer vb etkinlikler de yeterlikleri etkiler. Bunların yeterliğe etkilerinin incelenmesi bu çalışmanın önemi içinde yer alır.</p> <p>Riskli davranışlar konusunda ortaya çıkan bilgi birikimi ve uygulama stratejileri, bilimsel çalışmaların ürünleridir. Yapılan çalışmaların sayı ve nitelikleri arttıkça program içeriklerinde ve yeterliklerinde riskli davranışlara verilecek yer daha somut ve kapsamlı hale gelir. Bu durum aynı zamanda programları ve mesleki gelişimi daha dinamik hale getirir. Türkiye'de PDR alanında bu araştırmanın konusu olan riskli davranışlarla ilgili çalışmaların hangi sıklıkta yapıldığına dair bilgiler mevcut değildir. Bu çalışma ile proje, makale, bildiri ve tez olmak gibi bilimsel aktiviteler aracılığıyla riskli davranışlar konusunda yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi hedeflenmektedir. Bu yolla çalışmaların düzeyi ve ihtiyaç duyulan birikimi sağlayıp sağlayamadıkları test edilebilecektir.</p> <p>Bu çalışmanın odağında riskli davranışlar yer almaktadır. PDR lisans program içerikleri, psikolojik danışman yeterlikleri ve bilimsel çalışmalar araştırmanın diğer boyutlarıdır. Birbirinden bağımsız olmayan bu boyutlar aynı zamanda karşılıklı belirleyiciliğe sahiptir. Kurduğumuz bu model ile bu etkileşimin düzeyi test edilmeye çalışılacaktır. Ortaya çıkacak sonuçlar; politika yapıcılar, eğitimciler, uygulayıcılar ve araştırmacılar bakımından doğrudan veri sağlayacağı için önemlidir. Veriler riskli davranışları önleme, tespit ve kontrol etme ya da müdahalede bulunma stratejilerine önemli katkılar sağlayabilir. Bu çalışmanın sonuçları aynı zamanda toplumsal, sosyal ve ekonomik boyutlarda da olumlu bazı etkiler ortaya çıkarabilir. Farkındalığın gelişmesine, disiplinler arası işbirliğine, toplumsal duyarlılığa ve hatta gerekirse yasal düzenlemelere katkı sağlayabilir.</p>
--	--

Ek 1'in devamı

<p>Araştırmanın Yöntemi:</p>	<p>Araştırma Deseni</p> <p>Bu çalışmada iki ayrı yöntem önerilmektedir; Karma yöntem ve doküman analizleri).</p> <p>Karma Yöntem</p> <p>Bu desende niteliksel ve niceliksel yöntemler birlikte kullanılır. Bu yolla bir yöntemin kullanılmasından sağlanacak bilgilerden daha kapsamlısına ulaşılmış olur. Karma yöntemler deseninin güçlü bazı yanları vardır. Bu desen ile değişkenler arasındaki ilişkiler tanımlanabilir ve açıklanabilir. Karma desenler farklı şekilde düzenlenebilir. Nitel ya da nicel çalışmadan herhangi birinin öncelikli olduğu durumda ilk basamak belirlenmiş olur. Buna karşı nitel ve nicel çalışmaların eşit önceliğe sahip oldukları durumlarda üçgenleme deseni kullanılır. Karma desenlerde nicel ve nitel çalışmalar birleştirilerek aynı olguyu açıklamaya çalışılır (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012). Bu proje önerisinde hem mülakat hem de soru listeleri aracılığıyla rehber öğretmenlerin riskli davranışlar konusundaki yeterlikleriyle ilgili bilgiler toplanacaktır. Mülakat yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Benzer içeriğe sahip olan soru listeleriyle de öğretmenlerin riskli davranışlar konusundaki bilgi ve beceri düzeyleri saptanmaya çalışılacaktır. Her iki yola elde edilen veriler tartışma kısmında birlikte değerlendirilecektir.</p> <p>Doküman Analizi (İçerik Analizi)</p> <p>İnsan davranışlarının çoğu doğrudan gözlenemez ve ölçülemez. İçerik analizi tekniği ile insan davranışları dolaylı olarak incelenmeye çalışılır. Bu kapsamda yazılı ya da basılı pek çok kaynağın içerikleri analiz edilebilir. İçerik analizi özellikle tarihi ve etnografik yöntemlerle yapılan çalışmalarda kullanılır. Araştırmacıların hedeflerine bağlı olarak verilerin sistemli hale getirilmesinde ya da sayısallaştırılmasında kullanılabilir. İçerik analizi belli aşamalarla gerçekleşir. Bu aşamalar belirlenirken araştırmaların hedefleri de dikkate alınır. İçerik analizi ile bir konu hakkında tanımlayıcı bilgilere ulaşılır. Temalar yani ön plana çıkan bilgiler-fikirler tespit edilir. Diğer araştırmaların sonuçları kontrol edilir ve bu şekilde çalışmanın geçerliliği test edilir. İçerik analizi ile eğitsel sorunlar hakkında yararlı bilgilere ulaşılır. İçerik analizi</p>

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1'in devamı

ile bazı hipotezler test edilebilir (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012). Bu proje önerisinde PDR programlarının içerik, amaç, hedef ve kazanımların yer aldığı, belgelerin içerikleri analiz edilecek ve yeterliklerle ilgili temel temalar tespit edilmeye çalışılacaktır. Yeterlikle ilgili temalar başlangıç düzeyinde biliş, tutum ve beceri olmak üzere üç ana kategori dikkate alınarak belirlenmeye çalışılacaktır. Program yeterlikleriyle ilgili temalar bu yeterlik kategorileri içinde sınıflandırılacaktır.

Araştırma Grubu

Bu araştırma Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS) dikkate alınarak 12 İBSS-I (NUTS-1) bölgesinden, İBSS-II (NUTS-2) alt bölgelerinde yer alan illerden 12 tanesinde gerçekleştirilecektir. Seçilmesi planlanan illerle ilgili bilgiler tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Araştırma İçin Seçilmesi Planlanan Bölge ve İller

DÜZEY 1 Bölge Birimi NUTS-1)		DÜZEY 1 (12 Bölge Birimi NUTS-1)	
KOD	TANIM	KOD	TANIM
TRA	KIZYILDIRIM ANADOLU	TRA1	ERZURUM
TRB	ORTA ANADOLU	TRB1	MALATYA
TRC	GÜNEYDOĞU ANADOLU	TRC1	GAZİANTEP
TR1	İSTANBUL	TR10	İSTANBUL
TR2	BATI MARMARA	TR21	TEKİRDAĞ
TR3	EGE	TR31	İZMİR
TR4	DOĞU MARMARA	TR41	BURSA
TR5	BATI ANADOLU	TR51	ANKARA
TR6	AKDENİZ	TR61	ANTALYA
TR7	ORTA ANADOLU	TR71	KIRIKKALE
TR8	BATI KARADENİZ	TR81	ZONGULDAK
TR9	DOĞU KARADENİZ	TR90	TRABZON

Çalışmanın anket kısmının örneklemini yukarıda belirtilen 12 ildeki farklı liselerde (Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu Lisesi, Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Öğretmen Lisesi, Otelcilik ve Turizm Lisesi) görev yapan 1000 rehber öğretmen oluşturacaktır. Her alt bölgeden seçilecek olan rehber öğretmen sayıları o ildeki rehber öğretmen sayıları ile örneklem sayısı arasındaki oran dikkate alınarak tespit edilecektir.

Mülakat için ise 12 ilden ve türleri (7 tür lise) farklı okullardan birer rehber öğretmen seçilecektir (N=96).

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1'in devamı

	<p>Doküman Analizi Örnekleri</p> <p>PDR Program Yeterlikleri</p> <p>Çalışmada PDR program yeterliklerinin içerik analizleri yapılacaktır. Bu kapsamda sadece AKTS uygulaması yapan ve diploma eki veren üniversitelerde bulunan PDR programlarının içerikleri analize dahil edilecektir.</p> <p>Riskli Davranışlar</p> <p>Okullarda gözlenen riskli davranışlarla ilgili bilgiler, okul rehberlik servisi tarafından hazırlanan raporlarla her yıl Rehberlik ve Araştırma merkezlerine ulaştırılır. Bu çalışmada İBBS-II kapsamında yer alan illerdeki RAM'larda arşivlenen belgeler arasından riskli davranışların türleri ve sıklığı ile ilgili bulgular analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda doküman örnekleri yukarıda isimleri verilen 12 ilde seçilmiş olacaktır.</p> <p>Bilimsel Çalışmalar: Bu çalışmada 2012-2016 yılları arasında, riskli davranışlarla ilgili olmak üzere, TÜBİTAK tarafından desteklenen projeler, YÖK veri tabanında kayıtlı bulunan tezler, ulusal düzeyde düzenlenmiş kongreler (Eğitim Bilimleri, Psikoloji ve PDR alanları) ile "Google Akademik", "Academic Search Complete" ve "Ulakbim" veri tabanlarında taranan dergilerdeki ilgili makaleler incelenecektir. İnceleme yapılırken PDR alanı ve riskli davranışlar ile sınırlı kalınacaktır. Konuların PDR alanı ile ilgili olması koşuluyla diğer alanlardaki araştırmacıların çalışmaları da inceleme kapsamına alınacaktır. Bilimsel araştırmalar; çalışmanın yapıldığı disiplin alanı, konusu, seçilen yöntem (deney, betimleme vb), örneklem grubu ve kullanılan analiz tekniklerini tespit etmeye dönük olacaktır. Ele alınan riskli davranışların sayısı ve bu davranışların farklı disiplinlerde inceleme konusu yapılması meta-analitik bir değerlendirme yapmayı sınırlandırmaktadır. Bu bakımdan elde edilen verilerin temel tanımlayıcı istatistiksel teknikler aracılığıyla betimlenmesi planlanmaktadır.</p> <p>Ölçme Araçları</p> <p>Yapılandırılmış Mülakat Formu:Araştırmacılar tarafından hazırlanmış mülakat formunda açık uçlu 10 soruya yer verilmiş, 11. soru belirtmek istenen diğer hususlar için eklenmiştir.</p> <p>Anketler: Anketler araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Üç formdan oluşan anketlerde rehber öğretmenlerin demografik ve eğitim bilgileri yanında, riskli davranışların yaygınlığı, bu davranışlara dönük faaliyetler ve yeterlikler hakkında sorular sorulmuştur. Cevap seçeneklerinin bir kısmı likert, bir kısmı ise evet-hayır</p>
--	---

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1'in devamı

	<p>şeklinde. Araçlar anket niteliğinde olduğu için psikometrik işlemlere tabi tutulmayacaktır.</p> <p>Veri Analizleri</p> <p>Mülakat ve yazılı-basılı dokümanlar için içerik analizleri yapılacaktır. Anketlerden elde edilen veriler tanımlayıcı istatistik tekniklerle özetlenecektir. Kıdem, çalışılan okul türü, lisansüstü eğitim vb değişkenler dikkate alınarak karşılaştırmalı analizler yapılacaktır. Bunun için genel olarak ki kare ve lojistik regresyon teknikleri kullanılacaktır.</p>
<p>Kullanılacak biyolojik, psikolojik ve teknik vb. tüm yöntemleri açıklayan etik ile ilgili özet:</p>	<p>Bu çalışmada doküman analizlerinden elde edilecek bilgilerin yanında, anket ve mülakatlar yoluyla da bazı incelemeler yapılacaktır. Çalışmada iki tür doküman kullanılacaktır; 1) Bilimsel çalışmalar (TÜBİTAK Projeleri, Tezler, Makale ve Bildiriler). Bu kaynaklar tüm araştırmacılar için açık ve ulaşılabilir özelliktedir. Bunun için bir yasal izin alma zorunluluğu bulunmamaktadır. Söz konusu kaynaklara internet aracılığıyla erişmek mümkündür. 2) Rehberlik ve Araştırma Merkezi Dokümanları. Bu dokümanlar için Milli Eğitim Bakanlığından gerekli izinler alınmıştır. Belgelerde sadece gözenen riskli davranışlarının tür, sayı ve oranları belirlenen yıllara bağlı kalmak koşulu ile incelenecek, öğrenci, veli ya da okul isimleri araştırma amaç ve kapsamı dışında tutulacak ve herhangi bir etiketlemeye mahal vermemek için çalışmada raporlaştırılmayacaktır. Bu anlamda kullanılan yöntemlerin yasal bir engel teşkil etmemesinin yanında etik bir risk de taşımadığı beyan edilebilir. Çalışmada ayrıca anket ve mülakat aracılığı ile veriler toplanacağı belirtilmiş idi. Anketler rehber öğretmenlerin riskli davranışlar konusundaki görüşlerini incelemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturuldu. Mülakat soruları da aynı bağlam içinde belirlendi. Her iki teknik ile rehber öğretmenlerden öz bildirimler alınacaktır. Rehber öğretmenlerin kimliğini ya da çalışma ortamının niteliklerini belirten ya da ima eden bir bilgiye çalışma yönteminde yer verilmemektedir. Bahis konusu olan her iki teknikle ilgili içerik MEB yetkilileri tarafından da kabul görmüş ve yasal olarak tasdik edilmiştir.</p>

Karadeniz Teknik Üniversitesi *Fatih* Fakültesi öğretim üyelerinden *Prof. Hilmet Yarıcı* Sayın Dr.'nin
 "Lise Öğretmenleri Arasında Göklenen" adlı projesi değerlendirilmiştir.

- Proje etik açısından uygun bulunmuştur.
- Projenin etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.
- Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1'in devamı

Etik Kurul/Başkanı
Prof.Dr. İsmail H. DEMİRCİOĞLU

Etik Kurul Başkan Yardımcısı
Prof.Dr. Bayram GÜNGÖR

Etik Kurul Raportörü
Prof.Dr. Hayati AKTAŞ

Etik Kurul Üyesi
Prof.Dr.Emin AŞIKKUTLU

Etik Kurul Üyesi
Prof.Dr. Taner ACUNER

Etik Kurul Üyesi
Prof.Dr. Birdoğan BAKI

Etik Kurul Üyesi
Prof.Dr. Asiye Mevhibe ÇOŞAR

Etik Kurul Üyesi
Prof.Dr.Nezahat ALTUNTAŞ

Etik Kurul Üyesi
Prof.Dr. Kemal
ÜÇÜNCÜ

Ek 2. Araştırma Uygulama İzni

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü

Sayı : 81576613/605/7144196

28.06.2016

Konu: Araştırma uygulama izin talebi

T.C.
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Genel Sekreterlik)

- İlgi: a) Temel Eğitim Genel Müdürlüğünün 14/06/2016 tarih ve 70297673/605/E.6544366 sayılı yazısı
b) Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 28/06/2016 tarih ve 27250534-605-E.7096358 sayılı yazısı
c) 07/03/2012 tarih ve B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı genelge

İlgi (a) ilgi yazı ile Genel Müdürlüğümüze intikal eden Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hikmet YAZICI'nın "Lise Öğrencileri Arasında Gözlenen Riskli Davranışların Psikolojik Danışma ve Rehberlik Lisans Program İçerikleri, Psikolojik Danışman Yeterlilikleri ve Bilimsel Araştırmalar Bağlamında İncelenmesi" isimli proje kapsamında hazırlanan veri toplama araçlarının Erzurum, Malatya, Gaziantep, İstanbul, Tekirdağ, İzmir, Bursa, Ankara, Antalya, Kırıkkale, Zonguldak ve Trabzon illerinde görev yapan Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğretmenlerine uygulanmasına yönelik izin talebi Genel Müdürlüğümüz tarafından incelenmiştir.

Denetimi il, ilçe millî eğitim müdürlükleri ve okul/kurum idaresinde olmak üzere, eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmadan, gönüllülük esasına göre; onaylı bir örneği Bakanlığımızda muhafaza edilen ve uygulama sırasında da mühürlü ve imzalı örnekten aktarılmış veri toplama araçlarının Erzurum, Malatya, Gaziantep, İstanbul, Tekirdağ, İzmir, Bursa, Ankara, Antalya, Kırıkkale, Zonguldak ve Trabzon illerinde görev yapan Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğretmenlerine ilgi (b) yazı ve ilgi (b) genelge doğrultusunda uygulanması hususunda;

Gereğini ve bilgilerinizi rica ederim.

Bilal TIRNAKÇI
Bakan a.
Genel Müdür

Ek: Veri toplama araçları (yedi sayfa)

Güvenli Elektronik İmza
Aslı ile Aynıdır

29.06.2016

Konya Yolu Nu:21/ANKARA
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
atillademirbas@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Atilla DEMİRBAŞ
Seyda KARABULUT
Telefon:0-312-2969400/9582

Ek 2'nin devamı

MÜLAKAT FORMU

Ergenler arasında gözlenen riskli davranışlar, psikolojik ve fiziksel zararlara yol açabilmekte hatta ölüme neden olabilmektedir. Bu mülakatta öğrenim çağındaki ergenler arasında yaygın olarak gözlenen riskli davranışlardan bazıları (sigara içme, alkol tüketme, diğer maddelerin kullanımı, obezite, İstismar, akran İstismarı, suç işleme, siber zorbalık, okul terk ve intihar) üzerinde durulmaktadır. Sorulan soruların cevapları bu davranışlarla sınırlı kalmalıdır.

MÜLAKAT SORULARI

1. Lisans/lisansüstü seviyesinde aldığınız eğitimin içeriğinin diğer bir ifadeyle okuduğunuz ders konularının riskli davranışların önlenmesi, kontrol edilmesi ya da ortadan kaldırılması konusundaki siz kazandırdığı yeterlikler konusunda neler düşünüyorsunuz?
2. Görev yaptığınız okuldaki riskli davranışların gözlenme sıklığı ve bunun zaman içindeki gidişatı konusundaki gözlemlerinizi nelerdir?
3. Mezun oldukları dönemdeki bilgi ve becerilerin seviyesi okul psikolojik danışmanlarının riskli davranışlara müdahalesini nasıl etkiler?
4. Okulda gözlenen riskli davranışlarla ilgili ne tür çalışmalar yapmaktasınız?
5. Riskli davranışların okulu PDR hizmetleri içindeki yeri ve ele alınma önceliği konusundaki görüşleriniz nedir?
6. Riskli davranışlara dönük çalışmalarınızın etkililiğini artırmak için kişisel anlamda faaliyetlere katılıyor musunuz? (görevli ya da isteğe bağlı) katılıyorsanız faaliyetlerin türleri nedir? (ör.seminer, hizmet içi eğitim)
7. Riskli davranışlar konusunda yapılan bilimsel araştırma sonuçlarının uygulayıcılar arasında paylaşılması ve takip edilmesi konusundaki görüşleriniz nedir? Uygulayıcılar bilimsel bulgulardan yeterince yararlanabiliyor mu?
8. Öğrenci ile ilgili tarafların (veli, öğretmen, yönetici) riskli davranışlara dönük işbirliği düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?
9. Riskli davranışlara dönük çalışmaları engelleyen unsurlar nelerdir? (yasal, kişisel ya da kurumsal)
10. Riskli davranışlara müdahale konusunda diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapma konusundaki uygulamalar hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
11. Ek olarak belirtmek istediğiniz şeyler var mı?

Ek 2'nin devamı

REHBER ÖĞRETMEN (OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANI) FORMU

Bu ölçek lise öğrencileri arasında gözlenen riskli davranışların belirlenmesi, önlenmesi, kontrol ve müdahale edilmesi konusunda gerekli olan bilgi ve beceri düzeylerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçeği cevaplama süresi yaklaşık 35 dakikadır. Her bir ifadeyi okuduktan sonra, buna ne derecede katıldığınızı ya da katılmadığınızı size verilen liste üzerinde ayrılan yere işaretleyiniz.

Bir ifadeyi okuduktan sonra aklınıza ilk geleni işaretleyiniz. İşaretsiz ifade bırakmayınız.

Size verilen kâğıda adınızı yazmayınız. Kimliğinizi belirtecek bir işaret koymayınız.

A FORMU

1. Cinsiyetiniz

(1) Kadın (2) Erkek

2. Kıdeminiz (çalışma süresi) :.....

3. Statünüz

(1) Rehber Öğretmen (2) Uzman Rehber Öğretmen (3) Baş Öğretmen

4. Mezuniyet statüsü

(1) Lisans (2) Tezsiz Y.Lisans (3) Tezsiz Y.Lisans (alandışı)
(4) Tezli Y.Lisans (5) Tezli Y.Lisans (alandışı) (6) Doktora

5. Halen Görev Yaptığınız Okulun Türü

(1) Anadolu Lisesi (2) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (3) Fen Lisesi
(4) Spor Lisesi (5) İmam Hatip Lisesi (6) Sosyal Bilimler Lisesi
(7) Bilim Sanat Merkezi

6. Çalıştığınız kurumdaki siz dahil rehber öğretmen sayısı.....

7. Halen sürdürmekte olduğunuz idari göreviniz var mı?

(1) Evet (2) Hayır

8. Mezun olduğunuz üniversite

(1) Devlet (2) Özel

9. Mezun olduğunuz üniversitede AKTS (Avrupa Kredi Transfer Sistemi) kredi sistemi var mıydı?

(1) Evet (2) Hayır

10. Mezun olduğunuz üniversitede diploma eki var mıydı?

(1) Evet (2) Hayır

11. Lisans öğreniminiz esnasında üniversiteler arasında yatay geçiş yaptınız mı?

(1) Evet (2) Hayır

12. Lisans öğreniminiz esnasında bölümler arasında yatay geçiş yaptınız mı?

(1) Evet (2) Hayır

13. Lisans öğreniminiz esnasında çift ya da yan dal uygulamasına katıldınız mı?

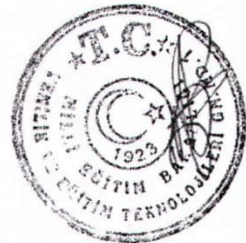
(1) Evet (2) Hayır

14. Lisans öğreniminiz esnasında ulusal hareketlilik programına (ör.Farabi) katıldınız mı?

(1) Evet (2) Hayır

15. Lisans öğreniminiz esnasında uluslararası hareketlilik programına (ör. Erasmus) katıldınız mı?

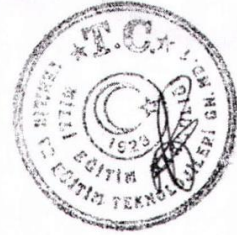
(1) Evet (2) Hayır

Ek 2'nin devamı

Aşağıda lise öğrencileri arasında gözlenen bazı riskli davranışlar sıralanmıştır. Bu davranışlarla ilgili pratik (uygulama) yapma düzeyinize (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük uygulamalar) uygun düşen ifadeyi işaretleyiniz

Öğrencilerde Gözlenen Riskli Davranış Türü	Müdahaleye (Uygulamaya) Dönük Beceri Düzeyi				
	Hiç yok	Oldukça az	Kısmen	Oldukça fazla	Yeterli düzeyde
1. Sigara içme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Alkol tüketme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Bonzai kullanma	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
4. Diğer maddeleri kullanma	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
5. Obezite	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Akran İstismarı (zorbalığı)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Siber zorbalık	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Suç (kabahat) işleme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Okul terki	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Çocuk istismarı (duygusal-fiziksel-cinsel)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
11. İntihar eğilimi ve girişimi	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)

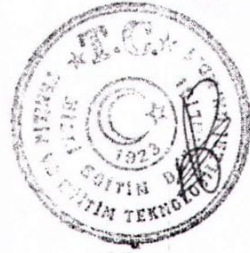

Ek 2'nin devamı

B FORMU

Aşağıda lise öğrencileri arasında gözlenen bazı riskli davranışlar sıralanmıştır. Bu davranışlarla ilgili bilişsel beceri düzeyinize (belirleme, tanılama, yönlendirme, önleme, kontrol etme ve müdahalede bulunmaya dönük teorik bilgiler) uygun düşen ifadeyi işaretleyiniz

Öğrencilerde Gözlenen Riskli Davranış Türü	Bilişsel Beceri (Bilgi) Düzeyi				
	Hiç yok	Oldukça az	Kısmen	Oldukça fazla	Yeterli düzeyde
1. Sigara içme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Alkol tüketme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Bonzai kullanma	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
4. Diğer maddeleri kullanma	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
5. Obezite	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Akran istismarı (zorbalığı)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Siber zorbalık	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Suç işleme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Okul terki	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Çocuk istismarı (duygusal-fiziksel-cinsel)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
11. İntihar eğilimi ve girişimi	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 2'nin devamı

C FORMU

Size en uygun ifadeyi işaretleyiniz

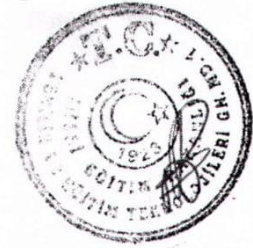
Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlarla İlgili Yaşantıları	Evet (1)	Hayır (2)
1. Lisans/lisansüstü öğreniminiz esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikalı bir eğitim programına (kurs, çalıştay vb) katıldınız mı?	(1)	(2)
2. Lisans/lisansüstü öğreniminiz esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikasız bir eğitim programına (kurs, çalıştay vb) katıldınız mı?	(1)	(2)
3. Lisans/lisansüstü Öğreniminiz esnasında yukarıda belirtilen risklere sahip bireylerle ilgili toplumsal gönüllü çalışmalara katıldığınız oldu mu?	(1)	(2)
4. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikalı bir eğitim programına (kurs, çalıştay, hizmet içi eğitim vb) katıldınız mı? (öğrenen kişi olarak)	(1)	(2)
5. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda sertifikasız bir eğitim programına (kurs, çalıştay vb) katıldınız mı? (öğrenen kişi olarak)	(1)	(2)
6. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen risklere sahip bireylerle ilgili toplumsal gönüllü çalışmalara katıldığınız oldu mu? (herhangi bir statüde)	(1)	(2)
7. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda öğrencilere konferans-kurs vb verdiniz mi?	(1)	(2)
8. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda velilere konferans-kurs vb verdiniz mi?	(1)	(2)
9. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda meslektaşlarınıza (rehber öğretmenler) konferans-kurs vb verdiniz mi? (formatörlük dahil)	(1)	(2)
10. Meslek yaşantılarınız esnasında yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusundaki ulusal ya da uluslar arası bilimsel toplantılara katıldınız mı?	(1)	(2)
11. Yukarıda belirtilen riskli davranışlar konusunda yazılmış bilimsel kitap ya da makaleleri takip ediyor musunuz?	(1)	(2)
12. Yukarıda belirtilen riskli davranışlardan herhangi birine ya da çoğuna sahip öğrenciyle bireysel danışma uygulaması yaptınız mı?	(1)	(2)
13. Yukarıda belirtilen riskli davranışlardan herhangi birine ya da çoğuna sahip öğrencilerle grup uygulaması yaptınız mı?	(1)	(2)
14. Riskli davranışlara sahip öğrencilerin velileriyle görüşme yaptığınız oldu mu?	(1)	(2)
15. Riskli davranışlar konusunda emniyet ya da benzeri kuruluşlarla işbirliği yaptığınız oldu mu? (PDR bağlamında ve etik kurallar içinde)	(1)	(2)
16. Riskli davranışlara sahip öğrencileri farklı kurumlara (ör.hastane) sevk ettiğiniz oldu mu?	(1)	(2)

Ek 2'nin devamı

D FORMU

Gözlenme sıklıklarını dikkate aldığınızda görev yaptığınız okuldaki riskli davranışları nasıl sıralarsınız (en çok gözlenenenden en az gözlenene, ör. Sigara içme (1), obezite (2).....okul terki (11))

Öğrencilerde Gözlenen Riskli Davranış Türü	Gözlenme sıklığı (en yüksekten en düşüğe)
1. Sigara içme	()
2. Alkol tüketme	()
3. Bonzai kullanma	()
4. Diğer maddeleri kullanma	()
5. Obezite	()
6. Akran istismarı (zorbalığı)	()
7. Siber zorbalık	()
8. Suç (kabahat) işleme	()
9. Okul terki	()
10. Çocuk istismarı (duygusal-fiziksel-cinsel)	()
11. İntihar eğilimi ve girişimi	()

Ek 2'nin devamı

E FORMU

Size en uygun ifadeyi işaretleyiniz

Rehber Öğretmenlerin Riskli Davranışlara Dönük Uygulamalarla İlgili Görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Oldukça az katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Oldukça Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programın riskli davranışlar konusunda bana kazandırdığı bilgiler yeterlidir.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programın riskli davranışlar konusunda bana kazandırdığı beceriler (önleme ve müdahale etmeye dönük bireysel ve grup uygulamaları) yeterlidir.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Mezun olduğum lisans/lisansüstü programdaki öğretim elemanlarının riskli davranışlar konusunda bana kazandırdıkları farkındalık yeterlidir.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
4. PDR Lisans programları (ders ve içerikleri) riskli davranışlarla ilgili bilgileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
5. PDR lisans programlarında riskli davranışlarla ilgili seçmeli derslere daha çok yer verilmelidir	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Riskli davranışlar konusunda daha kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Riskli davranışlar konusunda yapılan bilimsel çalışmaların sonuçları, uygulayıcılar olarak psikolojik danışmanlarla paylaşılmalıdır.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Okulda bazı riskli davranışlar üzerinde çalışmayı engelleyen yasa ya da yönetmelikler bulunmaktadır	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Riskli davranışlar konusunda MEB'de yapılan hizmet içi etkinlikler yeterlidir	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Riskli davranışlar okul PDR hizmetlerinin en öncelikli sorunlarından biridir.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)
11. Öğrenciyle ilgili kişiler (veli, öğretmen, yönetici) riskli davranışlar konusunda gerekli hassasiyete sahiptir.	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)

9. ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

Şenel ÇITAK, 1982 yılında Ordu'nun Gököy ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Gököy ilçesinde tamamladı. Lise öğrenimini 1998 yılında Ordu Lisesi'nde tamamladı. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik programından mezun oldu. İlk görevine Ordu-İkizce Lisesi'nde başladı. KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini 2012 yılında tamamladı. 2015 yılında KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı. Halen Milli Eğitim Bakanlığı'nda psikolojik danışman olarak görev yapan araştırmacı evli ve iki çocuk babasıdır. Aynı zamanda Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği üyesi olan araştırmacının yabancı dili İngilizcedir.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Akyazı Mahallesi 776. Sokak No:5/2 Altınordu/ORDU

E-Posta : senelcitak52@gmail.com

Tel : 0505 625 01 60